

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 51

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2021

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Пасічний М. Д., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Левасєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рibaкова Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнасяк-Шульц докт. екон. наук (Польща);

О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь); В. Юшчіус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Протокол № 6 від 20 грудня 2021 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Рibaкова Т.О.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 21 грудня, 2021 року. Формат 60x84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 17,67.

Обл.-вид. арк. 14,74. Наклад 100 примірників.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik univērsitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело.

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
Университет Григория Сковороды в Переяславе

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 51

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав
2021

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Пасечный Н. Д., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макарчук И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук, Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь), А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчиус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом Университета Григория Сковороды в Переяславе. Протокол № 6 от 20 декабря 2021 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Университет Григория Сковороды в Переяславе.

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Рыбакова Т.А.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 21 декабря 2021. Формат 60x84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 17,67.

Обл.-изд. л. 14,74. Тираж 100 экземпляров.

Университет Григория Сковороды в Переяславе

08400, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия КВ, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия КВ, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело».

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (США), Google Scholar, Research Bible, Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 51

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51>

Established in 2006
Issued quarterly

Pereiaslav
2021

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L. O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; O. D. Hordei Doctor of Economics; L. A. Goroshkova Doctor of Economics; M. M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y. V. Kaliuga, Doctor of Economics; O. P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M. O. Kuzheliev, Doctor of Economics; I. G. Lukianenko, Doctor of Economics; M. D. Pasichnyi, Doctor of Economics; O. M. Petruk, Doctor of Economics; V. B. Tropina, Doctor of Economics; A. V. Cherep, Doctor of Economics; I. Y. Chugunov, Doctor of Economics; L. Y. Levaieva, Candidate of Economics; V. V. Malyshko, Candidate of Economics; I. M. Makarchuk, Candidate of Economics, O. M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T. O. Rybakova, Candidate of Economics; S. T. Sliusar, Candidate of Economics, G. V. Chaban, Candidate of Economics, S. Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); A. Ignasiak-Szulc, Doctor of Economics (Poland);

O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Tetervnets. Candidate of Economics (Republic of Belarus); V. Juščius. Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Protocol No 6 dated December 20, 2021.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: T.O. Rybakova

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on December 21, 2021. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 17,67.

Issued sheets 14,74. 100 copies.

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo.

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

УДК 338.48:[336.14:352/354]

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-7-13>

ПІДТРИМКА ПРОЄКТІВ І СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ МІСЦЕВИМИ ГРОМАДАМИ ТА ДЕРЖАВОЮ

Ігнатенко М. М.

Романюк І. А.

Яценко Я. І.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні й практичні аспекти здійснення підтримки проєктів і стратегій розвитку підприємств сільського зеленого туризму на місцевому і державному рівні.

Метою статті є визначення нових напрямів та форм місцевої та державної підтримки стратегій розвитку підприємств сільського зеленого туризму в умовах пандемійних обмежень, а також уточнення існуючих.

Методологічною основою статті є теоретичні та методологічні положення економіки підприємств й економіки туризму, менеджменту та маркетингу, державного управління; нормативно-законодавчі акти України та Європейського Союзу; історичний, монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні, проблемно-цільовий методи дослідження.

Результати статті. Обґрунтовано форми та напрями державної та місцевої підтримки стратегій розвитку підприємств сільського зеленого туризму як суб'єктів малого бізнесу; джерел надання туристичних послуг, розвитку середнього класу на селі й відтворення сільських територій. При цьому враховано інструменти й методи прямої і непрямой підтримки, матеріального і морального стимулювання та заохочення. Вказано, що в сучасних умовах стратегічні плани повинні враховувати й тактичні кроки: пандемійні обмеження; сертифікати й інші чинники відповідності; бюджетні виплати підприємцям і заохочення споживачів на умовах, визначених державою.

Галузь застосування результатів. У навчальних закладах вищої освіти; у менеджменті та в управлінні персоналу аграрних підприємств і корпорацій; в органах державного управління та місцевого самоврядування; на підприємствах сільського зеленого туризму та в громадських організаціях.

Висновки. Визначено, що національна концепція підтримки розвитку підприємств сільського зеленого туризму має будуватися на єдиних теоретико-методологічних засадах та охоплювати державний, регіональний і місцевий та підприємницький рівень організації, управління й адміністрування. Стратегії та проєкти їх розвитку мають спиратися на переважно не прямі методи, матеріальні і моральні стимули і заохочення. Однак в умовах нинішньої пандемії COVID-19 вони мають враховувати й нові вимоги, відповідності та обмеження; використовувати пряму державну фінансову підтримку малого бізнесу і споживачів; слідувати правилам санітарної безпеки та розробляти нові продукти і послуги відповідно до коректив, які внесла пандемія у туристичну діяльність значним чином.

Ключові слова: підприємства, сільський зелений туризм, стратегії, напрями, форми, державна підтримка, сертифікати, пандемія, обмеження, відповідність, проєкти, місцеві громади, перспективи.

ПОДДЕРЖКА ПРОЕКТОВ И СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА МЕСТНЫМИ ОБЩИНАМИ И ГОСУДАРСТВОМ

Ігнатенко Н. Г.

Романюк И. А.

Яценко Я. И.

Предметом исследования есть теоретические, методические и практические аспекты осуществления поддержки проектов и стратегий развития предприятий сельского зеленого туризма на местном и государственном уровне.

Цель статьи – определение новых направлений и форм местной и государственной поддержки стратегий развития предприятий сельского зеленого туризма в условиях пандемийных ограничений, а также уточнения существующих.

Методологической основой статьи теоретические и методологические положения экономики предприятий и экономики туризма, менеджмента и маркетинга, государственного управления; нормативно-законодательные акты Украины и Европейского Союза; исторический, монографический, системно-структурный анализ и синтез, статистико-экономические, проблемно-целевые методы исследования.

Результаты статьи. Обоснованы формы и направления государственной и местной поддержки стратегий развития предприятий сельского зеленого туризма как субъектов малого бизнеса; источники предоставления туристических услуг, развития среднего класса в деревне и воспроизводства сельских территорий. При этом учтены инструменты и методы прямой и косвенной поддержки, материального и морального стимулирования и поощрения. Указано, что в современных условиях стратегические планы должны учитывать тактические шаги: пандемийные ограничения; сертификаты и другие факторы соответствия; бюджетные выплаты предпринимателям и поощрение потребителей на условиях, определяемых государством.

Область применения результатов. В учебных заведениях высшего образования; в менеджменте и управлении персонала аграрных предприятий и корпораций; в органах государственного и местного самоуправления; на предприятиях сельского зеленого туризма и общественных организациях.

Выводы. Определено, что национальная концепция поддержки развития предприятий сельского зеленого туризма должна строиться на единых теоретико-методологических началах и охватывать государственный, региональный и местный и предпринимательский уровни организации, управления и администрирования. Стратегии и проекты их развития должны опираться на преимущественно прямые методы, материальные и моральные стимулы и поощрения. Однако в условиях нынешней пандемии COVID-19 они должны учитывать новые требования, соответствия и ограничения; использовать прямую государственную финансовую поддержку малого бизнеса и потребителей; следовать правилам санитарной безопасности и разрабатывать новые продукты и услуги в соответствии с коррективами, которые внесла пандемия в туристическую деятельность значительным образом.

Ключевые слова: предприятия, зеленый туризм, стратегии, направления, формы, государственная поддержка, сертификаты, пандемия, ограничения, соответствие, проекты, местные общины, перспективы.

SUPPORT OF PROJECTS AND STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM ENTERPRISES BY LOCAL COMMUNITIES AND THE STATE

Ihnatenko Mykola
Romaniuk Iryna
Yatsenko Yaroslav

The subject of the research is theoretical, methodological and practical aspects of supporting projects and strategies for the development of rural green tourism enterprises at the local and state levels.

The aim of the article is to identify new directions and forms of local and state support for rural green tourism development strategies in the context of pandemic restrictions, as well as to clarify existing ones.

The methodological basis of the article is the theoretical and methodological provisions of business economics and tourism economics, management and marketing, public administration; regulations of Ukraine and the European Union; historical, monographic, system-structural analysis and synthesis, statistical-economic, problem-target research methods.

The results of the article. Forms and directions of state and local support of strategies for development of rural green tourism enterprises as small business entities are substantiated; sources of tourist services, development of the middle class in rural areas and the reproduction of rural areas. This takes into account the tools and methods of direct and indirect support, material and moral incentives and incentives. It is stated that in modern conditions, strategic plans should take into account tactical steps: pandemic restrictions; certificates and other factors of conformity; budget payments to entrepreneurs and consumer incentives on terms determined by the state.

Field of application of results. In higher education institutions; in the management and personnel management of agricultural enterprises and corporations; in public administration and local self-government bodies; at rural green tourism enterprises and public organizations.

Conclusions. It is determined that the national concept of supporting the development of rural green tourism enterprises should be based on common theoretical and methodological principles and cover the state, regional and local and business level of organization, management and administration. Strategies and projects for their development should be based on mostly indirect methods, material and moral incentives and incentives. However, in the current COVID-19 pandemic, they must take into account new requirements, compliance and restrictions; use direct state financial support for small businesses and consumers; follow the rules of sanitary safety and develop new products and services in accordance with the adjustments made by the pandemic in tourism.

Key words: enterprises, rural green tourism, strategies, directions, forms, state support, certificates, pandemic, restrictions, compliance, projects, local communities, prospects.

JEL Classification: L83, O13, Q10, R58

Formulation of the problem. A comprehensive analysis of the functioning of rural green tourism enterprises revealed that in Ukraine there is no clearly defined concept of their support at the state and local levels. In our opinion, given the need to take into account the challenges and risks, as well as the circumstances in which the Ukrainian village was on the one hand, as well as the significant potential of rural green tourism enterprises in solving them, the concept of their state and public support should be built. precisely in the context of preservation, reproduction and development of rural areas. At the national level, the mission of rural green tourism enterprises should be proclaimed as an important area of employment of the rural population, rational use of nature and preservation of cultural and historical heritage in the process of providing recreation and tourism services to a wide range of consumers.

At present, the existing approaches to this task need to be comprehensively adjusted in connection with the circumstances of the global COVID-19 pandemic. On the one hand, there are certain restrictions on travel, the need for vaccinations for hosts and vacationers, increasing sanitary requirements for all aspects of living, leisure and recreation, and on the other – getting additional opportunities for development through tighter restrictions on travel and leisure abroad; to create and promote new tourism products and services (special programs for the rehabilitation of sick people; to strengthen immunity for people with different levels of solvency, etc.).

Analysis of recent research and publications. It should be noted that the economy and management of rural green tourism enterprises have been and remain the subject of research of well-known domestic and foreign scientists, economists and practitioners. These are fundamental works, periodicals of V. Azar, O. Beidyk, D. Bowen, M. Ihnatenko, V. Kwartalny, L. Marmul, O. Marchenko, V. Penkovsky, T. Pinchuk, I. Romaniuk, O. Sarapina, D. Stechenko, A. Yakimovich, V. Yarovy and others.

The works of these authors and other publications substantiate the theoretical and methodological principles of rural green tourism, its economic entities, areas and types; defined methods and techniques for assessing and diagnosing its effectiveness and competitiveness; formation of resources, destinations, new types of products and services and other important aspects of theory and practice. However, the issues of comprehensive state and local support for the development of rural green tourism enterprises, especially in the need to take into account pandemic challenges and constraints, require further research and new developments and proposals.

The purpose of the article. The aim of the study is to identify new areas and forms of local and state support for rural development strategies for rural green tourism in the context of pandemic restrictions, as well as to clarify existing ones.

Presentation of the main material of the study. When researching the issues of state and local support for tourism businesses in rural areas, it is important to emphasize that rural green tourism enterprises do not need large-scale investments in their activities. However, they should be based on mostly indirect methods and instruments of state and local support in the form of non-taxation due to lack of own funds in the vast majority of rural population for entrepreneurship, at least in its initial stages or to certain amounts of income or number of vacationers; advertising, information support; preferential microcredit; counseling and training; providing security for tourists and owners; certification of tourist services, including in a pandemic. According to the territories of location, the size of rural communities, the conditions of functioning and the chosen specialization, these conceptual provisions can be detailed [1, p. 45].

We can say that this strategic course has been proclaimed the leading countries in the world. It is also supposed to be envisaged in Ukraine, but it has not been officially declared. For almost 30 years of independence, respectively, there are no consolidated regional and national projects for the development of rural green tourism enterprises. The best known of these are the #TravelSafe Global Initiative, the UNDP Project «Strengthening SME Business Associations» and the «Rural Green Tourism – from Divided Homes to Territorial Clusters» Project.

However, their consequences for any domestic tourist enterprise in the countryside are not obvious. That is, there are formal activities often with foreign funding or information support from foreign NGOs without significant impact on local activities. Programs and projects of activity and development of rural green tourism enterprises at the regional and local level are more effective [2, p. 35]. They are concretized in terms of available resources and services, the number of vacationers and possible income, but unfortunately not as sources of potential for the formation of the middle class in rural areas and solving the problems of rural regeneration.

Regional level projects in Kyiv, Poltava, Kherson, Carpathian and Podillya regions have had a positive impact on the development of rural green tourism enterprises and their locations without significant public funds. However, of course, state participation in improving the infrastructure of rural areas is an important factor in the organization and development of a growing number of enterprises. First of all, we can talk about the State Program «Large Construction», which is implemented directly on the initiative of President Zelensky and the Government in recent years and contributes not only to significant improvements in the country, but also to increase the availability of tourism services.

It should be noted that projects and programs to support rural green tourism enterprises are developed and implemented at the level of united territorial communities. This significantly intensifies the social and environmental components of the functioning of both rural areas and the tourism business. Designing at this level allows you to make the best use of their resources, provide services, and therefore provide enhanced reproduction. It is also about the development and preservation of small business in rural areas, including and with the involvement of budget funds in a pandemic.

Finally, plans and projects are the basis of every rural green tourism enterprise [3, p. 74]. Thus, the concept of support for rural green tourism enterprises, developed in the context of rural development, should have features

of continuity in functional, sectoral, administrative-territorial aspects and be implemented at all levels of organization and management. It must also meet the requirements of innovation while preserving traditions and authenticity as tourist attractions. In accordance with the purpose and objectives of rural green tourism enterprises, the concept of their support and projects and programs developed on its basis may include other effective concepts and relevant tools and mechanisms: social responsibility, public-private partnership.

Stimulation and motivation of their activities should play an important role in the organization of support for rural green tourism enterprises in order to preserve and develop rural areas. Incentives as external causes and drivers of development can be material and moral. The material can include all sorts of cash prizes, bonuses, prizes for winning various rankings, contests, presentations and more. It can also be advertising development, information and other material assistance; direct financial assistance to entrepreneurs who save jobs in a pandemic. Intangible incentives are manifested in various titles, awards, public recognition, coverage of activities on social networks, on Internet platforms and in periodicals, books and booklets. The incentive system must be properly designed, coordinated and organized.

Motives as internal causes and drivers of tourism enterprises also have tangible and intangible components. On the one hand, it is an opportunity to earn extra income on the basis of self-employment and the use of their own property, food [4]. On the other hand, it is an opportunity to satisfy one's own entrepreneurial and other ambitions, personal growth and improvement, popularization of one's kind, village, homeland. Thus, according to our survey, 60,0% of entrepreneurs – owners of small tourism businesses in rural areas are focused on its creation to earn money. The remaining 40,0% considered it as an additional activity and organized it, rather, for the «soul», in order to meet the needs of hospitable hosts, protect nature and the environment, out of patriotic feelings and so on.

If in the regions you can still find information about rural green tourism enterprises, then at the national level it is quite problematic to do so, except for the website of the Union of Rural Green Tourism, where there is information about their certification. Therefore, it is advisable to launch a special program or series of programs on rural green tourism on television. It could also be special programs on radio, media and advertising platforms on the Internet and so on. Finally, we are talking about annual popularity ratings, which are also missing in the country, as well as indicators for their calculations. In this case, it is advisable to turn to foreign experience.

Sometimes the activity of rural green tourism enterprises is the only opportunity to remember and realize and revive folk and religious holidays, traditions (songs, dances, amateur theater productions, etc.). This is due to the orientation of young people to mass culture, loss of interest in national history and culture due to economic reasons, the availability of light entertainment television and the Internet [5, p. 338]. Therefore, the functioning and development of rural green tourism enterprises in this direction would help revive interests in rural areas, support the united territorial communities with large agribusiness, non-governmental organizations on the basis of public-private partnership, social responsibility.

It should be noted that the activities of rural green tourism enterprises have a significant aesthetic component. After all, the picturesque environment, well-thought-out landscaping, perfect cleanliness is the key to financial success for the owners as a result of a good holiday for visitors. Therefore, the growth of their number will contribute to improving the culture of life in the countryside, ecological and aesthetic arrangement of rural settlements, improving relations between people. At present, psychological and behavioral incentives that are difficult to systematize should be taken into account when identifying motives and developing incentives for tourism. These are positive emotions, desires, ambitions, beliefs, preferences, behavioral finances, which can also be motives and incentives.

It can also be hopes for the implementation of a family business so that it can be inherited and developed by future generations; to gather a large family under one roof, etc. Finally, people enjoy being admired, praised, set an example, thanked, and so on. We can talk about environmental motives, when there are no other resource opportunities to develop business, except for the picturesque nature around; or existing environmental and environmental problems and challenges need to be addressed [6-8]. Finally, it is necessary to know the motives of tourists to rest in the countryside to predict their flow, structure and dynamics of demand and likely future income. If necessary, at the state and regional levels, it is advisable to apply material incentives to support them, following the example of other countries, which reimburse the costs of people who have chosen local or domestic tourism services. This will support rural green tourism enterprises and have a positive impact on the preservation and development of rural areas.

Their certification and certain standardization of tourist services are important for the prospects of development of rural green tourism enterprises and rural areas. Again, there is no state certification body in Ukraine. Meanwhile, there are all the conditions and resources for its activities. At the staff level, these may be specialists from the tourism unit or the certification and standardization unit of the relevant ministries and departments and their units in the regions and in the field. There are a sufficient number of higher education institutions in the country that could train such specialists, as well as provide assistance in developing an algorithm and a list of issues for certification. It may have to be paid, but definitely not expensive.

In the national and regional dimensions, registers of certified enterprises and farmsteads should be established by category. Accordingly, both owners and consumers need to know which indicators define this or that category. Certificates are understood as confirmation of the quality and conformity of activities to the general public. In this case, certification must be carried out by their size and specialization in certain services [9, p.82]. Certified enterprises and farmsteads are an official confirmation of their high reputation. They are much more likely to succeed in the market due to increased consumer confidence in such enterprises and a significant tourist flow. This significantly increases their role in the preservation, reproduction and development of rural areas.

The main components for the assessment should be the components of the main aggregates of livelihoods and recreation: household and sanitary and hygienic conditions of accommodation and residence; quality food if available; security of transfer and offered tourist services and products; compliance of staff [10, p. 52]. First of all, we are talking about indicators of their quality. Therefore, we can talk about quality certification, quality management, quality systems and more. Certification should also be permanent, occurring periodically, say, once every 3-5 years. At the same time, it differs significantly from other tourism enterprises in both the subject of assessment and the lack of requirements for staff to have a professional education.

Currently, the certification of rural green tourism enterprises in Ukraine has been carried out by 21 experts under the Ukrainian Hospitable Estate Program, which is implemented with the assistance of the Rural Green Tourism Union. At the same time, 4 categories were established. Certification is also carried out under the Green Estate Program on the basis of environmental requirements and parameters. Institutions to ensure certification, standardization and licensing of tourism activities can be considered the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Standardization and Certification», «On Standardization», «On Accreditation of Conformity Assessment Bodies», «On Confirmation of Conformity». However, it is necessary to have in place the legislative guidelines and recommendations for certification. Therefore, the need to adopt the Law of Ukraine «On Rural Green Tourism» is reaffirmed.

As in other advanced countries, this will confirm the understanding that it is needed not to support a small (yet) number of small tourist enterprises and rural agro-villages, but as the main form of rural employment and preservation and reproduction of rural areas in the digital economy, which is developing rapidly, shifting the main activity - agricultural - from the predominance of mechanical and manual labor in high-performance automated. Thus, employment as a basis for population reproduction will be constantly reduced, thus encouraging the organization and development of other activities, such as rural green tourism.

It is also about programs for the use of financial state support for small business on the basis and in accordance with the proposed rules [11, p. 189]. To increase the availability of tourist and other services, transport, the «presidential thousand» UAH was directed and declared to citizens who were fully vaccinated and have the appropriate display of «green» certificates on the Unified portal of public services «Action». At present, more than 8 million citizens in Ukraine have been fully vaccinated and, accordingly, more than 8 billion incentive payments in the amount of UAH 1,000 are envisaged to each person. The registration is very convenient. Developed in digital format, it does not take much time, it is possible in 4 large and well-known banks in the country, and the costs are expected to be socio-cultural and health activities, transportation services to support small businesses.

Conclusions. In the current socio-economic conditions of management in Ukraine should operate a single, methodologically sound national concept of supporting the activities of rural green tourism enterprises, following the example of neighboring European countries, where they are supported at the state level. Therefore, we substantiated the need to build a national concept (program) of support for rural green tourism enterprises in the context of their leading role in the development of rural areas using indirect methods of support; taking into account the administrative-territorial hierarchy of organization and management; local specifics and observance of entrepreneurial freedom; security and COVID security services certification; direct budget support for small tourism business and financial support for consumers of its services in compliance with pandemic restrictions. It should contain a clear mission, goal, objectives, available resources and potential risks and expected results, forecasts and plans and projects. It is a question of both separate directions, and about complex development at the level of the country, regions, the united territorial communities, the enterprises. At the same time, it is advisable to use other concepts that could complement the basic ones – social responsibility, public-private partnership, social entrepreneurship, etc.

The system of stimulating the development of rural green tourism enterprises is insufficiently developed, coordinated, administered and practically not used. Therefore, it is important to achieve its systematization and use in the form of material, social, psychological and behavioral, administrative incentives. They can have different scales for internal (employee incentives) and external (business and owner incentives) applications. It is also necessary to provide it at the level of rural areas, regions, the whole country. Of great importance for management is the understanding of the motives of entrepreneurial activity in rural green tourism, including behavioral and psychological. Finally, it is necessary to take into account the motives of rest in the countryside. It may be necessary to use material incentives for its implementation, as some countries have launched for domestic tourism in the context of the still existing pandemic. Only such systematic stimulation and motivation by levels and spheres (i.e. by participants of the tourist market and the process of tourist activity) will contribute to the support and development of rural green tourism enterprises and, accordingly, rural areas.

Certification, standardization and licensing of rural green tourism enterprises is aimed at improving the development and efficiency of their operation, improving the overall culture of rural life and bringing the organization of rural areas closer to the best European standards. It is carried out according to the categories of farmsteads in the nominations «Ukrainian Hospitable Estate» and «Green Estate» with a focus on environmental and environmental components. However, in any case, its criteria should be indicators of quality and compliance of tourist services and products and the conditions of their implementation. Currently, 69 agro-villages are certified in Ukraine. It is necessary to create national and regional registers of certified farmsteads. Thanks to certification, they are in greater demand for services, which contributes to their commercial success and the preservation and development of rural areas of their location.

Список використаних джерел

1. Россоха В., Плотников М. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи. *Економічний дискурс*. 2018. Вип. 4. С. 41-53.
2. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О., Сарапіна О.А. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. *Економіка і менеджмент культури*. № 2. 2016. С. 32-38.
3. Мармуль Л. О., Романюк І. А. Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. *Економічний вісник університету*. Вип. 38. 2018. С. 70-77.
4. Кузык С. П., Рутинський М. Й., Кузык П. С. Соціально-економічне значення сільського зеленого туризму в контексті сучасних пріоритетів розвитку сільських територій України. Все о туризме – туристическая библиотека: сайт. 2018. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kuzyk.htm
5. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337-340.
6. Івашина Л. Роль об'єднаних територіальних громад у розвитку сільського зеленого туризму. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 3(34). С. 143-148.
7. Романюк І. А. Розвиток системи оподаткування підприємств туристичного бізнесу в Україні. Сучасний стан та пріоритети розвитку системи обліку, оподаткування й аналізу виробничо-економічної діяльності суб'єктів господарювання агропромислового сектору економіки: колективна монографія / за заг. ред. Л. О. Мармуль. Херсон: Айлант, 2018. С. 47-55.
8. Gryshova I., Nikoliuk O., Marchuk L. Institutional aspects of the regulation of economic security of the agricultural production. *Food Industry Economics*. 2019. Vol.11, Issue 3. P. 23-32.
9. Мармуль Л. О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. *Економіка АПК*, 2016. №7. С. 80-86.
10. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення доходності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 2017. № 3(39), С. 50-53.
11. Романюк І. А. Елементи й особливості маркетингових стратегій розвитку підприємств галузі туризму. *Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання і управління в агропромисловому комплексі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.*, 29 березня 2019 р. Полтава: ПДАА, 2019. С. 189-190.
12. Мармуль Л. О., Яровий В. Ф. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія економіка та менеджмент*. Вип. 12. 2017. С. 57-63.

References

1. Rossokha V., Plotnikov M. (2018). Development of rural areas in the decentralization of management: status, problems, prospects. *Economic discourse*, 4. 41-53.
2. Ihnatenko M. M., Marmul L. O., Sarapina O. A. (2016). Socio-economic potential of rural areas as a basis for the development of rural green tourism on the basis of innovation. *Economics and management of culture*, 2. 32-38.
3. Marmul L. O., Romaniuk I. A. (2018). Improving the structure of the labor market in rural areas through the development of rural green tourism enterprises. *Economic Bulletin of the University*, 38. 70-77.
4. Kuzyk S. P., Rutinsky M. Y., Kuzyk P. S. (2018). Socio-economic significance of rural green tourism in the context of modern priorities of rural development of Ukraine. *All about tourism – tourist library: site*. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kuzyk.htm
5. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12). 337-340.
6. Ivashina L. (2017). The role of united territorial communities in the development of rural green tourism. *Public administration and local self-government: coll. Science. etc.*, 3 (34). 143-148.
7. Romaniuk I. A. (2018). Development of the taxation system of tourism enterprises in Ukraine. *The current state and priorities of development of the system of accounting, taxation and analysis of production and economic activities of economic entities of the agro-industrial sector of the economy: a collective monograph / for general. ed.* L.O. Marmul. Kherson: Aylant, pp. 47-55.
8. Gryshova I., Nikoliuk O., Marchuk L. (2019). Institutional aspects of the regulation of economic security of the agricultural production. *Food Industry Economics*, 11/3. 23-32.
9. Marmul L. O. (2016). Methodical approaches to the development of rural areas on the basis of decentralization. *Economics of agro-industrial complex*, 7. 80-86.
10. Ihnatenko M. M., Marmul L. O. (2017). Provision of rural green tourism services by farms in order to diversify them and increase profitability. *Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business*, 3 (39). 50-53.
11. Romaniuk I. A. (2019). Elements and features of marketing strategies for the development of tourism enterprises. *Scientific support of economic development, legal regulation and management in the agro-industrial complex: mater. International. scientific-practical conf.*, March 29. Poltava: PDAA, pp. 189-190.

12. Marmul L. O., Yarovy V. F. (2017). *Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism. Problems of innovation and investment development. Economics and Management series*, 12. pp. 57-63.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди у Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: professorignatenko@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>
Researcher ID: F-9903-2019

Романюк Ірина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та
медіакомунікацій
Державний біотехнологічний університет
вул. Алчевських, 44, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>
Researcher ID: G-2200-2017

Яценко Ярослав Ігорович, аспірант
Університет Григорія Сковороди у Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Ігнатенко Николай Николаевич, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Романюк Ирина Анатольевна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу і
медіакомунікацій
Государственный биотехнологический университет
ул. Алчевских, 44, г. Харьков, 61002, Украина
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Яценко Ярослав Игоревич, аспірант
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Ihnatenko Mykola, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Romaniuk Iryna, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Marketing and Media
Communications
State Biotechnological University
Str. Alchevskikh, 44, Kharkiv, 61002, Ukraine
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Yatsenko Yaroslav, graduate student
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ОЦІНКА ВАЖЕЛІВ ВПЛИВУ НА ЦІЛЬОВІ ПОКАЗНИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ**Васильєва О. О.
Горошкова Л. А.**

Актуальність теми дослідження. Важливим напрямом стратегії розвитку трудового потенціалу аграрної сфери є створення середовища його формування, що засноване на дотриманні цілей сталого розвитку. Людський фактор виробництва в умовах сталого розвитку, де суттєво зростає роль освіти та нематеріального капіталу, виступає визначальним чинником економічного зростання національного господарства і його галузей для забезпечення умов продовження життєдіяльності теперішнього та майбутнього поколінь. В межах сільських територій створюються умови проживання, закладання демографічних тенденцій і пропорцій, соціальної взаємодії, набуття психофізичних, мотиваційних і, частково, інтелектуальних параметрів для гармонійного соціо-еколого-економічного, тобто сталого розвитку. Отже, проблема визначення важелів управління трудовим потенціалом аграрної сфери залишається актуальною на сучасному етапі досягнення цілей сталого розвитку.

Постановка проблеми. Парадигма сталого розвитку заснована на поєднанні економічної, соціальної та екологічної складової, що представлені значною кількістю взаємопов'язаних факторів, комплексна дія яких визначає шляхи та динаміку досягнення цілей сталого розвитку. Прийняття управлінських рішень щодо управління кожним фактором окремо та з урахуванням їх взаємодії супроводжується аналізом та обробкою значного масиву показників і вимагає застосування спеціальних методів обробки даних. Вирішення цієї проблеми можливо з використанням штучних нейронних мереж, визначивши параметри, що будуть розглядатися у моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливість застосування економіко-математичних моделей для економічного зростання досліджували як вітчизняні (М. Артюх, Л. Войнич, О. Литвин, І. Ляшенко, І. Ткач, Л. Хрущ, С. Шумська, В. Янковий), так і зарубіжні науковці (Н. Кузіна, С. Пшеничникова, Н. Суворов) та ін. [1-9]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [10-16]. Спроби застосування економіко-математичних методів та моделей для прогнозування сталого розвитку аграрної сфери, висвітлені в роботах С. Богачова, О. Галушка, М. Згуровського, С. Квітки, С. Козловського, Я. Кологривова, К. Рулицької, О. Садовника, Л. Федулової, А. Шпикуляка, не дістали подальшого розвитку та практичного використання для управління трудовим потенціалом в контексті сталого розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на певні напрацювання у вирішенні зазначених питань, вимагають поглибленого вивчення нові підходи до управління розвитком аграрної сфери з позицій триєдиної концепції сталого розвитку з використанням сучасних методів прийняття управлінських рішень, враховуючи динамізм зовнішнього середовища та комплексну дію факторів позитивного й негативного впливу.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність оцінки важелів впливу на цільові показники сталого розвитку аграрної сфери.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, абстрактно-логічний, узагальнення й системного аналізу) та спеціальні (узагальнена лінійна регресія, штучних нейронних мереж) методи дослідження.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Проведене нейромережеве моделювання дозволило сформуувати багатофакторну модель впливу на результуючий показник – продуктивність праці відповідно цілям сталого розвитку. Серед визначених в моделі факторів впливу, якими є середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві; енергозабезпеченість; енергоозброєність; кількість тракторів на 100 га посівної площі; кількість тракторів на 1 тис. осіб зайнятого населення; кількість внесених мінеральних добрив; кількість внесених органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур; викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення; загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів; середній індекс регіонального людського розвитку; капітальні інвестиції на одну особу, суттєвий вплив на результат моделювання мають такі параметри, як середньомісячна номінальна заробітна плата, внесення мінеральних добрив, кількість тракторів, капітальні інвестиції.

Запропонована модель дозволяє проводити моделювання та прогнозування, спираючись не тільки на отримані раніше показники та динаміку їх, а й, що важливо в контексті саме сталого розвитку, встановлювати цільові орієнтири, що дає можливість здійснення управляючого впливу не тільки на кінцевий результат, а й на процес його досягнення, у тому числі впливу з метою оптимізації. Крім того, таке моделювання дозволяє корегувати фактори впливу, в разі якщо вони є або несуттєвими, як це встановлено в процесі моделювання, або втрачають значення внаслідок зміни технологій (наприклад, енергозабезпечення та енергоозброєння).

Висновки. На основі запропонованої багатофакторної адаптивної моделі сталого розвитку аграрної сфери національного господарства розроблено стратегічні напрями управління трудовим

потенціалом галузі. Використання методології нейромережевого моделювання при розробці моделі забезпечило можливість урахування завдань для довготривалої перспективи сталого розвитку галузі з одночасним визначенням і динамічним корегуванням пріоритетів, параметрів та важелів впливу на поточну ефективність розвитку галузі. Запропонована модель дає змогу не лише проводити моделювання й прогнозування, спираючись на отримані раніше показники та динаміку їх зміни, а й встановлювати цільові орієнтири, щоб отримати набір можливих сценаріїв розвитку системи, що залежать від умов та параметрів прогнозування, що не лише збільшує обґрунтованість прийняття управлінських рішень, а й забезпечує своєчасність адаптації об'єкта управління до умов навколишнього середовища, що постійно змінюються; здійснення керівного впливу не лише на кінцевий результат, а й на процес його досягнення, у тому числі впливу з метою оптимізації важелів сталого розвитку.

Ключові слова: аграрна сфера, трудовий потенціал, сталий розвиток, продуктивність праці, штучні нейронні мережі

ОЦЕНКА РЫЧАГОВ ВЛИЯНИЯ НА ЦЕЛЕВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ

Васильева Е. А.

Горошкова Л. А.

Актуальность темы исследования. Важным направлением стратегии развития трудового потенциала аграрной сферы является создание среды его формирования, основанное на соблюдении целей устойчивого развития. Человеческий фактор производства в условиях устойчивого развития, где существенно растет роль образования и нематериального капитала, является определяющим фактором экономического роста национального хозяйства и его отраслей для обеспечения условий продолжения жизнедеятельности нынешнего и будущего поколений. В пределах сельских территорий создаются условия проживания, закладки демографических тенденций и пропорций, социального взаимодействия, приобретения психофизических, мотивационных и, частично, интеллектуальных параметров для гармоничного социо-эколого-экономического, т.е. устойчивого развития. Следовательно, проблема определения рычагов управления трудовым потенциалом аграрной сферы остается актуальной на современном этапе достижения целей устойчивого развития.

Постановка проблемы. Парадигма устойчивого развития основана на сочетании экономической, социальной и экологической составляющей, представленных значительным количеством взаимосвязанных факторов, комплексное действие которых определяет пути и динамику достижения целей устойчивого развития. Принятие управленческих решений, касающихся воздействия на каждый фактор в отдельности и с учетом их взаимодействия, сопровождается анализом и обработкой значительного массива показателей и требует применения специальных методов обработки данных. Решение этой проблемы возможно с использованием искусственных нейронных сетей с определением параметров, рассматриваемых в модели.

Анализ последних исследований и публикаций. Возможность применения экономико-математических моделей для экономического роста исследовали как отечественные (М. Артюх, Л. Войнича, А. Литвин, И. Ляшенко, И. Ткач, Л. Хрущ, С. Шумская, В. Янковый), так и зарубежные ученые (Н. Кузина, С. Пшеничникова, Н. Суворов) и др. [1–9]. Результаты собственных исследований проблемы приведены в [10–16]. Попытки применения экономико-математических методов и моделей для прогнозирования устойчивого развития аграрной сферы, отраженные в работах С. Богачева, А. Галушка, М. Згуровского, С. Квитки, С. Козловского, Я. Кологривова, К. Рулицкой, О. Садовника, Л. Федуловой, А. Шпикуляка, не получили дальнейшего развития и практического использования для управления трудовым потенциалом в контексте устойчивого развития.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на определенные наработки в решении указанных вопросов, требуют углубленного изучения новые подходы к прогнозированию и моделированию целевых показателей аграрной сферы с позиций триединой концепции устойчивого развития с использованием современных методов принятия управленческих решений, учитывая динамику внешней среды и комплексное действие факторов положительного и негативного влияния.

Постановка задачи, цели исследования. Вышеприведенными обстоятельствами обусловлена целесообразность оценки рычагов влияния на целевые показатели устойчивого развития аграрной сферы.

Метод и методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные (анализ и синтез, абстрактно-логический, обобщение и системный анализ) и специальные (обобщенная линейная регрессия, искусственные нейронные сети) методы исследования.

Изложение основного материала (результаты работы). Проведенное нейросетевое моделирование позволило построить многофакторную модель воздействия на результирующий показатель устойчивого развития аграрной сферы – производительность труда. Среди определенных в модели факторов влияния, каковыми являются среднемесячная номинальная заработная плата; энергообеспеченность; энерговооруженность; количество тракторов (на 100 га посевной площади и 1 тыс. человек занятого населения); количество внесенных минеральных удобрений; количество внесенных органических удобрений под посевы сельскохозяйственных культур; выбросы загрязняющих веществ в

атмосферный воздух от стационарных и передвижных источников; общий объем отходов, накопленных в течение эксплуатации, в местах удаления отходов; средний индекс регионального развития человека; капитальные инвестиции на одного человека, существенное влияние на результаты моделирования оказывают такие параметры, как среднемесячная номинальная заработная плата, внесение минеральных удобрений, количество тракторов, капитальные инвестиции.

Предлагаемая модель позволяет проводить моделирование и прогнозирование, опираясь не только на полученные ранее показатели и их динамику, но и, что важно в контексте устойчивого развития, устанавливать целевые ориентиры, что дает возможность осуществления управляющего воздействия не только на конечный результат, но и на процесс его достижения, в том числе влияние с целью оптимизации. Кроме того, такое моделирование позволяет корректировать факторы воздействия, если они являются либо несущественными, как это установлено в процессе моделирования, либо теряют значение вследствие изменения технологий (например, энергообеспечение и энерговооружение).

Выводы. На основе предложенной многофакторной адаптивной модели устойчивого развития аграрной сферы национального хозяйства разработаны стратегические направления управления трудовым потенциалом отрасли. Использование методологии нейросетевого моделирования при разработке модели обеспечило возможность учета задач для долгосрочной перспективы устойчивого развития отрасли с одновременным определением и динамической корректировкой приоритетов, параметров и рычагов влияния на текущую эффективность развития отрасли. Предлагаемая модель позволяет не только проводить моделирование и прогнозирование, опираясь на полученные ранее показатели и динамику их изменения, но и устанавливать целевые ориентиры для получения набора возможных сценариев развития системы, зависящих от условий и параметров прогнозирования, что не только увеличивает обоснованность принятия управленческих решений, но и обеспечивает своевременность адаптации объекта управления к изменяющимся условиям окружающей среды; осуществление управляющего воздействия не только на конечный результат, но и на процесс его достижения, в том числе влияние с целью оптимизации рычагов устойчивого развития.

Ключевые слова: аграрная сфера, трудовой потенциал, устойчивое развитие, производительность труда, искусственные нейронные сети.

ASSESSMENT OF THE LEVERS OF INFLUENCE OVER SUSTAINABLE DEVELOPMENT TARGET VALUES OF THE AGRICULTURAL SECTOR

Vasyl'yeva Olena
Horoshkova Lidiia

Relevance of the research topic. An important trend of the development strategy of the agricultural sector's labour potential is the establishment of the environment for its formation, which fits sustainable development goals. Human factors of production in the context of sustainable development is characterized by the growing role of education and intangible capital. It acts as a determinant of the national economy's and economic sectors' growth to ensure life conditions of the present and future generations. Rural areas become a kind of framework for residence, demographic trends and proportions, social interaction, gaining psychophysical, motivational and, to some extent, intellectual parameters for harmonious socio-ecological and economic, i.e. sustainable, development. Thus, the issue of levers' assessment of labour potential management in agricultural sector remains relevant at the present stage of achieving sustainable development goals.

Problem statement. Sustainable development paradigm is a combination of economic, social and environmental components represented by a significant number of interconnected factors. Their comprehensive impact determines the ways and dynamics of achieving sustainable development goals. Making managerial decisions referring to the impact on each separate determinant and taking into account their interaction is accompanied by the analysis and processing of a significant set of indicators and requires special data processing methods. Solving this problem is possible when applying artificial neural networks to define parameters, which will be studied in the model.

Analysis of recent research and publications. Both Ukrainian (M. Artyukh, L. Voynich, O. Lytvyn, I. Lyashenko, I. Tkach, L. Khrushchev, S. Shumska and V. Yankovy) and foreign scholars (N. Kuzina, S. Pshenichnikova and N. Suvorov), and others [1-6] analyzed the possibility of applying economic and mathematical models for economic growth analysis. The results of our own research on the problem are given in [10-16]. Works written by S. Bogachev, O. Galushko, M. Zgurovsky, S. Kvitka, S. Kozlovsky, J. Kologrivov, K. Rulitskaya, O. Sadovnik, L. Fedulova and A. Shpykulyak demonstrate their attempts to apply economic and mathematical methods and models for forecasting of the agricultural sector's sustainable development. Nevertheless, they did not receive further development and practical use for labour potential management in the context of sustainable development.

Selection of unexplored parts of the general problem. Despite some progress in problem solving, there is a need in in-depth study of new approaches aimed at forecasting and modelling agricultural sector's targets based on the threefold concept of sustainable development using modern management methods, taking into account environment dynamism and the complexity of positive and negative externalities.

Problem statement, research goals. The above-mentioned circumstances determine the rationale to assess the levers of influence over the target sustainable development indicators in the agricultural sector.

Method and methodology of research. When doing the research general scientific (analysis and synthesis,

abstract-logical, generalization and system analysis) and special (generalized linear regression, artificial neural networks) research methods have been used.

Presentation of the main material (results of work). The neural network modelling allowed building a multifactor impact model on the resulting indicator of sustainable development in the agricultural sector, namely labour productivity. The next factors have been identified in the model: average monthly nominal wage; energy security; power-weight ratio; number of trucks (per 100 hectares of sown area and per 1,000 employees); amount of mineral fertilizers applied; amount of applied organic fertilizers for crops; emissions into the atmosphere from stationary and mobile sources of pollution; total waste accumulated at landfills; average index of regional human development; capital investment per capita. The following parameters like average monthly nominal wage, application of mineral fertilizers, number of trucks, and capital investments significantly affect the modelling results.

The proposed model allows modelling and forecasting, based not only on previously obtained indicators and their dynamics, but also, which is important in the context of sustainable development, to set targets which facilitates managerial influence not only on the end result but on the process if its achievement as well, including the optimization impact. In addition, the modelling allows to adjust the impact factors, if they are either insignificant, as it has been found out when modelling, or lose value due to technological changes (for example, energy security and power-weight ratio).

Conclusions. *Based on the proposed multifactor adaptive model of sustainable development in the national agricultural sector, the strategic trends for its labour potential management have been developed. The neural network modelling methodology applied when building a model provided an opportunity to take into account the tasks for long-term sector's sustainable development while determining and dynamically adjusting priorities, parameters and levers of influence on current industry's efficiency. The proposed model allows not only modelling and forecasting based on previously obtained indicators and the dynamics of their adjustment, but also to set targets to obtain a number of possible scenarios for system development. It depends on forecasting conditions and parameters. It does not only rise the validity of managerial decisions, but also ensures the timeliness of management object's adaptation to the ever-changing environmental conditions. Moreover, it provides managerial influence not only on the result, but also on the process of its achievement, including optimization of sustainable development levers.*

Keywords: *agricultural sector, labor potential, sustainable development, labor productivity, artificial neural network*

JEL Classification: *C45, C53, O11, O13*

Актуальність теми дослідження. Важливим напрямом стратегії розвитку трудового потенціалу аграрної сфери є створення середовища його формування, що засноване на дотриманні цілей сталого розвитку. Людський фактор виробництва в умовах сталого розвитку, де суттєво зростає роль освіти та нематеріального капіталу, виступає визначальним чинником економічного зростання національного господарства і його галузей для забезпечення умов продовження життєдіяльності теперішнього та майбутнього поколінь. В межах сільських територій створюються умови проживання, закладання демографічних тенденцій і пропорцій, соціальної взаємодії, набуття психофізичних, мотиваційних і, частково, інтелектуальних параметрів для гармонійного соціо-еколого-економічного, тобто сталого розвитку. Отже, проблема визначення важелів управління трудовим потенціалом аграрної сфери залишається актуальною на сучасному етапі досягнення цілей сталого розвитку.

Постановка проблеми. Парадигма сталого розвитку заснована на поєднанні економічної, соціальної та екологічної складової, що представлені значною кількістю взаємопов'язаних факторів, комплексна дія яких визначає шляхи та динаміку досягнення цілей сталого розвитку. Прийняття управлінських рішень щодо впливу на кожен фактор окремо та з урахуванням їх взаємодії супроводжується аналізом та обробкою значного масиву показників і вимагає застосування спеціальних методів обробки даних. Вирішення цієї проблеми можливо з використанням штучних нейронних мереж з визначенням параметрів, що будуть розглядатися у моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливість застосування економіко-математичних моделей для економічного зростання досліджували як вітчизняні (М. Артюх, Л. Войничка, О. Литвин, І. Ляшенко, І. Ткач, Л. Хрущ, С. Шумська, В. Янковий), так і зарубіжні науковці (Н. Кузіна, С. Пшеничникова, Н. Суворов) та ін. [1-9]. Результати власних досліджень проблеми наведені у [10-16]. Спроби застосування економіко-математичних методів та моделей для прогнозування сталого розвитку аграрної сфери, висвітлені в роботах С. Богачова, О. Галушка, М. Згуровського, С. Квітки, С. Козловського, Я. Кологривова, К. Рулицької, О. Садовника, Л. Федулової, А. Шпикуляка, не дістали подальшого розвитку та практичного використання для управління трудовим потенціалом в контексті сталого розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на певні напрацювання у вирішенні зазначених питань, вимагають поглибленого вивчення нові підходи до прогнозування та моделювання цільових показників аграрної сфери з позицій триєдиної концепції сталого розвитку з використанням сучасних методів прийняття управлінських рішень, враховуючи динамізм зовнішнього середовища та комплексну дію факторів позитивного й негативного впливу.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність оцінки важелів впливу на цільові показники сталого розвитку аграрної сфери.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, абстрактно-логічний, узагальнення й системного аналізу) та спеціальні (узагальнена лінійна регресія, штучних нейронних мереж) методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблеми світової продовольчої безпеки доволі тривалий час залишається актуальним. Вагомий природно-ресурсний потенціал України, вдале географічне розташування з позицій міжнародної торгівлі, родючість ґрунтів та сприятливий клімат дозволяють зайняти нашій країні провідну позицію серед виробників та експортерів продовольчої продукції, національний земельний фонд становить 5,7% території Європи, з яких майже 71% займають землі сільськогосподарського призначення [17, с. 234]. Стабільний розвиток аграрної сфери України не тільки гарантує продовольчу безпеку держави, а й відіграє роль локомотива української економіки. Необхідною умовою цієї стабільності є позитивна динаміка сукупного економічного потенціалу аграрної сфери (продуктивні сили, ресурси, запаси, компетенції, що можуть бути використані у виробничій діяльності й реалізувати ринкові шанси для досягнення цілей соціально-економічного розвитку суспільства).

Поняття «аграрна сфера» включає аграрний сектор, що охоплює сільськогосподарське та агропромислове виробництво та галузі економіки, які створюють умови їх ефективного функціонування: соціальну сферу, інфраструктуру сільської місцевості, створюють соціально-економічні фактори відтворення трудового потенціалу для потреб сільського господарства та розвитку сільських територій [18, с. 79]. Таким чином, аграрна сфера - це аграрний сектор економіки у взаємозв'язку із соціальною інфраструктурою сільської місцевості, вона включає всі процеси людської життєдіяльності, тому для дослідження процесів, що відбуваються в аграрній сфері, крім, економічних, доцільно розглядати соціальні та екологічні чинники впливу [19, с. 14].

З метою встановлення важелів впливу на цільові показники сталого розвитку аграрної сфери, одним із основних яких визначено продуктивність праці у сільському господарстві, необхідно здійснити оцінку факторів сталого розвитку, що можливо за допомогою методу штучних нейронних мереж. Використання зазначеного методу відбувається за наступними етапами:

- визначення факторів, що впливають на стан трудового потенціалу аграрної сфери, та формалізація взаємозв'язків між ними;
- експертна оцінка стану трудового потенціалу;
- первинний аналіз даних (який включає кореляційний та дисперсійний аналіз);
- нормалізація даних;
- вибір початкової конфігурації нейронної мережі (вибір кількості шарів мережі та кількості нейронів у кожному шарі, вибір активаційної функції кожного шару, вибір активаційної функції вихідного шару, вибір оптимізаційного алгоритму, вибір функції помилки навчання (яка оцінює навчання мережі), вибір типу початкової ініціалізації вагів);
- проведення навчання мережі з використанням вибірки, що навчає;
- адаптація нейронної мережі за рахунок зміни вагових коефіцієнтів, що відображають взаємозв'язки мережі, та коригування конфігурації мережі;
- побудова моделі оцінювання трудового потенціалу та стратегії його управління [15].

В якості факторів (контрольованих параметрів), що впливають на стан трудового потенціалу аграрної сфери в умовах сталого розвитку, було обрано параметри, які характеризують економічні, соціальні та екологічні впливи. В якості результуючого показника розглядали продуктивність праці (фактор, що характеризує ефективність використання трудового потенціалу). Показники, що використовувались в якості вхідних параметрів для моделювання методом штучних нейронних мереж:

- Y - продуктивність праці, гривень на одного зайнятого;
- X1 - середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві, гривень;
- X2 - енергозабезпеченість (енергетичні потужності/посівна площа), кВт/100 га;
- X3 - енергоозброєність (енергетичні потужності/кількість зайнятих), кВт/особу;
- X4 - кількість тракторів на 100 га посівної площі;
- X5 - кількість тракторів на 1 тис. осіб зайнятого населення;
- X6 - внесено мінеральних добрив на 1 га посівної площі, кг (поживних речовин);
- X7 - внесено органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур, на 1 га посівної площі, тонн;
- X8 - викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, у розрахунку на одну особу, кг;
- X9 - загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів у розрахунку на одну особу, кг;
- X10 - середній індекс регіонального людського розвитку;
- X11 - капітальні інвестиції на одну особу, грн.

Для прогнозування параметрів сталого розвитку використовували статистичні дані за 2008-2019 роки, в якості цільового значення для результуючого показника було прийнято критерій підвищення вдвічі продуктивності праці у сільському господарстві відповідно Цілям сталого розвитку (по відношенню до рівня 2015 року) [20].

Взаємозв'язок продуктивності праці та її оплати характеризують темпи зростання заробітної плати та продуктивності праці: високий рівень темпів зростання продуктивності праці обумовлює розширення виробництва, отримання достатньої кількості продукції з найменшими витратами, зростання можливостей підвищення оплати праці [12].

Останнім часом в Україні оплата сільськогосподарської праці залишається нижчою, ніж в середньому по економіці, а темпи її зростання досить повільні (рис. 1).

В сільському господарстві України зберігається несприятлива тенденція: зростання продуктивності праці та середньомісячної номінальної заробітної плати показують випередження темпів зростання заробітної плати [12, с. 355], що, на наш погляд, порушує причинно-наслідкові зв'язки. Рис. 2 демонструє зазначене явище: темпи росту заробітної плати випереджають темпи росту продуктивності праці (2008-2012 роки), у 2013 та 2014 роки спостерігалась позитивна тенденція: темпи росту продуктивності праці випереджають темпи росту заробітної плати, а з 2015 року темпи росту заробітної плати знову випереджають темпи росту продуктивності праці.

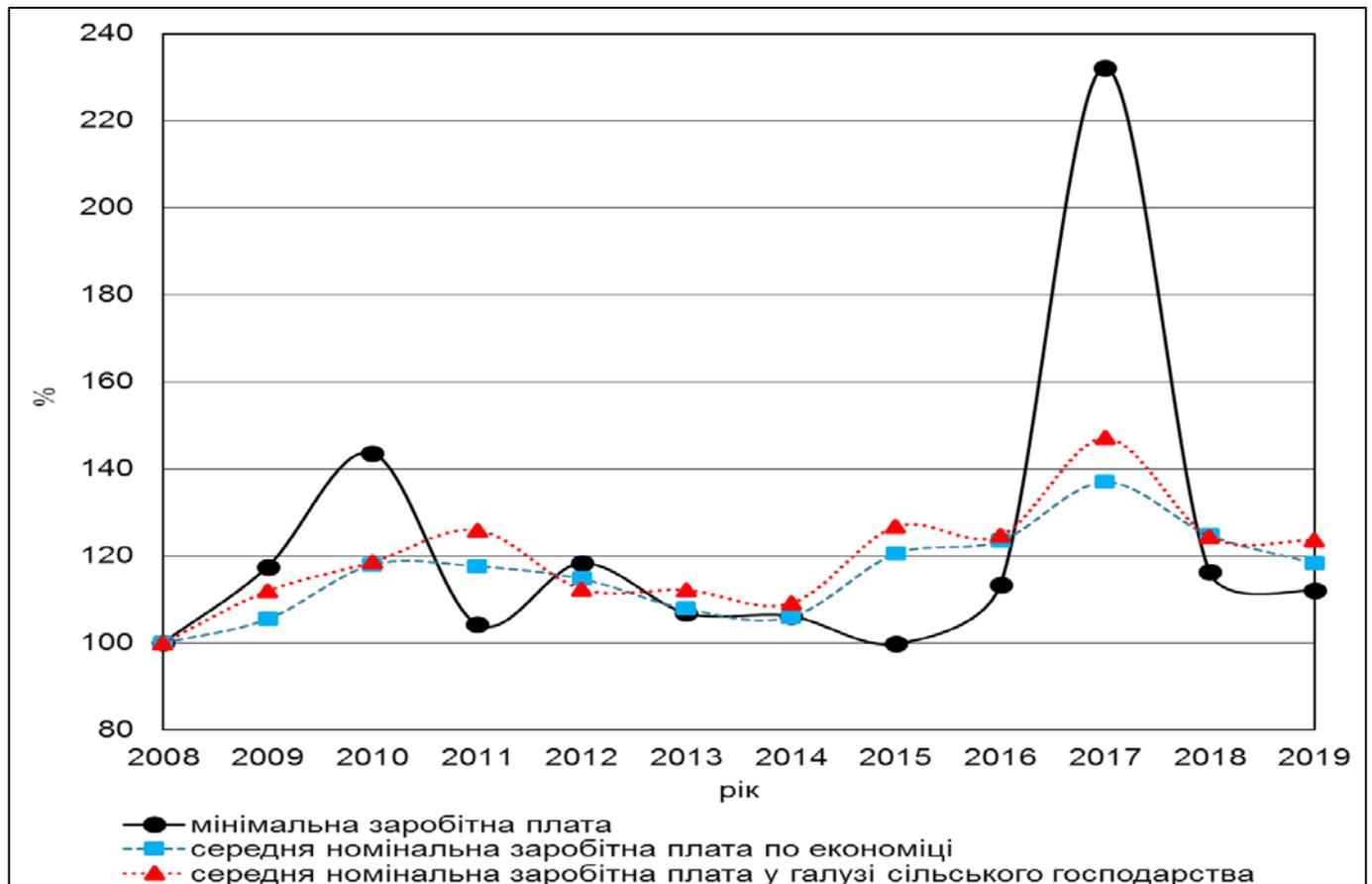

Рисунок 1. Ланцюгові темпи росту мінімальної, середньої номінальної по економіці та у галузі сільського господарства заробітної плати

Формування механізмів оплати праці в сільському господарстві України майже не залежить від результатів діяльності економіки, працівники недоотримують винагороду за працю у порівнянні із затраченими трудовими зусиллями, низькі темпи зростання продуктивності праці, у свою чергу, не створюють підґрунтя для підвищення доходів та поліпшення якості життя населення [12, с. 356].

Взаємопозитивний вплив продуктивності та оплати праці дозволяє зробити висновок про необхідність включення до моделі оцінки трудового потенціалу параметра X1 (середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві).

На ефективність використання персоналу та його оцінку впливають науково-технічний прогрес, забезпеченість технікою, використання новітніх технологій, що вимагає від персоналу певного рівня освіти та кваліфікації. Ці якісні характеристики людських ресурсів можуть бути описані як через інтегральний індекс регіонального людського розвитку (X10), так і через виробничі засоби та технології, що використовуються персоналом в процесі праці (X2-X7).

Кінцеві показники результативності сільськогосподарського виробництва, зокрема рослинництва (урожайність), а отже, результативність сільськогосподарської праці, залежать від внесення мінеральних та органічних добрив. Параметри, що відображають стан відтворення родючості ґрунтів (X6 та X7), також включені до моделі.

До проблем сталого розвитку відносять зростання обсягів викидів забруднюючих речовин та утворених відходів. Техногенне навантаження України внаслідок енергетично-сировинної спеціалізації перевищує у 4-5 разів показники для розвинених країн, в процесі діяльності добувної, переробної галузі, транспорту, виробництва електроенергії утворюється значна кількість викидів та відходів [16].

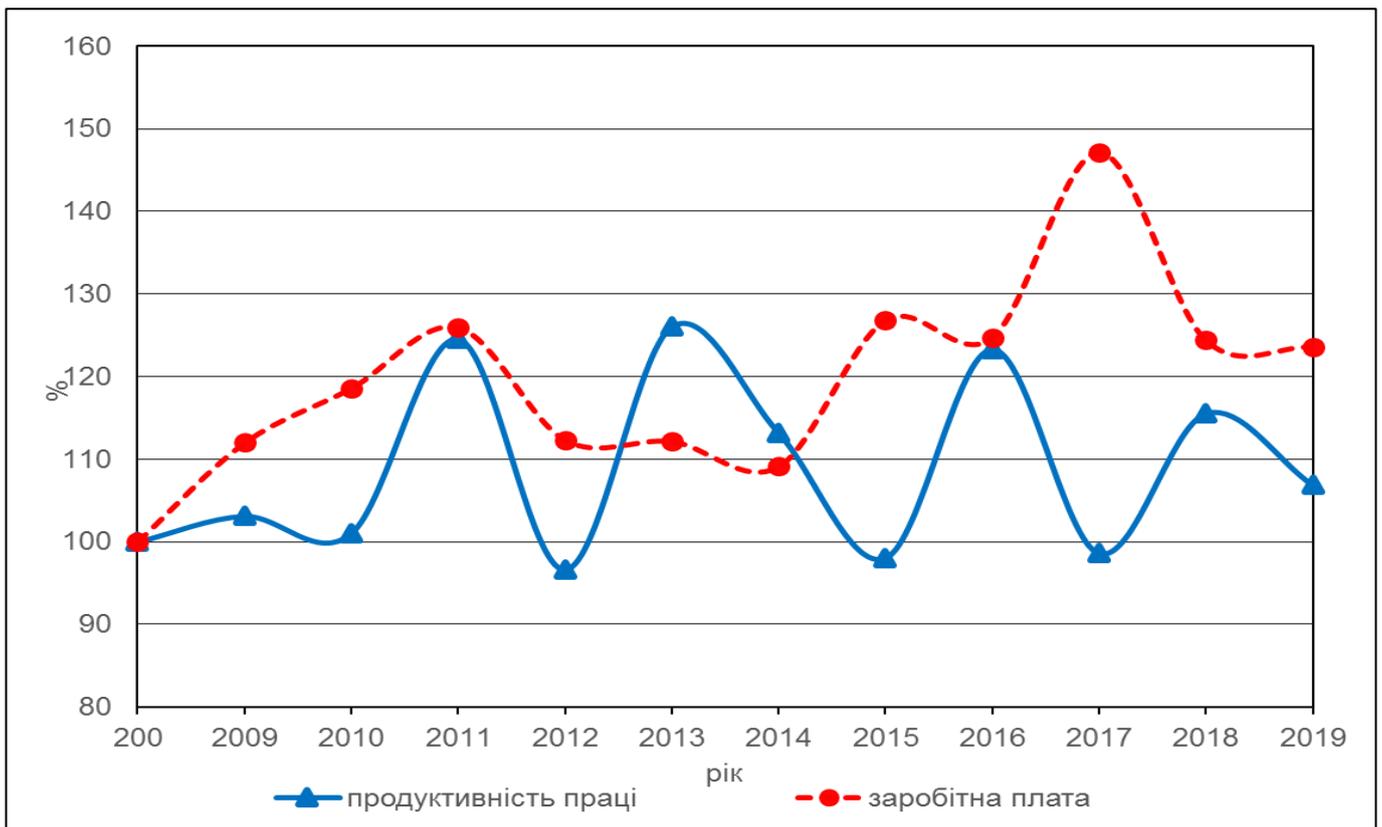

Рисунок 2. Ланцюгові темпи росту продуктивності праці та середньомісячної номінальної заробітної плати у галузі сільського господарства

Сільськогосподарське виробництво здійснює найменший серед інших сфер економічної діяльності рівень викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, при цьому співвідношення середньомісячної номінальної зарплати в сільському господарстві із відповідним показником у середньому по Україні має найнижчий рівень [16, с. 120-121]. В свою чергу, викиди забруднюючих речовин від діяльності добувної галузі та розроблення кар'єрів; переробної галузі; постачання електроенергії, газу, пару та кондиціонованого повітря; транспорту чинять негативний вплив на результати сільського господарства. Забруднюючі речовини викликають погіршення стану трудового потенціалу аграрної сфери: наносять шкоду здоров'ю працюючих, тим самим знижують кількість та якість праці. Забруднення негативно впливає на якість ґрунтів та води, що погіршує урожайність рослин та продуктивність тварин.

Врахування впливу забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення (X8) та загального обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів (X9), на економічне зростання повністю відповідає тенденції сталого розвитку, тому вважаємо доцільним включення цих параметрів до моделі оцінки та прогнозування трудового потенціалу аграрної сфери в умовах сталого розвитку.

Продуктивність праці в умовах нової економіки в значній мірі визначається якісними характеристиками трудового потенціалу: рівнем формальної та неформальної освіти, креативністю, рівнем добробуту. Якісні параметри трудового потенціалу в моделі описуються, використовуючи середній індекс регіонального людського розвитку (X10). Індекс нараховує 33 показника, які зводяться у 6 субіндексів (за окремими аспектами людського розвитку: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта) [21].

В свою чергу, на людський розвиток впливає обсяг капітальних інвестицій, що спрямовуються на відтворення основних засобів, впровадження технічного прогресу, спорудження та реконструкцію об'єктів соціально-культурного призначення (X11).

Таким чином, було обґрунтовано обрані для моделювання параметри, що впливають на показники використання трудового потенціалу аграрної сфери в умовах сталого розвитку (характеризують економічні, соціальні та екологічні впливи).

Моделювання факторів сталого розвитку аграрної сфери проводилось з використанням вибірки із 120 значень кожного показника, вхідними параметрами моделі є динамічний ряд обраних параметрів.

Побудована кореляційна матриця вхідних параметрів (табл. 1), дані якої свідчать, що найбільш сильна кореляція з іншими параметрами має місце для X1 (середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві), X3 (енергоозброєність), X6 (внесення мінеральних добрив), X10 (середній індекс регіонального людського розвитку), X11 (капітальні інвестиції).

Таблиця 1. Кореляційна матриця вхідних параметрів моделі сталого розвитку

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11
Y	1	0,76	0,05	0,03	-0,32	-0,1	0,74	0,04	-0,13	0	0,3	0,33
X1	0,76	1	-0,08	0,07	-0,27	0,05	0,68	0,06	-0,11	-0,01	0,36	0,6
X2	0,05	-0,08	1	0,63	0,49	0,2	0,32	0,32	0,13	-0,09	0,04	0,1
X3	0,03	0,07	0,63	1	0,62	0,86	0,25	0,61	0,38	0,14	0,2	0,62
X4	-0,32	-0,27	0,49	0,62	1	0,66	0,1	0,58	0,22	-0,05	0	0,31
X5	-0,1	0,05	0,2	0,86	0,66	1	0,08	0,6	0,41	0,22	0,17	0,69
X6	0,74	0,68	0,32	0,25	0,10	0,08	1	0,41	-0,17	-0,18	0,26	0,45
X7	0,04	0,06	0,32	0,61	0,58	0,6	0,41	1	0,04	-0,18	0,21	0,48
X8	-0,13	-0,11	0,13	0,38	0,22	0,41	-0,17	0,04	1	0,8	0,21	0,28
X9	0	-0,01	-0,09	0,14	-0,05	0,22	-0,18	-0,18	0,8	1	-0,01	0,16
X10	0,3	0,36	0,04	0,2	0	0,17	0,26	0,21	0,21	-0,01	1	0,41
X11	0,33	0,6	0,1	0,62	0,31	0,69	0,45	0,48	0,28	0,16	0,41	1

Така кореляція підтверджує зв'язок між обраними параметрами: підвищення енергоозброєності, зростання кількості тракторів та мінералізації ґрунтів призводить до зростання валової продукції, продуктивності праці, що уможливорює підвищення оплати праці; зростання індексу людського розвитку, капітальних інвестицій в освіту, охорону здоров'я підвищує рівень трудового потенціалу, його продуктивність. Негативний вплив на продуктивність праці мають параметри X4 (кількість тракторів) та X8 (викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення), фактор X9 (загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації) не впливає на результат моделювання.

Дисперсійний аналіз показав, що найбільший вплив на продуктивність праці мають параметри X1 (середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві), X4 (кількість тракторів на 100 га посівної площі), X6 (внесення мінеральних добрив), дещо менший вплив має X3 (енергоозброєність), незначно впливає параметр X2 (енергозабезпеченість).

Для побудови узагальненої лінійної моделі регресії (GLM) розраховано коефіцієнти, отримане рівняння регресії для знаходження результуючого показника (продуктивність праці) на основі GLM моделі набуває вигляду:

$$Y=0,25518+0,26334X1-0,11443X2+0,25227X3-0,34562X4+0,02655X5+0,67904X6-0,09787X7-0,10786X8+0,21204X9+0,12414X10-0,25292X11 \quad (1)$$

В роботі розглядалась нейронна мережа, що складається з трьох шарів, в кожному з яких сім, три та один нейрони прямого розповсюдження. В якості алгоритму оптимізації використовувався метод зворотного розповсюдження помилки; активаційна функція нейронів прихованих шарів – sigmoid, вихідного шару – лінійна; початкова ініціалізація вагів – довільна; функція втрат – сума квадратів похибки. Для навчання мережі використовувався набір даних що складається із набору вхідних параметрів та бажаних вихідних значень (цільове значення продуктивності праці), отримані ваги нейронів кожного шару мережі після навчання.

Порівняльний аналіз використання методу штучних нейронних мереж та методу узагальненої лінійної регресії для прогнозування сталого розвитку аграрної сфери дає підстави стверджувати про можливість застосування кожного з цих методів (табл. 2), але, на нашу думку, найбільш доцільним є використання методу штучних нейронних мереж, оскільки цей метод має ряд переваг: його застосування дозволяє врахувати значну кількість факторів впливу та забезпечити мінімальну похибку прогнозу [22, с. 229], врахувати нелінійність та взаємодію параметрів [23].

Таблиця 2. Результати прогнозування за різними методами

Метрики	Neural network	GLM
RMSE	24424,36	27735,43
R2	0,82862	0,77901
Predict for 2030	465768	483210
Змодельоване рішення	508356	508356
Точність прогнозу, %	91,62	95,05

Аналіз отриманих моделей показав, що результати на основі GLM методу дають максимально близькі значення до змодельованих, при цьому отримуються нижчі значення метрики RMSE (сумарна міра помилок прогнозованої величини та відомої величини) при навчанні моделі. Це обумовлено тим, що при моделюванні показників за 2030 рік для більшості параметрів використовувались лінійні моделі апроксимацій, тому GLM модель у більшій мірі відстежила у процесі навчання саме лінійні шаблони поведінки параметрів. Проте, результати на основі нейронної мережі дають найнижчі значення метрики RMSE, це означає, що дана модель вивчила якомога більше реальних прихованих шаблонів в досліджуваних даних (необхідної достовірної інформації для побудови

прогнозів), та змогла побудувати більш достовірний прогноз. Про це також свідчить коефіцієнт детермінації R2 нейромережевої моделі, що показує ступінь дисперсії, який у нейромережі є найвищим.

Таким чином, на основі отриманих результатів, можна зробити висновок, що побудована нейромережева модель дає більш достовірні результати для прогнозування параметрів сталого розвитку аграрної сфери та може використовуватись для розробки стратегічних напрямів управління трудовим потенціалом, який спроможний забезпечити такий розвиток на перспективу [12].

Проведене нейромережеве моделювання дозволяє сформулювати багатofакторну модель впливу на результатуючий показник – продуктивність праці відповідно цілям сталого розвитку.

Висновки. На основі запропонованої багатofакторної адаптивної моделі сталого розвитку аграрної сфери національного господарства розроблено стратегічні напрями управління трудовим потенціалом галузі. Використання методології нейромережевого моделювання при розробці моделі забезпечило можливість урахування завдань для довготривалої перспективи сталого розвитку галузі з одночасним визначенням і динамічним корегуванням пріоритетів, параметрів та важелів впливу на поточну ефективність розвитку галузі. Запропонована модель дає змогу не лише проводити моделювання й прогнозування, спираючись на отримані раніше показники та динаміку їх зміни, а й встановлювати цільові орієнтири, щоб отримати набір можливих сценаріїв розвитку системи, що залежать від умов та параметрів прогнозування, що не лише збільшує обґрунтованість прийняття управлінських рішень, а й забезпечує своєчасність адаптації об'єкта управління до умов навколишнього середовища, що постійно змінюються; здійснення керівного впливу не лише на кінцевий результат, а й на процес його досягнення, у тому числі впливу з метою оптимізації важелів сталого розвитку.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У подальших дослідженнях з метою визначення стратегічних напрямів управління трудовим потенціалом доцільно використовувати в моделях також інші параметри, які характеризують соціо-еколого-економічні аспекти, що можуть суттєво впливати на досягнення цільових показників сталого розвитку аграрної сфери.

Список використаних джерел

1. Артюх М. В., Литвин О. М. Застосування дивідіриального та мультигального числень в дослідженні економіки сільського господарства України. Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія : Технічні науки, 2016. Вип. 13. С. 16-26.
2. Литвин О. М., Артюх М. В. Узагальнена виробнича функція, що явно залежить від об'ємних показників ресурсів та капіталоозброєності. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія : Математичне моделювання в техніці та технологіях, 2017. № 6. С. 51-56.
3. Ляшенко І. М., Хрущ Л. З. Оптимальна програма підприємства та еколого-економічна виробнича функція. Економічний вісник Донбасу, 2012. № 1. С. 184-188.
4. Шумська С. С. Інструмент виробничої функції в дослідженні української економіки. Економіка і прогнозування, 2007. № 4. С. 104-123.
5. Tkach I. I. The core function of sustainable development. Actual problems of economy, 2015. № 1(163). P. 59-66.
6. Янковий В. О. Виробнича функція з постійною еластичністю заміщення ресурсів. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М.І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2015. Вип. 3. № 58. С. 228-234.
7. Кузина Н. В. Функция Кобба-Дугласа и ее графическое представление. Калужский экономический вестник, 2018. № 2. С. 70-73.
8. Пшеничникова С. Н., Романюк И. Д. Анализ производственной функции Кобба-Дугласа для экономик России и ряда стран региона Центральной и Восточной Европы. Известия Юго-Западного государственного университета. Серия Экономика. Социология. Менеджмент, 2017. Том 7. № 3.(24). С.148-166.
9. Суворов Н. В., Ахунов Р. Р., Губарев Р. В., Дзюба Е. И., Файзуллин Ф. С. Применение производственной функции Кобба-Дугласа для анализа промышленного комплекса региона. Экономика региона, 2020. Т. 16, Вып. 1. С. 187-200.
10. Babenko A., Vasilyeva O. Factors of Labor Productivity Growth in Agriculture of the Agrarian Region. Baltic Journal of Economic Studies. 2017. Vol. 3, No. 4, September, P. 1-6.
11. Васильєва О. О. Економічний потенціал стійкого розвитку аграрного сектора України. European Journal of Economics and Management, 2019. № 3. P. 14-21.
12. Васильєва О. О. Трудовий потенціал аграрної сфери як базовий імператив сталого розвитку: монографія. Запоріжжя : видавець ФОП Мокшанов В. В. 2021. 384 с.
13. Vasylyeva O., Karpenko A. The intellectual component of labor potential as a factor of sustainable development of the agricultural sector. IV International Scientific Congress, Ukraine – Uzbekistan – Latvia @ISCSAI April 12-16, 2021.
14. Vasylyeva O. Assessment of sustainable development factors of the agricultural sector using the Cobb-Douglas function. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 7 (2021) No. 2 March. P. 37-49.
15. Васильєва О. О. Застосування штучних нейронних мереж для оцінки трудового потенціалу аграрної сфери. Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19-20 вересня 2019 р. / МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. С. 76-79.
16. Горошкова Л. А., Хлобистов Є. В. Екологічна крива Кузнеця: галузеве застосування для прогнозування утворення відходів та викидів шкідливих речовин. Людина та довкілля. Проблеми

неоекології, 2020. Вип. 33. С. 109-123.

17. Власенко І. Г. Аграрна сфера у забезпеченні продовольчого ринку України. *Інноваційна економіка*, 2013. № 2. С. 234-237.

18. Корчинський І. О. Аграрна сфера: суспільно-економічний та організаційно-технологічний конструкт з позицій архітектоники. *Економічний вісник Національного гірничого університету*, 2018. № 1. С. 74-81.

19. Цимбалюк І., Риковська Л. Теоретичний аналіз сутності та складників дефініції «аграрна сфера». *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2017. № 4. С. 13-19.

20. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», 2017. 246 с.

21. Регіональний людський розвиток : стат. бюлетень. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 72 с.

22. Кернасюк Ю. В. Нейронні штучні мережі як ефективний інструмент адаптивного прогнозування в аграрному секторі економіки. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 32. С. 224-231.

23. Maehashi K. & Shintani M. *Macroeconomic Forecasting Using Factor Models and Machine Learning: An Application to Japan*. *Journal of the Japanese and International Economies*, 2020. 101104.

References

1. Artyukh M. V., Lytvyn O. M. (2016). Zastosuvannya dyvidirial'noho ta mul'tyhral'noho chyslen' v doslidzhenni ekonomiky sil's'koho hospodarstva Ukrayiny [Application of dividend and multigram numbers in the study of agricultural economics of Ukraine]. *Matematychnе ta komp'yuterne modelyuvannya. Seriya : Tekhnichni nauky – Mathematical and computer modeling. Series: Technical Sciences*, 13. 16-26. [in Ukr.].

2. Lytvyn O. M., Artyukh M. V. (2017). Uzahal'na vyrobnycha funktsiya, shcho yavno zalezhyt' vid ob'yemnykh pokaznykiv resursiv ta kapitaloozbroyenosti [Generalized production function, which clearly depends on the volume of resources and capital adequacy]. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Seriya : *Matematychnе modelyuvannya v tekhnitsi ta tekhnolohiyakh – Bulletin of the National Technical University «KhPI»*. Series: *Mathematical modeling in engineering and technology*, 6. 51-56. [in Ukr.].

3. Lyashenko I. M., Khrushch L. Z. (2012). Optymal'na prohrama pidpryyemstva ta ekoloho-ekonomichna vyrobnycha funktsiya [Optimal program of the enterprise and ecological and economic production function]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, 1. 184-188. [in Ukr.].

4. Shums'ka S. S. (2007). Instrument vyrobnychoyi funktsiyi v doslidzhenni ukrayins'koyi ekonomiky [Tool of the production function in the study of the Ukrainian economy]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economics and Forecasting*, 4. 104-123. [in Ukr.].

5. Tkach I. I. (2015). The core function of sustainable development *Actual problems of economy*, 1 (163). 59-66. [in Eng.]

6. Yankovyy V. O. (2015). Vyrobnycha funktsiya z postyynoyu elastychnistyuu zamishchennya resursiv [Production function with constant elasticity of resource substitution]. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' – Bulletin of socio-economic research: zb. nauk. prats'; za red. M. I. Zvyeryakova (holov. red.) ta in. Odesa: Odes'kyy natsional'nyy ekonomichnyy universytet*, 3. 58. 228-234. [in Ukr.].

7. Kuzina N. V. (2018). Funktsiya Kobba-Duglasy i ee graficheskoe predstavlenie [The Cobb-Douglas function and its graphical representation]. *Kaluzhskiy ekonomicheskyy vestnik – Kaluga Economic Bulletin*, 2. 70-73. [in Rus.].

8. Pshenichnikova S. N., Romanyuk I. D. (2017). Analiz proizvodstvennoy funktsii Kobba-Duglasy dlya ekonomik Rossii i ryada stran regiona Tsentral'noy i Vostochnoy Evropy [Analysis of the production function of Cobb-Douglas for the economies of Russia and a number of countries in the region of Central and Eastern Europe]. *Izvestiya Yugo-Zapadnogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya Ekonomika. Sotsiologiya. Menedzhment – Bulletin of the South-West State University. Series Economics. Sociology. Management*, 7/3(24). 148-166. [in Rus.].

9. Suvorov N. V., Akhunov R. R., Gubarev R. V., Dzyuba E. I., Fayzullin F. S. (2020). Primenenie proizvodstvennoy funktsii Kobba-Duglasy dlya analiza promyshlennogo kompleksa regiona [Application of the Cobb-Douglas production function for the analysis of the industrial complex of the region]. *Ekonomika regiona – Economy of the region*, 16/1. 187-200. [in Rus.].

10. Babenko A., Vasilyeva O. (2017). Factors of Labor Productivity Growth in Agriculture of the Agrarian Region. *Baltic Journal of Economic Studies*. 3/4. 1-6. [in Eng.]

11. Vasylyeva O. O. (2019). Ekonomichnyy potentsial stiykoho rozvytku ahrarnoho sektora Ukrayiny [Economic potential of sustainable development of the agricultural sector of Ukraine]. *European Journal of Economics and Management – European Journal of Economics and Management*, 3. 14-21. [in Ukr.].

12. Vasylyeva O. O. (2021). Trudovyy potentsial ahrarnoyi sfery yak bazovyy imperatyv staloho rozvytku [Labor potential of the agrarian sphere as a basic imperative of sustainable development]: monohrafiya. Zaporizhzhya : vydavets' FOP Mokshanov V. V. 384. [in Ukr.].

13. Vasylyeva O., Karpenko A. (2021). The intellectual component of labor potential as a factor of sustainable development of the agricultural sector. *IV International Scientific Congress, Ukraine – Uzbekistan – Latvia @ISCSAI April 12-16*. [in Eng.]

14. Vasylyeva O. (2021). Assessment of sustainable development factors of the agricultural sector using the Cobb-Douglas function. *Baltic Journal of Economic Studies*. 7/2. 37-49. [in Eng.]

15. Vasylyeva O. O. (2019). Zastosuvannya shtuchnykh neyronnykh merezh dlya otsinky trudovoho potentsialu ahrarnoyi sfery [The use of artificial neural networks to assess the labor potential of the agricultural

sector]. *Pobudova informatsiynoho suspil'stva: resursy i tekhnolohiyi – Building an information society: resources and technologies : materialy XVIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, Kyiv, 19-20 veresnya 2019 r. / MON Ukrainy, UkrINTEI ta in.. Kyiv : UkrINTEI. 76-79. [in Ukr.]*.

16. Horoshkova L. A., Khlobystov Ye. V. (2020). *Ekolohichna kryva Kuznetsya: haluzeve zastosuvannya dlya prohnozuvannya utvorenniya vidkhodiv ta vykydiv shkidlyvykh rechovyv [Ecological curve of Kuznets: branch application for forecasting of formation of waste and emissions of harmful substances]. Lyudyna ta dovkillya. Problemy neokolohiyi – Man and the environment. Problems of neo-ecology, 33. 109-123. [in Ukr.]*.

17. Vlasenko I. H. (2013). *Ahrarna sfera u zabezpechenni prodovol'choho rynku Ukrainy [Agrarian sphere in ensuring the food market of Ukraine]. Innovatsiyna ekonomika – Innovative Economics, 2. 234-237. [in Ukr.]*.

18. Korchyns'kyi I. O. (2018). *Ahrarna sfera: suspil'no-ekonomichnyy ta orhanizatsiyno-tekhnolohichnyy konstrukt z pozytsiyi arkhitektoniky [Agrarian sphere: socio-economic and organizational-technological construct from the standpoint of architecture]. Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University, 1. 74-81. [in Ukr.]*.

19. Tsymbalyuk I., Rykovs'ka L. (2017). *Teoretychnyy analiz sutnosti ta skladnykiv definitsiyi «aharna sfera» [Theoretical analysis of the essence and components of the definition of «agricultural sphere»]. Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of the Lesia Ukrainka East European National University, 4. 13-19. [in Ukr.]*.

20. *Natsional'na dopovid' «Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina» [National Report «Sustainable Development Goals: Ukraine»]. 2017. 246. [in Ukr.]*.

21. *Rehional'nyy lyuds'kyi rozvytok [Regional human development] : stat. byuleten'. 2018. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 72. [in Ukr.]*.

22. Kernasyuk Yu. V. (2017). *Neyronni shtuchni merezhi yak efektyvnyy instrument adaptivnoho prohnozuvannya v ahranomu sektori ekonomiky [Neural artificial networks as an effective tool for adaptive forecasting in the agricultural sector of the economy]. Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic sciences, 32. 224-231. [in Ukr.]*.

23. Maehashi K. & Shintani M. (2020). *Macroeconomic Forecasting Using Factor Models and Machine Learning: An Application to Japan. Journal of the Japanese and International Economies. 101104. [in Eng.]*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Васильєва Олена Олексіївна, д.е.н., доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України, декан факультету міжнародного туризму та економіки Національного університету «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, Запоріжжя 69063, Україна
e-mail:olena.vasilyeva@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2859-3592>

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна

e-mail:goroshkova69@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>

Researcher ID: D-6527-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Васильева Елена Алексеевна, д.э.н., доцент, член-корреспондент Академии экономических наук Украины, декан факультета международного туризма и экономики Национального университета «Запорожская политехника», ул. Жуковского, 64, Запорожье 69063, Украина

e-mail:olena.vasilyeva@gmail.com

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Києво-Могилянська академія», ул. Григорія Сковороди, 2, Киев 04655, Украина

e-mail:goroshkova69@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Vasyl'yeva Olena, D. Sc. in Economics, Dean of the Faculty of International Tourism and Economics, National University «Zaporizhzhia Polytechnic», 64 Zhukovsky Str., Zaporizhzhia 69063, Ukraine

e-mail:olena.vasilyeva@gmail.com

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorody Str., Kyiv 04070, Ukraine

e-mail:goroshkova69@gmail.com

РОЛЬ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УПРАВЛІННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мармуль Л. О.
Новак Н. П.
Халілов Е. Д.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні й практичні аспекти управління ефективністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств з урахуванням адміністрування податку на доходи фізичних осіб.

Метою статті є визначення ролі адміністрування податку на доходи фізичних осіб в управлінні конкурентоспроможності аграрних підприємств, виявлення його проблем та обґрунтування пропозицій щодо їх вирішення.

Методологічною основою статті є історичний, монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні, бухгалтерського обліку, проблемно-цільовий.

Результати статті. Визначено, що адміністрування податку на доходи фізичних осіб як одного з найбільш значимих у наповненні державного бюджету здійснює значний вплив на ефективність діяльності та конкурентоспроможність аграрних підприємств, особливо у частині величини податкової ставки відносно заробітної плати й інших доходів фізичних осіб; витрат часу та коштів на процеси оподаткування. Встановлено, що його ставка у 18,0% на фонд заробітної плати є досить раціональною, але її можна оптимізувати до середньосвітового значення 16,1% і менше з метою стимулювання зайнятості та формування середнього класу на селі. Інші проблеми, які стосуються досить великих (майже у 2,0 разів більше середньосвітових) витрат часу та коштів), доцільно вирішувати шляхом автоматизації облікових процесів, онлайн консультацій з податковими органами, внутрішнього контролю за своєчасною сплатою податків.

Галузь застосування результатів. У навчальних закладах вищої освіти, в управлінні конкурентоспроможністю аграрних підприємств і корпорацій.

Висновки. Адміністрування податку на доходи фізичних осіб є вагомим чинником формування конкурентоспроможності аграрних підприємств та управління нею. Його вплив здійснюється безпосередньо через величину або ставку податку; порядок його нарахування та сплати; витрати часу та грошові витрати, пов'язані з адмініструванням. Необхідно зазначити, що частка ПДФО відносно зарплати є цілком прийнятною і, в середньому, досягає 18,0% при 16,6% середньосвітового значення. Проте разом з частками ЄСВ та військового збору податкові нарахування значно зростають і перевищують вже 30%-ий бар'єр, що значно більше, ніж у країнах Європейського союзу. Загалом великі нарахування на заробітну плату не сприяють мотивації праці сільського населення. Особливо це відчутно, коли в якості джерела пасивного доходу використовується орендна плата за земельні паї. Наступною проблемою, яку треба вирішувати, є значні кошти та витрати часу на адміністрування ПДФО. Її дозволяє вирішувати автоматизація. Автоматизація обліку податку на доходи фізичних осіб є важливою частиною автоматизації процесів управління та роботи бухгалтерії аграрного підприємства. Вона надає можливість не тільки організувати автоматизоване робоче місце кожного бухгалтера, але й удосконалити роботу шляхом створення у бухгалтерії відповідальних за ведення обліку товарно-матеріальних цінностей та інших ресурсів; праці і зарплати, податків; виробництва; реалізації продукції.

Ключові слова: аграрні підприємства, економіка, управління, конкурентоспроможність, адміністрування, податок на доходи фізичних осіб, удосконалення, ефективність, автоматизація.

РОЛЬ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НАЛОГА НА ДОХОДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УПРАВЛЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОМОЖНОСТЬЮ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Мармуль Л. А.
Новак Н. П.
Халилов Э. Д.

Предметом исследования есть теоретические, методические и практические аспекты управления эффективностью и конкурентоспособностью аграрных предприятий с учетом администрирования налога на доходы физических лиц.

Целью статьи является определение роли администрирования налога на доходы физических лиц в управлении конкурентоспособности аграрных предприятий, выявление его проблем и обоснование предложений по их решению.

Методологической основой статьи является исторический, монографический, системно-структурный анализ и синтез, статистико-экономические, бухгалтерского учета, проблемно-целевой.

Результаты статьи. Определено, что администрирование налога на доходы физических лиц как одного из наиболее значимых в наполнении государственного бюджета оказывает значительное влияние на эффективность деятельности и конкурентоспособность аграрных предприятий, особенно в части величины налоговой ставки по заработной плате и другим доходам физических лиц; затрат

времени и средств на процессы налогообложения. Установлено, что его ставка в 18,0% на фонд заработной платы достаточно рациональна, но ее можно оптимизировать до среднемирового значения 16,1% и менее с целью стимулирования занятости и формирования среднего класса на селе. Другие проблемы, которые касаются достаточно больших (почти в 2,0 раза больше среднемировых) затрат времени и средств), целесообразно решать путем автоматизации учетных процессов, онлайн консультаций с налоговыми органами, внутреннего контроля за своевременной уплатой налогов.

Область применения результатов. В учебных заведениях высшего образования, в управлении конкурентоспособностью аграрных предприятий и корпораций.

Выводы. Администрирование налога на доходы физических лиц является важным фактором формирования конкурентоспособности аграрных предприятий и управления им. Его влияние осуществляется непосредственно из-за величины или ставки налога; порядок его начисления и уплаты; затраты времени и расходы, связанные с администрированием. Необходимо отметить, что доля НДФЛ относительно зарплаты вполне приемлема и, в среднем, достигает 18,0% при 16,6% среднемирового значения. Однако вместе с долями ЕСВ и военного сбора налоговые начисления значительно возрастают и превышают уже 30% барьер, что значительно больше, чем в странах Европейского союза. В общем-то большие начисления на заработную плату не способствуют мотивации труда сельского населения. Особенно это ощутимо, когда в качестве источника пассивного дохода используется арендная плата за земельные паи. Следующей проблемой, которую нужно решать, есть значительные средства и затраты времени на администрирование НДФЛ. Ее позволяет решать автоматизация. Автоматизация учета налога на доходы физических лиц является важной частью автоматизации действий управления и работы бухгалтерии аграрного предприятия. Она позволяет не только организовать автоматизированное рабочее место каждого бухгалтера, но и усовершенствовать работу путем создания в бухгалтерии ответственных за ведение учета товарно-материальных ценностей и других ресурсов; труды и зарплаты, налогов; производства; реализации продукции

Ключевые слова: аграрные предприятия, экономика, управление, конкурентоспособность, администрирование, налог на доходы физических лиц, усовершенствование, эффективность, автоматизация.

THE ROLE OF INDIVIDUAL INCOME TAX ADMINISTRATION IN MANAGING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Marmul Larisa,
Novak Natalia
Khalilov Edem

The subject of research is theoretical, methodological and practical aspects of managing the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises, taking into account the administration of personal income tax.

The purpose of the article is to determine the role of personal income tax administration in managing the competitiveness of agricultural enterprises, identify its problems and justify proposals for their solution.

The methodological basis of the article is historical, monographic, system-structural analysis and synthesis, statistical and economic, accounting, problem-target.

The results of the article. It is determined that the administration of personal income tax as one of the most important in filling the state budget has a significant impact on the efficiency and competitiveness of agricultural enterprises, especially in terms of the tax rate on wages and other personal income; spending time and money on taxation processes. It was found that its rate of 18,0% on the wage bill is quite rational, but it can be optimized to the world average of 16,1% or less in order to stimulate employment and the formation of the middle class in rural areas. Other problems, which concern rather large (almost 2,0 times more than the world average) expenditures of time and money), should be solved by automating accounting processes, online consultations with tax authorities, internal control over timely payment of taxes.

Field of application of results. In educational institutions of higher education, in managing the competitiveness of agricultural enterprises and corporations.

Conclusions. The administration of personal income tax is an important factor in shaping the competitiveness of agricultural enterprises and its management. Its impact is directly through the amount or rate of tax; the procedure for its accrual and payment; time and money costs associated with administration. It should be noted that the share of PIT in relation to wages is quite acceptable and, on average, reaches 18,0% at 16,6% of the world average. However, together with the shares of SDRs and military dues, tax accruals increase significantly and exceed the 30% barrier, which is much higher than in the European Union. In general, high wage accruals do not motivate the work of the rural population. This is especially noticeable when rent for land shares is used as a source of passive income. The next problem that needs to be addressed is the significant cost and time spent on PIT administration. It allows automation to solve. Automation of personal income tax accounting is an important part of the automation of management processes and accounting of agricultural enterprises. It provides an opportunity not only to organize the automated workplace of each accountant, but also to improve the work by creating in the accounting department responsible for keeping records of inventory and other resources; labor and wages, taxes; production; product sales.

Key words: agricultural enterprises, economy, management, competitiveness, administration, personal income tax, improvement, efficiency, automation.

Постановка проблеми. Питання економічної ефективності та конкурентоспроможності займають провідне місце у менеджменті аграрних підприємств. Переважно, вони досліджуються та вирішуються на рівні ресурсозабезпечення, спеціалізації виробництва, його рентабельності та інших виробничо-економічних чинників. Проте значну роль у досягненні високих показників конкурентоспроможності відіграють податки та система оподаткування. Серед них виділяється своєю значимістю й податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Він належить до переліку основних загальнодержавних податків в Україні.

Це пояснюється тим, що за питомою вагою як джерело наповнення державного бюджету він займає друге місце після податку на прибуток підприємств, а вже після нього розміщуються такі важливі податки, як податок на додану вартість (ПДВ), а також акцизний збір. Тому його адміністрування, яке охоплює всі етапи та процеси організації й безпосереднього здійснення обліку, розрахунків і нарахувань, сплати до бюджету й відображення у звітній обліково-фінансовій документації мають важливе значення і для платників податків – фізичних осіб, і для роботодавців, і для регіональних підрозділів та управлінь Державної податкової адміністрації. Наразі, порядок та процеси адміністрування ПДФО мають велике значення і для ефективності та конкурентоспроможності діяльності аграрних підприємств, а також для забезпечення зайнятості сільських територій та вирішення соціальних проблем на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що проблеми ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва розглядалися у працях провідних зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, у роботах Ф. Котлера вони пов'язуються з маркетингом підприємницької діяльності; М. Портера – з методологією та стратегіями досягнення; В. Грановської – з впровадженням інновацій у виробництво; М.Ігнатенка – з впровадженням соціальної відповідальності; Ю.Кирилова – з брендингом продукції; Л. Мармуль, І. Романюк – диверсифікацією виробництва продукції та надання послуг. Проте роль податків як чинника ефективності та конкурентоспроможності функціонування і розвитку аграрних підприємств потребує подальших досліджень.

Мета статті. Метою дослідження є встановлення особливостей адміністрування та ролі податку на доходи фізичних осіб в управлінні ефективністю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств, виявлення його проблем та обґрунтування пропозицій їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на доходи фізичних осіб або ПДФО належить до числа провідних у податковій системі України. Згідно нового Податкового кодексу, починаючи з 2011 р. він займає друге місце серед загальнодержавних податків після податку на прибуток підприємств, перемістившись з четвертого, яке він займав по 2010 р. (після податку на додану вартість та акцизного збору. Цьому відповідає його питома вага у наповненні державного бюджету. Згідно класифікаційних ознак, це прямий податок загальнодержавного значення. Його основними функціями є фіскальна, стимулююча, розподільна, контрольна. Основними принципами формування, обліку та нарахування ПДФО є ефективність; справедливість; корисність; оптимальне співвідношення між ефективністю й справедливістю; зменшення витрат на адміністрування; стабільність та соціально-економічна обґрунтованість.

Адміністрування податку на доходи фізичних осіб, як і всіх інших податків, регламентується Податковим кодексом України. Воно стосується рішень контролюючих органів; процедур та дій контролюючих органів. Рішення, процедури і дії адміністрування визначають інституційну структуру фінансово-податкових відносин; забезпечують ідентифікацію та облік об'єктів оподаткування та платників податків; організовують обслуговування платників; забезпечують організацію сплати податків та контроль за нею. Порядок організації та сплати податків встановлюється Законом. Законодавчі та нормативні акти, які їх регламентують, наведені у роботі.

Методичні засади обліку та нарахування ПДФО спираються на величину зарплати й інших доходів фізичних осіб (наприклад, орендної плати за землю); значення відповідних податкових ставок. Вони використовують загальноприйняті методи оцінки й діагностики, а також спеціальні прийоми методу бухгалтерського обліку й відповідні Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО). Переважно, йдеться про П(С)БО 6; 11; 16; 26.

Безумовно, суми та порядок нарахувань ПДФО, його відображення за рахунками синтетичного й аналітичного обліку; терміни справляння; складання підсумкової обліково-фінансової звітності; призначення відповідальних осіб за ті чи інші етапи й процеси діяльності; порядок контролю й алгоритм аудиту визначаються відповідними Законами й нормативно-законодавчими актами України; Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО); іншими відомчими положеннями та інструкціями. Тому старання їх дотримання вже забезпечує ефективність адміністрування. Проте його важливою проблемою залишаються досить значні витрати часу, а отже, й додаткових коштів на цю діяльність. Вказана проблема стосується не тільки адміністрування податку на доходи фізичних осіб, але й інших загальнодержавних та місцевих податків і зборів.

Це означає, що обґрунтування можливих напрямів вирішення вказаної проблеми має велике і методологічне, і практичне значення для забезпечення та підвищення конкурентоспроможності і суб'єктів господарювання, і життєдіяльності фізичних осіб, а також ефективності функціонування податкових органів. На нашу думку, насамперед, провідним напрямом має стати всебічне впровадження автоматизації в розрахунки та облік ПДФО. Це сприятиме не тільки їх прискоренню, але й уникненню можливих помилок через людський чинник; забезпеченню правильності та не упередженості, а також прозорості. Автоматизація також є ефективним інструментом у боротьбі з можливими зловживаннями та у їх попередженні.

Вагому роль у вдосконаленні адміністрування відіграє також і скорочення часу на консультації, перевірки та інші форми ділової співпраці з податковими органами. Тому доступність інформації на їх сайтах, можливість роботи в режимі он-лайн (різноманітні інтернет-платформи); вирішення питань у телефонному режимі з записом розмов ж також важливим напрямом удосконалення адміністрування.

Наступним кроком є послідовний та системний контроль щодо нарахувань, обліку та справляння податку на доходи фізичних осіб. Він також допомагає уникнути проблем в оподаткуванні та його адмініструванні. Важливе значення має й складання підсумкової обліково-фінансової документації та звітності, формування багаторічної бази даних з податкового обліку. Вказане є необхідним джерелом для аналітичної роботи, планування й прогнозування конкурентоспроможності діяльності, прийняття своєчасних та виважених управлінських рішень.

Серед запропонованих напрямів потрібно виділити й навчання та підвищення кваліфікації відповідальних осіб за нарахування й облік податків; працівників податкових адміністрацій; підвищення інформованості фізичних осіб – платників податків. Наразі, визначені напрями будуть запорукою і вдосконалення адміністрування податку на доходи фізичних осіб; і своєчасної сплати ПДФО та його справедливості; і забезпечення вагомих надходжень до державного бюджету.

На покращення адміністрування податку на доходи фізичних осіб спрямована раціональна організація його внутрішнього контролю та аудиту на підприємстві; з визначенням відповідальних осіб: роботодавців, працівників бухгалтерії; податкових агентів; платників податків. Порядок та систематичне їх здійснення, сучасні інструменти дозволяють вчасно попередити та не допустити можливі помилки, зловживання, втрати й санкції. Оскільки однією з проблем адміністрування ПДФО, як і інших податків, є значні витрати часу на його забезпечення, то в роботі запропоновано механізм співпраці з місцевим підрозділом податкової адміністрації в режимі он-лайн. Це значно скорочує час на адміністрування та сприяє підвищенню його якості й ефективності.

Підсумковим етапом обліку та адміністрування податку на доходи фізичних осіб є документальне відображення його результатів в обліково-фінансових звітах, а також у довідках, актах контролюючих служб та аудиторських висновках. Вони складаються у відповідності до встановлених вимог за формою. Їх зміст призначений не тільки для бухгалтерії, але й керівництва, власників сільськогосподарського підприємства, а також фахівців юридичного відділу за потреби, стейкхолдерів за потреби. Саме документування дозволяє підприємству бачити вузькі місця у роботі, проблеми й тенденції розвитку та оптимізувати їх; планувати й прогнозувати свою подальшу діяльність.

Особливості адміністрування ПДФО, оцінку його впливу та показники ефективності та конкурентоспроможності діяльності було здійснено на прикладі середнього за розмірами (у межах 5,0 тис. га сільськогосподарських угідь) та кількістю зайнятих (70-92 осіб) працівників сільськогосподарського підприємства «Тепло-Огарьовське» Новотроїцької селищної ради Генічеського району у Херсонській області.

Таблиця 1. Динаміка та структура земельних ділянок ПОСП «Тепло-Огарьовське» за 2018–2020 рр., на кінець року

Вид земельної угідь	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення (+,-) 2020 р. до 2018 р.		
	Площа, га	у % до підсумку	Площа, га	у % до підсумку	Площа, га	у % до підсумку	Площа, га	питомої, в. п.	у %
Сільськогосподарські угіддя, всього	4370	98,1	4528	98,0	4928	97,6	+558	-0,5	112,7
1. Рілля	3456	79,1	3516	76,1	3785	76,8	+329	-2,3	109,5
2. Пасовища	914	20,9	1012	23,9	1143	23,2	+229	+20,9	125,1
Несільськогосподарські угіддя	86	1,9	94	2,0	121	2,4	+35	+26,3	140,7
Разом площа угідь	4456	100,0	4622	100,0	5049	100,0	+593	-	113,3

Аналіз табл. 1 дозволяє зробити висновки про розміри ПОСП «Тепло-Огарьовське» та встановити тенденції їх змін. Так, за останні три роки, протягом 2018-2020 рр. загальна земельна площа господарства збільшилася з 4456 до 5049 га або на 593 га чи на 13,3%. З неї сільськогосподарські угіддя зросли на 558 га або на 12,7%, а несільськогосподарські – на 35 га або на 40,7%. При цьому структура сільськогосподарських земель не зазнала кардинальних змін. Площа ріллі також зросла і займає в них 76,8%, а пасовищ -1143 га або 23,9%. Луки і природні сіножаті, а також лісові насадження у структурі земель відсутні. Така структура ідеальна для розвитку сільського господарства, але надмірна розораність території та значний рівень її сільськогосподарського освоєння при одноманітності агроландшафтів можуть бути причиною її недостатньої екологічної стійкості.

За результатами аналізу фінансових результатів діяльності ПОСП «Тепло-Огарьовське» у 2020 р. порівняно з 2018 р. було визначено, що чистий дохід підприємства від реалізації продукції збільшився на 12,2 %. Зростання собівартості реалізованої продукції (на 25,5 %) порівняно із чистим доходом (на 12,2 %) призвело до зменшення валового прибутку у 2,4 разів. Частка валового прибутку в чистому доході збільшилася із 2,8 % до 22,7 %. У структурі операційних витрат частка собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) збільшилася з 99,4 до 99,6%.

Отже, провівши розрахунок, оцінку та діагностику основних фінансових показників ПОСП «Тепло-Огарьовське» за досліджуваний період, можна зробити висновок, що підприємство має як негативні (збільшення дебіторської заборгованості, низький рівень забезпечення високоліквідними оборотними активами; зменшення частки власного капіталу у формуванні його загальної структури; збільшення поточної кредиторської заборгованості; зростання собівартості реалізовуваної продукції), так і позитивні (зростання майна, чистого доходу та збільшення диференціації діяльності та її масштабів) показники фінансової діяльності, що свідчить про недостатню фінансово-економічну стійкість його діяльності.

Обсяги та динаміка платежів підприємства представлені у табл. 2.

Як бачимо, вони є досить значними й перевищили у 2020 р. 5 млн грн. Порівняно з 2018 р., зростання склало 47,0%, тобто майже половину. При цьому у структурі податків, зборів і платежів виділяються чотири провідних – податок на додану вартість (40,5%), податок на доходи фізичних осіб (24,7%), єдиний податок 4 групи (16,0%), єдиний соціальний внесок (10,5%). У сукупності вони забезпечили у 2020 р. 91,2% всіх податкових платежів підприємства.

Таблиця 2. Структура та динаміка платежів до бюджету (податків і зборів) ПОСП «Тепло-Огарьовське» за 2018-2020 рр.

Види платежів	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення (+,-) 2020 р. до 2018 р.		
	Сума, тис.грн	у % до підсумку	Сума, тис.грн	у % до підсумку	Сума, тис.грн	у % до підсумку	Сума, тис.грн	питомої, в. п.	у %
ПДФО	730,3	20,0	1072,7	20,9	1330,3	24,7	+600	+4,7	182,2
Військовий збір	61,5	1,7	90,4	1,7	110,9	2,1	+49,4	+0,4	180,3
ПДВ	1547,4	42,3	2398,5	46,6	2180,5	40,5	+633,1	-1,8	140,9
Земельний податок з ю/о	12,3	0,3	12,4	0,2	12,4	0,2	+0,1	-0,1	100,8
Орендна плата за землю ю/о	237,2	6,5	290,2	5,6	318,6	5,9	+81,4	-0,6	134,3
Єдиний податок 4 групи	688,7	18,7	752,7	14,7	858,8	16,0	+170,1	-1,7	124,7
Екологічний податок	2,3	0,05	2,4	0,04	2,9	0,05	+0,6	-	126,1
Єдиний соціальний внесок	380,2	10,3	520,9	10,2	563,9	10,5	+183,7	+0,2	148,3
Разом	3659,9	100,0	5140,2	100,0	5378,3	100,0	+1718,4		147,0

При цьому за три останні роки структура податків зазнала досить суттєвих змін. Так, значний ріст демонструє ПДФО порівняно з 2018р. – на 82,2%. Подібними темпами збільшувався тільки військовий збір, але його частка у структурі податкових виплат є на порядок меншою. На 40,9% зріс податок на додану вартість, на 48,3 – єдиний соціальний внесок і значно меншими темпами – єдиний податок 4 групи – на 24,7%.

Порівняно з 2019 р., у структурі податків найбільш суттєві зміни у 2020 р. також стосувалися ПДФО, - він збільшився на 257,6 тис. грн або з 20,9 до 24,7%. Ще більші зміни відбулися відносно 2018 р. – зростання склало 600 тис. грн з 20,0 до 24,7%. Натомість, ПДВ, зберігаючи свою провідну роль у структурі податків, збільшився за 3 роки на 633,1 тис. грн, але зменшився у структурі за часткою, - з 42, 3% до 40,5%. По інших платежах таких відчутних змін не відбулося.

Наразі, виявлені структурні зрушення вимагають додаткового розгляду (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка та структура податку на доходи фізичних осіб (в залежності від виду доходів фізичних осіб) ПОСП «Тепло-Огарьовське» за 2018-2020 рр.

Вид платежу	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення (+,-) 2020 р. до 2018 р.		
	Сума, тис. грн	у % до підсумку	Сума, тис. грн	у % до підсумку	Сума, тис. грн	у % до підсумку	Сума, тис. грн	питомої, в. п.	у %
ПДФО всього	730,3	100,0	1072,7	100,0	1330,3	100,0	+600	-	182,2
у т.ч. ПДФО із заробітної плати	309,4	42,4	412,2	38,4	469,5	35,3	+160,1	-7,1	151,7
ПДФО з оренди землі (паїв)	420,9	57,6	660,5	61,6	860,8	64,7	+439,9	+7,1	204,5
Фонд заробітної плати	1718,9	-	2290,0	-	2608,3	-	+889,4	-	151,7
Фонд орендної плати пайовикам (громадянам)	2338,3	-	3669,4	-	4782,2	-	+2443,9	-	204,5

Як показують дані табл.3, зростання ПДФО пов'язане із збільшенням основних джерел його нарахувань – фонду заробітної плати та фонду орендної плати пайовикам. Порівняно з 2018 р. перший фонд у 2020 р. зріс

майже на 900 тис. грн або на 51,7%. Другий фонд за цей же період збільшився майже на 2,5 млн грн або у 2,0 разів. У таких же відсоткових співвідношеннях зростало й нарахування ПДФО на них. При цьому у структурі податку також відбуваються суттєві зрушення. Так, частка нарахувань на заробітну плату за останні три роки помітно зменшилися, - на 7,1 в.п. – з 42,4 до 35,3% при абсолютному зростанні на 160,1 тис. грн. В тому ж обсязі зросли нарахування на фонд орендної плати пайовикам, збільшившись в абсолютному виразі на 439,9 тис. грн.

Це дозволяє зробити висновки про підвищення значимості оренди як джерела пасивного доходу для пайовиків і зменшення значимості заробітної плати в такому ж розумінні. Однак заробітна плата і надалі має залишатися вагомим стимулом надходження доходів та зайнятості, адже не бажання працювати, бути в колективі та активно включатися в суспільно-трудова та інші відносини і процеси не призводить до розвитку особистості. Це добре розуміють у господарстві, адже фонд оплати праці зріс значно більше за три останні роки,

Загалом же на всі доходи фізичних осіб нарахування ПДФО у 2020 р., як і в 2018 р. дорівнювало 18,0%, що є цілком посилюючим та економічно доцільним податковим навантаженням, яке уособлює не лише фіскальні та регуляторні, але й стимулюючі функції для зайнятості та підвищення добробуту аграрних працівників та пайовиків. Таким чином, адміністрування ПДФО є цілком раціональним по суті та може бути вдосконаленим по формі (зменшення витрат часу на здійснення).

Що стосується єдиного соціального внеску (ЄСВ), то його сума за останні 3 роки теж зросла значним чином, - на 183,7 тис. грн або на 48,3% (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) ПОСП «Тепло-Огарьовське» за 2018-2020 рр.

Види платежів	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення (+,-) 2020 р. до 2018 р.	
	Сума, тис. грн	Сума, тис. грн	Сума, тис. грн	Сума, тис. грн	у %
Єдиний соціальний внесок	380,2	520,9	563,9	+183,7	148,3
База нарахування для ЄСВ (сума страхових виплат працівникам)	1728,2	2367,7	2563,2	+835,0	148,3
Кількість працюючих осіб	73	81	92	+19	126,0

При цьому база нарахування зросла на 835,0 млн грн або на 48,3 %, а кількість працівників збільшилася з 73 до 92 осіб, тобто на 19 осіб або на 26,0%. У середньому, кожним працівником у 2020 р. було сплачено 6,1 тис. грн ЄСВ при середній заробітній платі 28,3 тис. грн., а також 5,1 тис. ПДФО. Тому після нарахування вказаних платежів та військового збору (в середньому, 1,2 тис. грн) зарплата «чистими» становила на підприємстві 15,9 тис. грн. Це значно більше, ніж в середньому в Україні та в Херсонській області (на 50-75%), а також по галузі сільського господарства у такому ж вимірі. Тому на перспективу велике значення має збереження ефективності господарювання, а також зростання конкурентоспроможності приватно-орендного сільськогосподарського підприємства «Тепло-Огарьовське».

Висновки. Адміністрування податку на доходи фізичних осіб є вагомим чинником формування конкурентоспроможності аграрних підприємств та управління нею. Його вплив здійснюється безпосередньо через величину або ставку податку; порядок його нарахування та сплати; витрати часу та грошові витрати, пов'язані з адмініструванням. Необхідно зазначити, що частка ПДФО відносно зарплати є цілком прийнятною і, в середньому, досягає 18,0% при 16,6% середньосвітового значення. Проте разом з частками ЄСВ та військового збору податкові нарахування значно зростають і перевищують вже 30%-ий бар'єр, що значно більше, ніж у країнах Європейського союзу. Загалом великі нарахування на заробітну плату не сприяють мотивації праці сільського населення. Особливо це відчутно, коли в якості джерела пасивного доходу використовується орендна плата за земельні паї.

Наступною проблемою, яку треба вирішувати, є значні кошти та витрати часу на адміністрування ПДФО. Її дозволяє вирішувати автоматизація. Автоматизація обліку податку на доходи фізичних осіб є важливою частиною автоматизації процесів управління та роботи бухгалтерії аграрного підприємства. Вона надає можливість не тільки організувати автоматизоване робоче місце кожного бухгалтера, але й удосконалити роботу шляхом створення у бухгалтерії відповідальних за ведення обліку товарно-матеріальних цінностей та інших ресурсів; праці і зарплати, податків; виробництва; реалізації продукції.

Програма «1С.Бухгалтерія» та її модифікації дозволяють в автоматичному режимі вести аналітичний і синтетичний облік за рахунками; здійснювати швидкий розрахунок всіляких надбавок і коефіцієнтів, пільг і компенсацій і, що особливо цінно, накопичувати значні масиви облікових, фінансово-економічних даних за багаторічний період. Це значно покращує достовірність аналітичної та іншої інформації для прийняття управлінських рішень, є важливим чинником підвищення ефективності та конкурентоспроможності роботи підприємства; сприяє правильності нарахувань ПДФО та покращує його адміністрування.

Список використаних джерел

1. Сідельникова Л. П., Чижова Т. В., Якуша Я. В. Оподаткування суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2012. 424 с.

2. Леваєва Л. Ю. Ідентифікація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сукупності форм організації діяльності на селі. *Агросвіт*. 2019. № 17. С. 3-7.
3. Абрамченко Н. Податок на доходи фізичних осіб в системі децентралізації державного управління. *Молодий вчений*. 2015. № 12(1). С. 88-91.
4. Мармуль Л. О., Коваль С. В., Круковська О. В. Перспективи розвитку національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 89-92.
5. Помулева В. Соціальні аспекти податку на доходи фізичних осіб : світовий та вітчизняний досвід. *Сталій розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 354-357.
6. Ігнатенко М. Здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств на засадах впровадження нових програмних продуктів і моделей. *Аграрна економіка*. 2019. № 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>
7. Макаренко А. П., Котова Н. В. Удосконалення обліку і контролю оподаткування та сплати ЄСВ та ПДФО із заробітної плати працівників суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8428>
8. Соколовська А. М., Райнова Л. Б. Вплив податків на нерівність доходів в Україні. *Фінанси України*. 2019. № 7. С. 72-91.
9. Дуб А. Р. Трансформація адміністрування податку з доходів фізичних осіб: світовий досвід і можливості для України. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 80-93.
10. Романюк І. А. Вплив податків на розвиток підприємств туристичної галузі в Україні. *Управління розвитком соціально-економічних систем: матер. Другої Міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 квітня 2019 р. Харків: ХНТУСГ*, 2019. С. 154-156.
11. Юрчишена Л. В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету України. *Фінанси, облік, банки*. 2016. № 1(21). С. 215-224.

References

1. Sidelnykova L. P., Chyzhova T. V., Yakusha Ya. V. (2012). *Opodatkuvannia subiektiv pidpriemnytstva : navch. posib. [Taxation of business entities: textbook. way.]* Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K, 424 s.
2. Levaieva L. Yu. (2019). *Identyfikatsiia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv u sukupnosti form orhanizatsii diialnosti na seli [Identification of agricultural service cooperatives in the set of forms of organization of activities in the countryside]*. *Agrosvit – Ahrosvit*, 17. 3-7.
3. Abramchenko N. (2015). *Podatok na dokhody fizychnykh osib v systemi detsentralizatsii derzhavnoho upravlinnia [Personal income tax in the system of decentralization of public administration]*. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 12(1). 88-91.
4. Marmul L. O., Koval S. V., Krukovska O. V. (2017). *Perspektyvy rozvytku natsionalnykh standartiv bukhgalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti [Prospects for the development of national standards of accounting and financial reporting]*. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 4 (40). 89-92.
5. Pomulieva V. (2013). *Sotsialni aspekty podatku na dokhody fizychnykh osib : svitovyi ta vitchyzniani dosvid [Social aspects of personal income tax: world and domestic experience]*. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, 1. 354-357.
6. Ihnatenko M. (2019). *Zdiisnennia avtomatyzatsii bukhgalterskoho obliku ahrarnykh pidpriemstv na zasadakh vprovadzhennia novykh prohramnykh produktiv i modelei [Implementation of automation of accounting of agricultural enterprises on the basis of the introduction of new software products and models]*. *Ahrarna ekonomika – Agrarian economy*, 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>
7. Makarenko A. P., Kotova N. V. (2020). *Udoskonalennia obliku i kontroliu opodatkuvannia ta splaty YeSV ta PDFO iz zarobitnoi platy pratsivnykiv subiektiv hospodariuvannia [Improving the accounting and control of taxation and payment of SSC and PIT from the salaries of employees of economic entities]*. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8428>
8. Sokolovska A. M., Rainova L. B. (2019). *Vplyv podatkiv na nerivnist dokhodiv v Ukraini [The impact of taxes on income inequality in Ukraine]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 7. 72-91.
9. Dub A. R. (2018). *Transformatsiia administruvannia podatku z dokhodiv fizychnykh osib: svitovyi dosvid i mozhlyvosti dlia Ukrainy [Transformation of personal income tax administration: world experience and opportunities for Ukraine.]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 5. 80-93.
10. Romaniuk I. A. (2019). *Vplyv podatkiv na rozvytok pidpriemstv turystychnoi haluzi v Ukraini. Upravlinnia rozvytkom sotsialno-ekonomichnykh system [The impact of taxes on the development of tourism in Ukraine]: mater. Druhoi Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 11-12 kvitnia 2019 r. Kharkiv: KhNTUSH*, 154-156.
11. Iurchyshena L. V. (2016). *Podatok na dokhody fizychnykh osib: mekhanizm stiahnennia ta dzherelo dokhodu biudzhetu Ukrainy [Personal income tax: collection mechanism and source of income of the budget of Ukraine]*. *Finansy, oblik, banky – Finance, accounting, banks*, 1(21). 215-224.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки

Університет Григорія Сковороди у Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401.
e-mail: marmul61@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>
Researcher ID: F-4924-2019

Новак Наталія Петрівна, начальник

Новотроїцька державна податкова інспекція Генічеського управління Головного управління ДФС у Херсонській області

вул. Гагаріна, 14, смт. Новотроїцьке, Новотроїцький район, Херсонська область, 75300.

e-mail: natali.novak74@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9929-1391>

Researcher-ID: <http://researcherid.com/rid/3153670>

Халілов Едем Діляверович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Херсонський державний аграрно-економічний університет

вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006.

e-mail: edemhalilov89@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Мармуль Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики

Университет Григория Сковороды в Переяславе,

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401.

e-mail: marmul61@ukr.net

Новак Наталья Петровна, начальник

Новотроицкая государственная налоговая инспекция Генического управления Главного управления ГФС в Херсонской области

ул. Гагарина, 14, пгт. Новотроїцьке, Новотроїцький район, Херсонская область, 75300.

e-mail: natali.novak74@ukr.net

Халилов Эдем Дильверович, соискатель второго (магистерского) уровня высшего образования

Херсонский государственный аграрно-экономический университет

ул. Стретенская, 23, г. Херсон, 73006.

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marmul Larisa, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav, Ukraine, 08401

marmul61@ukr.net

Novak Natalia, Chief

Novotroitska State Tax Inspection of the Henichesk Department of the Main Department of the State Fiscal Service in the Kherson Region

14, Gagarina Str., urban-type settlement Novotroitske, Novotroitske District, Kherson Region, 75300.

e-mail: natali.novak74@ukr.net

Khalilov Edem, student of the secondary (master's) level of higher education

Kherson State Agrarian and Economic University

23, Stritenska Str., Kherson, 73006.

УДК 338.432:657.471

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-32-39>

ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Пилипенко К. А.

Коваль С. В.

Кучеренко М. А.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти обліку та аналізу витрат операційної діяльності аграрних підприємств, їх впливу на фінансові результати, а також пропозиції щодо оптимізації.

Метою статті є визначення та узагальнення особливостей обліку й аналізу витрат операційної діяльності аграрних підприємств, встановлення їх впливу на фінансові результати господарювання та розробка пропозицій щодо оптимізації.

Методологічною основою статті є монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу, бухгалтерського обліку, економіко-статистичні методи.

Результати статті. Встановлено, що облік витрат операційної діяльності регламентується НП(С)БО та його відповідними формами. Їх інформація є основною підставою для їх всебічного аналізу. Його проведення дозволило визначити їх постійне збільшення та виявити його чинники. Виявлено, що в структурі витрат операційної діяльності провідне значення мають собівартість продукції, адміністративні витрати, витрати на збут та інші. Також саме вони значним чином формують фінансові результати аграрних підприємств. Тому саме з їх оптимізацією пов'язане підвищення прибутків як основного фінансового результату.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані у навчальних закладах вищої освіти, в аграрних підприємствах та інших суб'єктах агробізнесу.

Висновки. Встановлено, що в структурі витрат операційної діяльності найбільшу питому вагу займає собівартість продукції, витрати на оплату праці, адміністративні витрати та витрати на збут. Вони характеризуються суттєвим збільшенням протягом трьох останніх років через постійне зростання їх складників. Тому їх оптимізація, як показує здійснений аналіз операційної діяльності аграрного підприємства, ґрунтується на скороченні собівартості продукції шляхом підвищення продуктивності використання ресурсів та праці, а також скороченні адміністративних витрат внаслідок удосконалення організації бізнесово-виробничих процесів. Зміна витрат операційної діяльності є фактором впливу на динаміку показників фінансових результатів суб'єктів господарювання, а саме валового прибутку і прибутку від операційної діяльності.

Ключові слова: аграрні підприємства, операційна діяльність, витрати, облік, аналіз, собівартість, оптимізація, фінансові результати, управління.

УЧЕТ И АНАЛИЗ РАСХОДОВ ОПЕРАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Пилипенко К. А.

Коваль С. В.

Кучеренко Н. А.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты учета и анализа затрат операционной деятельности аграрных предприятий, их влияния на финансовые результаты, а также предложения по оптимизации.

Целью статьи является определение и обобщение особенностей учета и анализа затрат операционной деятельности аграрных предприятий, установление их влияния на финансовые результаты хозяйствования и разработка предложений по оптимизации.

Методологической основой статьи является монографический, системно-структурный анализ и синтез, бухгалтерский учет, экономико-статистические методы.

Результаты статьи. Установлено, что учет расходов операционной деятельности регламентируется НП(С)БУ и его соответствующими формами. Их информация является основным основанием для их всестороннего анализа. Его проведение позволило определить их постоянное увеличение и выявить его факторы. Установлено, что в структуре расходов операционной деятельности ведущее значение имеют себестоимость продукции, административные расходы, расходы на сбыт и другие. Также именно они значительно формируют финансовые результаты аграрных предприятий. Поэтому именно с их оптимизацией связано повышение доходов, как основного финансового результата.

Область применения результатов. Полученные результаты могут быть использованы в учебных заведениях высшего образования, аграрных предприятиях и других субъектах агробизнеса.

Выводы. Установлено, что в структуре расходов операционной деятельности наибольший удельный вес занимает себестоимость продукции, затраты на оплату труда, административные расходы и затраты на сбыт. Они характеризуются существенным увеличением в течение трех последних лет из-за постоянного роста их составляющих. Поэтому их оптимизация, как показывает проведенный анализ операционной деятельности аграрного предприятия, основывается на сокращении себестоимости продукции путем повышения производительности использования ресурсов и труда, а также сокращении административных затрат в результате усовершенствования организации бизнес-производственных процессов. Изменение затрат операционной деятельности является фактором влияния на динамику показателей финансовых результатов хозяйствующих субъектов, а именно валовой прибыли и прибыли от операционной деятельности.

Ключевые слова: аграрные предприятия, операционная деятельность, расходы, учет, анализ, себестоимость, оптимизация, финансовые результаты, управление.

ACCOUNTING AND ANALYSIS OF OPERATING EXPENDITURE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Pylypenko Kateryna

Koval Svetlana

Kucherenko Mykola

The subject of research is the theoretical and practical aspects of accounting and analysis of operating costs of agricultural enterprises, their impact on financial results, as well as proposals for optimization.

The purpose of the article is to identify and summarize the features of accounting and analysis of operating costs of agricultural enterprises, establishing their impact on financial performance and development of optimization proposals.

The methodological basis of the article is a monograph, system-structural analysis and synthesis, accounting, economic and statistical methods.

The results of the article. It is established that the accounting of operating expenses is regulated by the NP (S) BU and its relevant forms. Their information is the main basis for their comprehensive analysis. Its implementation allowed to determine their constant increase and identify its factors. It was found that the cost of production, administrative costs, marketing costs and others are of paramount importance in the structure of operating expenses. They are also the ones who significantly shape the financial results of agricultural enterprises. Therefore, it is their optimization that increases profits as the main financial result.

Field of application of results. The results can be used in higher education institutions, agricultural enterprises and other agribusiness entities.

Conclusions. It is established that in the structure of operating costs the largest share is the cost of production, labor costs, administrative costs and marketing costs. They have been characterized by a significant increase over the last three years due to the constant growth of their components. Therefore, their optimization, as shown by the analysis of operating activities of agricultural enterprises, is based on reducing the cost of production by increasing the productivity of resources and labor, as well as reducing administrative costs due to improved organization of business and production processes. Changes in operating expenses are a factor influencing the dynamics of financial performance of economic entities, namely gross profit and profit from operating activities.

Key words: agricultural enterprises, operating activities, costs, accounting, analysis, cost, optimization, financial results, management.

JEL Classification: H410; O130; Q120

Постановка проблеми. Облік та аналіз структури й динаміки витрат операційної діяльності є одним із найважливіших напрямів оцінювання ефективності функціонування суб'єктів підприємницької діяльності у сільському господарстві. Він дозволяє на основі отриманих результатів визначити продуктивність використання ресурсів, праці; статті витрат та їх коригування за необхідності; є основою для тактичного і стратегічного планування та управління. У більш широкому розумінні ті або інші операційні витрати, їх оцінка та діагностика є підставою для уточнення спеціалізації і навіть горизонтальної та вертикальної диверсифікації аграрного виробництва. Тому їх всебічні дослідження, особливо в умовах конкретних підприємств, є актуальними та мають практичне значення для забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що проблеми обліку та аналізу операційних витрат вивчалися, переважно, науковцями-економістами у галузі бухгалтерського обліку, аналізу і оподаткування. Зокрема, мова йде про публікації Т. Маренич, Л. Мармуль, В. Плаксієнка, В. Савчука та інших авторів. У цих роботах здійснено наголос, переважно на висвітлення облікових аспектів проблеми. Зокрема, це організація та здійснення аналітичного й синтетичного обліку статей витрат, незавершеного виробництва, собівартості готової продукції та її реалізації. Проте питання аналізу операційних витрат, особливо у контексті визначення їх впливу на забезпечення фінансових результатів господарювання, вимагають поглиблених досліджень.

Мета статті. Метою дослідження є визначення та узагальнення особливостей обліку й аналізу витрат операційної діяльності аграрних підприємств, встановлення їх впливу на фінансові результати господарювання та розробка пропозицій щодо оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облік витрат операційної діяльності аграрних підприємств в Україні ґрунтується на застосуванні відповідних Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БО), Плану рахунків, первинних документів. Основоположне значення у його регламентації має НП(С)БО 1. Згідно НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», у формі № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» відображаються такі види витрат операційної діяльності підприємств і організацій [1, с. 268]:

- собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) (рядок 2050);
- адміністративні витрати (рядок 2130);
- витрати на збут (рядок 2150);
- інші операційні витрати (рядок 2180).

Вказана облікова інформація дозволяє провести аналіз структури і динаміки витрат операційної діяльності аграрних підприємств та здійснити висновки й рекомендації для подальшої їх оптимізації. В якості прикладу доцільно розглянути відоме в Україні сільськогосподарське підприємство плодоовочевої спеціалізації повного виробничого циклу – з поля до столу. Йдеться про товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) «Полтава-Сад».

Засноване у 2020 р., підприємство розміщене в Полтавському районі полтавської області та відзначається виробництвом екологічно чистої плодоовочевої сировини та виробів з неї. І виробництво, і продукція отримали відповідні міжнародні сертифікати якості. За поставками продукції підприємство співпрацює з відомими вітчизняними ритейл-мережами «Сільпо», «Мегамаркет», «Велика кишеня», транспортною компанією «Інтерсіті+», іншими компаніями, де є структурні підрозділи з реалізації продуктів харчування (мережа автозаправних комплексів (АЗК) «ОККО» та ін.).

Операційні витрати підприємства за 2018-2020 рр. представлені у табл. 1.

Таблиця 1. Структура і динаміка витрат операційної діяльності у ТОВ «Полтава-Сад» Полтавської області за 2018-2020 рр.

Вид витрат	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Зміни (+,-) 2020 р. до 2018 р.		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	111071	88,6	74095	84,0	185117	88,2	+74046	-0,4	+66,7
Адміністративні витрати	5405	4,3	5023	5,7	6239	3,0	+834	-1,3	+15,4
Витрати на збут	1005	0,8	1681	1,9	4585	2,2	+3580	+1,4	у 4,6 р.б.
Інші операційні витрати	7875	6,3	7393	8,4	13979	6,6	+6104	+0,3	+77,5
Усього витрат операційної діяльності	125356	100,0	88192	100,0	209920	100,0	+84564	-	+67,5
Усього витрат	134877	×	92885	×	212690	×	+77813	×	+57,7
Частка операційних витрат у витратах, %	×	92,9	×	94,9	×	98,7	×	+5,8	×

Як показує аналіз представлених даних, їх обсяг є досить значним і у 2020 р. дорівнював 209920 тис. грн. Порівняно з 2018 р., збільшення склало понад 84564 тис. грн. або 67,5%. Такі значні обсяги витрат пояснюються специфікою та напрямом виробничої спеціалізації підприємства, а значна динаміка зростання – постійним підвищенням паливно-мастильних матеріалів, садивних матеріалів, зростанням фонду оплати праці, витрат на рекламу та реалізацію готової продукції [2, с. 179].

Необхідно зазначити, що у структурі витрат операційної діяльності частка собівартості продукції (товарів, робіт, послуг) у 2020 р. порівняно з 2018 р. збільшилася на 74046 тис. грн або на 66,7%. Адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати зросли відповідно на 834 тис. грн (на 15,4%), 3580 тис. грн (у 4,6 разів) та 6104 тис. грн (на 77,5%), що пояснюється вже вказаними чинниками. Наразі, у структурі операційних витрат частка собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) знизилася з 88,6 до 88,2%, адміністративних витрат – із 4,3 до 3,0%, а частка витрат на збут підвищилася з 0,8 до 2,2%, інших операційних витрат – із 6,3 до 6,6%. Зменшення собівартості продукції свідчить про ефективність менеджменту підприємства щодо її оптимізації за рахунок підвищення продуктивності використання ресурсів та ефективності виробництва [3, с. 59]. Позитивним чинником є досить значне зменшення адміністративних витрат за рахунок покращення організації діяльності. Підвищення витрат на збут та інших пояснюється зростанням частки логістично-транспортної складової у їх структурі, а також додатковими витратами на міжнародну сертифікацію відповідності витрат і готової продукції.

Отже, загальна величина витрат операційної діяльності за період дослідження зросла на 84564 тис. грн, що становить 67,5%, а найменша їх сума була в 2019 р. При цьому усі витрати підприємства збільшилися дещо меншими темпами та в менших обсягах – на 77813 тис. грн (57,7%). У результаті цього частка витрат операційної діяльності у загальній сумі витрат підвищилася з 92,9% у 2018 р. до 98,7% у 2020 р. Динаміка витрат операційної діяльності у ТОВ «Полтава-Сад» за 2018-2020 рр. наведена на рис. 1.

Наступним етапом у методології аналізу операційних витрат є їх оцінка та діагностика за елементами.

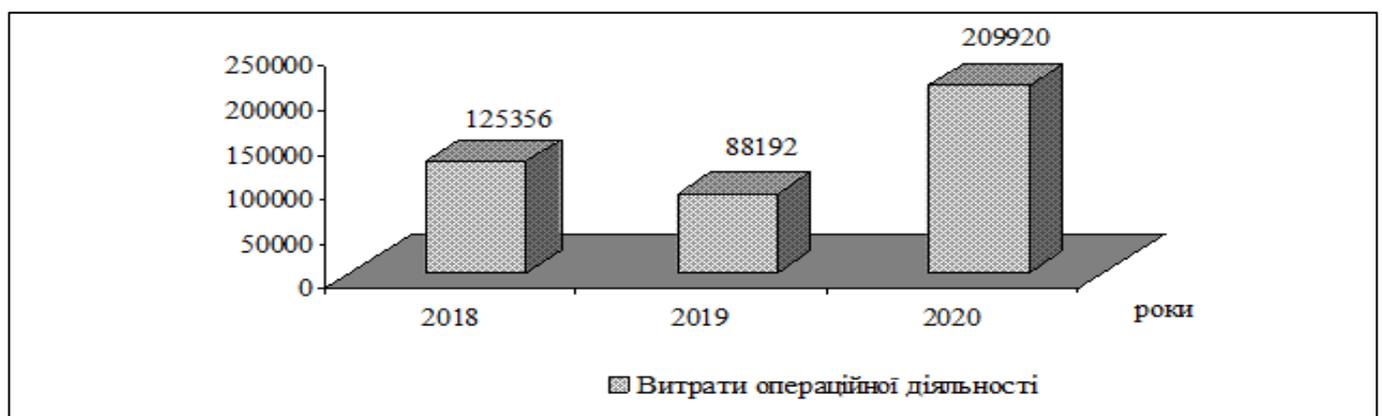

Рисунок 1. Динаміка витрат операційної діяльності у ТОВ «Полтава-Сад» за 2018-2020 рр., тис. грн

У розділі III форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» НП(С)БО наводяться такі економічні елементи операційних витрат:
 - матеріальні затрати (рядок 2500);

- витрати на оплату праці (рядок 2505);
- відрахування на соціальні заходи (рядок 2510);
- амортизація (рядок 2515);
- інші операційні витрати (рядок 2520).

Обліково-економічна інформація про них у такому розрізі дозволяє проаналізувати структуру і динаміку операційних витрат за елементами у ТОВ «Полтава-Сад» за 2018-2020 рр. (табл. 2). Отже, в структурі операційних витрат за елементами найбільшу частку мають матеріальні затрати – 42,4 % у 2020 р. Далі йдуть інші операційні витрати – 34,6; витрати на оплату праці, амортизація та відрахування на соціальні заходи – відповідно 11,2, 9,4 і 2,4 % (рис. 2). Як показують дані табл. 2 та рис. 2, суттєвих змін у структурі операційних витрат за період дослідження не відбулося.

Таблиця 2. Структура і динаміка операційних витрат за елементами у ТОВ «Полтава-Сад» за 2018-2020 рр.

Елемент операційних витрат	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Зміни (+,-) 2020 р. до 2018 р.		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
Матеріальні затрати	56806	40,1	67576	42,7	93362	42,4	+36556	+2,3	+64,4
Витрати на оплату праці	17182	12,1	20975	13,2	24602	11,2	+7420	-0,9	+43,2
Відрахування на соціальні заходи	3741	2,7	4564	2,9	5301	2,4	+1560	-0,3	+41,7
Амортизація	16955	12,0	20266	12,8	20555	9,4	+3600	-2,6	+21,2
Інші операційні витрати	46889	33,1	44929	28,4	76125	34,6	+29236	+1,5	+62,4
Усього операційних витрат за елементами	141573	100,0	158310	100,0	219945	100,0	+78372	-	+55,4

За інформацією табл. 2, серед елементів операційних витрат збільшилися усі види витрат, а особливо матеріальні затрати та інші операційні витрати – відповідно, на 64,4 і 62,4%. Загальна величина операційних витрат за елементами збільшилися на 78372 тис. грн або 55,4%.

Наступні дослідження мають бути спрямовані на визначення впливу динаміки операційних витрат на зміну показників фінансових результатів.

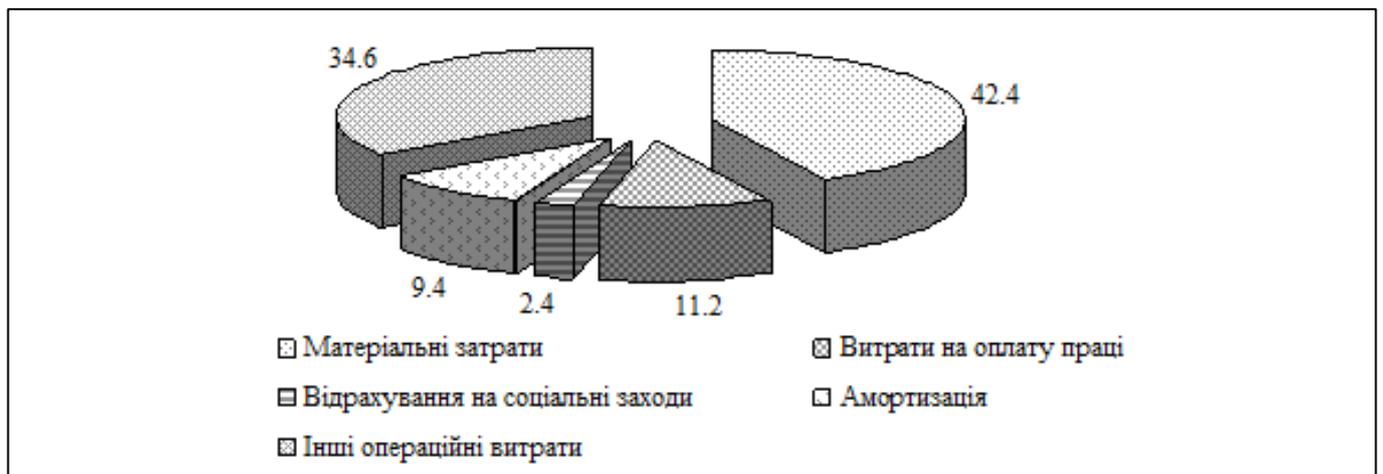

Рисунок 2. Структура операційних витрат за елементами у ТОВ «Полтава-Сад» за 2020 р.

Аналіз фінансових результатів є одним із найважливіших напрямів оцінювання ефективності господарської діяльності підприємств [4, с. 175]. За інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» можна здійснити аналіз чинників формування, структури та динаміки фінансових результатів ТОВ «Полтава-Сад» за період 2018-2020 рр. (табл. 3).

Отже, в 2020 р. порівняно з 2018 р. чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) збільшився на 59,5%, собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) зросла на 66,7%, а валовий прибуток збільшився на 34,9%. При цьому частка валового прибутку в чистому доході знизилась з 22,5 до 19,0% (на 3,5 в. п.).

Прибуток від операційної діяльності зменшився на 16,1% унаслідок випереджального зростання операційних витрат порівняно з операційним доходом. Прибуток до оподаткування та чистий прибуток збільшилися на 15,0%. Величина чистого прибутку дорівнює величині прибутку до оподаткування, оскільки підприємство не є платником податку на прибуток [5-7]. Наразі, спостерігається нестійка динаміка показників валового прибутку, прибутку від операційної діяльності та чистого прибутку в ТОВ «Полтава-Сад» за 2018-2020 рр. Її значення наведено на рис. 3.

Таблиця 3. Формування, структура та динаміка фінансових результатів діяльності ТОВ «Полтава-Сад» за 2018-2020 рр.

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2020 р. у % до 2018 р.
	сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	143362	×	95394	×	228679	×	159,5
Операційні витрати	125356	100,0	88192	100,0	209920	100,0	167,5
у тому числі:							
а) собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	111071	88,6	74095	84,0	185117	88,2	166,7
б) адміністративні витрати	5405	4,3	5023	5,7	6239	3,0	115,4
в) витрати на збут	1005	0,8	1681	1,9	4585	2,2	у 4,6 р.б.
г) інші операційні витрати	7875	6,3	7393	8,4	13979	6,6	177,5
Валовий прибуток	32291	×	21299	×	43562	×	134,9
У % до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	×	22,5	×	22,3	×	19,0	×
Інші операційні доходи	6824	×	12564	×	2077	×	30,4
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	24830	×	19766	×	20836	×	83,9
Фінансові та інвестиційні доходи	405	×	313	×	3	×	0,7
Фінансовий та інвестиційні витрати	9521	×	4693	×	2770	×	29,1
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	15714	×	15386	×	18069	×	115,0
Чистий фінансовий результат: прибуток	15714	×	15386	×	18069	×	115,0
У % до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	×	11,0	×	16,1	×	7,9	×
У % до валового прибутку	×	48,7	×	72,2	×	41,5	×

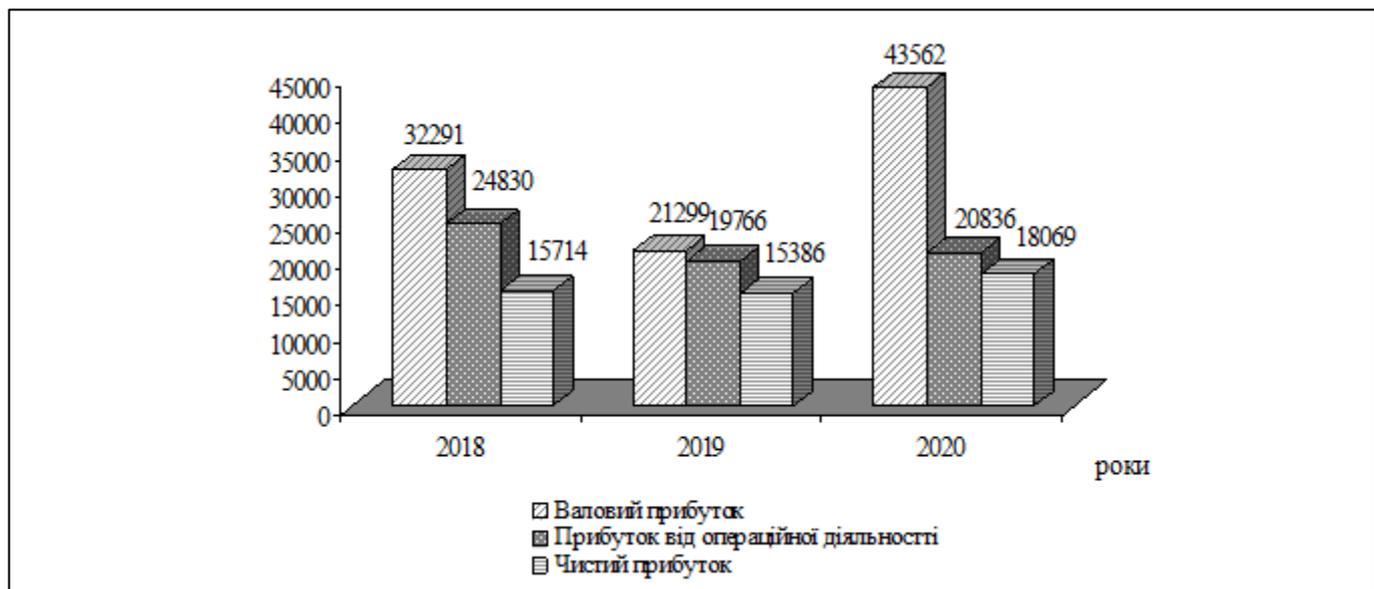

Рисунок 3. Динаміка показників валового прибутку, прибутку від операційної діяльності та чистого прибутку в ТОВ «Полтава-Сад» за 2018-2020 рр., тис. грн.

Отже, факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) від операційної діяльності є: 1) зростання валового прибутку, збільшення інших операційних доходів (прямий вплив); 2) зменшення адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат (зворотний вплив); 3) зростання чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), збільшення інших операційних доходів (прямий вплив); 4) зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат (зворотний вплив).

Висновки. Встановлено, що в структурі витрат операційної діяльності найбільшу питому вагу займає собівартість продукції, витрати на оплату праці, адміністративні витрати та витрати на збут. Вони характеризуються суттєвим збільшенням протягом трьох останніх років через постійне зростання їх складників. Тому їх оптимізація, як показує здійснений аналіз операційної діяльності аграрного підприємства,

ґрунтується на скороченні собівартості продукції шляхом підвищення продуктивності використання ресурсів та праці, а також скороченні адміністративних витрат внаслідок удосконалення організації бізнесово-виробничих процесів. Зміна витрат операційної діяльності є фактором впливу на динаміку показників фінансових результатів суб'єктів господарювання, а саме валового прибутку і прибутку від операційної діяльності. Особливу увагу в процесі факторного аналізу фінансових результатів на перспективу необхідно звернути на найбільш суттєву складову їх формування – валовий прибуток, або прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – результат основної операційної діяльності аграрного підприємства повного відтворювального циклу.

Список використаних джерел

1. Прядко В. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 4. С. 265–270.
2. Плаксієнко В. Я. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах. К.: ЦУЛ, 2014. 464 с.
3. Адамовська В. С., Брітан Н. В. Удосконалення управлінського обліку витрат операційної діяльності як один з напрямів бізнес-адміністрування. *Агросвіт*. 2015. № 8. С. 58–61
4. Мармуль Л. О. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2017. 208 с.
5. Адамовська В. С., Брітан Н. В. Удосконалення управлінського обліку витрат операційної діяльності як один з напрямів бізнес-адміністрування. *Агросвіт*. 2015. № 8. С. 58–61.
6. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr>
7. Куць Т. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами виробництва сільськогосподарської продукції. *Регіональна економіка та управління*. 2017. № 1 (14). С. 79–83.
8. Romaniuk I. A. The main aspects of innovation and investment activities of the enterprises of rural tourism. *Innovative tools for socio-economic systems' development: monograph*. Ed. by O. Mandych, A. Ostenda. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. С. 240-246.
9. Лаговська О. А., Легенчук С. Ф., Кузь В. І., Кучер С. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: навчальний посібник. Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2017. 416 с.
10. Ігнатенко М. Здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств на засадах впровадження нових програмних продуктів і моделей. *Аграрна економіка*. 2019. № 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>
11. Пчелинська Г. В. Варіативність оцінки в управлінні витратами підприємства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2018. № 1. С. 72–77.

References

1. Priadko V. V. (2018). *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia vytratamy [Accounting and analytical support for cost management]*. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 28/4. 265–270.
2. Plaksienko V. Ya. (2014). *Bukhhalterskyi oblik u vyrobnychkykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh [Accounting in production and agricultural cooperatives]*. K.: TsUL, 464 s.
3. Adamovska V. S., Britan N. V. (2015). *Udoskonalennia upravlinskoho obliku vytrat operatsiinoi diialnosti yak ody z napriamiv biznes-administruvannia [Improving management accounting of operating costs as one of the areas of business administration]*. *Ahrosvit – Agrosvit*, 8. 58–61
4. Marmul L. O. (2017). *Efektivnist vykorystannia osnovnykh zasobiv ahrarnykh pidpriemstv [Efficiency of use of fixed assets of agricultural enterprises] : monohrafiia*. K.: NNTs IAE, 208 s.
5. Adamovska V. S., Britan N. V. (2015). *Udoskonalennia upravlinskoho obliku vytrat operatsiinoi diialnosti yak ody z napriamiv biznes-administruvannia [Improving management accounting of operating costs as one of the areas of business administration]*. *Ahrosvit – Agrosvit*, 8. 58–61.
6. Ihnatenko M. M., Marmul L. O. (2017). *Oblik, otsinka y diahnostryka finansovo-ekonomichnykh rezultativ diialnosti u stratehichnomu menedzhmenti pidpriemstv i orhanizatsii [Accounting, evaluation and diagnosis of financial and economic performance in the strategic management of enterprises and organizations]*. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr>
7. Kuts T. V. (2017). *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia vytratamy vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii [Accounting and analytical support for cost management of agricultural products]*. *Rehionalna ekonomika ta upravlinnia – Regional economy and management*, 1 (14). 79–83.
8. Romaniuk I. A. (2019). *The main aspects of innovation and investment activities of the enterprises of rural tourism. Innovative tools for socio-economic systems' development: monograph*. Ed. by O. Mandych, A. Ostenda. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, pp. 240-246.
9. Lahovska O. A., Lehenchuk S. F., Kuz V. I., Kucher S. V. (2017). *Bukhhalterskyi oblik v upravlinni pidpriemstvom [Accounting in enterprise management]: navchalnyi posibnyk*. Zhytomyr: Zhytomyrskyi derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet, 416 s.

10. Ihnatenko M. (2019). *Zdiisnennia avtomatyzatsii bukhhalterskoho obliku ahrarnykh pidpriumstv na zasadakh vprovadzhennia novykh prohramnykh produktiv i modelei [Implementation of automation of accounting of agricultural enterprises on the basis of the introduction of new software products and models]. Ahrarna ekonomika – Agrarian economy, 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580>*

11. Pchelynska H. V. (2018). *Variatyvnist otsinky v upravlinni vytratamy pidpriumstva [Variability of assessment in the management of enterprise costs]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya : Ekonomichni nauky – International scientific journal «Internauka». Series: Economic Sciences, 1. 72–77.*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Пилипенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю

Полтавський державний аграрний університет
вул. Сковороди 1/3, м. Полтава, 36003, Україна
e-mail: kateryna.pylypenko@pdaa.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3170-1208>
Researcher ID: Q-9306-2016

Коваль Світлана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Херсонський державний аграрно-економічний університет

вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
e-mail: koval_s_2017@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Університет Григорія Сковороди у Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: mak24.75@meta.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7840-0755>

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Пилипенко Екатерина Анатольевна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры бухгалтерского учета и экономического контроля,

Полтавский государственный аграрный университет, г. Полтава, Украина.
e-mail: kateryna.pylypenko@pdaa.edu.ua

Коваль Светлана Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения, Херсонский государственный аграрно-экономический университет,

ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина
koval_s_2017@ukr.net

Кучеренко Николай Анатольевич, старший преподаватель кафедры финансов, учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе,

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: mak24.75@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Pylypenko Kateryna, Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Accounting and Economic Control,

Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine,
e-mail: kateryna.pylypenko@pdaa.edu.ua

Koval Svetlana, Candidate of Economics, Associate Professor Department of Accounting and Taxation, Kherson State agrarian and economic University,

Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine
koval_s_2017@ukr.net

Kucherenko Mykola, Senior Lecturer of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,

street Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: mak24.75@meta.ua

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІНВЕСТИЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.356

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-40-44>

ВПРОВАДЖЕННЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ МЕРЕЖ» – НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Кучеренко С. Ю.
Левасва Л. Ю.

На сучасному етапі розвитку світового господарства та практично кожної національної економіки виникає проблема енергозаощадження та енергоефективності. В економічно розвинених країнах вирішення цієї проблеми залежить не тільки від скорочення споживання енергоресурсів, а й від впровадження нових інноваційних процесів в системах електропостачання та енергетичних системах. Зокрема, в останні роки у світі зростає інтерес до модернізації енергетичних систем на базі нової концепції, яка має назву Smart Grid («інтелектуальна енергосистема»).

Проблема енергоефективності особливо актуальною є для України, яка має найвище значення показника енергоємності валового внутрішнього продукту, а енергетика країни характеризується надвисокими втратами електроенергії в мережах. Найбільшими споживачами електроенергії в Україні є великі промислові підприємства, висока енергоємність виробництва яких спричинена зношеністю основних фондів; відсутністю стимулів до впровадження енергоефективних заходів та системного підходу до енергоспоживання; недостатністю фінансових ресурсів для впровадження заходів з енергоефективності.

Питання виявлення проблем енергоефективності економіки та шляхів їх вирішення викладені у наукових працях таких дослідників, як С. М. Балюта, О. С. Биконя, А. Ю. Данілкова, Я. В. Крутогорський, О. О. Ляхова, Ю. Т. Матвєєва, Г. Г. Півняк, С. В. Сапожников, О. В. Федірець, В. О. Шведун. Не применшуючи результати проведених досліджень, слід зауважити, що низка проблемних питань за цією тематикою є недостатньо вивченими, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

Метою роботи є оцінка енергоефективності як фактора конкурентоспроможності промислової продукції України, обґрунтування основних причин високої енергоємності ВВП в Україні та інноваційного напрямку майбутнього розвитку енергетики через впровадження «інтелектуальних мереж».

Аналіз стану та розвитку енергетичної сфери, показав, що на сьогодні проблеми в енергетиці неможливо вирішити лише екстенсивним шляхом нарощування потужностей мереж та збільшення кількості електротехнічного обладнання. Новим напрямом майбутнього розвитку енергетики є впровадження «інтелектуальних мереж» («Smart Grid»).

Вітчизняна економіка має проблеми, пов'язані з енергоефективністю та енергозаощадженням. Вирішення цих проблем лежить у площині запровадження енергетичного менеджменту та аудиту, вивчення та використання зарубіжного досвіду розвитку інтелектуальної енергетики.

Ключові слова: енергоефективність, енергозаощадження, енергоємність, інтелектуальна енергосистема, національна економіка, Smart Grid.

ВНЕДРЕНИЕ «ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СЕТЕЙ» – НАПРАВЛЕНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Кучеренко С. Ю.
Леваева Л. Ю.

На современном этапе развития мирового хозяйства и каждой национальной экономики возникает проблема энергосбережения и энергоэффективности. В экономически развитых странах решение этой проблемы зависит не только от сокращения потребления энергоресурсов, но и внедрения новых инновационных процессов в системах электроснабжения и энергетических системах. В частности, в последние годы в мире растет интерес к модернизации энергетических систем на базе новой концепции, которая называется Smart Grid («интеллектуальная энергосистема»).

Проблема энергоэффективности особенно актуальна для Украины, которая имеет наивысшее значение показателя энергоемкости валового внутреннего продукта, а энергетика страны характеризуется сверхвысокими потерями электроэнергии в сетях. Крупнейшими потребителями электроэнергии в Украине крупные промышленные предприятия, высокая энергоемкость производства которых вызвана износом основных фондов; отсутствием стимулов к внедрению энергоэффективных мер и системного подхода к энергопотреблению; недостаточностью финансовых ресурсов для внедрения мер по энергоэффективности.

Вопросы выявления проблем энергоэффективности экономики и путей их решения изложены в научных работах таких исследователей, как С. Н. Балюты, А. С. Бикони, А. Ю. Данилковой, Я. В. Крутогорского, Е. А. Ляховой, Ю. Т. Матвеевой, Г. Г. Пивняка, С. В. Сапожникова, О. В. Федирца, В. А. Шведун. Не смотря на результаты проведенных исследований, следует отметить, что ряд проблемных вопросов по этой тематике недостаточно изучены, что и обуславливает актуальность темы исследования.

Цель работы – оценка энергоэффективности как фактора конкурентоспособности промышленной продукции Украины, обоснование основных причин высокой энергоемкости ВВП в Украине и инновационного направления будущего развития энергетике через внедрение «интеллектуальных сетей».

Анализ состояния и развития энергетической сферы показал, что на сегодняшний день проблемы в энергетике невозможно решить только экстенсивным путем наращивания мощностей сетей и увеличением количества электротехнического оборудования. Новым направлением будущего развития энергетике является внедрение интеллектуальных сетей (Smart Grid).

Отечественная экономика имеет проблемы, связанные с энергоэффективностью и энергосбережением. Решение этих проблем состоит в плоскости внедрения энергетического менеджмента и аудита, изучения и использования зарубежного опыта развития интеллектуальной энергетике.

Ключевые слова: энергоэффективность, энергосбережение, энергоемкость, интеллектуальная энергосистема, национальная экономика, Smart Grid.

IMPLEMENTATION OF «INTELLECTUAL NETWORKS» – DIRECTION OF ENSURING THE ENERGY EFFICIENCY OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Svitlana Kucherenko
Liudmyla Levaieva

At the present stage of development of the world economy and almost all countries' national economies, the problem of energy saving and energy efficiency rises. In developed countries, the solution to this problem depends not only on reducing energy consumption but also on the introduction of new innovative processes in power supply systems and energy systems. In particular, there is a growing interest in the modernization of energy systems in the world in recent years based on a new concept called Smart Grid («intelligent power system»).

The problem of energy efficiency is especially relevant for Ukraine, which has the highest value of energy intensity of gross domestic product, and the country's energy system is characterized by extremely high losses of electricity in the grid. The largest consumers of electricity in Ukraine are large industrial enterprises, where the high energy intensity of production is caused by the depreciation of fixed assets; lack of incentives to implement energy efficiency measures and of a systematic approach to energy consumption; lack of financial resources for the implementation of energy efficiency measures.

Issues of identifying the problems of energy efficiency of the economy and ways to solve them are set out in the scientific works of such researchers as S. M. Baliuta, O. S. Bykonja, A. Yu. Danilkova, Ya. V. Krutohorskyi, O. O. Liakhova, Yu. T. Matvieieva, H. H. Pivniak, S. V. Sapozhnikov, O. V. Fedirets, V. O. Shvedun. Without diminishing the results of the previous research, it should be noted that a number of problematic issues on this topic are still studied insufficiently, which determines the relevance of the research topic.

The aim of this research is to assess energy efficiency as a factor of the competitiveness of Ukraine's industrial products, justify the main reasons for the high energy intensity of GDP in Ukraine, and the necessity of innovative direction for the future development of energy through the implementation of «smart grids».

Analysis of the energy sector's current state and development has shown that the problems in the power industry today can not be solved only by extensive capacity-building of grids and increasing the number of

electrical equipment. A new direction in the future development of energy is the implementation of smart grids («Smart Grid»).

The domestic national economy has problems with energy efficiency and energy saving. The solution to these problems lies in the field of implementing energy management and audit, studying and using foreign experience in the development of intelligent energy.

Keywords: energy efficiency, energy-saving, energy intensity, intelligent energy system, national economy, Smart Grid.

JEL Classification: D24, L53, M11

Formulation of the problem. At the present stage of development of the world economy, the tendencies to the leading role of electricity in energy consumption compared to petroleum products have developed significantly. Their appearance can be explained by the backlog in the growth rate of electricity prices from the prices of natural gas and oil. Therefore, the problem of energy saving and energy efficiency has appeared.

Analysis of recent research and publications. Issues of identifying problems of energy efficiency of the economy and ways to solve them are set out in the scientific works of such researchers as S. M. Baliuta, O. S. Bykonja, A. Yu. Danilkova, Ya. V. Krutohorskyi, O. O. Liakhova, Yu. T. Matvieieva, H. H. Pivniak, S. V. Sapozhnikov, O. V. Fedirets, V. O. Shvedun. Without diminishing the results of the previous research, it should be noted that some problematic issues on this topic are still studied insufficiently, which determines the relevance of the research topic.

Presentation of the main material (results of work). The urgency of this problem for Ukraine is caused primarily by the high value of energy intensity of GDP as a generalizing indicator characterizing the level of energy consumption per unit of GDP produced and is measured in kilograms of oil equivalent per 1 dollar of GDP (koe/USD).

Fig. 1. shows the value of this indicator for Ukraine and some other countries of the world in 2020.

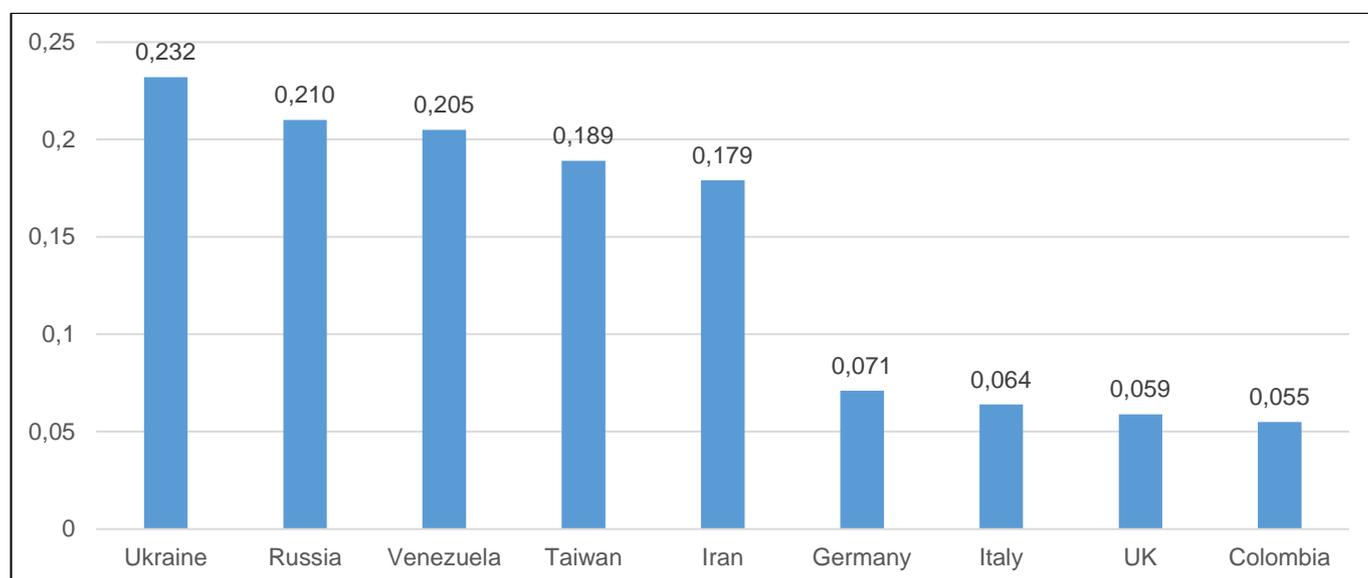

Figure 1. Energy intensity of GDP for several countries of the world in 2020, koe/USD of GDP

Source: Statistical Yearbook of World Energy, 2020 [7].

The data in the figure show that Ukraine has the highest value of energy intensity of GDP (0.232 koe/USD of GDP) according to the statistical yearbook of world energy. In second place in this ranking takes the Russian Federation (0.21 koe/USD of GDP), and the third place belongs to Venezuela (0.205 koe/USD of GDP). The lowest values of the indicator are recorded in Colombia, Great Britain, Italy, Germany, and other countries. Meanwhile, the higher is the level of energy intensity, the lower is the efficiency of the economy and its competitiveness in the world market.

The problem of the high energy intensity of Ukraine's GDP has not been solved since Ukraine's independence. In 1990-1991, this indicator in Ukraine was at the level of 0.895 koe, while the world average was 0.370 koe, i.e. 2.4 times lower [8].

The main reasons for the high energy intensity of GDP in Ukraine are:

- a depreciation of fixed assets of large domestic industrial enterprises;
- insufficient financial resources of the state and economic entities for the implementation of energy efficiency measures;
- lack of incentives to implement energy efficiency measures and of a systematic approach to energy consumption.

To solve the problem of energy saving, highly developed countries stimulate investments in improving the energy efficiency of national economies, implement policies to reduce their dependence on energy imports, use actively modern energy-saving technologies and alternative energy sources, introduce intelligent energy.

An analysis of the state and development of the world energy sphere conducted by the International Energy Agency has shown that energy problems today cannot be solved only by extensive way of increasing the networks' capacity and growth of the amount of electrical equipment. A new direction of future energy development is the introduction of «Smart Grids» [3].

The «smart grid» concept is interpreted by experts as the «electrical network, which based on modern innovative technologies, coordinates and manages effectively the operation of all connected facilities – from various systems of generation, transmission and distribution of electricity to its consumers with the aim of creation cost-effectively and a stable energy system with low losses and a high level of reliability and energy supply quality» [3].

Today, more than 2,930 organizations from 50 countries of the world participate in Smart Grid projects of intelligent energy. The main investments in Smart Grid projects are concentrated in Denmark, Germany, Spain, France, Great Britain, Belgium, and Sweden. European countries expect to save about 7.5 billion Euros annually through the introduction of new technologies [6].

The expected results from the implementation of Smart Grid systems are as follows [3]:

- more efficient use of energy resources;
- an increase of power supply reliability, reduce of the time of emergency shutdown; increase in the efficiency of power grid equipment loading;
- increase in the volume of electricity transit (up to 40-50%) without the construction of new network facilities;
- reduction of costs for electricity production and the level of electricity losses in the grid;
- detection of irrational use and theft of electricity, damage to equipment.

Based on the above, Ukraine needs to study the experience of European countries, including Germany, for solving the problem of low energy efficiency, and it should be considered that in 2020 the value of Ukraine's energy intensity indicator exceeded the one in Germany by 3.3 times (see Fig. 1).

In Ukraine, as in other countries, the state energy-saving policy is implemented, which content is determined by the Law of Ukraine «On Energy-Saving». According to this Law, «energy-saving policy is administrative and legal and financial and economic regulation of processes of production, conversion, transportation, storage, production, distribution, and use of fuel and energy resources for the purpose of their rational use and economical expenditure [2].

To implement the state energy-saving policy in Ukraine, the State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine was established in 2014. The main tasks of this structure are the following [4]:

- implementation of the state policy in the field of efficient use of fuel and energy resources, energy saving, renewable energy sources and alternative fuels;
- ensuring an increase in the share of renewable energy sources and alternative fuels in the energy balance of Ukraine;
- provision of administrative services on energy efficiency and energy saving;
- implementation of public-private partnership in the field of efficient use of fuel and energy resources, energy saving, renewable energy sources and alternative fuels;
- ensures creation and operation of the state system of monitoring of indicators of the energy balance of Ukraine;
- ensures creation and operation of energy audit and introduction of energy management.

By the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on August 18, 2017, No. 605-p. Ukraine's Energy Strategy for the period up to 2035 «Security, Energy Efficiency, Competitiveness» was approved. One of the main goals of this document is to ensure the energy security of the state. The document aims to reduce the energy intensity of gross domestic product to the level of 0.17 koe per 1 USD of GDP (based on purchasing power parity).

The Ministry of Energy of Ukraine together with the State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine has developed a draft «National Action Plan for Energy Efficiency for the Period up to 2030». According to this document, there is an urgent need in Ukraine to adopt and implement European norms and standards in the field of energy efficiency.

In November 2020, at the initiative of UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) and Ukgasbank, a new financial instrument was presented – Loan Guarantee Fund for Industrial Energy Efficiency. The fund was introduced taking into account the fact that industry in Ukraine accounts for 30% of total final energy consumption.

That is why it is important to develop energy efficiency in this sector. For this purpose the State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine together with UNIDO has developed a series of national energy efficiency standards, training for energy managers was held, the recommendations for the implementation of the Directive 27 EU were prepared, proposals to launch business support tools were developed [5].

Thanks to the established fund, Ukrainian industrial enterprises have a unique opportunity to attract loans without collateral and at a lower interest rate for the implementation of energy management and energy efficiency measures.

The main characteristics of these loans are:

- loan amount, currency: hryvnia, euro, US dollar equivalent to 150 thousand dollars;
- loan term: up to 18 months;
- own contribution or collateral (bail): not required;
- the interest rate: in hryvnias – 13%; in dollars – 4.5%; in euros – 4%.

By participating in such a support program with rather attractive conditions, industrial enterprises will be able to optimize and reduce their energy consumption, decrease operating costs, become more competitive in the markets.

Conclusions. Thus, the Ukrainian economy has problems related to energy efficiency and energy saving. The solution to these problems lies in the implementation of energy management and audit, study and use of foreign experience in the development of intelligent energy.

References

1. *Ukraine's Energy Strategy for the period up to 2035 «Security, Energy Efficiency, Competitiveness» approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on August 18, 2017, No. 605-p.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p>.
2. *Law of Ukraine «On Energy-Saving» of July 1, 1994 No. 74/94-BP (as amended on 16.10.2020).* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-ep>
3. *Assessment of the state and implementation of concepts for the development of «intelligent» power grids in world practice.* URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/3.-Smart-Grid.pdf>.
4. *Regulation on the State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine, adopted with the Resolution of the Cabinet of Ministers No. 676 of November 26, 2014.*
5. *Loan Guarantee Fund is presented.* URL: <https://www.kmu.gov.ua>.
6. *State and prospects of development of technologies of «intelligent» power grids, demand management and regime management systems in the conditions of renewable energy sources development in the foreign energy sphere. Analytical review. Kyiv, 2018.* URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/04/1>.
7. *Statistical Yearbook of World Energy 2020.* URL: <https://yearbook.enerdata.ru>.
8. *Yaroshchuk O. (2018). Energy intensity of Ukraine's economy or why Europe is still far away.* URL: <https://biz.censor.net/columns>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кучеренко Світлана Юрїївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

e-mail: kvetau@i.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7560-1212>

Researcher ID: S-1892-2018

Леваєва Людмила Юрїївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

e-mail: lluda85@i.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>

Researcher ID: Y-7228-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики
Университет Григория Сковороды в Переяславе.

e-mail: kvetau@i.ua

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики

Университет Григория Сковороды в Переяславе.

e-mail: lluda85@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kucherenko Svitlana, PhD, Assistant Professor of Economics Department
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

e-mail: kvetau@i.ua

Levaieva Liudmyla, Ph.D., Assistant Professor of Economics Department

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

e-mail: lluda85@i.ua

УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ЕНЕРГО- ТА РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ІННОВАЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Михайлов С. В.

Актуальність теми дослідження. Концепція ефективного керування інноваційними проектами сучасних суб'єктів підприємництва вимагає комплексної адаптації системи менеджменту у напрямку забезпечення енерго- та ресурсоспоживання, оскільки тенденції ринкової моделі економіки заохочують розповсюдження активної політики заощадливого використання усіх видів ресурсів.

Постановка проблеми. Проектний менеджмент інноваційної політики суб'єктів підприємництва повинен відбуватися синхронно вимогам світової економіки та відповідати усім засадам ефективного планування та реалізації ресурсозбереження з урахуванням тенденцій світового науково-технічного прогресу, залученням або розробленням нових інженерних рішень з утилізаційної діяльності, модернізації технологій і обладнання. Саме тому необхідним є удосконалення функціонально-технологічних елементів управління у напрямку активізації інноваційної діяльності в галузі енерго- та ресурсозбереження.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити управління проектами енерго- та ресурсозберігаючих інновацій суб'єктів підприємництва.

Метод або методологія дослідження. В статті використано історично-логічний метод; метод систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення; метод логічного аналізу і синтезу.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Сформовано економічну модель, що дозволяє оцінити динаміку ефективності залучення фінансових коштів спрямованих на впровадження енерго- та ресурсозберігаючих нововведень суб'єктів підприємництва. На основі побудови вищевказаної моделі сформульовано основні напрямки менеджменту інноваційних проектів енерго- та ресурсозбереження.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності суб'єктів підприємництва для підвищення рівня ефективності виробництва продукції.

Висновки за статтею. У результаті проведеного дослідження зроблено висновок про те, що гармонізація стратегічного управління суб'єктів підприємництва вимагає впровадження енерго- і ресурсозберігаючих інновацій у виробничу діяльність, що постає умовою стабільного функціонування та конкурентоспроможності. Зниження операційних витрат, їх планування, раціональне використання трудових та матеріальних ресурсів забезпечують швидку окупність інноваційних проектів суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, управління, проект, ресурсозбереження, інновації.

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ ЭНЕРГО- И РЕСУРСООХРАНЯЮЩИХ ИННОВАЦИЙ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Михайлов С. В.

Актуальность темы исследования. Концепция эффективного управления инновационными проектами современных субъектов предпринимательства требует комплексной адаптации системы менеджмента в направлении обеспечения энерго- и ресурсопотребления, поскольку тенденции рыночной модели экономики поощряют распространение активной политики экономного использования всех видов ресурсов.

Постановка проблемы. Проектный менеджмент инновационной политики субъектов предпринимательства должен проходить синхронно требованиям мировой экономики и отвечать всем принципам эффективного планирования и реализации ресурсосбережения с учетом тенденций мирового научно-технического прогресса, привлечением или разработкой новых инженерных решений по утилизационной деятельности, модернизации технологий и оборудования. Именно поэтому необходимо усовершенствование функционально-технологических элементов управления в направлении активизации инновационной деятельности в области энерго- и ресурсосбережения.

Постановка целей и задач исследования – исследовать управление проектами энерго- и ресурсосберегающих инноваций субъектов предпринимательства.

Метод или методология исследования. В статье использованы историко-логический метод, метод систематизации, классификации и теоретического обобщения; метод логического анализа и синтеза.

Презентация основного материала (результаты исследования). Сформирована экономическая модель, позволяющая оценить динамику эффективности привлечения финансовых средств, направленных на внедрение энерго- и ресурсосберегающих нововведений субъектов предпринимательства. На основе построения вышеуказанной модели сформулированы основные направления менеджмента инновационных проектов энерго- и ресурсосбережения.

Область применения результатов. Результаты исследования могут использоваться в практической деятельности субъектов предпринимательства для повышения уровня эффективности производства продукции.

Выводы по статье. В результате проведенного исследования сделан вывод, что гармонизация стратегического управления субъектов предпринимательства требует внедрения энерго- и

ресурсосберегающих инноваций в производственную деятельность, что является условием стабильного функционирования и конкурентоспособности. Снижение операционных расходов, их планирование, рациональное использование трудовых и материальных ресурсов обеспечивают быструю окупаемость инновационных проектов субъектов предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, управление, проект, ресурсосбережение, инновации.

MANAGEMENT OF ENERGY AND RESOURCE-SAVING INNOVATION PROJECTS OF BUSINESS ENTITIES

Sergii Mykhailov

Relevance of the research topic. The concept of effective management of innovative projects of modern business entities requires a comprehensive adaptation of the management system in the direction of energy and resource consumption, as trends in the market economy model encourage the spread of active policies of economical use of all resources.

Formulation of the problem. Project management of innovation policy of business entities must be in line with the requirements of the world economy and meet all the principles of effective planning and implementation of resource conservation, taking into account global scientific and technological progress, attracting or developing new engineering solutions for recycling, technology and equipment. That is why it is necessary to improve the functional and technological elements of management in the direction of intensifying innovation in the field of energy and resource conservation.

Setting the purpose and objectives of the study - to management of energy and resource-saving innovation projects of business entities.

Research method or methodology. The historical-logical method is used in the article; method of systematization, classification and theoretical generalization; method of logical analysis and synthesis.

Presentation of the main material (research results). An economic model has been formed that allows assessing the dynamics of the effectiveness of attracting funds aimed at implementing energy and resource-saving innovations of business entities. Based on the construction of the above model, the main directions of management of innovative energy and resource saving projects are formulated.

Field of application of results. The results of the study can be used in the practice of business entities to increase the efficiency of production.

Conclusions on the article. As a result of the study, it was concluded that the harmonization of strategic management of business entities requires the introduction of energy and resource-saving innovations in production activities, which is a condition for stable operation and competitiveness. Reduction of operating costs, their planning, rational use of labor and material resources provide rapid payback of innovative projects of business entities.

Key words: entrepreneurship, management, project, resource conservation, innovation.

JEL Classification: O13; O31; M11

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах функціонування суб'єктів підприємництва вирішуються нові завдання виробничого, логістичного та управлінського характеру, що передбачають розробку та впровадження інноваційних методів адаптаційного реагування на виклики зовнішнього середовища, що призводить до пристосування зазначених підприємств до нових умов, а також забезпечує зростання економічних показників галузі загалом. При цьому, в рамках ефективного управління власними інноваційними проектами зусилля керівників суб'єктів підприємництва повинні бути спрямовані на забезпечення енерго- та ресурсоспоживання на конкурентоспроможному рівні, оскільки ринкова економіка в наслідок наявності конкуренції потенційно є енерго- та ресурсозберігаючою. Зазначеній вимозі повинен відповідати будь-який інноваційний проект з енерго- та ресурсозбереження. Зазначені факти обумовлюють актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загалом енерго- та ресурсозбереження представляє собою оптимізацію та заощадливе використання усіх видів енергетичних та матеріальних ресурсів підприємством на основі впровадження у виробничий процес досягнень науково-технічного прогресу та ефективного менеджменту інноваційної діяльності, основним економічним результатом чого є отримання підприємством додаткового доходу від зниження собівартості продукції. Забезпечити високий рівень енерго- та ресурсозбереження суб'єктів підприємництва можливо за допомогою проведення організаційно-економічних заходів у напрямках, відображених на рис. 1.

Реалізація основних заходів, відображених на рис.1, забезпечить зниження собівартості продукції суб'єктів підприємництва за рахунок економії необхідних для виробництва ресурсів шляхом використання результатів прогресивних структурних зрушень і розвитку нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії.

Дослідженню специфічних особливостей процесу організації ефективного менеджменту проектів енерго- та ресурсозбереження присвячено праці багатьох вчених. Так, He, Liao, Bi (2019) запропоновано структуру оптимізації прийняття управлінських рішень щодо інвестицій у заходи з енергозбереження у процесі діяльності будівельних підприємств в умовах бюджетних обмежень. Geng, Lai, Zhu (2020) на основі ієрархічного регресійного аналізу діяльності середніх та малих сільськогосподарських підприємств Китаю

встановлено, що впровадження еко-інновацій у процес виробництва продукції зазначених підприємств сприяє підвищенню продуктивності їх діяльності.

Wang, Yuan (2020) з метою оцінки тютюнової промисловості Китаю у сфері енергозбереження та скорочення небезпечних викидів у навколишнє середовище представлені моделі RAM-DEA, що спрямовані на визначення ефективності менеджменту інноваційних проектів енергозбереження на зазначених підприємствах. У статті Choi, Thangamani, Kissock (2019) запропоновано матрицю принципу ефективності використання ресурсозберігаючих інновацій для оптимізації вибору проектів з підвищення ефективності використання та збереження ресурсів у промисловості.

Рисунок 1. Основні напрями енерго- та ресурсозбереження суб'єктів підприємництва

Наукову роботу McAdam, Dunn, McCall (2014) присвячено вивченню перспективного розвитку горизонтальних інноваційних мереж на основі ресурсозбереження у рамках мереж ремісничих пекарень у агропродовольчому секторі Великобританії. Результати дослідження Stroud, Evans, Weinel (2020) демонструють, що за допомогою економічного проектування та модульності можна впроваджувати економічні інновації на підприємствах агропродовольчої сфери Індії, що створюють цінності з меншими витратами ресурсів. У статті Ting (2011) здійснено аналіз енергозбереження на підприємствах-виробниках паперу, запропоновано заходи з державної підтримки енерго- та ресурсозбереження на зазначених підприємствах шляхом впровадження інноваційних технологій у виробництво. Dobes et al. (2017) розроблено новий комплексний інструмент («EDIT Value Tool») для проведення первинної діагностики компаній на предмет оцінювання ефективності використання ресурсів та виявлення потенційних джерел фінансування інноваційних проектів оптимізації енерго- та ресурсозбереження на сільськогосподарських підприємствах Центральної Європи.

Віддаючи належне вищевказаним науковим роботам варто зазначити про необхідність подальших досліджень, спрямованих на визначення умов активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва в області енерго- та ресурсозбереження. У зв'язку з цим, метою статті є економічне моделювання процесу оцінювання динаміки фінансування заходів з розробки та впровадження інноваційних проектів енерго- та ресурсозбереження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити управління проектами енерго- та ресурсозберігаючих інновацій суб'єктів підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вважаємо, що менеджмент з енерго- та ресурсозбереження технологій суб'єктів підприємництва, в першу чергу, залежить від швидкої модернізації обладнання та технологій процесу виробництва на основі використання здобутків науково-технічного прогресу. При цьому, головну роль у забезпеченні стабільного функціонування та розвитку інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва відіграє фактичний рівень інтенсивності потоку необхідних для виробничої діяльності ресурсів, що відображає наступне рівняння дифузії інновацій (1):

$$\frac{dM_{in}}{dD_{res}} \text{ або } \frac{dM_{in}}{(dP_{res} + dI_{res})} \quad (1)$$

де dM_{in} – рівень модернізації інновації окремої економіки світу, галузі або сектору економіки;

dD_{res} – рівень усіх інвестиційних ресурсів підприємства на реалізацію інноваційного проекту;

dP_{res} – рівень наявних інвестиційних ресурсів, що використовуються у процесі господарської діяльності підприємства;

dI_{res} – рівень залучених інвестиційних ресурсів підприємством ззовні на реалізацію інноваційного проекту;

Враховуючи, що $(dP_{res} + dI_{res})$ характеризує ступінь поглинання дифузії інновацій підприємством (dD_{res}) отримуємо (2):

$$\frac{dM_{in}}{dD_{res}} = V_r(1 - M_{in}) \rightarrow M_{in} = 1 - e^{\int_0^{D_{res}} V_r dD_{res}}, \quad (2)$$

V_r – відносна швидкість максимізації сприйняття результатів інновації що дорівнює: $V_r = \psi + \tau M_{in}$, де ψ і τ - параметри швидкості розповсюдження інновацій.

Враховуючи вищевикладені математичні перетворення, рівняння визначення рівня модернізації інновацій матиме вигляд (3):

$$M_{in} = \frac{\psi[1 - \exp(-\psi D_{res} - \tau D_{res})]}{\psi + \tau \exp(-\psi D_{res} - \tau D_{res})}, \quad (3)$$

Таким чином, в умовах ринкових відносин позитивна динаміка рівня фінансових показників результативності господарської діяльності суб'єктів підприємництва визначає можливість впровадження енерго- та ресурсозберігаючих інновацій у їх виробничі процеси. З метою аналізу ефективності заходів з розробки та впровадження інноваційних проектів енерго- та ресурсозбереження суб'єктів підприємництва доцільно побудувати економіко-математичну модель оцінювання динаміки залучення інвестицій в процесі дифузії інновацій.

Припустимо, що на певному підприємстві у конкретний момент часу $(t_{0...i})$ проводяться заходи з впровадження у виробничу діяльність енерго- та ресурсозберігаючих інновацій $I_{res.sav}(t_{0...i})$. Причому початковий старт інновацій у часі, розраховується завжди у позначці, що дорівнює 0.

Тоді початкова дія старту дифузії інновацій на підприємстві розраховується як (4):

$$t_0 = \max(t_i^0 + t_{in}), \quad (4)$$

де t_i^0 , та t_0 – початкова дія старту дифузії інновацій на підприємстві відносно попереднього періоду та періоду, що слідує за ним;

t_{in} – тривалість роботи.

Пізній строк дифузії інновацій розраховуємо як (5):

$$t_i^* = \min(t_n^* - t_{in}), \quad (5)$$

де t_i^* та t_n^* – пізній термін дифузії інновацій попереднього та періоду, що слідує за ним, відповідно.

При цьому початок реалізації інноваційного проекту повинен супроводжуватися вкладанням визначеного розміру фінансових коштів на ресурсозбереження $F'_{res}(t_{0...i})$, та протягом процесу $(t_{0...i})$ впровадження інновацій необхідним буде залучення додаткових коштів $F''_{res}(t_{0...i})$. У випадку успішної реалізації інноваційного проекту на початковому або більш пізньому терміні розповсюдження інновацій за рахунок енерго- та ресурсозбереження суб'єктів підприємництва отримуватиме дохід $Inc_{econ}(t_{0...i})$, а при невдалому впровадженні та низькій ефективності менеджменту підприємство буде у часі накопичувати збитки, що призведе до згорання інноваційного проекту та визнання його неприбутковим.

Припустимо, що у період $(t_{0...i})$ підприємство буде накопичувати прибутки, які воно отримало в процесі операційної діяльності за певним етапом реалізації інноваційного проекту з дифузії інновацій. Тоді в процесі економіко-математичного моделювання оцінювання динаміки фінансування заходів з розробки та впровадження інноваційних проектів енерго- та ресурсозбереження суб'єктів підприємництва можна використовувати гіпотезу про те, що обсяг інвестування зазначених інновацій буде знаходитися в прямій залежності від накопичення фінансових коштів в процесі реалізованих проектів у терміни $(t_{0...i})$. За таких умов структуру процесу реалізації енерго- та ресурсозберігаючих інноваційних проектів з дифузії інновацій у терміни $(t_{0...i})$ можна відобразити за допомогою наступних математичних виразів (6):

$$\begin{aligned} \frac{dI'_{res.sav}(t_{0...i})}{d(t_{0...i})} &= \gamma I_{res.sav}(t_{0...i}), \\ \frac{dI''_{res.sav}(t_{0...i})}{dt_{0...i}} &= \varphi I_{res.sav}(t_{0...i}), \end{aligned} \quad (6)$$

$$\frac{dI_{res.sav}(t_{0...i})}{dt_{0...i}} = -(\varphi + \gamma)I_{res.sav}(t_{0...i}) + F'_{res}(t_{0...i})^{-1} * \frac{dF_{res}(t_{0...i})}{dt_{0...i}}$$

$$\frac{dF_{res}(t_{0...i})}{dt_{0...i}} = K * \frac{dInc(t_{0...i})}{dt_{0...i}},$$

$$\frac{dInc(t_{0...i})}{dt_{0...i}} = [Inc_{econ}(t_{0...i}) - A_{\%}(t_{0...i})] : [1 - T_{rate}(t_{0...i})] * \frac{dI'_{res.sav}(t_{0...i})}{dt_{0...i}} - F''_{res}(t_{0...i}) * I_{res.sav}(t_{0...i}),$$

де: $I_{res.sav}$ - загальна сукупність заходів з впровадження та реалізації енерго- та ресурсозберігаючих інноваційних проектів, серед яких: $I'_{res.sav}$ - сукупність успішно реалізованих заходів та $I''_{res.sav}$ - сукупність невдалих заходів;

γ та φ - коефіцієнти гармонійності, що відображають рівень швидкості реалізації енерго- та ресурсозберігаючих інноваційних проектів;

Inc_{econ} - рентабельність від енерго- та ресурсозбереження;

F_{res} - залучені в процесі дифузії інвестиції на реалізацію інноваційного проекту з енерго- та ресурсозбереження, що складається з початкового фінансування проекту на етапі старту (F'_{res}) та систематичного залучення додаткових коштів інвесторів протягом реалізації інноваційного проекту (F''_{res});

K - коефіцієнт гармонійності реалізації інноваційного проекту;

Inc - кінцевий прибуток отриманий від реалізації інноваційного проекту енерго- та ресурсозбереження;

$A_{\%}$ - розмір коштів, що спрямовуються на витрати в процесі реалізації інноваційного проекту (заробітна плата, кредиторська заборгованість, податок на прибуток тощо);

T_{rate} - амортизаційні відрахування в процесі реалізації інноваційного проекту підприємства.

Враховуючи усі математичні рівняння процес залучення інвестицій до інноваційного проекту енерго- та ресурсозбереження у ($t_{0...i}$) можна відобразити наступним чином (7):

$\frac{dF_{res}(t_{0...i})}{dt_{0...i}}$, тоді:

$$K(t_{0...i})\{[Inc_{econ}(t_{0...i}) - A_{\%}(t_{0...i})] * [1 - T_{rate}(t_{0...i})] - F''_{res}(t_{0...i})\}I_{res.sav}(t_{0...i}). \quad (7)$$

При цьому, для позитивної динаміки фінансування інноваційного проекту з енерго- та ресурсозбереження повинна виконуватись наступна умова (8):

$$[Inc_{econ}(t_{0...i}) - A_{\%}(t_{0...i})] * [1 - T_{rate}(t_{0...i})] - F''_{res}(t_{0...i}) > 0. \quad (8)$$

У разі введення у систему розрахунків показнику кінцевої окупності проекту $R(t) = \frac{Inc_{econ}(t_{0...i})}{F_{res}(t_{0...i})}$

і витрат від операційної діяльності $C_{rate}(t_{0...i}) = \frac{A_{\%}(t_{0...i})}{F_{res}(t_{0...i})}$, умова реалізації ефективності інноваційного проекту з дифузії інновацій спрямованих на енерго- та ресурсозбереження матиме наступний вид (9):

$$[R(t_{0...i}) - C_{rate}(t_{0...i})] * [1 - T_{rate}(t_{0...i})] * \gamma * F_{res}(t_{0...i}) - F''_{res}(t_{0...i}) > 0. \quad (9)$$

Необхідність введення у процес економіко-математичного моделювання показників окупності інноваційного ресурсозберігаючого проекту (R) та витрат від операційної діяльності (C_{rate}), необхідних для його розробки та реалізації, обумовлюється урахуванням витрат на поточну діяльність (C'_{rate}), де у тому числі враховується відшкодування відсотків за позицію. При цьому, значення кінцевої окупності проекту та витрат від операційної діяльності знаходяться у залежності одне від одного. Однак, відрахування за елементами витрат від операційної діяльності знаходяться у обернено пропорційній залежності від показників окупності. Зокрема систематичне зростання відрахувань за кредиторською заборгованістю або підвищенням оплати праці значно знижує рівень та терміни окупності інноваційного проекту у проміжок часу ($t_{0...i}$). Важливим також є той факт, що у разі значного підвищення операційних витрат (зокрема розрахунків за кредитами або збільшення податку на прибуток), дохід від ресурсозбереження у процесі впровадження інноваційного проекту буде мати нульовий поріг. Зазначене призводить до не доцільності подальшої розробки, реалізації та впровадження енерго- та ресурсозберігаючих інновацій у виробничий процес суб'єктів підприємництва.

Таким чином, враховуючи математичний вираз (9) процес безперервності залучення інвестицій для реалізації інноваційного проекту з енерго- та ресурсозбереження у терміни ($t_{0...i}$) можна відобразити наступним чином (10):

$$C_{rate}(t_{0...i}) < C'_{rate}(t_{0...i}) = R(t_{0...i}) - \frac{F''_{res}(t_{0...i})}{\gamma[1 - T_{rate}(t_{0...i})] * F_{res}} \quad (10)$$

Для подальшого обґрунтування економіко-математичної моделі вважатимемо в процесі операційної діяльності незмінними у термінах ($t_{0...i}$) такі показники, як F'_{res} , F''_{res} , R , C_{rate} , T_{rate} , K , у результаті чого рішення системи рівнянь (5) матиме вигляд (11):

$$I_{res.sav}(t_{0...i}) = I'''_{res.sav} \exp \left[(R - C_{rate}) * (1 - T_{rate}) * \gamma * K * \frac{F_{res}}{F'_{res}} - \frac{F''_{res}}{F'_{res}} - \varphi - \gamma \right] * t_{0...i}, \quad (11)$$

де $I'''_{res.sav}$ - сукупність управлінських дій на стартовому етапі з впровадження та реалізації інноваційного проекту з енерго – та ресурсозбереження.

При цьому, враховуючи математичний вираз (10), умова позитивної динаміки (> 0) від операційних витрат на інноваційний проект з енерго- та ресурсозбереження матиме наступний вид (12):

$$(R - C_{rate}) * (1 - T_{rate}) * \gamma * K * \frac{F_{res}}{F'_{res}} - \frac{F''_{res}}{F'_{res}} - \varphi - \gamma. \quad (12)$$

Виходячи із рівняння умови позитивної динаміки залучення фінансових коштів до інноваційного проекту з енерго- та ресурсозбереження в процесі операційної діяльності (12) критичне значення витрат на інноваційний проект (C''_{rate}) матиме вигляд (13-14):

$$C_{rate} < C''_{rate} = R(t_{0...i}) - \frac{F''_{res}(t_{0...i})}{\gamma[1 - T_{rate}(t_{0...i})]} * F_{res} - (1 + \varphi/\gamma) * \frac{F'_{res}}{[(1 - T_{rate})KF_{res}]} \quad (13)$$

$$C''_{rate} = C'_{rate} - (1 + \varphi/\gamma) * \frac{F'_{res}}{[(1 - T_{rate})KF_{res}]} \quad (14)$$

Виходячи з рівняння (14) можна відзначити, що для другої умови критичне значення операційних витрат становитиме $C''_{rate} < C'_{rate}$. Отже зазначений показник знаходиться у прямо пропорційній залежності від показників загальної окупності інноваційного проекту, що визначається співвідношенням коефіцієнтів гармонійності інноваційних проектів φ/γ .

З огляду на вищевикладене вважаємо, що для підвищення ефективності менеджменту інноваційних проектів з енерго- та ресурсозбереження суб'єктів підприємництва необхідно здійснювати такі заходи, як: підвищення гармонізації інноваційних проектів шляхом ефективного розподілу операційних витрат від поточної діяльності з одночасною розробкою такого механізму фінансування, який би мінімізував інвестиційні ризики та у кінцевому рахунку забезпечив окупність інноваційного проекту; пошук резервів та акумуляція грошових коштів в процесі реалізації інноваційних проектів при зростанні відсоткової ставки по кредитах, збільшення податку на прибуток для суб'єктів підприємництва; зниження ризиків за рахунок накопичення грошових коштів від використання у підприємницькій діяльності енерго- та ресурсозберігаючих інновацій, що надасть можливість у перспективній діяльності своєчасно повертати залучені ззовні інвестиції та відсотки за ними.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У результаті проведеного дослідження зроблено висновок про те, що гармонізація стратегічного управління суб'єктів господарювання вимагає впровадження енерго- та ресурсозберігаючих інновацій у виробничу діяльність суб'єктів підприємництва, що постає головною умовою їх стабільного функціонування та конкурентоспроможності. Зниження операційних витрат, їх планування, раціональне використання трудових та матеріальних ресурсів забезпечують швидку окупність інноваційних проектів суб'єктів підприємництва в умовах ринкової економіки. Вважаємо, що конкурентоспроможними будуть лише ті підприємства, які використовуватимуть у своїй поточній діяльності практику з ресурсозбереження інновацій з позиції принципово нового погляду через зниження операційних витрат виробництва та акумуляції грошових резервів. Наведена нами гіпотеза сформувала новий погляд на потребу вирішення фокусних проблем процесу ресурсокористування та довела необхідність впровадження інтеграційних заходів у поточній господарській активності, спрямованих на гармонізацію інноваційних проектів. Таким чином, математичний розрахунок процесу впровадження інноваційних проектів, спрямованих на енерго- та ресурсозбереження, а також їх ефективний менеджмент, є необхідною умовою забезпечення економічного зростання для суб'єктів підприємництва в ринкових умовах.

Список використаних джерел

1. Вдовенко Н. М., Федірець О. В., Зось-Кіор М. В., Гнатенко І. А. Роль енергоринок в менеджменті ресурсозбереження та ресурсоефективності конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 4. С. 222–229.
2. Воронько-Невідничка Т. В., Лещин Д. І., Василенко М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 15. С. 23–27.
3. Ходаківська О. В., Патица Н. І., Гаргасас А. Методологічні основи оцінки конкурентоспроможності сільського господарства. *Механізм регулювання економіки*. 2019. № 2. С. 34–40.
4. Шубравська О. В. Агропродовольчий розвиток України в контексті глобальних викликів. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 52–58.
5. Bilan Y., Zos-Kior M., Nitsenko V., Sinelnikau U., Ilin V. Projecting the social component of the efficient management of land resources. *Journal of Security and Sustainability. Issues*. 2017. № 7(2). P. 287–300.
6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129–135.
7. Halytskyi O., Polenkova M., Fedirets O., Brezhnieva-Yermolenko O., Hanzhiuk S. Mathematical risk assessment model for biodiesel production projects in Ukraine agriculture. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. 2(37), 280–286.
8. Hutorov A. O., Hutorova O. O., Lupenko Yu. O., Yermolenko O. A., Voronko-Nevidnycha T. V. Modeling of the Cycle of Reproduction Process in the Agrarian Sector of Economy (Ukraine). *Revista Espacios*. 2019. Vol. 40. No. 7. P. 19.
9. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. *Laplace in Journal*, 2021. 7(3), p. 315–323.
10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2020. Vol.42. No.4. P. 504–515.

References

1. Vdovenko N. M., Fedirets O. V., Zos-Kior M. V., Hnatenko I. A. (2020). Rol enerhorynku v menedzhmentі resursozberezhennia ta resursoefektyvnosti konkurentospromozhnykh pidpriemstv ahroprodovolchoi sfery [The role of the energy market in the management of resource conservation and resource efficiency of competitive enterprises in the agri-food sector]. *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, 5/4, 222–229.
2. Voronko–Nevidnycha T. V., Leshchyn D. I., Vasylenko M. V. (2018). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva v umovakh nestabilnogo rynkovoho seredovyscha [Management of enterprise competitiveness in an unstable market environment]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 15, 23–27.
3. Khodakivska O. V., Patyka N. I., Gargasas A. (2019). Metodolohichni osnovy otsinky konkurentospromozhnosti silskoho hospodarstva [Methodological bases for assessing the competitiveness of agriculture]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky – The mechanism of economic regulation*, 2, 34–40.
4. Shubravska O. V. (2014). Ahroprodovolchyi rozvytok Ukrainy v konteksti hlobalnykh vyklykiv [Agri-food development of Ukraine in the context of global challenges]. *Ekonomika APK – Economy of the AIC*, 7, 52–58.
5. Bilan Y., Zos-Kior M., Nitsenko V., Sinelnikau U., Ilin V. (2017). Projecting the social component of the efficient management of land resources. *Journal of Security and Sustainability*, 7(2), 287–300.
6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43.1, 129–135.
7. Halytskyi O., Polenkova M., Fedirets O., Brezhnieva-Yermolenko O., Hanzhiuk S. (2021). Mathematical risk assessment model for biodiesel production projects in Ukraine agriculture. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(37), 280–286.
8. Hutorov A. O., Hutorova O. O., Lupenko Yu. O., Yermolenko O. A., Voronko-Nevidnycha T. V. (2019). Modeling of the Cycle of Reproduction Process in the Agrarian Sector of Economy (Ukraine). *Revista Espacios*, 40.7, 19.
9. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. (2021). Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. *Laplace in Journal*, 7(3), 315–323.
10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. (2020). Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 42.4, 504–515.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Михайлов Сергій Володимирович, кандидат технічних наук, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права, м. Київ, Україна.
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5858-4668>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Михайлов Сергей Владимирович, кандидат технических наук, доцент кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности,
Киевский кооперативный институт бизнеса и права, г. Киев, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Sergii Mykhailov, Candidate of Technical Science, Associate Professor of the Enterprise, Trade and Stock Exchange Department,
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

УДК 37.013.32

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-56>

РОЗВИТОК У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА. ТУРИЗМ» УМІНЬ ТВОРЧОГО ПРОЄКТУВАННЯ ЯК УМОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Щербак Л. В.

Предметом дослідження є формування умінь творчого проектування у майбутніх фахівців спеціальності «Професійна освіта. Туризм»

Метою статті є розробка універсального алгоритму проектування, вивчення та застосування якого гарантувало б високий рівень засвоєння необхідної інформації, розвиток творчих здібностей студентів та оволодіння навичками розробки аналогічних проєктів.

Завдання дослідження – здійснити аналіз професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, розширити навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, запропонувати новий алгоритм інвестиційного проектування для сфери туризму.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали з проблеми дослідження.

Результати роботи. Здійснено аналіз професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, розширено навчально-методичне забезпечення підготовки фахівця туризму, запропоновано новий алгоритм інвестиційного проектування для сфери туризму.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані навчальними відділами ЗВО України для розширення освітньо-професійних програм, навчальних комплексів, навчальних планів та робочих програм.

Висновки: виходячи з аналізу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, сутності поняття та її структури, було встановлено:

реалізація інвестиційної складової у сучасній туристичній освіті потребує від майбутніх фахівців сфери туризму знань і вмінь щодо розроблення інвестиційних проєктів, важливим чинником ефективності якого є сприятливе для професійної самореалізації майбутніх спеціалістів освітнє середовище;

виявлено комплекс невирішених проблем туристичної освіти, пов'язаних із готовністю фахівців до створення і реалізації інвестиційних проєктів, зокрема, щодо цілей, змісту, технологій навчання;

обґрунтовано авторську позицію, що основою змісту підготовки майбутнього фахівця туризму має бути проєктувальна діяльність як така, що дає змогу розкритися їхньому творчому потенціалу і втілитися в конкретному туристичному продукті;

розроблено алгоритм творчого проєктування для туристичної індустрії в цілому.

Ключові слова: реформа вищої освіти, професійний стандарт, компетенції, методи активного навчання, інвестиційний проєкт, алгоритм інвестиційного проєктування в туризмі.

РАЗВИТИЕ У СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ТУРИЗМ» УМЕНИЙ ТВОРЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Щербак Л. В.

Предметом исследования является формирование умений творческого проектирования у будущих специалистов специальности «Профессиональное образование. Туризм»

Целью статьи является разработка универсального алгоритма проектирования, изучения и применения которого гарантировало бы высокий уровень усвоения необходимой информации, развитие творческих способностей студентов и овладение навыками разработки аналогичных проектов.

Задача исследования – провести анализ профессиональной подготовки специалистов сферы обслуживания, расширить учебно-методическое обеспечение подготовки специалиста туризма, предложить новый алгоритм инвестиционного проектирования для сферы туризма.

Методы исследования. В процессе исследования были применены такие общие и конкретные научные методы исследования: системный подход, методы логического обобщения и сравнения, научной абстракции, методы синтеза, логического обобщения и аналогий.

Методологическую базу исследования составили научные труды отечественных и зарубежных ученых и ведущих специалистов, аналитические материалы по проблеме исследования.

Результаты работы. Осуществлен анализ профессиональной подготовки специалистов сферы обслуживания, расширен учебно-методическое обеспечение подготовки специалиста туризма, предложен новый алгоритм инвестиционного проектирования для сферы туризма.

Область применения результатов. Полученные результаты исследования могут быть использованы учебными отделами ЗВО Украины для расширения образовательно-профессиональных программ, учебных комплексов, учебных планов и рабочих программ.

Выводы. Исходя из анализа процесса профессиональной подготовки будущих специалистов сферы туризма, сущности понятия и его структуры, было установлено:

- реализация инвестиционной составляющей в современной туристической образовании требует от будущих специалистов сферы туризма знаний и умений по разработке инвестиционных проектов, важным фактором эффективности которого является благоприятное для профессиональной самореализации будущих специалистов образовательная среда

- выявлено комплекс нерешенных проблем туристического образования, связанных с готовностью специалистов к созданию и реализации инвестиционных проектов, в частности, целей, содержания, технологий обучения;

- обоснованно авторскую позицию, что основой содержания подготовки будущего специалиста туризма должно быть проекторочная деятельность как дающая возможность раскрыться их творческому потенциалу и воплотиться в конкретном туристическом продукте

- разработан алгоритм творческого проектирования для туристической индустрии в целом.

Ключевые слова: реформа высшего образования, профессиональный стандарт, компетенции, методы активного обучения, инвестиционный проект, алгоритм инвестиционного проектирования в туризме.

DEVELOPING THE CREATIVE DESIGN SKILLS OF STUDENTS OF THE SPECIALTY «PROFESSIONAL EDUCATION. TOURISM» AS A CONDITION FOR THE TRAINING OF A NEW GENERATION SPECIALIST

Scherbak Lyudmila

The subject of research is the formation of skills of creative design in specialty. «Tourism»

The aim of the article is to develop a universal design algorithm, the study and application of which would guarantee a high level of assimilation of necessary information, development of creative abilities of students and mastering skills of similar projects.

The task of the research is to analyze the professional training of service specialists, to expand the educational and methodological support of tourism specialist training, to propose a new algorithm of investment design for the tourism sector.

Research methods. The following general and specific scientific research methods were used in the research process: system approach, methods of logical generalization and comparison, scientific abstraction, methods of synthesis, logical generalization and analogies and foreign scientists and leading experts, analytical materials on the research problem.

Results of work. The analysis of professional training of service specialists has been carried out, the educational and methodological support of tourism specialist training has been expanded, a new algorithm of investment design for tourism has been proposed. The obtained results of the research can be used by the educational departments of the Free Economic Zone of Ukraine to expand educational and professional programs, educational complexes, curricula and work programs.

Conclusions: It was found:

- the implementation of the investment component in modern tourism education requires future professionals in the field of tourism knowledge and skills to develop investment projects, an important factor in the effectiveness of which is favorable for professional self-realization of future professionals;

- a set of unresolved problems of tourism education related to the readiness of specialists to create and implement investment projects, in particular, in terms of goals, content, learning technologies;

- the author's position is substantiated that the basis of the content of training of future tourism specialists should be design activities as such, which allows to reveal their creative potential and be embodied in a specific tourism product;

Key words: higher education reform, professional standard, competencies, active learning methods, investment project, investment design algorithm in tourism.

JEL Classification: L83, O15

Постановка проблеми. Актуальність представленого дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на активне обговорення проблеми розширення практичних умінь і навичок у студентів спеціальності «Професійна освіта. Туризм» у вітчизняній і зарубіжній літературі, рівень їх розвитку дуже низький і потребує деталізації у визначенні їх детермінант. Сучасні випускники вузів швидко стають непотрібними, оскільки отриманий за роки навчання у вузі набір навичок (hard skills) швидко застаріває, мобільність студента характеризується показником низького рівня, а «soft skills» не розвинені на належному рівні, і, отже, випускники стають некомпетентними і неконкурентоспроможними на ринку праці.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Методологічні та загальнотеоретичні аспекти інвестиційного менеджменту досліджували такі українські й іноземні фахівці, як І. Бланк, В. Гриньова, В. Коюда, Т. Лепейко, С. Погасій, М. Ушакова та інші. Разом з тим, аналіз досліджень із проблем професійної підготовки фахівців сфери туризму показав, що коло інтересів науковців обмежується переважно стандартом вузькопрофільного становлення особистості. Таким чином, проблема формування готовності фахівця сфери туризму до створення інноваційно-інвестиційних проектів не була предметом окремого дослідження й на сьогодні залишається не розв'язаною в педагогічній теорії і практиці.

Проблемою теорії та практики алгоритмізації навчальних процесів займалися Г. Альтшуллер, Л. Ланда, Н. Талізін, Т. Ільїна та інші. Ключовим у розрізі застосування алгоритмів під час підготовки фахівців сфери туризму стає питання сумісності алгоритмізації навчання та розвитку у студентів при цьому творчого мислення.

З цього приводу існують різні точки зору: частина вчених протиставляє алгоритмізацію творчій діяльності; інші вважають, що алгоритмізація виступає засобом навчання студентів творчого мислення; ми, погоджуючись із думкою Г. Магерарова, розглядаємо алгоритмізацію як необхідну умову активізації творчої діяльності студентів. Вважаємо, що навчання студентів алгоритмами значно прискорює процес підготовки до професійної діяльності.

Водночас аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить про те, що, незважаючи на вагомий результат досліджень і численні пошуки в напрямі розвитку вищої освіти, формування універсального алгоритму інвестиційного проектування в туризмі залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – розробити та теоретично обґрунтувати алгоритм творчого проектування для студентів спеціальності «Професійна освіта. Туризм» як умову підготовки фахівців нового покоління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Проектування не є принципово новим видом людської діяльності. Проект починається із творчого задуму чи якоїсь ідеї щось практично втілити у життя. У загальних рисах будь-який проект — це спочатку ідея чи задум, а вже лише потім – план для її реалізації та власне технічна чи практична реалізація плану.

Розв'язання проблеми проектування передбачає, з одного боку, обґрунтування її актуальності, а з іншого – використання сукупності різноманітних методів дослідження, експериментальну перевірку можливих шляхів її розв'язання, винайдення нових технологій для реалізації проекту.

Проект (proect у перекладі з латинської означає «кинутий вперед задум») – це сукупність певних дій, документів, попередніх текстів, задум чи план на створення матеріального об'єкта, предмету, створення різного роду теоретичного продукту. Проект неможливо створити та реалізувати без творчої діяльності [2, с.64].

Проект – це обґрунтоване конструювання системи параметрів майбутнього об'єкта, процесу чи явища в єдності зі шляхами його досягнення. Саме таке багатогранне тлумачення проекту відкриває широкі можливості для його використання в різних сферах наукових досліджень, виробництва і життєдіяльності людини [1, с.13].

Діяльність, під час якої обґрунтовується і розробляється проект, називається проектуванням. Проектування як творча, інноваційна діяльність завжди націлена на створення якісно нового продукту, що має суттєве значення або для людини, або для суспільства.

Основний зміст проектування полягає в обґрунтуванні сукупності засобів, що дозволяють розв'язати поставлені завдання та проблеми, досягти визначеної мети. Ці засоби фіксуються у двох формах: як система параметрів проектованого об'єкта та їхніх кількісних показників; як сукупність конкретних заходів, які забезпечують реалізацію проектованих показників та якісних характеристик майбутнього об'єкта.

Для того щоб навчити студентів розробляти інвестиційні проекти, необхідно створити універсальний алгоритм проектування, вивчення та застосування якого гарантувало б високий рівень засвоєння необхідної інформації, розвиток творчих здібностей студентів та оволодіння навичками розробки аналогічних проектів.

Саме поняття «алгоритм» визначає порядок, чітку послідовність виконання конкретних дій для досягнення поставленої мети – підготувати студентів до процесу розробки інвестиційних проектів.

Запропонований нами *алгоритм інвестиційного проектування* складається із семи етапів [5, с.12]. Його можна асоціювати із орієнтовною основою дій викладача, пов'язаною із відпрацюванням етапів конкретного процесу навчання без його деталізації.

На першому етапі студенти повинні навчитися проводити дослідження щодо визначення інвестиційних можливостей регіону та аналізувати альтернативні варіанти.

Інвестиційні можливості регіону формують такі індивідуальні потенціали трудовий потенціал характеризується чисельністю зайнятого населення та рівнем його освіти і визначається часткою осіб із повною вищою освітою у загальній чисельності працюючих; споживчий потенціал пов'язаний із оцінкою купівельної спроможності населення. Він виявляє рівень споживчого попиту й визначається за обсягом реалізованих товарів і послуг на одну особу; виробничий потенціал є критерієм економічної потужності регіону. Визначається загальним обсягом виробництва продукції промисловості, сільського і лісового господарства, будівництва та наданих послуг; інноваційний потенціал (рівень розвитку науки і впровадження досягнень НТП у регіоні) є важливою складовою інвестиційного потенціалу, оскільки інвестиційна діяльність завжди тісно пов'язана з інноваційною.

Необхідно також дослідити інформацію щодо рекреаційних можливостей регіону, зокрема джерела з історії, мистецтва та культури регіону, природно-рекреаційний потенціал місцевості. Наприклад, образотворче мистецтво, музика і танці, народні промисли, література, релігія, індустрія та бізнес, освіта і наука, національна кухня можуть викликати туристичний інтерес. Тому необхідно оцінити всі рекреаційні ресурси регіону, визначити основні напрямки подальшого розвитку туризму.

Таку оцінку ресурсів з туристичними цілями можна проводити двома основними методами: 1) ранжируванням ресурсів за їхнім місцем у світовій і вітчизняній культурі; 2) необхідним і достатнім часом для огляду визначних пам'яток, що дозволяє порівнювати різні території за перспективністю історико-культурного потенціалу для туризму. Ці методи багато в чому суб'єктивні, оскільки туристичні ресурси, високо оцінювані фахівцями, не завжди викликають адекватну реакцію в туристів. Необхідний і достатній час для огляду об'єктів певною мірою визначається їхньою доступністю й побудовою туристичних маршрутів. Уявлення про цінність туристичних об'єктів буде також залежати від рівня освіти, національних особливостей туристів, моди [3, с. 122]. Для того щоб навчити студентів досліджувати та оцінювати рекреаційно-туристичні ресурси, були використані методики й технології О. Бейдика, В. Данільчука та Г. Олейникової, Н. Фоменко, І. Яковенко, М. Костриці та В. Обозного (методика роботи з історичними, речовими, писемними джерелами), С. Hsu та Ch. Jayawardena (таблиці оцінки туристичних ресурсів) тощо [3, с.41].

Отже, ми вважаємо, що мінімальний набір ресурсів для розвитку туризму наявний у будь-якій місцевості. Серед них виділимо пам'ятники археології, культуру та цивільну архітектуру, пам'ятники ландшафтної

архітектури, музеї, театри, виставкові зали, об'єкти етнографії, центри прикладного мистецтва, технічні комплекси й споруди. Однак ці об'єкти повинні бути представлені розумно та творчо і, щоб користуватися попитом серед туристів, мають відповідати таким вимогам: 1) привабливість (атракція) для туристів; 2) пізнавальна цінність (зв'язок об'єкта з конкретним історичним суб'єктом, життям і творчістю відомих людей, естетичні якості); 3) рекреаційна цінність (можливість використання об'єкта з метою відпочинку й оздоровлення туристів); 4) популярність (попит серед туристів); 5) незвичайність (екзотичність); 6) виразність (взаємодія об'єкта з навколишнім середовищем, будинками, спорудами, природою); 7) збереженість (стан об'єкта, його підготовленість до прийому туристів); 8) місце розташування (відстань до об'єкта, зручність під'їзду до нього, придатність дороги для пересування автотранспорту, природне середовище).

Після того як було досліджено всі ресурси, що можуть бути використані в конкретній місцевості з туристичною метою, студентам необхідно детально дослідити інфраструктуру регіону: сучасний стан транспортної мережі в регіоні, готельні підприємства, ресторани, оздоровчі комплекси, розважальні заклади тощо. І лише на третьому етапі слід проводити дослідження пропозицій, що існують на туристичному ринку. Такий підхід до послідовності виконання технологічних операцій відмінний від загальноприйнятого, оскільки більшість теоретиків маркетингу вважає, що процес розробки будь-якого продукту чи послуги потрібно починати саме з маркетингових досліджень. Однак, на нашу думку, в інвестиційному проектуванні проводити дослідження ринку туристичних пропозицій необхідно лише після детального вивчення регіональних турресурсів та інфраструктури. У цьому випадку майже відразу студенти можуть побачити, які саме ресурси на момент дослідження не використовуються для розвитку туризму. Вони достатньо легко визначають нові перспективні напрямки розвитку туризму в регіоні, у них автоматично виникає можливість створити унікальний для певної місцевості туристичний проект, а при комплектуванні пакету послуг швидко добирається найкращий ціновий варіант.

Наступний етап є найбільш трудомістким, оскільки включає основний процес щодо розробки нового проекту. Спочатку студенти складають резюме (визначення мети та коротка характеристика майбутнього проекту); характеризують продукцію чи послуги (відмінні риси та привабливість для споживачів, переваги у порівнянні з іншими продуктами, товарами чи послугами, конкурентоспроможність продукції, період життєвого циклу й удосконалення техніки та технології); планують трудові ресурси (визначення необхідної кількості працівників, визначення фаху, спеціальності, критерії відбору, методи стимулювання персоналу, розмір заробітної плати); обсяг і структура виробництва продукції чи послуг (визначається загальний обсяг запланованого випуску продукції в середньому за рік при виході об'єкта на проектну потужність. Результати диференціюються за роками майбутнього (п'ятирічного) періоду); визначають стратегію маркетингу, а саме чітку маркетингову орієнтацію на споживача (знання його потреб, унікальності, надійності, високоякісний сервіс, доступна ціна, своєчасність постачань, стабільність і т.д.).

На п'ятому етапі студенти складають кошторис інвестиційного проекту. Планування витрат на проект — найважливіша складова його успішної реалізації. План витрат за проектом називають кошторисом. Це комплекс документальних розрахунків, необхідних для визначення розміру витрат на проект. Для визначення кошторисної вартості проекту і його окремих етапів та робіт застосовують ресурсний і базисно-компенсаційний методи. Базисно-компенсаційний метод зводиться до впорядкування кошторисної документації за допомогою наявних кошторисних норм. Вартість проекту й окремих його етапів при цьому формується з огляду на фактичні витрати і остаточно може бути визначена тільки після завершення проекту. Ресурсний метод визначення вартості полягає в калькулюванні в поточних або прогнозованих цінах і тарифах елементів витрат (ресурсів), необхідних для реалізації проекту. Зазначимо лише, якщо на попередніх етапах усе було зроблено правильно, то розрахунок вартості проекту відповідатиме якості та рівню запропонованих послуг, а кінцева ціна буде оптимальною та прийнятною для інвесторів.

На шостому етапі повинна здійснюватися реклама та інші заходи, які сприятимуть поширенню інформації щодо нового туристичного проекту. Студентам необхідно навчитися розробляти та оформлювати інформаційні проспекти, буклети, включити інформацію про новий проект до каталогу пропозицій фірми.

Заключний етап алгоритму інвестиційного проектування складається з процесу обслуговування туристів, підтримки високого рівню сервісу, а також розгляду скарг клієнтів та усунення виявлених недоліків. Отже, студентам необхідно навчитися здійснювати контроль операцій процесу обслуговування клієнтів, виявляти та реєструвати претензії та скарги з боку споживачів туристичних послуг, забезпечувати проведення причинно-наслідкового аналізу рекламаций клієнтів та партнерів, організовувати та проводити заходи, спрямовані на їхнє усунення на підставі методик загального менеджменту якості тощо.

Навчання студентів виконувати вищезазначені дії у вказаній послідовності дозволить підготувати їх на професійному рівні до процесу інвестиційного проектування будь-якої складності. Підготовка за представленим алгоритмом, однак, не означає вузької спеціалізації у галузі туризму, а навпаки — надасть можливість майбутнім фахівцям цієї сфери легко адаптуватися до роботи в будь-якому туристичному регіоні нашої країни.

Висновки. Таким чином, навчання студентів виконувати вищезазначені дії у вказаній послідовності дозволить підготувати їх на професійному рівні до процесу інвестиційного проектування будь-якої складності. Підготовка за представленим алгоритмом, однак, не означає вузької спеціалізації у галузі туризму, а навпаки — надасть можливість майбутнім фахівцям цієї сфери легко адаптуватися до роботи в будь-якому туристичному регіоні нашої країни.

На основі вивчення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми акцентовано увагу на тому, що реалізація реформи вищої педагогічної освіти спрямована на формування нової генерації фахівців у зростаючих потребах сучасного ринку праці. Відповідно система підготовки майбутніх фахівців сфери туризму повинна забезпечувати готовність до різноцільового інвестиційного проектування, спрямованого на розвиток перспективних видів туристичної діяльності.

Список використаної літератури

1. Погасій С. О., Познякова О. В., Краснокутська Ю. В. *Інвестиційний менеджмент: навч. посібник*; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2014. 337 с.
2. Музиченко А. С. *Інвестиційна діяльність в Україні. Навчальний посібник*. К: Кондор, 2017. 405 с.
3. Обозний В. В. *Науково-методичні основи пошуку ефективних форм підготовки фахівців для сфери туризму в умовах педагогічного університету. Туризм і краєзнавство: Збірник наукових праць. Додаток до Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2014. С. 127-132.*
4. Романенко О. В. *Теоретичні та методичні засади підготовки студентів спеціальності «Туризм» в умовах педагогічного університету. Туризм і краєзнавство: Збірник наукових праць. Додаток до Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2013. С. 158-161.*
5. Щербак Л. В. *Формування готовності майбутніх менеджерів туризму до реалізації інвестиційних проєктів у професійній діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 20 с.*

References

1. Pohasii S. O., Pozniakova O. V., Krasnokutska Yu. V. (2014). *Investytsiyni menedzhment: navch. posibnyk [Investment management: textbook. manual]*; Khark. nats. akad. misk. hosp-va. Kh.: KhNAMH, 337 s.
2. Muzychenko A. S. (2017). *Investytsiina diialnist v Ukraini. Navchalnyi posibnyk [Investment activity in Ukraine. Tutorial]*. K: Kondor, 405 s.
3. Oboznyi V. V. (2014). *Naukovo-metodychni osnovy poshuku efektyvnykh form pidhotovky fakhivtsiv dlia sfery turyzmu v umovakh pedahohichnoho universytetu [Scientific and methodological foundations of finding effective forms of training for tourism in the pedagogical university]*. Turyzm i kraieznavstvo: Zbirnyk naukovykh prats – Dodatok do Humanitarnoho visnyka DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi DPU imeni Hryhoriia Skovorody». Pereiaslav-Khmelnyskyi, 127-132.
4. Romanenko O. V. (2013). *Teoretichni ta metodychni zasady pidhotovky studentiv spetsialnosti «Turyzm» v umovakh pedahohichnoho universytetu [Theoretical and methodological principles of training students majoring in «Tourism» in a pedagogical university]*. Turyzm i kraieznavstvo: Zbirnyk naukovykh prats – Tourism and local lore: Collection of scientific works.. Dodatok do Humanitarnoho visnyku DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichni universytet imeni Hryhoriia Skovorody». Pereiaslav-Khmelnyskyi, 158-161.
5. Shcherbak L. V. (2017). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh menedzheriv turyzmu do realizatsii investytsiinykh proektiv u profesiinii diialnosti [Formation of readiness of future tourism managers to implement investment projects in professional activities]*: avtoref. dys. ... na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. K.: NPU imeni M.P. Drahomanova, 20 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Щербак Людмила Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики професійної підготовки НПУ імені М.П. Драгоманова
вул. Пирогова 9, 30 м. Київ, 08400 Україна
e-mail: lyda.17@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3617-6369>

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Щербак Людмила Валерьевна, доцент кафедры теории и методики профессиональной подготовки НПУ имени М.П. Драгоманова
ул. Пирогова 9, 30 м. Киев, 08298 Украина
e-mail: lyda.17@ukr.net

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Scherbak Lyudmyla, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of National Pedagogical University named by M.P. Dragomanova
street Pirogova 9, 30 Kyiv, 08298 Ukraine
e-mail: lyda.17@ukr.net

УДК 330.341.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-57-66>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСКОРДОННОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Бойко О. М.,
Борзенко О. О.

Дослідженням питань транскордонної взаємодії тривалий час займаються провідні фахівці світу, і необхідно зазначити, що особливого значення питання набуло в період євроінтеграції. Це є пріоритетом в забезпеченні безпеки держави, формуванні національної інноваційної системи, створенні та функціонуванні спільних підприємств, розвитку галузей промисловості на основі інновацій.

При здійсненні дослідження визначено основну проблему, яка є актуальною в період євроінтеграції, зокрема транскордонної взаємодії учасників інноваційного розвитку підприємств.

Особливості транскордонної взаємодії в процесі функціонування спільних підприємств на основі інновацій, у тому числі за рахунок розвитку наукових та індустріальних парків висвітлювали у своїх наукових працях видатні фахівці. Визначено проблеми функціонування спільних підприємств на інноваційних засадах, у тому числі за рахунок створення організаційних форм інноваційної діяльності, які активно досліджуються вченими. Проте потребує більш детального подальшого вивчення, зокрема в розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності індустріальних парків, які можуть бути механізмами інноваційного розвитку в промисловості.

Постановка завдань полягає у визначенні основних засад транскордонної взаємодії в напрямку створення спільних підприємств на інноваційних засадах, а також розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань розвитку спеціальних форм організації інноваційної діяльності.

Метою дослідження є визначення особливостей транскордонної взаємодії з врахуванням особливостей міжнародного досвіду функціонування спільних підприємств в сфері інноваційної діяльності.

Основними методами, які використовувались в процесі проведення дослідження є аналіз, статистичний, порівняння, нормативно-правове регулювання.

Узагальнено міжнародний досвід особливостей розвитку транскордонної взаємодії країн Європейського Союзу. Визначено позитивні аспекти інноваційного розвитку та фактори, які стримують розвиток.

Вагомим доробком є розгляд спільних підприємств в умовах євроінтеграції. Також приділено значну увагу розвитку індустріальним паркам як спеціальних форм організації інноваційної діяльності.

Запропоновано шляхи транскордонної взаємодії. Розроблено пропозиції, які сприятимуть поліпшенню співробітництва у промисловій, науковій та освітній сферах в умовах євроінтеграції.

Галузь застосування результатів дослідження – соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: транскордонна взаємодія, інновації, інноваційна діяльність, спеціальні форми організації інноваційної діяльності, індустріальні парки.

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ТРАНСГРАНИЧНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

**Бойко Е. Н.
Борзенко Е. А.**

Исследованием вопросов трансграничного взаимодействия длительное время занимаются ведущие специалисты мира, и необходимо отметить, что особое значение вопрос приобрело в период евроинтеграции. Это является приоритетом в обеспечении безопасности государства, формировании национальной инновационной системы, создании и функционировании совместных предприятий, развитии отраслей промышленности на основе инноваций. При проведении исследования определена основная проблема, которая актуальна в период евроинтеграции, в частности трансграничного взаимодействия участников инновационного развития предприятий.

Особенности трансграничного взаимодействия в процессе функционирования совместных предприятий на основе инноваций, в том числе за счет развития научных и индустриальных парков, освещали в своих научных трудах выдающиеся специалисты. Определены проблемы функционирования совместных предприятий на инновационных началах, в том числе за счет создания организационных форм инновационной деятельности, активно исследуемых учеными. Однако требует более детального дальнейшего изучения, в частности, в разработке предложений по совершенствованию законодательных и других нормативно-правовых актов по вопросам деятельности индустриальных парков, которые могут быть механизмами инновационного развития промышленности.

Постановка задач состоит в определении основных принципов трансграничного взаимодействия в направлении создания совместных предприятий на инновационных началах, а также разработке предложений по усовершенствованию законодательных и других нормативно-правовых актов по развитию специальных форм организации инновационной деятельности.

Целью исследования является определение особенностей трансграничного взаимодействия с учетом особенностей международного опыта функционирования совместных предприятий в сфере инновационной деятельности.

Основными методами, которые использовались в процессе проведения исследования, являются анализ, статистический, сравнение, нормативно-правовое регулирование.

Обобщен международный опыт особенностей развития трансграничного взаимодействия стран Европейского Союза. Определены положительные аспекты инновационного развития и сдерживающие развитие факторы.

Весомым наследием является рассмотрение совместных предприятий в условиях евроинтеграции. Также уделено значительное внимание развитию индустриальных парков как специальных форм организации инновационной деятельности. Предложены пути трансграничного взаимодействия.

Разработаны предложения, способствующие улучшению сотрудничества в промышленной, научной и образовательной сферах в условиях евроинтеграции. Область применения результатов исследования – социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: трансграничное взаимодействие, инновации, инновационная деятельность, специальная форма организации инновационной деятельности, индустриальные парки.

EUROPEAN EXPERIENCE OF CROSS-BORDER INTERACTION IN INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

**Boiko Olena
Borzenko Olena**

Leading experts of the world have been studying the issues of cross-border interaction for a long time, and it should be noted that the issue acquired particular importance during the period of European integration. This is a priority in ensuring the security of the state, the formation of a national innovation system, the creation and operation of joint ventures, the development of industries based on innovations. The study identified the main problem that is relevant in the period of European integration, in particular, cross-border interaction of participants in the innovative development of enterprises.

The peculiarities of cross-border interaction in the process of functioning of joint ventures based on innovations, including through the development of scientific and industrial parks, were highlighted in their scientific works by outstanding specialists. The problems of the functioning of joint ventures on an innovative basis, including through the creation of organizational forms of innovation, actively studied by scientists, have been identified. However, it requires more detailed further study, in particular, in the development of proposals for improving legislative and other regulatory legal acts on the activities of industrial parks, which can be mechanisms for the innovative development of industry.

The statement of tasks consists in defining the basic principles of cross-border interaction in the direction of creating joint ventures on an innovative basis, as well as developing proposals for improving legislative and other regulatory legal acts for the development of special forms of organizing innovation.

The aim of the study is to determine the features of cross-border interaction, taking into account the specifics of international experience in the functioning of joint ventures in the field of innovation.

The main methods that were used in the research process are analysis, statistical, comparison, legal regulation.

The international experience of the peculiarities of the development of cross-border interaction of the countries of the European Union is generalized.

The positive aspects of innovative development and the factors constraining development are identified.

Consideration of joint ventures in the context of European integration is a significant legacy. Considerable attention is also paid to the development of industrial parks as special forms of organizing innovative activities.

Ways of cross-border interaction are proposed. Proposals have been developed to improve cooperation in industrial, scientific and educational spheres in the context of European integration.

The field of application of the research results is socio-economic development.

Key words: *cross-border interaction, innovation, innovation activity, a special form of organization of innovation activity, industrial parks.*

JEL Classification: *D20; L5; O31.*

Актуальність теми дослідження. Відповідно до чинного нормативно-правового законодавства України, зокрема Закону України «Про індустріальні парки» (2013 р.) під поняттям транскордонний індустріальний парк (ТІП) слід розуміти «індустріальний парк, що створюється і функціонує на підставі міжнародного договору України, який укладається між урядами держав або повноважними ними ініціаторами створення. Порядок створення і функціонування таких індустріальних парків регулюється міжнародними договорами України». Метою функціонування ТІП є створення умов для підвищення ефективності діяльності малого та середнього бізнесу.

Постановка проблеми. Найбільш відомими у Європі є транскордонні індустріальні парки Європи, вагоме значення серед яких мають: сервісний центр «Eurode Deinstlusion-szentrum» (Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Нідерландів); європейський Парк науки і бізнесу «AVAN-TIS» (Федеративна Республіка Німеччина, Голландське Королівство); транскордонний промисловий парк «Businesspark Heiligenkreuz-Szentgotthard» (Королівство Угорщина, Австрійська Республіка, Республіка Словенія); промисловий парк «Access» (Австрійська Республіка, Чеська Республіка); транскордонний індустріальний парк «Гмюнд-Чеське Веленіце» (Австрійська Республіка, Чеська Республіка) та ін. [1-3].

На відміну від європейських країн, які тривалий час розвивають мережу індустріальних парків, в Україні створено Реєстр індустріальних (промислових) парків у 2014 р. Станом на 10.12.2021 р. до Реєстру включено 52 індустріальних парків. Але на жаль, в Україні не створено транскордонних індустріальних парків. Діяльність мережі транскордонних індустріальних, які пропонується створити в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та сусідніми з нею державами ЄС, повинна орієнтуватися на стимулювання зовнішньоекономічної діяльності в межах цих транскордонних регіонів, насамперед шляхом реалізації відповідних інноваційно-інвестиційних проектів і забезпечення трансферу технологій з ЄС в Україну. При цьому до основних критеріїв створення таких транскордонних утворень слід віднести локалізацію підприємств переробної промисловості в місцях, наближених до сировинних ресурсів і робочої сили, зниження витрат на транспортно-логістичні послуги та функціонування об'єктів інфраструктури, оптимізацію податкових і митних платежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного досвіду транскордонної взаємодії досліджують такі вчені-економісти як В. Будкін, М. Лендел, Ю. Макогон, М. Мальський, І. Михасюк, Н. Мікула, О. Мілашовська, С. Мітряєва, А. Мокій, С. Писаренко, І. Тимечко В. Чужиков та ін. Однак у дослідженнях цього напрямку недостатньо уваги приділено взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва в напрямку функціонування транскордонних індустріальних парків.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблеми розвитку транскордонної взаємодії в напрямку створення та функціонування спільних підприємств на інноваційних засадах, у тому числі за рахунок створення організаційних форм інноваційної діяльності активно досліджуються вченими. Проте вони потребують більш детального подальшого вивчення, зокрема в розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності наукових парків, індустріальних та технологічних парків, кластерів, які можуть бути механізмами інноваційної діяльності конвергенційних процесів економічного розвитку.

Постановка завдання, мети дослідження. Постановка завдань полягає у визначенні основних засад транскордонного співробітництва в напрямку створення спільних підприємств на інноваційних засадах, а також розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань розвитку організаційних форм інноваційної діяльності.

Метою дослідження є визначення особливостей транскордонної взаємодії з врахуванням особливостей міжнародного досвіду функціонування спільних підприємств та спеціальних форм організації інноваційної діяльності.

Методи проведення досліджень. Основними методами, які використовувались в процесі проведення дослідження є аналіз, статистичний, порівняння, нормативно-правове регулювання.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У транскордонних індустріальних парках, які будуть створюватися в межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів, доцільно запроваджувати ті види спеціалізації суб'єктів виробничої діяльності, що максимально відповідатимуть специфіці промислового потенціалу відповідного

транскордонного регіону. Так зокрема, на території Закарпатської області, яка багата значними покладами корисних копалин, може здійснюватися переробка матеріалів мінерального походження для потреб будівельної промисловості регіону, а також для використання на хімічних та фармацевтичних підприємствах сусідніх Угорщини, Словаччини і Польщі. Крім того, на Закарпатті можуть ефективно функціонувати індустріальні парки, орієнтовані на використання місцевої робочої сили для роботи на автомобілебудівних підприємствах, створених за участі угорського та словацького капіталу у співпраці з машинобудівними корпораціями інших країн ЄС.

В українсько-польському транскордонному регіоні, крім автомобілебудівної спеціалізації транскордонних індустріальних парків і промислових зон, активно може розвиватися також транскордонне підприємство у харчовій і переробній промисловості, а також сфері агробізнесу, що зумовлено сприятливими умовами сільських територій лісостепової та поліської зон Львівської і Волинської областей.

В українсько-румунському транскордонному регіоні, а також гірських районах українсько-польського, українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів є всі передумови для розвитку промислових зон, орієнтованих на ефективне функціонування підприємств деревообробної та меблевої промисловості, яка є традиційно важливою для прикордонних територій кожної з цих країн.

Водночас, слід акцентувати увагу на тому, що функціонування транскордонних індустріальних парків не лише дають змогу використовувати додаткові ефекти від їхнього створення по обидва боки кордону. Вони також розподіляють економічні ризики на всіх учасників проекту, що має обов'язково враховуватися органами місцевого самоврядування прикордонних територій України та сусідніх із нею держав.

Що ж стосується Кіровоградської області, яка може створювати транскордонні індустріальні парки на своїй території, до основних видів діяльності, які можуть сформувати основу її соціально-економічного розвитку, необхідно віднести:

- виробництво олії та тваринних жирів (КВЕД 10.4) – визначена на основі поточної сильної спеціалізації (коефіцієнт – 8,091, найвищий серед відібраних галузей), високої частки зайнятих у галузі (3,3% загальної зайнятості в регіоні); позитивної динаміки щодо виробництва продукції (зростання на 15,4% – у 2017 р.). Олієжирова галузь становить в середньому майже 60% від загального обсягу реалізації продукції харчової промисловості в області та займає четверту частину валової доданої вартості у промисловості (24,5%). Інноваційний потенціал галузі, в основному, обумовлений високою часткою підприємств, які впровадили інноваційні процеси та маркетингові інновації (частка підприємств, які впровадили інновації за типом інновацій за період 2014-2016 рр.: інноваційні види продукції – 8%, інноваційні технологічні процеси – 15%, маркетингові інновації – 15% до загальної кількості опитаних підприємств відповідного виду економічної діяльності в регіоні);

- виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства (КВЕД 28.3) – це галузь, яка була визначена на основі поточної сильної спеціалізації (коефіцієнт – 5,359), за рахунок відносно високої частки зайнятих у галузі (1,7% загальної зайнятості в регіоні); потенціалу економічного зростання щодо виробництва продукції (на 10,1% – у 2017 р.). Частка реалізованої продукції цієї галузі в загальному обсязі реалізованої промислової продукції машинобудування в області зросла до 39,4% (2017 р.). Галузь займає 2,3% валової доданої вартості у промисловості. Більше третини підприємств галузі впроваджують інновації, зокрема інноваційні види продукції (28,6%), процеси вдосконалення методів її обробки або виробництва (28,6%), організаційні інновації (14,3%), маркетингові інновації (28,6%). [4-6].

Інші види економічної діяльності, які характеризуються високим рівнем інноваційної діяльності або високими темпами економічного зростання, на даний час не володіють достатньою економічною потужністю, щоб стати «точками» економічного зростання для окремих сфер діяльності Кіровоградської області.

Аналізуючи дані щодо європейського досвіду діяльності транскордонних індустріальних парків можна зазначити наступне:

- цілі створення ТІП у різних країнах визначаються пріоритетністю завдань, які стоять перед тією чи іншою державою або регіоном;

- характерними рисами у створенні та розвитку ТІП є: розташування поблизу населеного пункту; близькість до сировини та матеріальних ресурсів; наявність розвиненої інфраструктури; земельна ділянка, на якій розташований ТІП, визначена юридично та окреслена; наявність висококваліфікованих спеціалістів; професійна та ефективна система організації під'їзних шляхів, місця стоянки вантажного та легкового автотранспорту, зони завантаження/розвантаження, контрольної-пропускної зони; орієнтація на зростання експорту тощо;

- залежно від виду послуг, що надаються резидентам ТІП, вирізняють декілька типів ТІП: Greenfield-парк, Brownfield-парк, Комплексний, Еко-індустріальний парк;

- індустріальний парк пропонує унікальну цінність для резидентів, має чіткі виробничі (орієнтовані на виробництво), технологічні (орієнтовані на науково-технічні дослідження та розвиток технологій) пріоритети, пов'язані з історичним розвитком території;

- ТІП може бути створений державою, муніципалітетом чи приватною компанією. Існують різноманітні програми щодо створення на функціонування транскордонних індустріальних парків, основні характеристики яких наведено на прикладі Австрії;

- ТІП мають декілька моделей власності: державне володіння та управління ТІП; приватне володіння та управління ТІП; державно-приватне партнерство або спільні підприємства, які спільно створюються між державою та приватним сектором в межах ТІП;

- девелопер займається пошуком та залученням інвесторів із найбільших міжнародних та вітчизняних корпорацій, незалежних спеціалізованих компаній, тощо. Основні функції девелопера полягають у наданні консалтингових послуг, зокрема консультації з питань міжнародного та державного права, методології ведення бухгалтерського обліку та застосування нормативних актів у виробничій та комерційній діяльності, техніки безпеки; наданні в користування виробничих і невиробничих активів; забезпеченні електроенергією, газом, водою, а також виокремленні питань розвитку цифрової економіки; відведенні, очищенні та утилізації стоків; наданні в користування транспортних шляхів, наданні послуг з вантаження/розвантаження, тощо.

Під інституційно-правовим забезпеченням відносин у сфері функціонування транскордонної кооперації пропонується розуміти зв'язки між різними суб'єктами та державними/місцевими органами влади, що формуються в процесі їх організації та функціонування, які забезпечуються дією нормативно-правового регулювання. Таке регулювання повинно здійснюватися на засадах максимального узгодження інтересів держави, регіону та бізнесу.

Інституційно-правове забезпечення розвитку транскордонної кооперації України з країнами-сусідами складають [7-15]:

- загальні європейські нормативні документи, які стосуються питань функціонування та розвитку регіонів («Європейська хартія місцевого самоврядування» (1985 р.), «Хартія конгресу місцевих і регіональних влад Європи» (1994 р.), «Європейська хартія регіонального просторового планування» (1983 р.) та ін.;
- європейське законодавство у сфері транскордонної кооперації («Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами» (1980 р.) та протоколи до неї;
- європейські документи з питань регулювання транскордонної кооперації («Київська конвенція щодо спрощення та гармонізації митних процедур» (1999 р.), «Конвенція про комбіновані перевезення», «Європейська хартія регіональних мов і мов меншин» (1992 р.) та ін.;
- національне законодавство європейських країн та ін.

Серед них вагоме значення має документ, який визначає мету державної політики у сфері транскордонної кооперації, принципи та форми державної підтримки, особливості фінансового забезпечення, повноваження суб'єктів транскордонної кооперації України – Закон України «Про транскордонне співробітництво» (2004 р.). В даному Законі, транскордонне співробітництво (кооперація) визначено як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначено їх національним законодавством».

Метою транскордонної кооперації слід вважати розвиток соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між суб'єктами та учасниками транскордонної кооперації.

В ст. 5 Закону України «Про транскордонне співробітництво» зазначено, що транскордонна кооперація може здійснюватись: в межах створеного євро регіону; на основі укладення угод про транскордонну кооперацію в окремо визначених напрямках економічної діяльності; шляхом встановлення контактів між суб'єктами транскордонної кооперації на взаємовигідних умовах. В окремих районах країни у зв'язку з військовою агресією Росії та частковою окупацією російськими військами території південно-східної України місцеве самоврядування регулюється Законом України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (2014 р.).

У 2014 р. підписано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Визначено основні напрями і завдання державної політики стимулювання розвитку індустріальних парків, які передбачають застосування комплексу заходів, а саме: гармонізацію нормативно-правової бази у сфері створення та розвитку індустріальних парків згідно з європейською моделлю; законодавче забезпечення механізму створення транскордонних індустріальних парків; у період здійснення реформи з децентралізації повинні зрости вплив і відповідальність місцевих органів влади стосовно створення та розвитку індустріальних парків; реалізація ефективної політики розвитку індустріальних парків, яка є можливою у контексті проведення комплексу заходів щодо суттєвого покращення інвестиційного клімату регіону; опрацювання моделей застосування механізму державно-приватного партнерства з метою залучення недержавних інвестиційних ресурсів для розбудови індустріальних парків, насамперед щодо керуючої організації, облаштування інфраструктури; опрацювання механізму залучення коштів міжнародних донорів та кредитних ресурсів для облаштування інфраструктури індустріальних парків; розвиток малого та середнього бізнесу (МСБ), шляхом розширення державної підтримки підприємницьких ініціатив за рахунок створення сприятливих умов для розбудови бізнесу, збільшення поінформованості підприємців, сприяння доступу до програм підтримки підприємств, які займаються виробничо-комерційною діяльністю тощо; розроблення державної програми організації і фінансового стимулювання індустріальних парків, реалізація програм сприяння виходу підприємств індустріального парку на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень; створення та реалізація програм професійної підготовки кадрів, у тому числі шляхом коригування навчальних планів, діяльності установ професійної освіти, спільної організації програм перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, стажувань; посилення ролі соціальної відповідальності бізнесу.

У напрямку реалізації регіональної політики щодо розвитку транскордонної кооперації актуальності набуває постанова Кабінету Міністрів України, якою затверджено «Державну програму розвитку транскордонного

співробітництва на 2016-2020 роки» (2016 р.), а також «Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року» (2014 р.), у якій визначено основні завдання, бар'єри та шляхи їх подолання.

Створення та розвиток транскордонних індустріальних парків може сприяти частковому вирішенню наступних цілей та задач, які визначені в «Державній стратегії регіонального розвитку на період 2021-2027 роки» (Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695): стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно менш розвинутих територій країни; формування сприятливого інвестиційного клімату, позитивного інвестиційного іміджу та просування на зовнішній ринок інвестиційних можливостей регіонів; розвиток інфраструктури територій, винесення промислових зон за межі міст; залучення інвестицій у будівництво та/або реконструкцію вулично-дорожньої мережі, інженерної та соціальної інфраструктури міст, поліпшення транспортної доступності в межах регіону; підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіону через удосконалення регіональної інвестиційно-інноваційної інфраструктури, а також системи правової, кадрової та інформаційної підтримки інноваційної діяльності; підтримка формування на основі наявних потужностей науково-дослідних та освітніх установ (закладів) територій, розвиток інтелектуального капіталу, стимулювання співробітництва між навчальними закладами, науково-дослідними установами і підприємствами регіону; підтримка інтегруючої ролі населених пунктів як центрів економічного та соціального розвитку; посилення взаємодії в системі «органи місцевого самоврядування – бізнес-група»; використання потенціалу та механізму державного замовлення для налагодження виробництва окремих видів продукції в рамках індустріального парку; створення умов для продуктивної праці населення, для підвищення рівня заробітної плати в регіоні, розв'язання проблеми зайнятості населення та маятникової міграції, активізація економічної ініціативи, розвиток підприємництва на місцевому рівні.

Україна має спільний кордон з Республікою Білорусь, Словацькою Республікою, Румунією, Угорщиною, Польщею, Російською Федерацією та Республікою Молдова. Це так звана прикордонна територія, під якою необхідно розуміти «адміністративно-територіальну одиницю різного рівня, розташовану безпосередньо коло державного кордону».

Прикордонні території України поділяють на транскордонні регіони – «території, які охоплюють суміжні прикордонні регіони сусідніх двох або більше країн, на якій реалізується транскордонне співробітництво». В Україні виділяють декілька видів транскордонних регіонів, які складаються з прикордонних територій, зокрема: за участю регіонів нових держав-членів ЄС; за участю регіонів держав-країн СНД; морський транскордонний регіон.

Сучасна ситуація у сфері створення та діяльності транскордонних індустріальних парків в Україні характеризується наявністю низки проблем, які потребують вирішення, зокрема:

- недосконалість договірно-правових відносин у частині регулювання питань використання земельних ділянок державної і комунальної власності, на яких можуть бути створені транскордонні індустріальні парки (в частині використання виключно договорів оренди землі);

- відсутність чітко встановленого переліку видів діяльності, які доцільно впроваджувати в межах транскордонних індустріальних парків. Така ситуація може призвести до того, що вже діючі підприємства (поза межами транскордонних індустріальних парків) з метою отримання встановлених законодавством преференцій будуть зацікавлені переносити свої виробництва в транскордонні індустріальні парки без запровадження нових видів виробництва;

- недосконалість норм чинного законодавства, зокрема в частині визначення оптимальних форм стимулювання залучення інвестицій, необхідних для облаштування транскордонних індустріальних парків шляхом звільнення від сплати ввізного мита на устаткування, обладнання та комплектуючих до них матеріалів.

З метою подальшого створення та розвитку транскордонних індустріальних парків в Україні необхідно здійснити заходи, які спроможні скоординувати роботу влади, науки, освіти та бізнесу. Зокрема це стосується питань:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань транскордонної кооперації та функціонування транскордонних індустріальних парків;

- організації навчання представників основних груп (підготовка навчальної літератури та навчальних посібників з питань функціонування транскордонних індустріальних (промислових) парків; введення навчального курсу, модулів у вищих навчальних закладах, центрах підготовки і перепідготовки кадрів; формування груп менторів з питань створення та розвитку індустріальних парків);

- створення на міжнародному та національному рівнях мережі організацій, які займаються питаннями функціонування транскордонної кооперації, у тому числі у сфері розвитку транскордонних індустріальних парків;

- підготовки та перепідготовки керівників проектів з питань виявлення транскордонних індустріальних ініціатив, зокрема в напрямку функціонування транскордонних індустріальних парків;

- розробки методичних рекомендацій відносно створення та розвитку транскордонних індустріальних парків, зокрема з питань виявлення транскордонних ініціатив функціонування транскордонних індустріальних (промислових) парків; механізмів підтримки та інструментів розвитку функціонування транскордонних індустріальних парків; ведення статистичної звітності з питань функціонування транскордонних індустріальних (промислових) парків; розроблення пропозицій з питань організації прикордонної торгівлі виготовленими товарами підприємствами транскордонних індустріальних парків;

- узагальнення та імплементації європейського досвіду з питань створення і розвитку транскордонних індустріальних парків;

- створення на національному та регіональному рівнях постійно діючого органу з питань впровадження транскордонних індустріальних парків;
- створення веб-сайту та загальнонаціональної бази даних з питань функціонування транскордонних індустріальних парків;
- розробка «Стратегії функціонування транскордонних індустріальних (промислових) парків» та «Концепції спільного розвитку транскордонного регіону»;
- підготовки регіональної дорожньої карти у напрямку реалізації «Стратегії функціонування транскордонних індустріальних (промислових) парків»;
- удосконалення механізму фінансування проєктів транскордонної кооперації у сфері створення і розвитку транскордонних індустріальних парків; та інше.

Також необхідно відзначити, що чинний Закон України «Про індустріальні парки» не виступає повноцінною нормативною основою співпраці держави та приватних суб'єктів, оскільки не встановлює чіткої регламентації прав, обов'язків, ризиків та відповідальності державного та приватних партнерів стосовно всіх аспектів господарського розвитку, здійснення та регулювання діяльності індустріального парку.

За останні кілька років обговорюється питання щодо розширення інструментів стимулювання діяльності індустріальних парків. Зокрема це стосується Проєкту Закону «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні зміни «Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки за допомогою індустріальних парків» (номер реєстрації 2554 а-д від 25.04.2016 р.), а також Проєкту Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо розвитку виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки «(номер реєстрації 2555 а-д від 25.04.2016 р.). Це встановлення дієвих податкових та митних стимулів для резидентів ІП типу Greenfield-парк.

Висновки. На сьогодні актуальним є Проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках» (номер реєстрації 3724 від 23.06.2020 р.), а також Проєкт Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках» (номер реєстрації 3725 від 23.06.2020 р.). Метою законопроєктів є сприяння залученню іноземних та вітчизняних інвестицій у створення нових виробництв шляхом розвитку індустріальних парків.

Підтримуючи законодавчі ініціативи, спрямовані на підвищення ефективності вітчизняної науки і створення цивілізованих механізмів використання результатів наукової діяльності з метою забезпечення економічних і суспільних потреб, звертаємо увагу на певні недоліки, присутні у Проєкті Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках». Зокрема необхідно зазначити, що відповідно до законопроєкту в Статті 287. Особливості оподаткування митом деяких товарів 6. При ввезенні на митну територію України від оподаткування митом пропонується звільнити устаткування, обладнання та комплектуючі до них (крім підакцизних товарів), що ввозяться керуючими компаніями індустріальних парків, включених до Реєстру індустріальних парків, для облаштування індустріальних парків та/або для подальшого здійснення господарської діяльності у переробній промисловості, а також науково-дослідній діяльності, діяльності у сфері інформації і телекомунікацій. В Митному кодексі України прописано у частині 8, що «звільняються від оподаткування ввізним митом складові (матеріали, вузли, агрегати, устаткування та комплектувальні вироби) (далі - товари), що ввозяться на митну територію України в митному режимі імпорту для використання у виробництві продукції оборонного призначення, визначеної згідно із законом, якщо замовником такої продукції є державний замовник, визначений Кабінетом Міністрів України, за такими кодами товарів згідно з УКТ ЗЕД». Як бачимо, в законопроєкті запропоновано акцентувати увагу на розвиток індустріальних парків переважно за такими видами економічної діяльності переробної промисловості як інформації і телекомунікації, а також вже прописаної у Митному кодексі України оборонної промисловості. На нашу думку необхідно було б виокремити всі сфери економічної діяльності переробної промисловості, які характерні для здійснення господарської діяльності в індустріальних парках України. Це ж стосується і законопроєкту «Про внесення змін до Податкового кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках», зокрема мова йде про другу частину статті 289-1 Податкового кодексу України.

У законопроєкті «Про внесення змін до Митного кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках» необхідно також передбачити встановлення переліку документів, які необхідно буде подати до митного оформлення для отримання податкових пільг по сплаті ввізного мита при ввезенні товарів.

Що ж стосується внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» необхідно відмітити, що запропонована стаття 11. Об'єкти, що можуть розміщуватися у складі індустріального парку накладається технічно на вже існуючу Статтю 11. Правові форми та порядок використання земель у межах індустріальних парків.

Стаття 34 Державна підтримка облаштування індустріальних парків 4. «З метою державної підтримки створення та функціонування індустріальних парків керуючим компаніям та ініціаторам створення - суб'єктам господарювання за рахунок коштів, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік,

надаються безвідсоткові кредити (позики), цільове фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків» дублює, але з уточненням проєктний пункт «5. З метою державної підтримки створення та функціонування індустріальних парків керуючим компаніям, ініціаторам створення – суб'єктам господарювання та учасникам індустріальних парків за рахунок коштів, передбачених законом про Державний бюджет України здійснюється компенсація п'ятдесяти відсотків витрат на підключення та приєднання до електромереж».

На нашу думку Проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках» (номер реєстрації 3724 від 23.06.2020 р.), а також Проєкт Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України, спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках» (номер реєстрації 3725 від 23.06.2020 р.) є перспективними і можуть бути прийнятими з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій.

Комітет з питань інтеграції в Європейський Союз ВРУ розглядав два законопроєкти, що передбачають створення і стимулювання діяльності індустріальних парків. Зокрема, це проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» щодо спрощення створення та стимулювання діяльності індустріальних парків (номер реєстрації 4416 від 24.11.2020 р.), який передбачає полегшення механізму доступу до участі в індустріальних парках, введення додаткових стимулів, таких як кредитування та державні інвестиції в їх інфраструктуру. За своєю метою він не суперечить міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, але вимагає укладення Антимонопольного комітету України щодо впливу на конкуренцію. Аналогічний висновок отримав і альтернативний проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки», спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках (номер реєстрації 4416-1 від 10.12.2020 р.). Даний проєкт Закону прийнято за основу 07.09.2021 р. Метою прийнятого документу є сприяння залученню прямих інвестицій у створення нових виробництв через механізм індустріальних парків задля перетворення їх на рушійну силу економічного та промислового розвитку шляхом запровадження низки інвестиційних стимулів, що відповідають сучасним світовим тенденціям та підвищать конкурентоспроможність вітчизняних індустріальних парків.

Відповідно до Закону, можна виділити такі стимули для розвитку індустріальних парків як: визначення об'єктів, що можуть розміщуватися у складі індустріального парку; компенсація керуючим компаніям, ініціаторам створення – суб'єктам господарювання та учасникам індустріальних парків п'ятдесяти відсотків витрат на підключення та приєднання до електромереж; компенсація учасникам індустріальних парків відсоткових платежів за кредитами у залежності від частки експорту продукції власного виробництва у загальному доході від їх господарської діяльності; часткова компенсація інвестицій учасників індустріальних парків у створення виробництва, здійснених протягом перших трьох років господарської діяльності в межах індустріального парку.

Реалізація таких стимулів розвитку індустріальних парків сприятиме перетворенню вітчизняних індустріальних парків на каталізатор промислового розвитку та залученню прямих інвестицій в українську економіку. Це забезпечить зростання рівня зайнятості населення і зменшення відтоку кваліфікованих кадрів за кордон; зростання реальних доходів громадян, збільшення не сировинного випуску та експорту; збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів та фінансування соціальних ініціатив; закладення фундаменту для випереджаючого розвитку економіки України у довгостроковій перспективі; створення сприятливого інвестиційного клімату; зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності; створення сприятливих умов для ділової активності та розвитку, в тому числі, малого і середнього підприємництва.

Список використаних джерел

1. Єгоров І. Ю., Бойко О. М., Грига В. Ю. *Індустріальні парки в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку: монографія*. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Науково-дослідний економічний інститут. К., 2015. 140 с.
2. Мікула Н. А., Засадко В. В. *Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія*. К.: НІСІД, 2014. 316 с.
3. *Program sasiędzstwa INTERREG III A / TACIS CBC Polska – Białorus – Ukraine 2004-2006: podrecznik wnioskodawcy*. Warszawa: s.n., 2005. 128 s.
4. Єгорова О. О. *Транскордонні індустріальні парки: зарубіжний досвід і перспективи створення в Україні*. URL: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201481/120.html>
5. *Agreement Between the Government the Republic of Austria and the Government of the Republic of Austria and the Government of the Republic of Hungary regarding Railway Transit at the Austria-Hungarian Industrial Park Located in the Vicinity of the City of Szentgotthard: міжнародний документ*. URL: <http://www.untreaty.un.org/unts/144078-158780/16/9/7655.pdf>
6. *Access Industrial Park Gmund-Ceske Velenice*. URL: <http://www.access.co.at>
7. *Businesspark Heiligenkreuz-Szentgotthard*. URL: <http://www.wibag.at/index.php?id=266>
8. Єгорова О. О. *Транскордонні функціональні одиниці спеціальних правових режимів економічної діяльності*. URL: http://www.confrontact.com/2012_02_17/2012_strategy1/26_Egorova.htm.
9. *Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. Редактор В.С. Краєвіє. Львів, 2015. 52 с.*

10.Бойко О. М. *Можливості використання нових форм організації виробництва високотехнологічної продукції в ході реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС НАН України / Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».* К. 2016. С.178-180.

11.Бойко О. М. *Особливості сучасних механізмів стимулювання індустріальних парків як інструмента розвитку інноваційної діяльності в Україні / Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика. Збірник доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 квітня 2015 р.). КНТУ. Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2015. С. 22-25.*

12.Бойко О. М. *Індустріальні парки як нова організаційна форма неіндустріальної трансформації промислового потенціалу країни. Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Наук. ред. І.Г. Манцуров. К., 2013. Вип. 12 (151). С. 121-128.*

13.Бойко О. М. *Особливості механізмів стимулювання розвитку індустріальних парків в Україні. Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Наук. ред. І.Г. Манцуров. К., 2014. Вип. №6 (157). С. 84-89.*

14. Olena Boiko, Svitlana Kucherenko, Liudmyla Levaieva, Yuliia Horodnichenko *Innovation and investment fundamentals of the development of enterprises of the G7 countries during the period of globalization challenges. Journal of Hygienic Engineering and Design, Vol. 31. 2020. pp. 97-115.*

15.Борзенко О. О., Бойко О. М. *Міжнародний досвід конвергенційних процесів в напрямку створення спільних підприємств на інноваційних засадах. Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених і аспірантів. Переяслав-Хмельницький, 2020. Вип. 46. С. 49-65.*

References

1. Yehorov I. Yu., Boiko O. M., Hryha V. Yu. (2015). *Industrialni parky v Ukraini: problemy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku [Industrial parks in Ukraine: problems of formation and prospects of development] : monohrafiia. NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy», Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, Naukovo-doslidnyi ekonomichnyi instytut. K., 140 s.*

2. Mikula N. A., Zasadko V. V. (2014). *Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Cross-border cooperation of Ukraine in the context of European integration] : monohrafiia. K.: NISID, 316 s.*

3. *Program sasiedztwa INTERREG III A / TACIS CBC Polska – Bialorus – Ukraine 2004-2006: podrecznik wnioskodawcy. Warszawa: s.n., 2005. 128 s.*

4. Yehorova O. O. *Transkordonni industrialni parky: zarubizhnyi dosvid i perspektyvy stvorennia v Ukraini [Cross-border industrial parks: foreign experience and prospects for creation in Ukraine]. URL: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201481/120.html>*

5. *Agreement Between the Government the Republic of Austria and the Government of the Republic of Austria and the Government of the Republic of Hungary regarding Railway Transit at the Austria-Hungarian Industrial Park Located in the Vicinity of the City of Szentgotthard: mizhnarodnyi dokument. URL: <http://www.untreaty.un.org/unts/144078-158780/16/9/7655.pdf>*

6. *Access Industrial Park Gmund-Ceske Velenice. URL: <http://www.access.co.at>*

7. *Businesspark Heiligenkreuz-Szentgotthard. URL: <http://www.wibag.at/index.php?id=266>*

8. Yehorova O. O. (2012). *Transkordonni funktsionalni odynytsi spetsialnykh pravovykh rezhymiv ekonomichnoi diialnosti [Cross-border functional units of special legal regimes of economic activity]. URL: http://www.confrontact.com/2012_02_17/2012_strategy1/26_Egorova.htm.*

9. *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva [Development of cross-border cooperation]: naukovo-analitychna dopovid / NAN Ukrainy. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy»; nauk. Redaktor V.S. Kravtsiv. Lviv, 2015. 52 s.*

10.Boiko O. M. (2016). *Mozhlyvosti vykorystannia novykh form orhanizatsii vyrobnytstva vysokotekhnolohichnoi produktsii v khodi realizatsii Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS NAN Ukrainy [Possibilities of using new forms of organization of production of high-tech products during the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU NAS of Ukraine] / Implementatsiia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: ekonomichni vykyky ta novi mozhlyvosti: naukova dopovid / za red. akad. NAN Ukrainy V.M. Heitsia ta chl.-kor. NAAN Ukrainy T.O. Ostashko; DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». K., 178-180.*

11.Boiko O. M. (2015). *Osoblyvosti suchasnykh mekhanizmv stymuliuвання industrialnykh parkiv yak instrumenta rozvytku innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [Features of modern mechanisms for stimulating industrial parks as a tool for the development of innovation in Ukraine] / Efektyvni modeli upravlinnia v suchasnykh umovakh: teoriia i praktyka. Zbirnyk dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (17 kvitnia 2015 r.). KNTU. Kirovohrad: Ekskluzyv-System, 22-25.*

12.Boiko O. M. (2013). *Industrialni parky yak nova orhanizatsiina forma neoindustrialnoi transformatsii promyslovoho potentsialu krainy [Industrial parks as a new organizational form of neo-industrial transformation of the country's industrial potential]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine: Zbirnyk naukovykh prats, 12 (151). 121-128.*

13. Boiko O. M. (2014). *Osoblyvosti mekhanizmv stymuliuвання rozvytku industrialnykh parkiv v Ukraini [Features of mechanisms to stimulate the development of industrial parks in Ukraine]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine: Zbirnyk naukovykh prats, 6 (157). 84-89.*

14. Olena Boiko, Svitlana Kucherenko, Liudmyla Levaieva, Yuliia Horodnichenko (2020). Innovation and investment fundamentals of the development of enterprises of the G7 countries during the period of globalization challenges. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 31. 97-115.

15. Borzenko O. O., Boiko O. M. (2020). Mizhnarodnyi dosvid konverhentsiinykh protsesiv v napriamku stvorennia spilnykh pidpriemstv na innovatsiinykh zasadakh [International experience of convergence processes in the direction of creating joint ventures on an innovative basis]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University. Pereiaslav-Khmelnytskyi*, 46. 49-65.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Бойко Олена Миколаївна, к.е.н., с.н.с., стипендіат НАН України, Лауреат Премії Президента України для молодих вчених, пров.н.с. відділу Інноваційної політики, економіки та організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: bhelena@ukr.net

Борзенко Олена Олександрівна, д.е.н., професор, завідувач сектором міжнародних фінансових досліджень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: slozko2003@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Бойко Елена Николаевна, к.э.н., с.н.с., стипендиат НАН Украины, Лауреат Премии Президента Украины для молодых ученых, вед.н.с. отдела инновационной политики, экономики и организации высоких технологий ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

e-mail: bhelena@ukr.net

Борзенко Елена Александровна, д.э.н., профессор, заведующая сектором международных финансовых исследований ГО «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

e-mail: slozko2003@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Boiko Olena, Ph.D., Senior Scientist, National Academy of Sciences of Ukraine Fellow, winner of the President of Ukraine for the premiums of young scientists ved.n.s. Division of ynnovatsyonnoy politics, economy and high tech SU organization «Institute of Economics and prediction of NAS of Ukraine»

e-mail: bhelena@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6567-1679>

Borzenko Olena, Dr. habil., Professor, Chief of Section for International Financial ResearchSI «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»

e-mail: slozko2003@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1017-5942>

УДК 314.17:331.5

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-66-73>

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У СФЕРІ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Коваль С. П.

Предметом статті є дослідження проблем управління ризиками, пов'язаних, зокрема, з розбіжностями офіційних і фактичних оцінок оплати праці. Найважливіше значення для ефективного управління ризиками має адекватне інформаційне забезпечення, яке включає широкий спектр різних видів інформації: статистичної, економічної, комерційної, фінансової, юридичної, технічної тощо. У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, статистичних оцінок та ін.

Результати роботи. Висвітлено особливості деяких методів порівняння офіційних і фактичних оцінок оплати праці на основі принципів аудиторських перевірок. Результати дослідження можуть бути використані всіма зацікавленими сторонами, у тому числі органами державної виконавчої влади при вдосконаленні механізмів реалізації соціально-економічної політики зайнятості та державного регулювання ринку праці України у сфері оплати праці.

Висновки. 1. На основі методів порівняння офіційних і фактичних оцінок заробітної плати відповідно до встановлених критеріїв надано умовно-позитивний висновок щодо достовірності та законності інформації, відображеної у фінансовій звітності, за результатами проведених операцій щодо процесу оплати праці у 2020 році.

2. Основними завданнями, які мають бути спрямовані на вирішення проблем стосовно управління ризиками шляхом аудиту розрахунків з оплати праці, визначено:

- підтвердження достовірності нарахувань та виплат працівникам, відображення даних процесів в обліку;
- з'ясування законності та повноти утримань із заробітної плати та інших виплат працівникам на користь підприємства, інших суб'єктів;
- перевірка в організації аналітичного обліку розрахунків з оплати праці та взаємозв'язку аналітичного та синтетичного обліку;
- оцінка заходів, яких вживає адміністрація з метою своєчасного стягнення заборгованості виплат працівникам, що є важливим джерелом інформації для перевірки цих питань.

3. До перспективних напрямів досліджень у сфері обліку праці та її оплати з метою мінімізації ризиків слід віднести:

- контроль за дотриманням штатної дисципліни та раціональним використанням робочого часу;
- правильне обчислення витрат робочого часу в обліку праці;
- легітимні нарахування заробітної плати та утримань з неї;
- здійснення своєчасних і достовірних розрахунків по заробітній платі;
- контроль за використанням фонду заробітної плати;
- забезпечення споживачів інформацією про працю і заробітну плату.

Ключові слова: управління ризиками, оплата праці, аудиторські перевірки, методи порівняння, офіційна інформація, фактичні дані.

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ В СФЕРЕ ОПЛАТЫ ТРУДА

Коваль С. П.

Предметом статьи является исследование проблем управления рисками, связанных, в частности, с расхождениями официальных и фактических оценок оплаты труда. Наиболее важное значение для эффективного управления рисками имеет адекватное информационное обеспечение, которое включает широкий спектр различных видов информации: статистической, экономической, коммерческой, финансовой, юридической, технической и т.д. В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сопоставления, статистических оценок и др.

Результаты работы. Освещены особенности некоторых методов сопоставления официальных и фактических оценок оплаты труда на основе принципов аудиторских проверок. Результаты исследования могут быть использованы всеми заинтересованными сторонами, в том числе органами государственной исполнительной власти при усовершенствовании механизмов реализации социально-экономической политики занятости населения и государственного регулирования рынка труда Украины в сфере оплаты труда.

Выводы. 1. На основе методов сопоставления официальных и фактических оценок заработной платы в соответствии установленных критериев предоставлено условно-положительный вывод о достоверности и законности информации, отраженной в финансовой отчетности, по результатам проведенных операций относительно оплаты труда в 2020 году.

2. Основными задачами, которые должны быть нацелены на решение проблем относительно управления рисками путем аудита расчетов по оплате труда, определены:

- подтверждение достоверности начислений и выплат работникам, отображение данных процессов в учете;
- установление законности и полноты отчислений из заработной платы и других выплат работникам в пользу предприятия, других субъектов;
- проверка в организации аналитического учета расчетов по заработной плате и взаимосвязи аналитического и синтетического учета;
- оценка мероприятий, которые проводит администрация с целью своевременного изъятия задолженности по выплатам работникам, что является важным источником информации для проверки этих вопросов.

3. К перспективным направлениям исследований в сфере учета труда и его оплаты с целью минимизации рисков следует отнести:

- контроль за соблюдением штатной дисциплины и рациональным использованием рабочего времени;
- правильное вычисление издержек рабочего времени в учете труда;
- легитимные начисления заработной платы и удержаний из нее;
- осуществление своевременных и достоверных расчетов по заработной плате;
- контроль использования фонда заработной платы;
- обеспечение потребителей информацией о труде и заработной плате.

Ключевые слова: управление рисками, оплата труда, аудиторские проверки, методы сопоставления, официальная информация, фактические данные.

RISK MANAGEMENT IN THE SPHERE OF WAGES

Svitlana Koval

The subject of article is to study the problems of risk management associated, in particular, with the discrepancies of official and actual wage assessments. The most important value for effective risk management

has adequate information support, which includes a wide range of various types of information: statistical, economic, commercial, financial, legal, technical, etc. In the study, general scientific and special methods were used: analysis and synthesis, analogy and comparison, statistical estimates, etc.

The results of work. The peculiarities of some methods of comparing official and actual wage assessments based on the principles of audit inspections are highlighted. The results of the study can be used by all stakeholders, including the authorities of the state executive power in improving the mechanisms for implementing the socio-economic policy of employment and state regulation of the labor market in the field of remuneration.

The conclusions. 1. Based on the methods of comparing official and actual wage assessments in accordance with established criteria, a conditional-positive conclusion is provided to the reliability and legality of information reflected in the financial statements, according to the results of operations on the process of remuneration in 2020.

2. The main tasks that should be aimed at solving risk management issues by auditing calculations for remuneration are defined:

- confirmation of the reliability of accruals and payments to employees, displaying processes of accounting processes;
- finding out the legality and completeness of salaries and other payments to employees in favor of the enterprise, other subjects;
- verification in the organization of analytical accounting calculations for remuneration and interconnection of analytical and synthetic accounting;
- the assessment of the administration takes place in order to timely collect debt payments to employees, which is an important source of information to verify these issues.

3. The promising areas of research in the field of labor accounting and its payment in order to minimize risks include:

- control over compliance with regular discipline and rational use of working time;
- the correct calculation of labor costs in the account of labor;
- legitimate payroll and dependents from it;
- implementation of timely and reliable salary calculations;
- control over the use of the wage fund;
- providing consumers with information on labor and wages.

Key words: risk management, payment, audit verification, comparison methods, official information, actual data.

JEL Classification: D80, E24

Formulation of the problem. The most important value for effective risk management has adequate information provision. It includes a wide range of different types of information: statistical, economic, commercial, financial, legal, technical, etc. The presence of reliable and up-to-date information allows you to quickly take managerial decisions that exhibit impacts on lower risks. Proper information support and its effective use in conducting risk operations minimizes the likelihood of risks.

The main component of the general population income in Ukraine is known to have official salaries. However, in practice, it often turns out that official data on salaries do not correspond to reality. After all, the real fact that many employers simply ignore the guaranteed level of minimum wages and forcing hired workers to work for a small salary, and sometimes not declaring their labor payment. Or, on the contrary, wanting to avoid unnecessary, in their opinion, expenses, issued salary employees in the «envelopes». In this case, we are talking about «shadow» earnings, which are not payable taxes and are not deducted to the Pension Fund. As a result, agreeing to receive salaries in the «envelopes», most people do not think that deliberately depreciates themselves. At first glance it seems that it is bad: it is beneficial for both the employer and for the employee, because the first one does not pay taxes, and the second one - receives a decent amount of earnings. But, in fact, this benefit is very ghost. An employee receiving salary is unofficially, quite defenseless before the employer. Having a very questionable gain today, you can get a unambiguous losing in the future. Since, by contacting the protection of its rights to any instance, the employee will not have any evidence of a confirmation of wages he actually received.

In addition, receiving a salary in the «envelope», the employee carries out a serious offense - in fact, it promotes the employer to violate the law, and deprives itself worthy pension in the future, since low wages gives a low earnings coefficient, which is taken into account when calculating the pension. The oral arrangement is in no way fixed legally, the employer pays as much as it considers necessary and until it considers it necessary. As a result, an employee has no evidence to confirm the valid amount of their wages and labor experience.

Therefore, currently the audit of payments for remuneration and risk management in this area plays an important role for the national policy system. In addition to identifying violations, this is due to the fact that labor and wage records are labor-intensive, requires attention and concentration, since it is associated with the processing of a large number of primary information, has many same type of operations, which requires additional research.

Sources. During the audit of payments for remuneration, such sources of information [6] are used:

- Labor legislation,
- The Labour Code,
- Legislative acts about the company and entrepreneurship,
- Estimated payment statement (Form No. P-49),
- Estimated roll (Form No. P-51),
- Payment note (Form No. 53),

- Personal account,
- Normative information for labor and wage accounting,
- initial documents,
- accounting registers,
- acts of inspections,
- orders,
- cards,
- personal affairs of employees,
- Labor contracts,
- Accounting information,
- Normative documents for paying salaries, selling and other documents on the object of research,
- Tables,
- Outfits,
- Balance,
- Home Book.

All documents involved in the process of accrual and payment of wages, information on the basis of accounting holdings both by debit and on the loan of the account «Calculations for wages» are being studied.

The purpose of the article is to study the main problems of risk management in Ukraine through the application of comparisons of official and actual sales assessment based on the principles of audit inspections.

Presenting main material. Standard methods of comparing official and actual wage assessments include the use of an audit sample during financial audit [4].

Domestic standards of internal audit are determined by the financial audit as an assessment of the activities of the institution regarding the legality and reliability of financial and budget reports, the correctness of accounting. Financial audit focuses on financial processes, focusing on control mechanisms in them, financial transactions, accounting and reporting.

At the same time, the methods of its conduct and preparation of the report (audit conclusions) are generally standardized, but necessary for its knowledge, as a rule, is limited to the spheres of the budget process, accounting, implementation of public procurement and law.

One of the key objectives of the financial audit are the provision of an audit (in international practice, the term «provision of sufficient guarantees») on the reliability of reporting is used.

- Thus, the classical bases of the financial audit provide for the provision of two key objectives of such an audit [1, 2, 6]:
- to test the reliability (efficiency and effectiveness) of control measures that are used in the investigated process;
 - provide an audit conclusion (or guarantees) on the reliability and justice of the financial statements of the institution.

As a rule, the criteria for the audit conclusion are established at the national level and characterize an acceptable level of errors in the preparation of an audit opinion on the reliability of financial statements. Each state is individually suited to identify such criteria. In Ukraine, such clear criteria at the legislative level are not established today.

For example, in the Netherlands at the level of the general methodology for the needs of internal financial audits, typical groups of criteria are identified to provide an audit opinion [3]:

1) If the financial statements contain errors, their level is analyzed in the volume of a population covered by the audit sample of transactions:

- Errors <1% - definitely a positive conclusion;
- Errors > 1%, but <3% - a conventional conclusion;
- Errors > 3% - negative conclusion;

2) If the financial statements contain uncertainty - the lack of complete information on confirmation / refuting of the reliability of individual operations, then their level is analyzed in the scope covered by the audit sample of transactions:

- Uncertainty <2% - definitely a positive conclusion;
- Uncertainty > 3%, but <10% is a conventional conclusion;
- Uncertainty > 10% - refusal to conclude.

In order to obtain an audit opinion, the «guarantee» and «materiality» are determined.

The level of guarantee concerns the authenticity of the audit conclusion. This, the so-called sufficient level of confidence (which guarantees the auditor) is that reporting does not contain significant errors. The addition to the level of guarantee is an audit risk. Audit risk means the risk that the internal auditor takes on the provision of an incorrect conclusion or thought.

In Europe, the guarantee level is usually 95%, and the auditor's risk corresponds to 100% - 95% = 5%. Reducing the level of warranty below 95% has a consequence of reducing the number of transactions to be verified, and at the same time reducing the value of the audit conclusion. Accordingly, an increase in the level of guarantee means an increase in the audit sample, but at the same time increases the value of the audit [3].

The level of materiality means an acceptable (permissible) level of errors, inconsistencies or inaccuracies. As a rule, it is associated with the «risk of appetite» by the management of the institution. The level of materiality can be defined as in absolute values (UAH, euros), as well as a percentage of the volume covered by the audit of transactions.

The level of guarantee, materiality, as well as a number of other aspects that are important for calculating the scope of the audit sample are determined at the stage of preliminary research in the audit program, which is actually a logical outcome of the completion of this phase.

Taking into account the above, you can set the following criteria for providing an audit.

If financial reporting contains errors, their level is analyzed in the volume of totality, then covered with audit sample of transactions [3]:

- Errors <5% - a definitely positive conclusion;
- Errors > 5%, but <15% - a conventional conclusion;
- Errors > 15% - negative conclusion.

As a result, a level of guarantee is 95%, an audit risk - 5%, the level of materiality is 5%.

A very important stage in the internal financial audit process is the preliminary study planning. It is necessary to clearly understand what goals face to auditors during the study, study the internal environment of the research object, which should focus on which stages of a certain process are the most risky. In any case, at this stage, the implementation of the financial audit must conduct a so-called process analysis, which is based on a detailed study of the environment, systematization and a thorough analysis of financial flows / operations schemes, including systematic control measures implemented in this process. The ultimate goal of the analysis of the process is to determine the most risky stages / operations and control measures that are reflected in the reporting, to carry out their detailed control at the subsequent stages of the financial audit.

As a rule, the most risky financial flows and operations include primarily those containing strategic risks (are politically significant, important for management or unreliable control) and financially essential (a significant percentage of the total amount of financial statements).

A useful tool for analyzing the process is its schematic image, that is, the construction of a block diagram of the process, in which individual attention should be paid to systematic control measures provided for in its framework.

The next stage in the analysis of the remuneration process is the analysis of risks that affect the financial statements of the institution and the most important economic operations. According to the results of such an analysis, the selection of the most risk operations and control measures for their further testing, in particular, information on the practical study of the process of remuneration.

The analysis of the process of remuneration in accordance with the given flowchart provides the following types of current (internal) control, namely:

- the department of personnel of the institution is carried out by the current control of the following basic stages of the process of remuneration, such as the check of working time, assembling orders for establishing salaries, allowances, surcharges, etc., transfer of working time and administrative documents to the Department of Economics and Finance;

- Implementation of the personnel department of the above-mentioned stages of the process of remuneration, provided by the Instruction on the Office, the official instructions of the department employees and the schedule of document defense;

- The Department of Economics and Finance are the following stages of the process of remuneration: payroll and monetary support; retention of wages and monetary support; preparation of reporting.

Analyzing the stages of the remuneration process, during which the current control of the units of the institution is carried out, it can be concluded that the greatest risks may arise at the stage of charging the Department of Economics and Finance of Wages and Cash Support.

Investigation of the stage of payment of remuneration It is possible to identify errors in the stages of the process that took place earlier. In addition, errors found at the accrual stage are mostly systematic.

After determining the most risky stage, namely, payroll, preliminary testing of control systems by selective test audits. Conducting such an assessment is important, because the CR indicator is a risk of control system - is one of the key components for calculating the size of the audit sample based on a monetary assessment, which is based on the methodology of financial audits. Audit sample or selective verification means conducting audit procedures in relation to less than 100% of the data subject to be investigated. At the same time, the results obtained should allow the auditor to obtain audit evidence that will not only be sufficient to characterize individual proven facts, but will allow you to distribute (extrapolate) obtained conclusions on the entire set of data, that is, it will allow an objective assessment of their reliability. Extrapolation – the procedure for distributing the results of checking the selective data on a general population. At the planning stage of the audit sample, the risks assessment is extremely important [6]:

Audit Risk (AR) = Inherent / Personal Risk (IR) * Risk Control (CR) * Risk of Disexperience (DR)

$$AR = IR * CR * DR \quad (1.1)$$

With that:

- Audit risk (AR) is an application to a guarantee level (100% - (minus) a guarantee level). Typically, the guarantee level is 95%, and the audit risk is 5% (provided by the audit program).

- Inherent risk (IR) – the risk that the error will be admitted, regardless of the existing control measures. Aspects that affect the inherent risk: the qualifications of personnel, the complexity of the rules, the management measures on the results of the audit.

- Control risk (CR) – the risk that control measures will not be able to prevent or detect material deviations and thus are ineffective.

- Risk of disexperience (DR) – risk that substantial (basic) auditor tests, including sampling, will not show an error. After determining the inherent risk and risk control, the risk of non-propagation can be determined as follows, using the audit model:

$$DR = AR / (IR * CR) \tag{1.2}$$

According to the results of the tests at this stage, the risk of control system (CR) is evaluated, which may be high, medium, or low. This value corresponds to the corresponding coefficients from Table 1. To determine the size of the audit sample, it is important to determine the risk of indispensation and risk of control. These values are also given in Table 1.

Table 1. Risk coefficients of disexperience and control risks

Risk of disexperience		Risk control		
		High	Average	Low
		1	0,60	0,30
High	1	0,05	0,08	0,17
Average	0,65	0,08	0,13	0,26
Low	0,45	0,11	0,19	0,37

Source: Built according to data [5, 6]

In determining the size of the sample, the internal auditor should take into account the fact that the size of the audit sample affects:

- the maximum error amount that the internal auditor is ready to adopt in all aggregate (level of materiality);
- the level of confidence that the internal auditor should provide its conclusion;
- the size of the sample set;
- assessment of an internal auditor of inherent risk and risk control.

Internal auditors must determine the level of risk that they are ready to be taken to determine the number of significant tests and the number of sample units necessary to provide sufficient and proper audit evidence. Audit risk model is used to determine the risk associated with audit procedures and, in particular, with significant tests.

The sample size can be calculated based on the formula:

$$\text{Sample size} = (\text{Aggregate} * \text{Reliability coefficient}) / \text{Materiality}.$$

Reliability coefficient (RF) is a level of confidence, convertible to the coefficient of confidence based on the number of expected errors (Table 2).

Table 2. Reliability coefficients

Number of expected errors	Levels of confidence, %										
	95%	93%	92%	90%	89%	86%	83%	78%	72%	67%	63%
0	3,00	2,66	2,53	2,31	2,21	1,97	1,77	1,51	1,25	1,13	1,00
1	4,75	4,33	4,17	3,89	3,77	3,46	3,21	2,87	2,54	2,31	2,14
2	6,30	5,83	5,65	5,53	5,18	4,83	4,53	4,13	3,73	3,45	3,25
3	7,76	7,24	7,04	6,69	6,52	6,13	5,80	5,35	4,90	4,57	4,34
4	9,16	8,60	8,38	8,00	7,83	7,39	7,03	6,53	6,04	5,68	5,42
5	10,52	9,92	9,68	9,27	9,10	8,63	8,24	7,70	7,17	6,7	6,49

Source: Built according to data [5, 6]

The level of confidence (CI) is a value that is indirectly depends on the risk of indexity and calculated as follows:
 $CL = 100 - DR \tag{1.3}$

Reliability coefficient is calculated based on the probability of occurrence of errors compared to the level of confidence to be achieved. The number of expected errors can be determined either by the results of previous internal audits, or on the basis of professional judgment of the auditor.

Based on a statistical sample, the auditor can make an assessment, within which limits the actual error amount. To determine these limits, two indicators are important:

MLE – is the most likely error that is calculated on the basis of a total error in the sample extrapolated over the entire set.

UEL – the highest level of errors that the internal auditor expects the sample results.

As a result of the study of the payment process of 2020, the upper limit of the UEL error was 1374090.62 UAH or 6.2% of a sample population. Thus, in accordance with the established criteria provided a conventional conclusion about the reliability and legality of information reflected in the financial statements, according to the results of operations on the process of remuneration.

Each enterprise in conditions of market relations can apply various forms of remuneration and material remuneration. Therefore, the auditor determines which payment is applied at the enterprise, and accordingly selects the path of verification. Thus, for hourly remuneration, the validity of tariff rates and compliance with contract conditions, and for the timing - the implementation of quantitative and qualitative indicators, the correctness of the use of norms and rates, etc.

The conclusions. Based on the methods of comparing official and actual wage assessments in accordance with established criteria, a conditional-positive conclusion is provided to the reliability and legality of information reflected in the financial statements, according to the results of operations on the process of remuneration in 2020.

The main tasks that should be aimed at solving risk management issues by auditing calculations for remuneration are defined:

- confirmation of the reliability of accruals and payments to employees, displaying processes of accounting processes;
- finding out the legality and completeness of salaries and other payments to employees in favor of the enterprise, other subjects;
- verification in the organization of analytical accounting calculations for remuneration and interconnection of analytical and synthetic accounting;
- the assessment of the administration takes place in order to timely collect debt payments to employees, which is an important source of information to verify these issues.

The promising areas of research in the field of labor accounting and its payment in order to minimize risks include:

- control over compliance with regular discipline and rational use of working time;
- the correct calculation of labor costs in the account of labor;
- legitimate payroll and dependents from it;
- implementation of timely and reliable salary calculations;
- control over the use of the wage fund;
- providing consumers with information on labor and wages.

Список використаних джерел

1. Калініченко Л. Л. *Управління кадровим ризиком на основі застосування когнітивного моделювання. Ефективна економіка. 2012. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=1275> (дата останнього звернення 10.06.2021)*
2. Васильєва Т. А., Леонов С. В., Кривич Я. М. та ін. *Економічний ризик: методи оцінки та управління : навч. посібник ; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.А. Васильєвої, канд. екон. наук Я. М. Кривич. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 208 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50229/5/Ekonomichnyi_ryzyk%20.pdf;jsessionid=0E2D7629FB779AB87F8C1C0D8CC4CE9E (дата останнього звернення 11.06.2021)*
3. Данилов В. Я., Жиров О. Л., Бідюк П. І. *Оцінювання кредитних ризиків методами інтелектуального аналізу даних. Системні дослідження та інформаційні технології. 2017. №1. С. 33-48.*
4. Коваль С. П. *Статистика: навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький, 2017. 266 с.*
5. *Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата останнього звернення 11.06.2021)*
6. Самофалова М. О. *Заробітна плата як один із чинників впливу на ризик плинності кадрів. Ефективна економіка. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3349> (дата останнього звернення 11.06.2021)*

References

1. Kalinichenko L. L. (2012). *Upravlinnia kadrovym ryzykom na osnovi zastosuvannia kohnityvnoho modeliuvannia. [Personnel risk management based on the use of cognitive simulation]. Efektyvna ekonomika – Effective economy, 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?op=1&z=1275>*
2. Vasilieva T. A., Leonov S. V., Krivich Ya. M. et al. (2015). *Ekonomichnyi ryzyk: metody otsinky ta upravlinnia : navch. posibnyk [Economic risk: Methods of evaluation and management : Teach. Guide]. Sumy: DVS «UABS NBU», 208 p. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/150229/5/ekonomichnyi_ryzyk%20.pdf;jsessionid=0E2D7629FB779AB87F8C1C0D8CC4CE9E*
3. Danilov V. Ya., Zhirov O. L., Bidiuk P. I. (2017). *Otsiniuvannia kredytnykh ryzykiv metodamy intelektualnogo analizu danykh. [Assessment of credit risks by intelligent data analysis]. Systemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnolohii – System Research and Information Technology, 1. P. 33-48.*
4. Koval S. P. (2017). *Statystyka: navchalno-metodychnyi posibnyk [Statistics: Educational manual]. Pereiaslav-Khmel'nitsky, 266 p.*
5. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>*
6. Samofalova M. O. (2014). *Zarobitna plata yak odyn iz chynnykiv vplyvu na ryzyk plynnosti kadriv. [Salaries as one of the factors influencing the risk of frames]. Efektyvna ekonomika – Effective economy, 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3349>*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коваль Світлана Петрівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу досліджень ризиків у сфері зайнятості населення Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, м. Київ.
Orcid ID: 0000-0002-3384-3982
e-mail: kovalsvit@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коваль Светлана Петровна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела исследований рисков в сфере занятости населения
Институт демографии и социальных исследований имени М.В. Птухи НАН Украины, г. Киев.
e-mail: kovalsvit@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koval Svitlana, Ph.D. in Econometrical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of Department for Issues of Risks in the Sphere of Employment, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.
e-mail: kovalsvit@ukr.net

УДК 339.5

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-73-79>**КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ РОБОТИЗОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ
ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кузнєцова Т. В.
Паламарчук О. М.

Актуальність теми дослідження. Виходячи зі слухних викликів науково-технічного прогресу постала необхідність привертання уваги не тільки до конкурентних переваг автоматизовано-роботизованих підприємств над суто автоматизованими, а і до неминучості швидкої заміни людино-персоналу на робото-персонал, як фахівців, здатних вирішувати комплексні спеціалізовані завдання та складні практичні проблеми, що характеризуються невизначеністю соціально-економічних умов у сфері промислового виробництва на міжнародному рівні.

Постановка проблеми. Наочно відстежується відсутність розуміння неминучості поступової заміни людино-професій на штучно-інтелектуально-роботизовані та катастрофічна неготовність до цих змін сфери менеджменту загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням робототехніки присвячували свої дослідження багато науковців ще більше 100 років тому. З останніх це наукові праці Н. Морзе, Л. Варченко-Троценко, О. Гаркавенко, А. Вашкевич, Т. Каткової, Ю. Жукова тощо, але питанням дослідження управління робото-персоналом в сфері зовнішньоекономічної діяльності немає ще жодного.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Абсолютно недосліджені всі складові менеджменту організацій і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств у сукупності нерозв'язаних проблемних питань управління робото-персоналом зі штучним інтелектом, що в дуже близькому майбутньому майже повністю замінить людино-персонал.

Постановка завдання, мети дослідження. Обґрунтування ролі оновленого менеджменту організацій і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств в управлінні робото-персоналом, як неминучим суб'єктом економічно-господарських відносин.

Методологія проведення дослідження. Комплекс наукового абстрагування, теоретичного порівняльного аналізу та синтезу власних інноваційних ідей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Показано конкурентні переваги автоматизовано-роботизованих підприємств над суто автоматизованими при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Привертено увагу до неминучості заміни декількох десятків професій з людською працею та людським інтелектом на роботизовану працю зі штучним інтелектом.

У контексті даного дослідження мова йде про управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств для забезпечення їх стійкої конкурентоспроможності на глобальному ринку праці у сфері управління організаціями – суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на національному та міжнародному рівнях через генерацію нових знань та інноваційних ідей.

Галузь застосування результатів. Підготовка здобувачів на спеціальності 073 «Менеджмент» з середньостроковим і далекостроковим стратегічним баченням.

Висновки відповідно до статті. Розуміння неминучої швидкої заміни людино-персоналу на робото-персонал є запорукою забезпечення стабільності та конкурентоспроможності всіх галузей виробництва та надання послуг на світових ринках. Пропонується привертати не тільки увагу наукової спільноти до питань роботизації на базі штучного інтелекту, а й до інвестицій у подальші наукові дослідження з метою розроблення нових стратегій підготовки керівного складу (навчального процесу від дитячого саду до випуску з університету) та супроводжуючого навчально-методичного забезпечення – особливо в галузі зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: робототехніка, персонал, менеджмент, зовнішньоекономічна діяльність, підприємство, штучний інтелект, майбутнє.

КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА РОБОТИЗИРОВАННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Кузнецова Т. В.
Паламарчук О. Н.

Актуальность темы исследования. Исходя из актуальных вызовов научно-технического прогресса возникла необходимость привлечения внимания не только к конкурентным преимуществам автоматизированно-роботизированных предприятий над чисто автоматизированными, но и к неизбежности быстрой замены человеко-персонала на робото-персонал, как специалистов, способных решать комплексные специализированные задачи и сложные практические проблемы, характеризующиеся неопределенностью социально-экономических условий в сфере промышленного производства на международном уровне.

Постановка проблемы. Наглядно отслеживается отсутствие понимания неизбежности постепенной замены человеко-профессий искусственно-интеллектуально-роботизированными и катастрофическая неготовность к этим изменениям сферы менеджмента в целом.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам робототехники посвящали свои исследования многие ученые еще более 100 лет назад. Из последних это научные труды Н. Морзе, Л. Варченко-Троценко, А. Гаркавенко, А. Вашкевич, Т. Катковой, Ю. Жукова и т.д., но вопросом исследования управления роботоперсоналом в сфере внешнеэкономической деятельности нет еще ни одного.

Выделение неисследованных частей всеобщей проблемы. Абсолютно неисследованы все составляющие менеджмента организаций и менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий в совокупности нерешенных проблемных вопросов управления роботоперсоналом с искусственным интеллектом, что в очень близком будущем почти полностью заменит человекоперсонал.

Постановка задачи, цели исследования. Обоснование роли обновленного менеджмента организаций и менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий в управлении роботоперсоналом как неизбежным субъектом экономически-хозяйственных отношений.

Методология проведения исследования. Комплекс научного абстрагирования, теоретического сравнительного анализа и синтеза собственных инновационных идей.

Изложение основного материала исследования. Показаны конкурентные преимущества автоматизированно-роботизированных над чисто автоматизированными при осуществлении внешнеэкономической деятельности. Привлечено внимание к неизбежности замены нескольких десятков профессий с человеческим трудом и человеческим интеллектом на роботизированную работу с искусственным интеллектом.

В контексте данного исследования речь идет об управлении внешнеэкономической деятельностью предприятий для обеспечения их устойчивой конкурентоспособности на глобальном рынке труда в сфере управления организациями – субъектами внешнеэкономической деятельности на национальном и международном уровнях через генерацию новых знаний и инновационных идей.

Область применения результатов. Подготовка соискателей по специальности 073 «Менеджмент» со среднесрочным и долгосрочным стратегическим видением.

Выводы в соответствии со статьей. Понимание неизбежной быстрой замены человекоперсонала на роботоперсонал является залогом обеспечения стабильности и конкурентоспособности всех отраслей производства, и предоставления услуг на мировых рынках. Предлагается привлечь не только внимание научного сообщества к вопросам роботов с искусственным интеллектом, но и к инвестициям в дальнейшие научные исследования с целью разработки новых стратегий подготовки руководящего состава (учебного процесса от детского сада до выпуска из университета) и сопровождающего учебно-методического обеспечения – особенно в области внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: робототехника, персонал, менеджмент, внешнеэкономическая деятельность, предприятие, искусственный интеллект, будущее.

COMPETITIVE ADVANTAGES OF ROBOTIC ENTERPRISES IN PERFORMING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Kuznietsova Tetiana
Palamarchuk Oksana

Relevance of the research topic. Based on the appropriate challenges of scientific and technological progress, there is a need to draw attention not only to the competitive advantages of automated and robotic enterprises over purely automated, but also to the inevitability of rapid replacement of human and robot personnel as specialists capable of solving complex specialized problems and complex practical problems characterized by uncertainty of socio-economic conditions in the field of industrial production at the international level.

Formulation of the problem. There is a clear lack of understanding of the inevitability of the gradual replacement of human professions by artificial-intellectual-robotic and catastrophic unpreparedness for these changes in the field of management in general.

Analysis of recent research and publications. More than 100 years ago, many scientists devoted their research to robotics. Among the latter are the scientific works of N. Morse, L. Varchenko-Trotsenko, O. Garkavenko, A. Vashkevich, T. Katkova, Y. Zhukov, etc., but there is no research on the management of robot personnel in the field of foreign economic activity.

Selection of unexplored parts of the general problem. All components of the management of organizations and the management of foreign economic activity of enterprises are completely unexplored in the set of unresolved issues of management of robot-personnel with artificial intelligence, which in the very near future will almost completely replace human-personnel.

Problem statement, research goals. Substantiation of the role of the updated management of organizations and management of foreign economic activity of enterprises in the management of robot personnel, as an inevitable subject of economic relations.

Methodology of the study. Complex of scientific abstraction, theoretical comparative analysis and synthesis of own innovative ideas.

Presentation of the main material (results of work). The competitive advantages of automated-robotic enterprises over purely automated ones in carrying out foreign economic activity are shown. Attention is drawn to the inevitability of replacing several dozen professions with human labor and human intelligence with robotic work with artificial intelligence.

In the context of this study, we are talking about the management of foreign economic activity of enterprises to ensure their sustainable competitiveness in the global labor market in the field of management of foreign economic organizations at national and international levels through the generation of new knowledge and innovative ideas.

Field of application of results. Training of applicants in the specialty 073 «Management» with medium and long-term strategic vision.

Conclusions in accordance with the article. Understanding the inevitable rapid replacement of human resources by robot personnel is the key to ensuring the stability and competitiveness of all industries and services in world markets. It is proposed to draw not only the attention of the scientific community to robotics based on artificial intelligence, but also to invest in further research to develop new strategies for training management (educational process from kindergarten to graduation) and accompanying educational and methodological support - especially in the field of foreign economic activity.

Keywords: robotics, personnel, management, foreign economic activity, enterprise, artificial intelligence, future.

JEL Classification: L23, M11, G15, H87

Актуальність теми дослідження. Науково-технічний прогрес в промисловій галузі все більше і більше доводить свою результативність через готовність практично повністю замінити людський потенціал і людський інтелектуальний капітал на роботизований і штучний відповідно. Ніхто не може заперечити того, що праця роботів на порядки продуктивніша та економніша.

Розуміння цієї проблеми та своєчасний перегляд навчально-методичної бази освітнього комплексу фахівців з менеджменту має привести до ефективної співпраці людей і роботів, особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблемами роботизації та штучного інтелекту займаються вже дуже давно, тому хочеться відзначити сучасних науковців, що на даний момент займаються дослідженнями в цій області. Н. Морзе, Л. Варченко-Троценко, М. Гладун, Л. Пелевін, К. Почка, О. Гаркавенко, А. Вашкевич, Т. Каткова, Ю. Жуков тощо, але ніхто ще не розглядав питання роботизації та заміни людського персоналу на роботів зі штучним інтелектом на підприємствах, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Метою дослідження є демонстрація конкурентних переваг автоматизовано-роботизованих підприємств над суто автоматизованими при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Завдання дослідження. Привернути увагу до впливу роботизованої техніки з імплементаційним штучним інтелектом у всіх сферах недалекого майбутнього; проаналізувати особливості здійснення зовнішньоекономічної діяльності роботизованих підприємств; окреслити конкурентні переваги та умови впровадження роботизованої техніки на сучасному ринку.

Методи дослідження. Комплекс наукового абстрагування – при наголошенні на проблемі витіснення роботами зі штучним інтелектом багатьох професій, теоретичний порівняльний аналіз – при розгляді конкурентних переваг автоматизовано-роботизованих і суто автоматизованих підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність та синтез власних інноваційних ідей – при оформленні висновків і пропозицій.

Результати дослідження. На протязі десятиліть вже звикли говорити про конкурентні переваги, як про спеціальні важелі успішності та непереможності підприємства. Сьогодні все набагато глибше, глобальніше й без складової бачення майбутньої відповідності вимогам і умовам сучасного ринку за всіма факторами та показниками конкурентоспроможності товару чи підприємства не існує. Тільки стратегічне бачення, далекоглядність, вміння моделювати прогнози на десятиріччя вперед і приймати ефективні управлінські рішення робить менеджмент зовнішньоекономічної діяльності життєздатним і затребувано-доцільним.

Настав час, коли конкурентоздатність підприємства чи товару оцінюється не стільки за співвідношенням ціни та якості, скільки за ступенем задоволеності тієї чи іншої потреби споживача. Неможливо прирівняти конкурентоздатність до якості чи до рівня технології, бо в усіх сферах людської життєдіяльності методи

традиційного порівняльного аналізу й інтегрованого синтезу витіснилися засобами комп'ютеризації, роботизації та діджиталізації.

Роботи з імплементацією штучним інтелектом швидко удосконалюють не тільки себе, не тільки оточуючий світ, а й рівень усвідомленості людей щодо неминучості заміни багатьох професій людської праці на синергію роботизованих потужностей, що управляються людським інтелектом. Конкурентні переваги змінюють тенденції та відтінки стратегічних позицій підприємств з погляду активності інтелектуального капіталу, як максимальної споживчої ефективності.

Сучасні високі технології та діджиталізовані бізнес-моделі значно підвищують збутову та сервісну діяльність, бо впровадження робототехніки однозначно підсилює конкурентні переваги на міжнародному рівні. Хочеться звернути увагу на сучасну нерівномірність співвідношення роботорозробок для промисловості до використання їх в економіці. Навіть у Китаї, що є на сьогодні передовим за надшвидкими темпами зростання ринку робототехніки показники невикористаного потенціалу всередині своєї країни невисокі. Китайський ринок роботів досі невірноважений за частками національних і японських виробників, що обумовлено більшою довірою до відомих японських брендів, як автоматизовано-роботизованих. Все це наочно свідчить про існуючий рівень конкуренції, що спонукає до виробництва все більшої кількості роботів за ціною, що стрімко знижується. Щоб мати все ж-таки великі фінансові прибутки конкуруючі корпорації об'єднуються, але штаб-квартири і ринки збуту знаходяться в різних країнах. Активність і бажання китайців захмарно заробляти на експорті роботів і конкурувати з японцями стимулює великі компанії Німеччини, Швейцарії, Нідерландів тощо створювати багатонаціональні (транснаціональні) корпорації зі застосуванням найсучасніших технологій (рис. 1). Прогнозується, що вже з 2022-го року корпорацією ABB почнеться серійне виробництво роботів зі штучним інтелектом, які у свою чергу будуть виробляти собі подібних роботів і за допомогою нейронних мереж, що самонавчаються, самовдосконалюються надшвидкими темпами. Поки що китайські виробництва програють японським саме тому, що вони залишаються суто автоматизованими в той час, коли японські підприємства автоматизовано-роботизовані. Саме ця недолугість спонукає китайський вищий менеджмент в галузі зовнішньоекономічної діяльності до стратегії об'єднання потужностей і фінансів з метою отримання синергетичного ефекту.

На сьогодні організаційно об'єднано технології чотирьох великих корпорацій Yaskawa, ABB, KUKA та Fanuc заради того, щоб і виробництво зі всіма потужностями, і ринок збуту концентрувалися всередині Китаю. Час покаже наскільки така стратегія далекоглядна й чи дасть їм це змогу ще довгий термін утримувати лідерські позиції в галузі міжнародних продажів робототехніки зі штучним інтелектом.

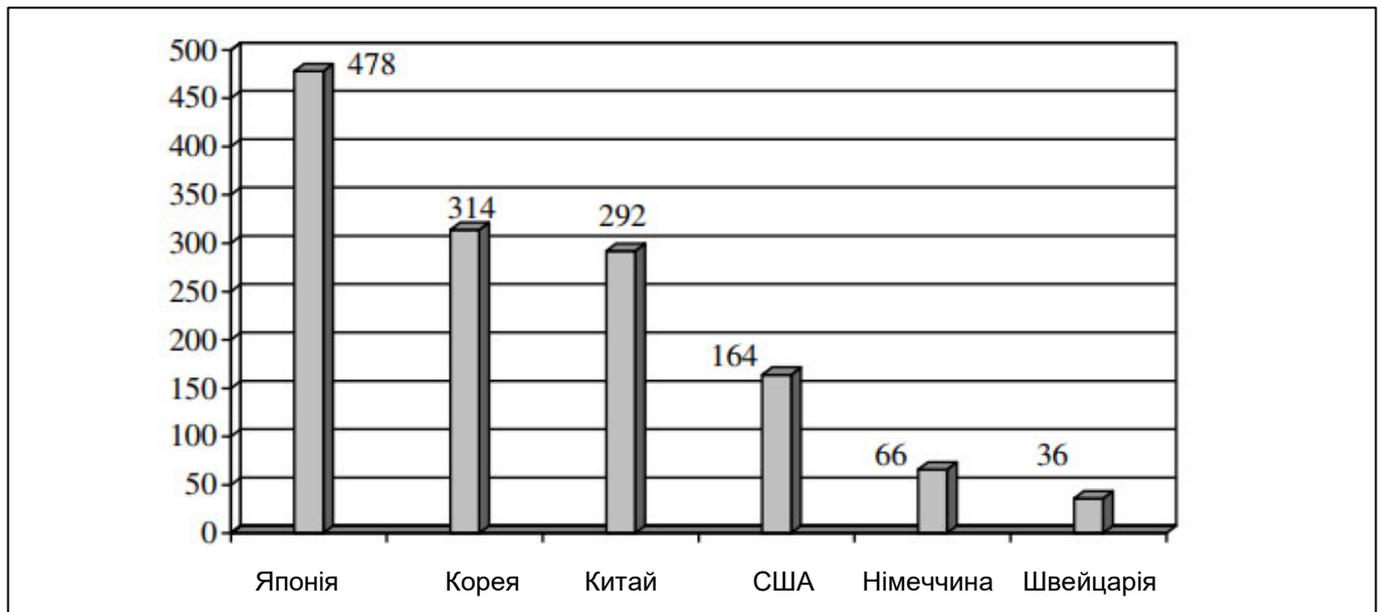

Рисунок 1. Кількість роботизованих підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, станом на 01.06.2020 р.

Джерело: News NAURR

Показовим прикладом автоматизованої роботизації сільськогосподарських підприємств Японії, що експортують фермерську продукцію, є заміна на полях людей похилого віку роботами та дронами-безпілотниками. Роботи вже можуть сортувати продукцію при зборі врожаїв і їх нараховується більше 25 різних типів. Автоматизовано роботизовані не тільки безпілотники, а й велика сільськогосподарська техніка, що вдєсятеро ефективніше працює на рисових полях Японії.

Конкурентні переваги автоматизовано-роботизованих підприємств над суто автоматизованими очевидні, тому в результаті дослідження виокремилися певні поради для безпроблемного переведення виробництва з одного стану до іншого заради підвищення рівня конкурентоздатності на міжнародній арені (рис. 2).

Пропонується 4-ри основні етапи переходу підприємств від автоматизації до автоматизованих системоконкомплексів роботизації (комплексів роботизованих функціоналів з'єднаних за допомогою автоматизованих систем) з метою підвищення конкурентоздатності підприємств, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю:

- 1) розроблення Положення щодо модернізації виробництва та складення бізнес-планів різної строковості;
- 2) вирішення питання сервісу обслуговування роботів шляхом перекваліфікації власних працівників чи залучення зовнішніх;
- 3) проведення 3D-моделювання системоконкомплексів роботизації з метою розрахунку прогнозів від типу/класу роботів, складності управління, габаритності, потужності тощо;
- 4) експериментальне випробування/тестування автоматизовано-роботизованого обладнання до початку імплементації у виробництво.

Доцільність впровадження штучноінтелектуальних роботів до виробництв, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, краще обґрунтовувати на прикладах еластичних товарів, бо саме вони є життєвонеобхідними, життєздатними та завжди затребуваними, тому найбільше сприяють збільшенню конкурентних переваг. Еластичні товари апіорі конкурентоспроможні. Людина не може жити без води. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ – World Health Organization), тільки в Європі понад 100 млн. людей не мають доступу до якісних водних ресурсів. Згідно з прогнозами, в 2025 році 2/3 населення планети буде страждати від нестачі води. Ще в 1984 році ВООЗ випустила Посібник для контролю якості питної води «Все про воду для майбутніх поколінь» (переглянутий і доповнений у 1992 році) [4], на підставі якого країни розробляють національні нормативні документи.

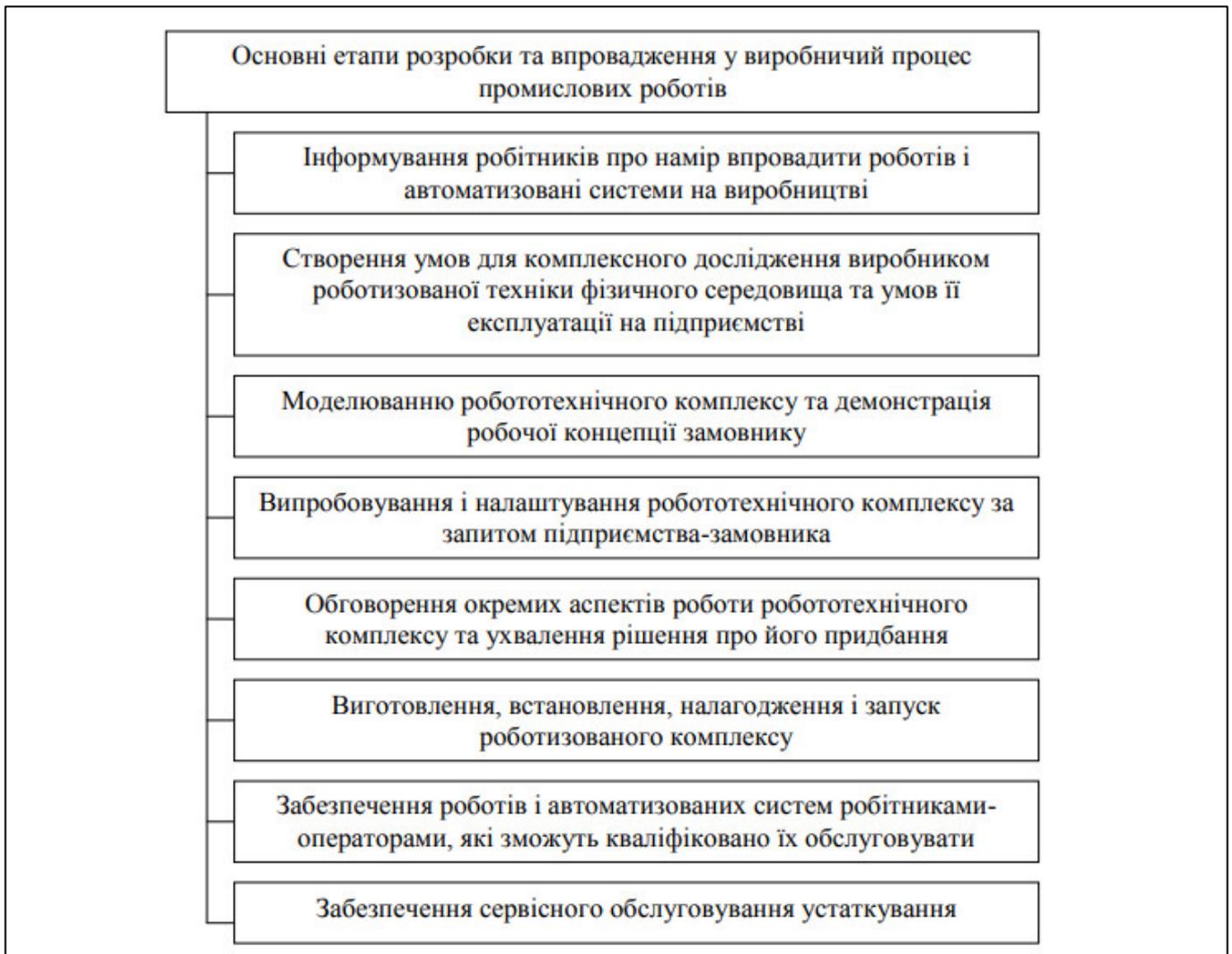

Рисунок 2. Схема поетапної автоматизованої роботизації підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність
Джерело: авторська розробка

Рекомендації ВООЗ формуються на результатах багаторічних фундаментальних досліджень на основі поняття «Рекомендована добова норма споживання», тобто «кількість речовини в їжі або воді в перерахунку

на масу тіла (мг/кг або мкг/кг), яку може вживати людина щодня впродовж усього життя без помітного ризику для здоров'я» [2].

На сьогодні в Україні питання якості води регулюється Законом «Загальнодержавної цільової соціальної програми «Питна вода України» на 2022-2026 роки» [3], який гармонізований з Директивою ЄС (98/83/ЄС). З його прийняттям впровадження сучасних систем водоочистки ведеться тепер в нашій країні в більш широких масштабах. Багато в чому це пов'язано з тим, що водне господарство давно потребувало модернізації (в окремих регіонах воно і зараз знаходиться в критичному стані). Місцеві органи влади та суб'єкти господарської діяльності змушені закладати в бюджети значні суми на переобладнання своїх систем водоочистки та водопостачання. Цю сферу охоплюють відразу три державні структури – Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства, Міністерство охорони навколишнього середовища та Державний комітет України по водному господарству.

На сформованому ринку обладнання та послуг з очищення та підготовки води активно діють кілька сотень постачальників, третина з яких вважаються великими. Виділяється група підприємств, що постачають обладнання за німецькими технологіями. Вона охоплює підприємства з Чехії, Словаччини та Австрії, на частку яких припадає близько чверті всіх поставляються на ринок матеріалів та роботизованого обладнання для водного господарства. Друга за чисельністю група – українська. Її частка становить близько 10% присутніх на ринку компаній-виробників. Українці пропонують широкий спектр автоматизованого обладнання, аналогічно китайцям програваю без автоматизованої роботизації. Крім польських підприємств (до 5% постачальників зовнішнього ринку), в значно меншій мірі представлені інші європейські країни: Італія, Бельгія, Нідерланди, Франція, Іспанія. Зрідка на ринку з'являються прибалтійські та угорські автоматизовані підприємства. Невелику активність зараз демонструють деякі американські корпорації, які скоріше за все готують прорив і поступово нарощують автоматизовано-роботизовані потужності.

Висновки. Результати дослідження вимагають пошуку наукових прогнозів і рекомендацій, а також експериментів, що повинні адекватно фінансуватися та інвестуватися [1] на рівні влади України й зацікавлених осіб-спонсорів.

Звісно, що стримуючим моментом інтегрування автоматизованих системоконкомплексів роботів до підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, є суттєві затрати на придбання та впровадження; небажання сьгоднішніх відповідальних осіб вникати в суть/зміст нових технологічних процесів, що згодом може привести до справжніх викликів у вигляді катастроф.

З метою подовження життєвого циклу людських ресурсів і інтелектуальних людських потенціалів в епоху неминучої роботизації всіх процесів рекомендовано:

- забезпечити доступ студентства до повної діджиталізації та цифровізації усіх предметних курсів освітнього процесу та утилізації всіх рукописних розрахунків при вирішенні завдань і проблем технологічного процесу;

- сприяти справжній мобільності молоді, що навчається, та молодих спеціалістів для створення вільного міжнародного простору обміну досвідом, що приведе до нових форм зовнішньоекономічних відносин;

- розвивати центри, лабораторії, практичні бази для оволодіння інтегрованими професіями керівників, що зможуть ефективно управляти штучноінтелектуальним робото-персоналом в недалекому майбутньому.

Темою наступного наукового дослідження має стати питання законодавчо-правового поля визначення штучноінтелектуального робота від поняття «електронного агента» до «електронної особистості». Це дуже тонке питання й початково потрібний певний правопорядок без помилки в ідентифікації робото-істоти/суб'єкто-об'єкту тощо.

Список використаних джерел

1. Кузнєцова Т. Найближча перспектива менеджменту організацій – управління робото-персоналом. *Економічний аналіз*. Вип. 3. С. 160-165.
2. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Загальнодержавна цільова соціальна програма «Питна вода України» на 2022-2026 роки. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ji05633a?ed=2021_07_01
4. Все про воду для майбутніх поколінь. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Natsionalna-dopovid-pro-yakist-pitnoyi-vodi-ta-stan-pitnogo-vodopostachannya-v-Ukrayini>

References

1. Kuznietsova T. (2021). *Naiblyzhcha perspektyva menedzhmentu orhanizatsii – upravlinnia roboto-personalom [Nearest perspective of organization management – robot personnel management]. Economic analysis – Ekonomichnyi analiz*, 3. 160-165 [Ukr]
2. *Vikipediia [Wikipedia] (2019)*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [Ukr]
3. *Zahalnoderzhavna tsilova sotsialna prohrama «Pytna voda Ukrainy» na 2022-2026 roky [National target social program «Drinking water of Ukraine» for 2022-2026]*. 2021. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ji05633a?ed=2021_07_01 (Ukr)
4. *Vse pro vodu dlia maibutnikh pokolin [All about water for future generations]*. 2021. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Natsionalna-dopovid-pro-yakist-pitnoyi-vodi-ta-stan-pitnogo-vodopostachannya-v-Ukrayini> [Ukr]

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кузнєцова Тетяна Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

e-mail: vottaktvk@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7142-6314

Researcher ID:U-1061-2018

Паламарчук Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

e-mail: oханapalamarchuck@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3267-0917

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Кузнєцова Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, практической психологии и инклюзивного образования

Университет Григория Сковороды в Переяславе.

e-mail: vottaktvk@gmail.com

Паламарчук Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики,
Университет Григория Сковороды в Переяславе.

e-mail: oханapalamarchuck@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuznetsova Tetiana, PhD (Economy), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Practical Psychology and Inclusive Education,

Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav.

e-mail: vottaktvk@gmail.com

Palamarchuk Oksana, PhD (Economy), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav.

e-mail: oханapalamarchuck@ukr.net

УДК 658.153:330.4

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-79-89>

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОЦІНКУ ВАРТОСТІ БІЗНЕСУ

Семененко О. Г.
Черняєв О. С.

В статті представлено модель впливу оцінки ефективності діяльності підприємства на вартість бізнесу та побудова прогнозу розвитку компанії.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад та прикладних аспектів моделювання процесу оцінки бізнесу та ефективності господарської діяльності підприємств.

Метою роботи є обґрунтування моделі впливу ефективності діяльності підприємства на вартість бізнесу.

Методологічна основа статті Для досягнення мети, вирішення поставлених у дослідженні завдань використано комплекс загальнонаукових та прикладних методів досліджень: метод аналізу та синтезу, системного аналізу, моделювання, експертного оцінювання, анкетування, опитування, методи аналітичного планування та прогнозування, рейтинговий метод, метод комплексних вагових оцінок на основі нечітких множин, економіко-математичні, статистичні методи.

Результати роботи. Розроблено структурно-логічну модель оцінки бізнесу та ефективності діяльності підприємства; представлено економіко-математичну модель впливу ефективності діяльності підприємства на вартість його бізнесу, вдосконалено алгоритми оцінки: ефективності діяльності підприємства, на основі інтегрального показника та вартості бізнесу, на основі узагальненого показника вартості. Розглянуто приклад застосування моделей оцінки до діяльності підприємства молокопереробної галузі, обґрунтовано стратегії та план розвитку в контексті підвищення ефективності діяльності підприємства та вартості його бізнесу.

Галузь застосування результатів. Представлені у статті теоретичні положення дали змогу сформулювати пропозиції науково-практичного характеру щодо моделювання впливу на оцінку вартості бізнесу ефективності господарської діяльності підприємства молокопереробної промисловості, в процесі стратегічного планування.

Висновки. Вплив ефективності діяльності підприємства на вартість бізнесу підтверджується не тільки в ході практичної виробничої діяльності, але й в процесі складання стратегічних планів розвитку бізнесу. Тому оцінка та моделювання залежності між даними факторами дозволяє більш якісно прогнозувати та планувати бізнес-процеси, оптимізувати алгоритм прийняття рішень що до вдосконалення господарської діяльності, підвищення ефективності та збільшення вартості бізнесу.

Ключові слова: моделі, оцінка, вартість бізнесу, ефективність діяльності, прогноз.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОЦЕНКУ СТОИМОСТИ БИЗНЕСА

Семененко Е. Г.
Черняев А. С.

В статье представлена модель влияния оценки эффективности деятельности предприятия на стоимость бизнеса и построение прогноза развития компании.

Предметом исследования является совокупность теоретико-методологических принципов и прикладных аспектов моделирования процесса оценки бизнеса и эффективности хозяйственной деятельности предприятий.

Целью работы стало обоснование модели влияния эффективности деятельности предприятия на стоимость бизнеса.

Методологическая основа статьи. Для достижения цели, решения поставленных в исследовании задач использован комплекс общенаучных и прикладных методов исследований: метод анализа и синтеза, системного анализа, моделирования, экспертного оценивания, анкетирования, опроса, методы аналитического планирования и прогнозирования, рейтинговый метод, метод комплексных весовых оценок на основе нечетких множеств, экономико-математические, статистические методы.

Результаты работы. Разработана структурно-логическая модель оценки бизнеса и эффективности деятельности предприятия; представлена экономико-математическая модель влияния эффективности деятельности предприятия на стоимость его бизнеса, усовершенствованы алгоритмы оценки: эффективности деятельности предприятия, на основе интегрального показателя и стоимости бизнеса, на основе обобщенного показателя стоимости. Рассмотрен пример применения моделей оценки деятельности предприятия молокоперерабатывающей отрасли, обоснованы стратегии и план развития в контексте повышения эффективности деятельности предприятия и стоимости его бизнеса.

Область применения результатов. Представленные в статье теоретические положения позволили сформировать предложения научно-практического характера по моделированию влияния на оценку стоимости бизнеса эффективности хозяйственной деятельности предприятия молокоперерабатывающей промышленности, в процессе стратегического планирования.

Выводы. Влияние эффективности деятельности предприятия на стоимость бизнеса подтверждается не только в ходе практической производственной деятельности, но и в процессе составления стратегических планов развития бизнеса. Поэтому оценка и моделирование зависимости между данными факторами позволяет более качественно прогнозировать и планировать бизнес-процессы, оптимизировать алгоритм принятия решений относительно совершенствования хозяйственной деятельности, повышения эффективности и стоимости бизнеса.

Ключевые слова: модели, оценка, стоимость бизнеса, эффективность деятельности, прогноз.

MODELING THE INFLUENCE OF ENTERPRISE EFFICIENCY ON BUSINESS VALUE ASSESSMENT

Semenenko Olena
Cherniaiev Olexandr

The article presents a model of the impact of assessing the effectiveness of the enterprise on business value and building a forecast of the company.

The subject of the research is a set of theoretical and methodological principles and applied aspects of modeling the process of business evaluation and efficiency of economic activity of enterprises.

The aim of the work is to substantiate the model of the impact of enterprise efficiency on business value.

Methodological basis of the article. A set of general scientific and applied research methods was used to achieve the goal and solve the tasks set in the research: method of analysis and synthesis, system analysis, modeling, expert evaluation, questionnaires, surveys, analytical planning and forecasting methods, rating method, complex weight estimation method based on fuzzy sets, economic-mathematical, statistical methods.

Results of work. The structural and logical model of business evaluation and efficiency of the enterprise activity is developed; the economic-mathematical model of influence of efficiency of activity of the enterprise on cost of its business is presented, algorithms of an estimation are improved: efficiency of activity of the enterprise on the basis of an integrated indicator and cost of business on the basis of the generalized indicator of cost. An example of application of evaluation models to the activity of a dairy enterprise is considered, strategies and development plan are substantiated in the context of increasing the efficiency of the enterprise and the value of its business.

Field of application of results. *The theoretical provisions presented in the article made it possible to form proposals of scientific and practical nature for modeling the impact on business valuation of the efficiency of economic activity of the dairy industry, in the process of strategic planning.*

Conclusions. *The impact of enterprise efficiency on business value is confirmed not only in the course of practical production activities, but also in the process of drawing up strategic business development plans. Therefore, the assessment and modeling of the relationship between these factors allows better forecasting and planning of business processes, optimize the decision-making algorithm to improve economic activity, increase efficiency and increase business value.*

Key words: *models, estimation, business value, efficiency of activity, forecast.*

JEL Classification: *O12, O21, C61, D61*

Постановка проблеми. В сучасних умовах кризи економіки країни чітко уявлення щодо реальної вартості компанії дозволяє її власникам приймати своєчасні і обґрунтовані управлінські рішення, пов'язані з розвитком компанії або припиненням її функціонування на цільовому ринку. Система економічного оцінювання дозволяє майбутнім та сучасним інвесторам мати уявлення про вартість капіталовкладень і перспективи розвитку компаній, які працюють на ринку і доступні для капіталовкладень або купівлі. Тому вдосконалення методології проведення економічної оцінки та побудова моделі впливу ефективності діяльності та вартості бізнесу залишається актуальним напрямом наукових та прикладних досліджень економічної науки. Особливо це важливо для молокопереробних підприємств країни у зв'язку зі ризикою ринку молочної продукції в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню даної проблеми присвятили праці багато закордонних та українських вчених, серед яких: Абрамс Дж., Алєйнікова Н., Бобко Н., Бродська І., Городня Т., Загорна Т., Кирилеко Л., Корягін М., Модильяни Ф., Миллер. М., Маркус Я., Тертична Н. та інші.

Виділення не вирішених раніше проблем. Не зменшуючи значення наукових напрацювань вчених, все ж слід відзначити, що питання моделювання впливу оцінки ефективності діяльності на вартість бізнесу залишаються не до кінця вирішеними та потребують системного аналізу, враховуючи сучасний стан економіки країни та тенденцій розвитку ринку.

Мета статті – теоретичне обґрунтування науково-методичних рекомендацій щодо побудови моделі впливу ефективності господарської діяльності на оцінку вартості бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок між ефективністю діяльністю підприємства та оцінкою його вартості зумовлений визначенням ринкових відносин та самою системою руху капіталів. Чим вище прибуток, як джерело чистого грошового потоку тим вище вартість бізнесу. Тому моделі, що оцінюють показники ефективності, вартості та їх взаємозв'язок залишаються актуальним напрямом стратегічного планування.

Ефективність діяльності підприємства з точки зору її оцінювання узгоджує цілі фінансово-господарської діяльності підприємства і фактичний рівень їх досягнення. Метою такої оцінки є обґрунтування господарських рішень щодо стратегій розвитку або антикризової політики на перспективу.

Теорія оцінки ефективності (як оцінки результату) поділяється на економічну, організаційну та соціальну ефективність. Економічна ефективність відображає: ступінь використання матеріальних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів; виробництво продукції відповідної вартості при найменших витратах; досягнення найбільшого обсягу виробництва за використанням ресурсів відповідної вартості; міру витрат на досягнення поставлених цілей [9, с. 453].

Економіко-математичною основою ефективності є система критеріїв та показників, що характеризують якісні та кількісні процеси господарської діяльності. До основних вимог системи вимірювання ефективності відносять: повноту, інформативність, неперервність.

В економічній теорії критеріями ефективності можуть бути: конкурентоспроможність, інноваційність, прибутковість, тощо. Кожен з критеріїв пов'язаний один з одним, як динамічно так і якісно, тому, в залежності від цілей економічного оцінювання, обирають свій набір як показників так і критеріїв оцінювання.

Оцінка вартості бізнесу передбачає таке оцінювання вартості, що створюється в результаті конкретної діяльності, яка здійснюється в межах певної організаційно-правової форми бізнесу. Головним критерієм при цьому має бути доходність певного виду бізнесу. Це безпосередньо впливає на вибір адекватного методичного підходу оцінки і, в такому випадку, головним критерієм для оцінювача стає можливість кількісно оцінити спроможність бізнесу генерувати дохід та грошові потоки [4, с. 27].

Отже *економічна оцінка вартості бізнесу* це процес, що базується на сукупності принципів, методів та умов, які забезпечують організацію та проведення оцінки вартості бізнесу, згідно мети оцінювання.

Економічна оцінка ефективності діяльності це багатоаспектний процес, що базується на результатах комплексного аналізу діяльності підприємства за певний період господарської діяльності і містить аналітичну оцінку певної сукупності показників діяльності, яка виражає відповідність результатів і витрат підприємства цілям діяльності та інтересам власників.

За загальною метою ці оцінки взаємопов'язані та взаємозалежні.

Обраний нами алгоритм обрахування узагальненої оцінки вартості бізнесу згрупований по окремих методологічних підходах: вартісному, дохідному та ринковому і акумулюється у зваженому показнику вартості бізнесу.

Аналітична оцінка економічної ефективності підприємства базується на результатах комплексного аналізу діяльності господарства за певний період господарської діяльності і акумулюється в інтегральному показнику ефективності діяльності підприємства.

Отже загальний алгоритм нашого дослідження полягає в наступному:

1. Провести оцінку вартості бізнесу за різними методологічними підходами.
2. Обчислити узагальнену оцінку вартості бізнесу.
3. Провести оцінку ефективності діяльності підприємства.
4. Обчислити інтегральний показник ефективності господарської діяльності підприємства.
5. Дослідити вплив ефективності на вартість бізнесу на основі економіко-математичних моделей.
6. Запропонувати заходи та стратегії що до підвищення вартості бізнесу на основі корегування показників ефективності та спрогнозувати сценарії діяльності підприємства на майбутнє на основі методів аналітичного прогнозування.

Узагальнюючи викладенні міркування ми розробили структурну модель оцінки ефективності та вартості бізнесу підприємства (рис.1), яка представляє теоретико-методологічні підходи та алгоритм організації нашого дослідження.

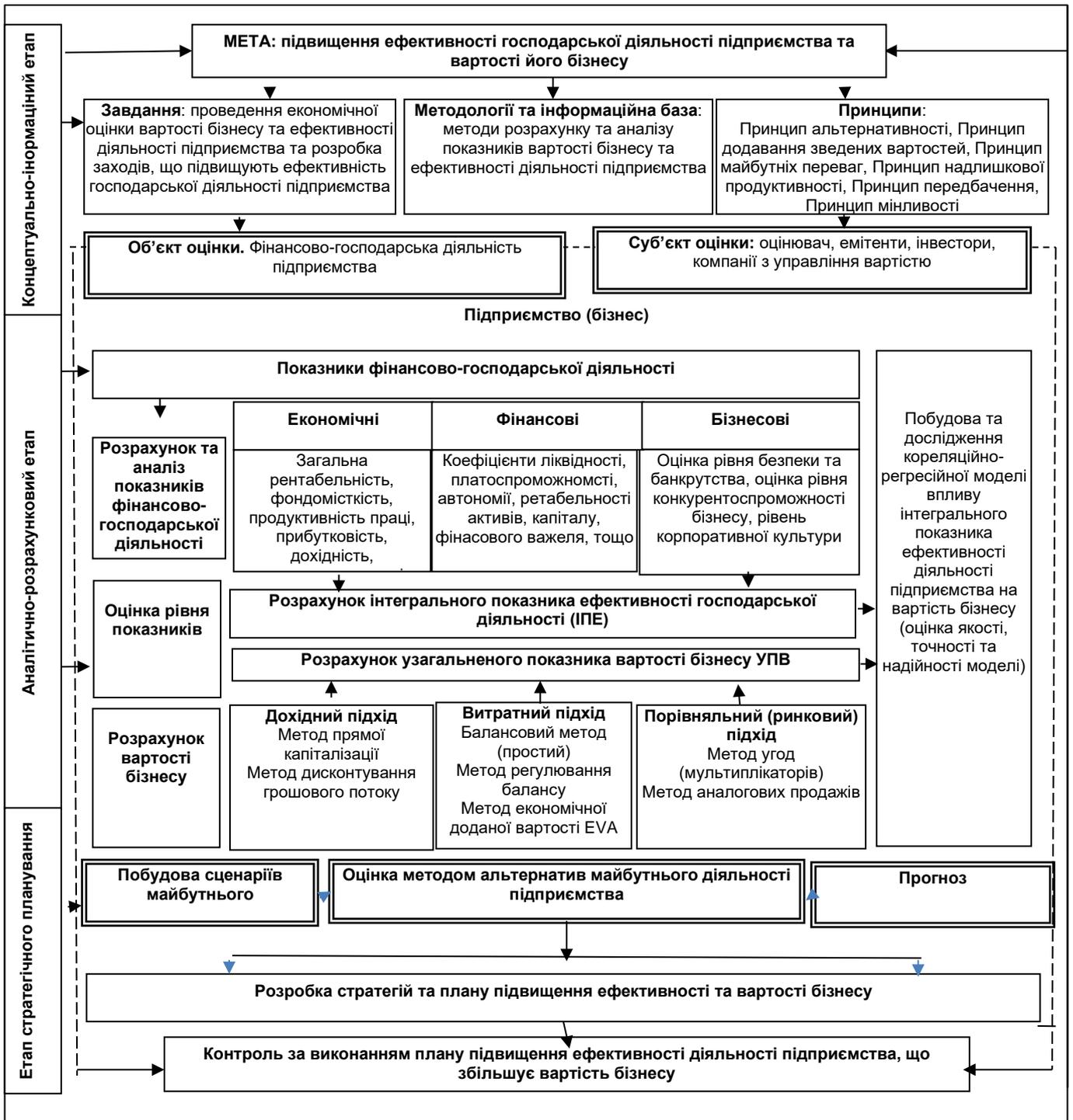

Рис. 1. Структурна модель оцінки вартості бізнесу та ефективності діяльності підприємств, та їх взаємозалежності

На першому етапі – концептуально-інформаційному потрібно зібрати інформаційну базу дослідження, включно: нормативні акти, закони, звіти фондового ринку, підприємства, методики оцінки по окремих підходах, зібрати значення окремих показників. Обґрунтувати математичний та аналітичний апарат, що потрібен для здійснення оцінки, вибрати горизонт оцінки і інтервал майбутнього прогнозу.

На другому етапі – аналітично розрахунковому потрібно: провести моніторинг фінансово-економічної діяльності об'єкта дослідження, розрахувати показники, згідно блоків інтегральної оцінки ефективності діяльності підприємства. Провести оцінку вартості підприємства, здійснити економічний аналіз результатів, розрахувати інтегральні показники ефективності та узагальнені показники вартості бізнесу за обраний період дослідження. На основі цих даних провести аналіз динаміки ряду та економіко-математичне дослідження залежності між економічною ефективністю та вартістю бізнесу.

На третьому, заключному етапі – стратегічного планування моделі потрібно проаналізувати загрози та можливості підприємства, його сильні та слабкі сторони, обґрунтувати стратегію та шляхи, що можуть підвищити ефективність діяльності підприємства. Методами аналітичного прогнозування обрати найбільш вірогідний сценарій розвитку підприємства на перспективу та запропонувати план заходів підвищення ефективності досліджуваного підприємства, що збільшить його ринкову вартість.

Даний алгоритм достатнього об'ємний але при виконанні простий і зрозумілий. В процесі організації дослідження широко використовуються математичні методи та моделі. Але застосовуючи доступне програмне забезпечення такі розрахунки не важки.

Розглянемо пропонувані алгоритм на практиці. За базу дослідження нами було взято діяльність ТОВ «Переяслав-Молпродукт» – підприємства молокопереробної галузі, що відноситься представників до малого бізнесу (154 чол. прац.) в Київській області.

Інтегральна оцінка вартості бізнесу досліджуваного підприємства з 2015 по 2020 роки проводилася за трьома методологічними підходами (вартісним, дохідним та порівняльним) (табл.1).

Таблиця 1. Зведена таблиця вартості бізнесу ТОВ «Переяслав-Молпродукт» за 2015-2020 рр.

Показники вартості бізнесу та підприємства	Вага	Роки					
		2015	2016	2017	2018	2019	2020
вартість підприємства за витратним методом (чистого балансу)	0,025	8906,0	10624,0	13775,0	15462,0	15331,0	16936,0
вартість бізнесу скоригована	0,15	2978,0	3293,0	4859,0	7229,0	7461,0	6848,0
поточна вартості компанії методом EVA	0,15	1967,0	2435,0	2990,4	3099,1	3181,8	2942,6
Вартість бізнесу за доходним методом (дисконтування)	0,15	1727,5	1845,0	2525,0	3153,8	3597,5	3878,8
Вартість бізнесу за ринковим методом мультиплікаторів	0,15	1945,3	2434,3	2697,9	2829,5	2857,9	3043,4
Вартість підприємства методом порівнянь продажів	0,025	8638,8	10305,3	13361,8	14843,5	14411,1	15840,0
Узагальнений показник вартості бізнесу		1732,4	2027,6	2642,8	3196,1	3292,4	3324,0

Вона обчислювалася за методом чистого балансу, методом скоригованої вартості, поточної вартості, методом EVA, за доходним методом дисконтування, за ринковим методами: мультиплікаторів та порівнянь продажів.

Найбільшою вартість підприємства була у 2020 році, на рівні 3 млн. 324 тис. грн. Порівнюючи вартість товариства з ринковою вартістю аналогічного бізнесу можна вважати, що оцінка низька. Скоригував вартість бізнесу на темп інфляції ми порівняли її з середньорічною ставкою капіталізації (рис. 2).

Аналіз отриманих результатів показав, що зростання вартості бізнесу досліджуваного підприємства проходить незадовільними темпами. Якщо на початку періоду темп приросту був на рівні 14-13% щорічно, то з 2019 по 2020 роки темп зростання бізнесу уповільнився в середньому до 1%.

Такий стан характеризує зменшення ефективності діяльності підприємства на ринку молочної продукції і в подальшому може звести до кризових явищ: (банкрутства або збитковості). Підприємству необхідно розробити стратегію підвищення ефективності діяльності підприємства і відповідно вартості бізнесу в найближчий період.

Обрахуємо інтегральні показники ефективності діяльності підприємства за нашою методологією. Інтегральний показник формується з даних звітів підприємства по блоках: загально-економічному (рентабельність, дохідність, продуктивність праці, конкурентоспроможність продукції, матеріаловіддача, фондівіддача); фінансовому блоку (коефіцієнт автономії, коефіцієнт співвідношення позикових та власних засобів (важеля), коефіцієнт маневреності власних засобів, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт термінової ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт обіговості активів, коефіцієнт оборотності

основних засобів, коефіцієнт обіговості запасів, тривалість одного обороту запасів, коефіцієнт обіговості дебіторської заборгованості, тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, коефіцієнт обіговості кредиторської заборгованості, тривалість одного обороту кредиторської заборгованості, тривалість оборотності оборотних засобів); по блоку бізнес (корпоративна) ефективність (коефіцієнт Бівера, коефіцієнт Чессера, коефіцієнт Лісса, показники конкурентоспроможності, ефективність корпоративної культури). Динаміка загального показника ефективності господарської діяльності ТОВ «Переяслав-Молпродукт» з 2016 по 2020 роки представлено в табл. 2.

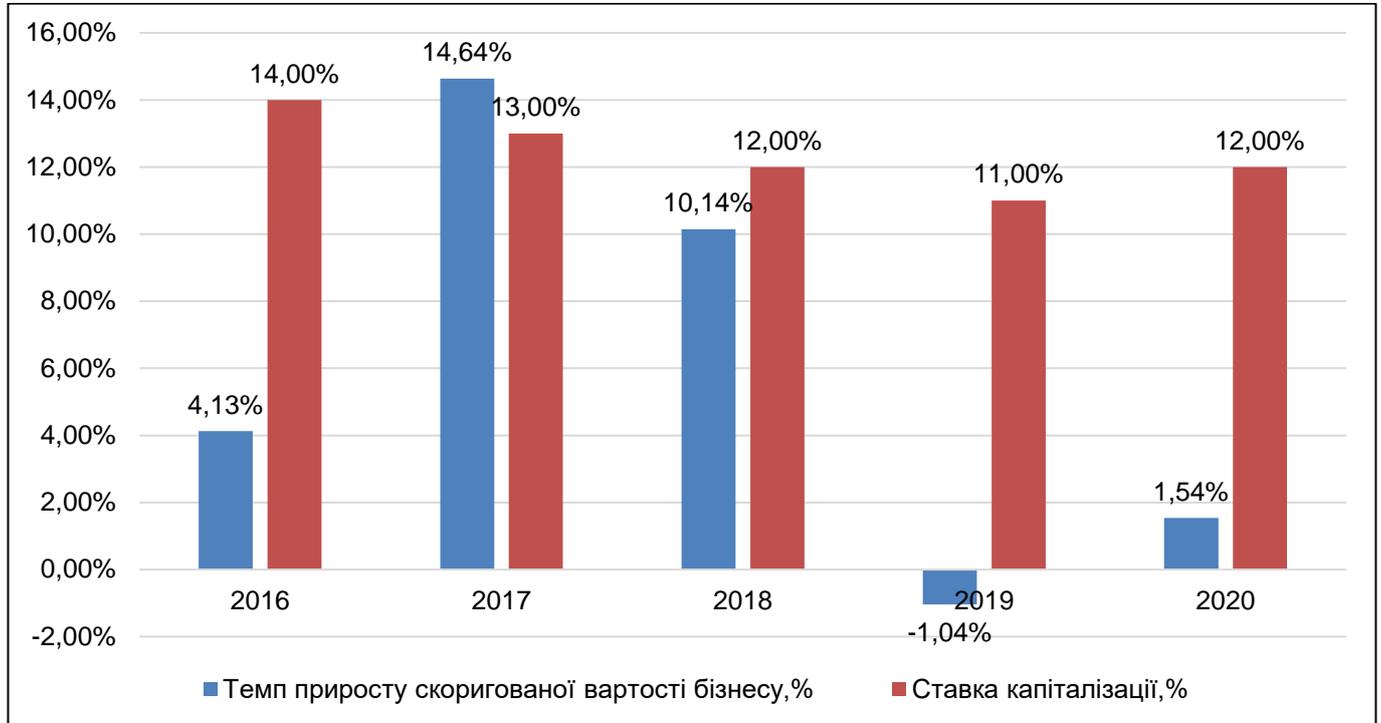

Рисунок 2. Динаміка темпу приросту скоригованого показника вартості бізнесу ТОВ «Переяслав-Молпродукт» з 2016 по 2020 роки та середньорічної ставки капіталізації по Україні.

Згідно шкалі показників ефективності в досліджуваній період підприємство мало позитивну динаміку по кожному з блоків діяльності. Але аналіз та вивчення тенденцій не свідчить про зростання ефективності в цілому. За нашими розрахунками оцінка ефективності діяльності підприємства в наступні 3 роки суттєво не збільшиться. Рівень від 0,75 до 0,77 відповідає середньому рівню розвитку компанії. Отже і вартість бізнесу не зростає.

Інтегральний показник ефективності діяльності підприємства, на нашу думку напряму впливає на вартість бізнесу підприємства. Тому виділені нами блочні оцінки, помножені на вагові коефіцієнти визначають стан ефективності діяльності підприємства і дають можливість прогнозувати його на майбутнє.

Таблиця 2. Інтегральні показники ефективності діяльності підприємства у 2016-2020 рр. та в прогнозний період 2021-2023 рр.

Блоки оцінки	Вага	Базові роки					Прогноз		
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Економічний	0,38	0,64	0,67	0,67	0,69	0,71	0,70	0,71	0,73
Фінансовий	0,34	0,63	0,67	0,77	0,76	0,77	0,78	0,78	0,79
Бізнесовий (корпоративний)	0,28	0,70	0,71	0,79	0,78	0,77	0,77	0,78	0,77
Інтегральний показник ефективності господарської діяльності	1	0,66	0,68	0,74	0,74	0,74	0,75	0,75	0,77

Тобто гіпотеза про наявність зв'язку між інтегральними показником ефективності діяльності підприємства та узагальненим показником вартості бізнесу має теоретичне та практичне обґрунтування, про що свідчить кореляційний аналіз вхідних даних динамічних рядів (табл. 3).

Згідно формул розрахунків вище наведених показників, можна зробити висновок про існування залежності між складовими інтегрального та узагальненого показника, хоча є ризик наявності мультиколінеарності вхідних факторів та гетероскедастичності вихідних даних. Тому, враховуючи необхідність дослідити дані фактори та достатньо великі значенні коефіцієнтів парної кореляції, ми розглянемо ряд аналітичних, динамічних залежностей між результируючими і факторними показниками.

Таблиця 3. Коефіцієнти парної кореляції між факторними та показниками

Кореляційні фактори	Вартість бізнесу	Інтегральний показник ефективності господарської діяльності	Економічний показник ефективності господарської діяльності	Фінансовий показник ефективності господарської діяльності	Бізнесовий (корпоративний показник ефективності господарської діяльності)
Вартість бізнесу	1,0				
Інтегральний показник ефективності господарської діяльності	0,96	1,0			
Економічний показник ефективності господарської діяльності	0,86	0,83	1,0		
Фінансовий показник ефективності господарської діяльності	0,96	0,99	0,84	1,0	
Бізнесовий (корпоративний показник ефективності господарської діяльності)	0,95	0,92	0,69	0,92	1,0

Найбільш точними трендами динаміки вартості бізнесу є регресії лінійного та квадратичного тренду, рівняння яких та рівень апроксимації представлено на рис. 3.

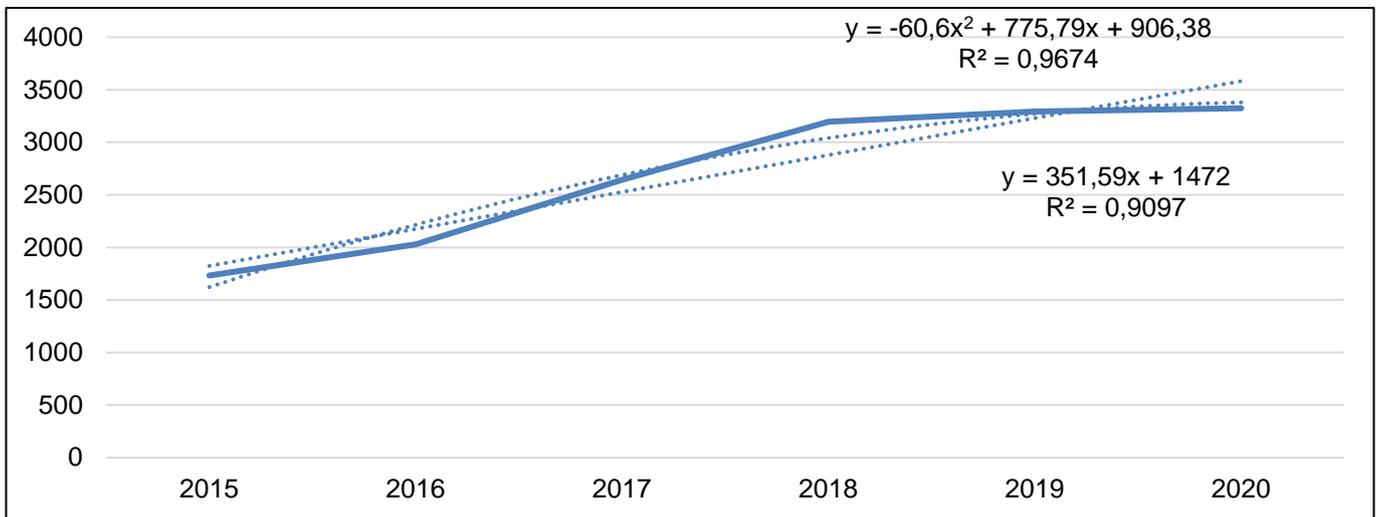

Рисунок 3. Тренд динамічного ряду узагальненого показника вартості бізнесу

Динаміка інтегрального показника ефективності діяльності підприємства з точки зору тренду представлено на рис. 4.

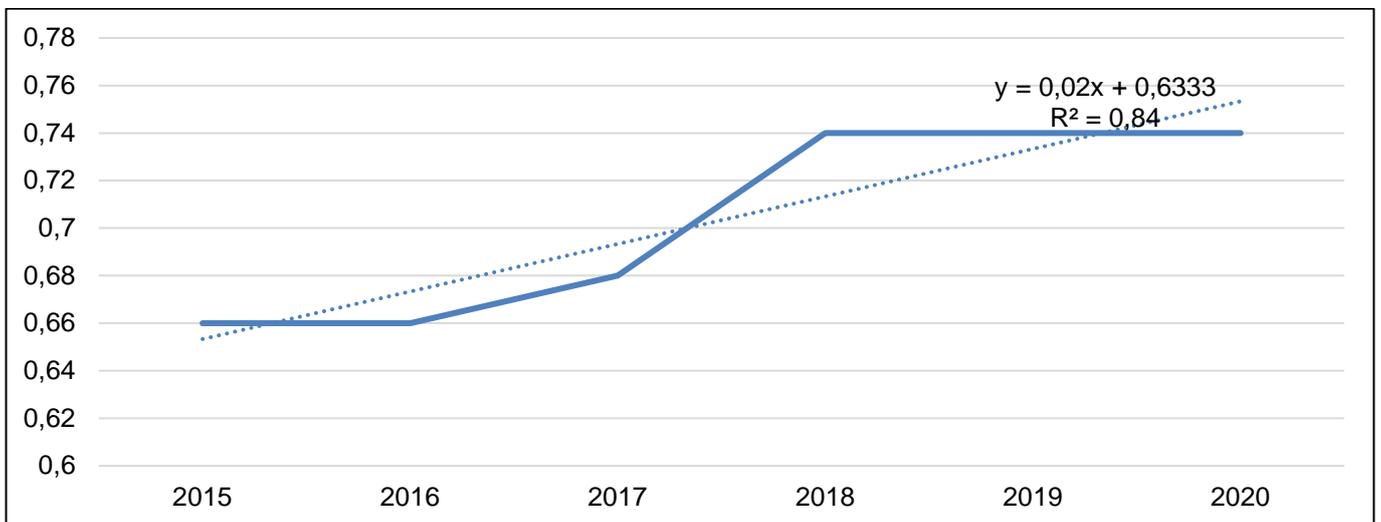

Рисунок 4. Тренд динамічного ряду інтегрального показника ефективності бізнесу

Порівнюючи результати аналізу підбору рівняння ми можемо стверджувати, що найбільш якісно відображає динаміку інтегрального показника ефективності лінійний тренд виду:

$$y = 0,02t + 0,633 \tag{1}$$

де t – поточний період динамічного ряду (рік).

А найкращим підбором до тренду узагальненого показника є квадратична функція:

$$y = -60,6t^2 + 775,79t + 906,38 \tag{2}$$

Застосувавши пакет аналізу даних Excel для розрахунку оцінок параметрів моделей ми отримали наступні види регресій між інтегральним показником ефективності господарської діяльності ТОВ «Переяслав-Молпродукт» та узагальненою оцінкою вартості бізнесу:

$$VB = -8707,4 + 16223,16 \times I \tag{3}$$

$$VB = -178537 + 501659 \times I - 34910 \times I^2$$

де I – інтегральний показник ефективності;

VB – узагальнений показник вартості бізнесу.

В таблиці 5 представлено вихідні данні, що до оцінки якості, надійності та точності отриманих рівнянь.

Таблиця 5. Перевірка моделей на адекватність, надійність та якість

Показники	Лінійна модель	Нелінійна модель
Помилка моделі	7,2%	4,8%
Коефіцієнт Фішера	46,5	66,5
Рівень значущості коефіцієнта Фішера	0,023	0,0032
Коефіцієнт коефіцієнта	0,96	0,98
Критерій Стюдента значущості коефіцієнта кореляції	1,9	1,7
Коефіцієнт детермінації	0,92	0,97
Помилка вільного члена	15%	31%
Помилка оцінки при змінних	14%	35%
Критерій Стюдента t-статистика для оцінок параметрів моделі	5,25 та 6,8	2,8

Порівняльний аналіз не дає однозначного результату, що до надійності отриманих даних, бо кожна з моделей має замалий коефіцієнт значущості коефіцієнта кореляції.

Помилка моделі найменша у нелінійному рівнянні але відсоток помилки коефіцієнтів (на рівні 35%) зavelикий.

Всі ці негаразди вірогідно пов'язані з невеликою кількістю обсягу вибірки і тому для прогнозування використаємо результати обох моделей. Для надійності прогнозування оцінимо помилку прогнозу для кожного з рівнянь. Кожна з них не перевищує нормальне значення помилки в 5%. Що також відповідає нормам якості економ етичного моделювання

Для прогнозування впливу на вартість бізнесу окремих складових інтегрального показника ефективності дослідимо залежність виду:

$$VB = a_0 I_e^{a1} \times I_\phi^{a2} \times I_b^{a3} \tag{4}$$

де VB – узагальнений показник оцінки вартості бізнесу;

I_e – інтегральна складова по економічній ефективності;

I_ϕ - інтегральна складова по фінансовій ефективності;

I_b - інтегральна складова по бізнес ефективності.

Застосувавши пакет аналізу табличного процесора ми отримали наступне рівняння багатофакторної моделі залежності між вартістю бізнесу та складовими інтегрального показника ефективності діяльності.

$$VB = 14963 \times I_e^{2,6} \times I_\phi^{0,06} \times I_b^{2,2} \tag{5}$$

Якість отриманого рівняння підтверджено відповідними коефіцієнтами та показниками, що надає пакет «Аналіз даних».

Спрогнозуємо вартість бізнесу ТОВ «Переяслав-Молпродукт» на майбутнє. Якщо застосувати трендові моделі прогнозування по факту діяльності підприємства за минули роки то, доречно порівняти результати прогнозування за лінійною, степеневою та поліноміальною моделлю та дисконтний прогноз (табл. 6).

Таблиця 6. Прогнозування вартості бізнесу ТОВ «Переяслав-Молпродукт» за динамічними моделями

Вид моделі	Формула	Роки			
		2021	2022	2023	2024
Лінійна	$V = 351,5t + 1472$	3932,5	4284,0	4635,5	4987,0
Степенева	$V = 1674,8t^{0,4}$	3647,6	3847,7	4033,3	4206,9
Поліноміальна	$V = -60,6t^2 + 777,79t + 906,38$	3381,5	3250,3	2997,9	2624,3
Вартість бізнесу за дисконтом		3346,0	4733,3	6363,7	8522,3

Аналіз прогнозів демонструє деяку відмінність між математичним та фінансовими моделями.

На нашу думку доречно взяти більш песимістичні значення для песимістичного планування, а більш оптимістичні для оптимістичного. Так як одиниці вимірювання показників менше одиниці, то для аналізу результатів прогнозування ми застосовували методологію оцінки коефіцієнтів еластичності моделі, що виміряє зміни значення факторів у відсотках.

Результати прогнозування представлено у таблиці 7.

Таблиця 7. Таблиця прогнозування вартості бізнесу за регресійними моделями

Вид моделі	Формула	Приріст інтегрального показника ефективності, %			
		1%	2%	3%	4%
Лінійна	$VB = -8707,4 + 16223,16 \times I$	4,20	8,40	12,61	16,81
Степенева	$VB = 14963 \times I_e^{2,6} \times I_f^{0,06} \times I_b^{2,2}$	4,8	9,6	14,4	19,2
Поліноміальна	$VB = -178537 + 501659 \times I - 34910 \times I^2$	20,9	23,5	23,6	21
Середня вартість бізнесу за лінійною моделлю		3135,17	3297,40	3459,63	3621,86

Еластичність показує: на скільки відсотків збільшується вартість бізнесу, якщо інтегральний показник в середньому збільшиться на 1%.

За нашими моделями, якщо фактор (інтегральний показник ефективності) збільшити на 1%, то вартість підприємства збільшується на 4,2% (лінійна модель).

При таких же умовах збільшення показника інтегральної оцінки за поліноміальною моделлю збільшує його значення на 21% але такий прогноз, по-перше, нереальний, а по-друге, збільшення значення інтегрального показника на 4% вже зменшує вартість бізнесу.

Висновок – поліноміальна модель не відображає адекватно статистичні данні. Що до ступеневі моделі, то зі збільшенням значення кожного показника (одночасно) на 1% вартість бізнесу збільшується на 4,8%.

Якщо значення показників зафіксувати відносно один до одного то можна розглянути коефіцієнти еластичності по кожному з факторів. Збільшення значення інтегральної оцінки по блоку загальної ефективності на 1% збільшує вартість підприємства на 2,6% (при не змінних значеннях інших факторів).

Якщо збільшити на 1% фінансову ефективність, то вартість бізнесу збільшиться 0,06%, а при збільшенні на 1% інтегральної оцінки корпоративної культури вартість бізнесу збільшиться на 2,2%.

Тобто найбільший абсолютний вплив на вартість бізнесу мають показники загальноекономічного блоку: прибутковість, дохідність, конкурентоспроможність продукції, тощо.

На нашу думку більш якісною для динамічного планування є ступенева модель, а для факторного планування – лінійна модель.

Наступним етапом нашого дослідження є побудова прогнозу за обраними моделями, використовуючи аналітичний підхід до планування.

Методом альтернатив, за форсайт-технологією опишемо сценарії майбутнього ТОВ «Переяслав-Молпродукт» на 5 років.

Сценарій 1. «Песимістичний». Протягом наступних 5 років зменшиться попит на молокопродукцію. На 25% зменшиться експорт молока і збільшиться імпорт молокопродукції закордонних виробників. Купівельна спроможність населення залишиться низькою. Підприємство не залучить додаткові інвестиції на розвиток та інновації із-за ризиків інфляційних процесів і відсутності достатньо вигідної пропозиції з боку інвесторів. Зростання ціни на сировину та збільшення виробничих витрат, за умови більш низької ціни великих гравців на ринку суттєво зменшить прибутки підприємства і відповідно його ціну на ринку. Менеджмент компанії не зазнає суттєвих змін і тому корпоративна оцінка вартості також знизиться. Оцінка загальної ефективності за чотири роки суттєво знизиться і підприємство опиниться на грані банкрутства.

Сценарій 2. «Оптимістичний». Споживання молока та молочної продукції збільшилося на 25%, за рахунок державної підтримки (інвестицій) та додаткового капіталу від венчурних компаній ТОВ «Переяслав-Молпродукт» збільшило обсяг переробки до 120 тон на добу. Рентабельність підприємства зросла до 6% тому підприємство на фондовому ринку збільшило ринкову вартість на 27%. Підприємство почало переналаштування на виробництво молочної продукції з високою додатковою вартістю (казеїн, сухе молоко). Обіговість запасів зросла. На черзі підписання договору зі Канівським та Обухівським заводами про співпрацю в області молокопереробки та розподілу повноважень в процесі виробництва більш дорогих продуктів переробки. Додатковий прибуток підприємство витрачає не тільки на виробництво але й на навчання виробників. Товариство підписало довгострокову угоду з дома продуктовими компаніями Польщі та Литви про постачання казеїну.

Сценарій 3. «Проекція теперішнього в майбутнє». Підприємство оптимізувало баланс, ліквідність та оборотність запасів. Але так і не залучило додатковий капітал. Тому темп зростання прибутків уповільнився. Рентабельність зросла але за 5 років не досягла 5%. Сировинна зона підприємства не зменшилася але для утримання постачальників давальницької сировини підприємство змушено збільшити витрати на молоко - сировину. Тому ціна на готову продукцію також збільшилася. Лінійка асортименту поповнилася двома новими видами сирів. Для уникнення банкрутства, підприємство переорієнтувалося на виробництво більш популярної серед споживачів продукції, такої як йогурти та закваски. Але обсяг реалізації не достатній. Основний дохід від

продажу готової продукції підприємство отримує від державних закупівель. Ефективність діяльності підприємства покращилася, чистий прибуток зріс на 0,5-1,5% але на вартість бізнесу це практично не вплинуло.

Розраховані коефіцієнти ймовірностей сценаріїв методом аналізу альтернатив показують, що найбільшу ймовірність підприємство має зі стратегією «Проекція теперішнього в майбутнє», найменша ймовірність «Оптимістичної стратегії».

Зміни навколишнього середовища змушують підприємство будувати біль агресивну стратегію розвитку, оцінювати ефективність діяльності що збільшує вартість бізнесу.

Підсумовуючи план заходів, що підвищують ефективність діяльності ТОВ «Переяслав-Молпродукт» ми виділили наступні рекомендації :

1. Потрібно більше приділити уваги позиціонуванню бренду компанії, зробити зовнішній вигляд продукції більш яскравою і сучасною.

2. Спрогнозувати попит на асортиментний ряд підприємства і скоротити виробництво не конкурентних видів продукції.

3. Переглянути політику залучення додаткового капіталу. Оптимізувати структуру капіталу шляхом більш широкого використання довгострокових джерел фінансування.

4. Впровадити програми підвищення кваліфікації технічних працівників

5. Розробити довгострокову стратегію розвитку підприємства і відповідний план.

6. Розробити та реалізувати комплексні програми особистісного розвитку персоналу та підвищення рівня корпоративної культур . Організувати корпоративні тренінги.

7. Розробити план технічного переозброєння виробництва та основи сучасних енергозберігаючих технологій.

8. Впровадити стратегію диверсифікації асортименту.

9. Реалізувати нові програми мотивації працівників та соціальної підтримки молоді.

10. Налагодити співробітництво з профільними професійними та вищими навчальними закладами та місцевими об'єднаннями підприємств малого бізнесу.

11. Налагодити роботу маркетингового відділу. Розробити нову програму стимулювання попиту та рекламних заходів компанії для різних сегментів ринку.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності господарської діяльності підприємства, так і збільшить вартість бізнесу в короткостроковій перспективі.

Висновки. Згідно мети та завдань нашого дослідження з економічної оцінки вартості бізнесу та впливу на неї ефективності діяльності підприємства нами було зроблено наступні висновки. Запропоновані моделі оцінки та залежності вартості бізнесу та ефективності діяльності підприємства дозволяють побудувати прогноз розвитку підприємства та коригувати складові ефективності діяльності для збільшення вартості компанії на середньострокову перспективу та покращити її інвестиційну привабливість.

Список використаних джерел

1. Абрамс Дж. Б. Количественная оценка бизнеса. Математический подход для современных профессионалов. 2-изд.: пер. з англ. Лямин Л. В. М.: Лаборатория книги, 2014. 502 с.
2. Алейнікова Н. М. Формування механізму оцінки вартості акціонерних товариств. дис...канд. екон. наук. 08.00.08: Гроші, фінанси і кредит. Харків, 2018. 251 с.
3. Бобко Н. А., Коваль Ю. О. Сутність економічної діагностики діяльності підприємства. Запоріжжя. 2013. С.83-90. URL: <https://www.zgia.zp.ua>
4. Бродська І. І. Обліково-аналітичне забезпечення оцінки вартості підприємства. дис...канд.ек.наук. 08.00.09 : бухгалтерський облік, аналіз та аудит. К. 2008. 225 с.
5. Городня Т. А., Мойсеєнко І. П. Економічна та фінансова діагностика: [навч. посібник]. Львів : Магнолія, 2008. 281 с.
6. Загорна Т. О. Економічна діагностика. Навчальний посібник. К.: Центр наукової літератури, 2008. 400 с.
7. Корягін М. В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку : монографія. Львів: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2012. 261 с.
8. Модильяни Ф., Миллер. М. Сколько стоит фирма. М. : Дело, 2011. 270 с.
9. Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 10. 2016. С.452-456.
10. Посібник з оцінки бізнесу в Україні / за ред. Я. І. Маркуса. К. : Міленіум, 2002. 320 с.
11. Христенко Л.М. Критерії оцінювання ефективності управління підприємством. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2013. No 1(190). Ч.1. С. 212-215.
12. Оцінка майнових комплексів. URL: <https://www.uub.com.ua/otsinochna-diyalnist/otsinka-majna-ta-majnovyh-prav>.
13. Офіційний сайт ТОВ «Переяслав-Молпродукт». URL: <http://molproduct.com.ua>

References

1. Abrams Dzh. B. (2014). Kolichestvennaya ocenka biznesa. Matematicheskij podhod dlya sovremennyh professionalov. [Quantitative assessment of business. Mathematical approach for modern professionals]. M.: Laboratoriya knigi.

2. *Alejnikova N. M. (2018). Formuvannya mekhanizmu ocinki vartosti akcionernih tovaristv. [Formation of a mechanism for assessing the value of joint stock companies] dis...kand. ekon. nauk. Harkiv.*
3. *Bobko N. A., Koval' Yu. O. (2013). Sutnist' ekonomichnoi diagnostiki diyal'nosti pidpriemstva. [The essence of economic diagnostics of the enterprise]. Zaporizhzhya: ZNU. URL: <https://www.zgia.zp.ua>*
4. *Brods'ka I. I. (2008). Oblikovo-analitichne zabezpechennya ocinki vartosti pidpriemstva [Accounting and analytical support for estimating the value of the enterprise] dis...kand.ek.nauk. Kyiv.*
5. *Gorodnya T. A., Mojseenko I. P. Ekonomichna ta finansova diagnostika: [Economic and financial diagnostics]. L'viv : Magnoliya, 2008.*
6. *Zahoma T. O. (2007). Ekonomichna diahnostyka [Economic diagnostics]. Kyiv : Center for Educational Literature.*
7. *Koryagin M. V. (2012). Ocinyuvannya vartosti pidpriemstva v sistemi buhgalters'kogo obliku .[Valuation of the enterprise in the accounting system] : monografiya. L'viv: TOV «NVP «Interservis».*
9. *Modil'iani F., Miller. M. (2011). Skol'ko stoit firma [How much is the company]. M. : Delo.*
10. *Pilipenko S. M. (2016). Teoretichni zasady ocinki effektivnosti diyal'nosti pidpriemstva. [Theoretical principles of evaluating the effectiveness of the enterprise]. Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki, 10. 452-456.*
11. *Posibnik z ocinki biznesu v Ukraїni [Guide to Business Valuation in Ukraine] / za red. Ya. I. Markusa. K. : Milenium, 2002.*
12. *Khrystenko L. M. (2013). Kryterii otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia pidpriemstvom [Criteria for evaluating the effectiveness of enterprise management]. Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 1 (190)/1. 212-215.*
13. *Evaluation of property complexes. URL: <https://www.uub.com.ua/otsinochna-iyalnist/otsinka-majna-ta-majnovyh-prav>.*
14. *Official site of «Pereyaslav-Molproduct» LLC. URL: <http://molproduct.com.ua>*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Семененко Олена Газисівна, старший викладач кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: gazisovna@ukr.net
orcid.org. 0000-0002-1507-1624

Черняєв Олександр Сергійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: uristksd2@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9615-7202

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Семененко Елена Газисовна, старший преподаватель кафедры экономики
Университет Григория Сковороды в Переяславе
e-mail: gazisovna@ukr.net

Черняев Александр Сергеевич, кандидат исторических наук, доцент кафедры менеджмента, практической психологии и инклюзивного образования
Университет Григория Сковороды в Переяславе
e-mail: uristksd2@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Semenenko Olena, Senior Lecturer in the Department of Economics
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
e-mail: gazisovna@ukr.net

Cherniaiev Olexandr, Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor of Management, Practical Psychology and Inclusive Education Department
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
e-mail: uristksd2@gmail.com

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИДОБУВАННЯ ГРАНІТУ НА ЖИТОМИРСЬКІНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Студінський В. А.
Диняк С. В.

Постановка проблеми. Велика частина території України знаходиться на так званому Українському щиту, що являє собою геологічне брилове підняття кристалічного фундаменту Східноєвропейської платформи, що простягається в межах нашої держави вздовж середньої течії Дніпра смугою довжиною понад 1000 км і шириною близько 250 км від річки Горині до Азовського моря. Даний геологічний масив майже цілком складається з метаморфічних і магматичних порід, основна маса яких глибоко перероблена ультраметаморфічними процесами, включно з гранітизацією й вибіркоким анатексисом, що спричиняли формування місцевих корових магм. У багатьох місцях граніти виходять на поверхню. Граніт з геологічної точки зору є інтрузивною гірською породою кислого складу із зернистою (рівномірною чи нерівномірною) структурою. Виняткова міцність цього кам'яного матеріалу дозволяє його використовувати в різних сферах економіки, зокрема будівельній. У цій галузі граніт отримує широке застосування при будівництві доріг, будинків, виготовленні бетону, спорудженні мостів та інше. В зв'язку із широким застосуванням каменю у виробничій сфері, виникає потреба його видобутку. Кар'єрний видобуток граніту здійснюється у Житомирській, Київській, Кіровоградській, Запорізькій та інших областях. Заразом з тим видобуток граніту кар'єрним способом, а також подальша його переробка у товарну продукцію, зокрема щебінь, здійснює негативний вплив на навколишнє природне середовище. З одного боку постає проблема вироблення необхідної будівельної продукції для задоволення потреб промисловості та побутового життя мешканців країни, а з іншого – виникає питання збереження довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика безпосередньо або опосередковано розглядається у дослідженнях, які так чи інакше стосуються екологічних проблем Житомирської області загалом, а також впливу гірничої галузі зокрема розглядаються і дослідження Н. Г. Зіновчук, Г. Я. Студінської, В. А. Студінського, В. К. Данилка, В. І. Карпова та інших. Варто зазначити, що проблема впливу видобутку граніту кар'єрним способом розглядається багатьма дослідниками у комплексі з наслідками Чорнобильської катастрофи.

Метою даного дослідження є визначення економіко-екологічних проблем, пов'язаних з організацією видобутку граніту кар'єрним способом, а також поєднання цієї проблеми з іншими чинниками негативного впливу на довкілля.

Матеріали і методи. Виконання даного дослідження базується на наступних засадах: концептуальності, що дозволяє отримати інтегровані результати; аналітичності, що дає змогу провести комплексне дослідження проблематики і визначити окремі її компоненти; дискусійності, що дозволяє допуск різних поглядів на дану проблематику.

Результати дослідження. У статті зроблено спробу розглянути питання негативного впливу на навколишнє природне середовище видобутку граніту та його переробки на товарну продукцію. Також автори спробували дану проблему розглянути комплексно у поєднанні з іншими негативного впливу на довкілля. При цьому зачеплені питання удосконалення технічних та технологічних процесів, що дозволяють зменшити негативний вплив на довкілля.

Висновки. Видобуток граніту кар'єрним способом, безперечно, що негативно впливає на природний стан, зокрема на якість повітря, води та земельних ресурсів. Цей негативний вплив підсилюється ще й тим, що Житомирська область була піддана найбільшому негативному впливу в результаті аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Проте, застосування сучасних технологій у систему кар'єрного видобутку граніту дозволяє значно зменшити негативний вплив, зокрема щебеневих заводів, на довкілля Житомирської області.

Ключові слова: граніт, видобуток, кар'єр, гірничо-добувна промисловість, нерудна промисловість, екологія, економіка, Чорнобильська катастрофа, Житомирська область.

ECONOMIC AND ECOLOGICAL ASPECTS OF GRANITE MINING IN ZHYTOMYR REGION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Studinski Volodymyr
Dynyak Serhiy

Formulation of the problem. Most of Ukraine is located on the so-called Ukrainian Shield, which is a geological block rise of the crystalline basement of the Eastern European platform, stretching within our country along the middle reaches of the Dnieper in a strip over 1000 km long and about 250 km wide from the Gorin River to the Sea of Azov. This geological massif consists almost entirely of metamorphic and igneous rocks, the bulk of which are deeply processed by ultrametamorphic processes, including granitization and selective anatexis, which caused the formation of local crustal magmas. In many places granites come to the surface. From the geological point of view, granite is an intrusive rock of acidic composition with a granular (even-grained or uneven-grained) structure. The exceptional strength of this stone material allows it to be used in various areas of the

economy, including construction. In this area, granite is widely used in the construction of roads, houses, concrete, bridges and more. Due to the widespread use of stone in the manufacturing sector, there is a need for its extraction. Quarry mining of granite is carried out in Zhytomyr, Kyiv, Kirovohrad, Zaporizhia and other regions. At the same time, the extraction of granite by quarrying, as well as its further processing into marketable products, including crushed stone, has a negative impact on the environment. On the one hand, there is the problem of producing the necessary construction products to meet the needs of industry and domestic life of the country's inhabitants, and on the other - there is the issue of environmental protection.

Analysis of recent research and publications. This issue is directly or indirectly considered in studies that in one way or another relate to environmental problems of the Zhytomyr region in general, as well as the impact of the mining industry in particular are considered and studies N. G. Zinovchuk, G. Ya. Studinskaya, V. A. Studinsky, V. K. Daniilka, V. I. Karpova and others. It is worth noting that the problem of the impact of granite mining in the quarry method is considered by many researchers in conjunction with the consequences of the Chernobyl disaster.

The purpose of this study is the identification of economic and environmental problems associated with the organization of granite mining in a quarry way, as well as the combination of this problem with other factors of negative impact on the environment.

Materials and methods. The implementation of this study is based on the following principles: conceptuality, which allows to obtain integrated results; analytical, which allows for a comprehensive study of the issue and identify its individual components; debatability, which allows the admission of different views on this issue.

Results of the research. The article attempts to consider the negative impact on the environment of granite mining and its processing into marketable products. The authors also tried to consider this problem comprehensively in combination with other negative environmental impacts. This touches on the improvement of technical and technological processes that reduce the negative impact on the environment.

Conclusions. Quarrying of granite is undoubtedly a negative impact on the natural state, in particular on the quality of air, water and land resources. This negative impact is exacerbated by the fact that the Zhytomyr region was most negatively affected by the Chernobyl nuclear power plant accident. However, the application of modern technologies in the system of quarry granite mining can significantly reduce the negative impact, in particular of crushed stone plants, on the environment of Zhytomyr region.

Key words: granite, mining, quarrying, mining, non-metallic industry, ecology, economy, Chernobyl disaster, Zhytomyr region.

JEL Classification: O18, L72, R13, R58

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДОБЫЧИ ГРАНИТА НА ЖИТОМИРЩИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Студинский В. А.
Дыняк С. В.

Постановка проблемы. Большая часть территории Украины находится на так называемом Украинском щите, представляющем собой геологическое глыбовое поднятие кристаллического фундамента Восточноевропейской платформы, простирающееся в пределах нашего государства вдоль среднего течения Днепра полосой протяженностью более 1000 км и шириной около 250 км от реки Горыни до Азовского моря. Данный геологический массив почти целиком состоит из метаморфических и магматических пород, основная масса которых глубоко переработана ультраметаморфическими процессами, включая гранитизацию и выборочный анатексис, которые приводили к формированию местных коровых магм. Во многих местах граниты выходят на поверхность. Гранит с геологической точки зрения представляет собой интрузивную горную породу кислого состава с зернистой (равномернозернистой или неравномернозернистой) структурой. Исключительная прочность этого каменного материала позволяет использовать его в различных сферах экономики, в частности строительной. В данной области гранит получает обширное применение при строительстве дорог, домов, изготовлении бетона, сооружении мостов и прочее. В связи с широким применением камня в производственной сфере возникает потребность его добычи. Карьерная добыча гранита осуществляется в Житомирской, Киевской, Кировоградской, Запорожской и других областях.

Анализ последних исследований и публикаций. Данная проблематика непосредственно или косвенно рассматривается в исследованиях, так или иначе касающихся экологических проблем Житомирской области в целом, а также влияния горной отрасли в частности рассматриваются и исследованиях Н. Г. Зиновчук, Г. Я. Студинской, В. А. Студинского, В. К. Данилка, В. И. Карпова и других. Следует отметить, что проблема влияния добычи гранита карьерным способом рассматривается многими исследователями в комплексе с последствиями Чернобыльской катастрофы. Вместе с тем добыча гранита карьерным способом, а также последующая его переработка в товарную продукцию, в частности щебень, оказывает негативное влияние на окружающую среду. С одной стороны, возникает проблема выработки необходимой строительной продукции для удовлетворения потребностей промышленности и бытовой жизни жителей страны, а с другой – возникает вопрос сохранения окружающей среды.

Целью данного исследования является определение экономико-экологических проблем, связанных с организацией добычи гранита карьерным способом, а также сочетание этой проблемы с другими факторами негативного воздействия на окружающую среду.

Материалы и методы. Выполнение данного исследования базируется на следующих началах: концептуальности, позволяющей получить интегрированные результаты; аналитичности, позволяющей провести комплексное исследование проблематики и определить отдельные ее компоненты; дискуссионности, позволяющей допуск различных взглядов на данную проблематику.

Результаты исследования. В статье предпринята попытка рассмотреть вопрос негативного влияния на окружающую среду добычи гранита и его переработки на товарную продукцию. Также авторы попытались данную проблему рассмотреть в комплексе в сочетании с другими негативного влияния на окружающую среду. При этом затронуты вопросы усовершенствования технических и технологических процессов, позволяющих уменьшить негативное влияние на окружающую среду.

Выводы. Добыча гранита карьерным способом, безусловно, негативно влияет на природное состояние, в частности на качество воздуха, воды и земельных ресурсов. Это негативное влияние усиливается еще и тем, что Житомирская область подверглась наибольшему негативному влиянию в результате аварии на Чернобыльской атомной электростанции. Однако применение современных технологий в систему карьерной добычи гранита позволяет значительно уменьшить негативное влияние, в частности щебеночных заводов, на окружающую среду Житомирской области.

Ключевые слова: гранит, добыча, карьер, горнодобывающая промышленность, нерудная промышленность, экология, экономика, Чернобыльская катастрофа, Житомирская область.

Актуальність теми дослідження. Велика частина території України знаходиться на так званому Українському щиту, що являє собою геологічне брилове підняття кристалічного фундаменту Східноєвропейської платформи, що простягається в межах нашої держави вздовж середньої течії Дніпра смугою довжиною понад 1000 км і шириною близько 250 км від річки Горині до Азовського моря. Даний геологічний масив майже цілком складається з метаморфічних і магматичних порід, основна маса яких глибоко перероблена ультраметаморфічними процесами, включно з гранітизацією й вибірконим анатексисом, що спричиняли формування місцевих корових магм. У багатьох місцях граніти виходять на поверхню. Граніт з геологічної точки зору є інтрузивною гірською породою кислого складу із зернистою (рівномірнозернистою чи нерівномірнозернистою) структурою. Виняткова міцність цього кам'яного матеріалу дозволяє його використовувати в різних сферах економіки, зокрема будівельній. У цій галузі граніт отримує широке застосування при будівництві доріг, будинків, виготовленні бетону, спорудженні мостів та інше. В зв'язку із широким застосуванням каменю у виробничій сфері, виникає потреба його видобутку. Кар'єрний видобуток граніту здійснюється у Житомирській, Київській, Кіровоградській, Запорізькій та інших областях. Заразом з тим видобуток граніту кар'єрним способом, а також подальша його переробка у товарну продукцію, зокрема щебінь, здійснює негативний вплив на навколишнє природне середовище. З одного боку постає проблема вироблення необхідної будівельної продукції для задоволення потреб промисловості та побутового життя мешканців країни, а з іншого – виникає питання збереження довкілля. Також важливим є питання удосконалення технічних та технологічних процесів, а заразом і переробки відходів – випуску кондиційної будівельної продукції.

Завдання і мета даного дослідження полягає у визначенні економіко-екологічних проблем, пов'язаних з організацією видобутку граніту кар'єрним способом, а також поєднання цієї проблеми з іншими чинниками негативного впливу на довкілля.

Ступінь вивчення проблеми. Дана проблематика безпосередньо або опосередковано розглядається у дослідженнях, які так чи інакше стосуються екологічних проблем Житомирської області загалом, а також впливу гірничої галузі зокрема розглядаються і дослідженнях Н. Г. Зіновчук, Г. Я. Студінської, В. А. Студінського, В. К. Данилка, В. І. Карпова та інших. Варто зазначити, що проблема впливу видобутку граніту кар'єрним способом розглядається багатьма дослідниками у комплексі з наслідками Чорнобильської катастрофи. Важливий інтерес для дослідження цієї проблематики представляють щорічні екологічні звіти обласного управління екології держадміністрації.

У статті зроблено спробу розглянути питання негативного впливу на навколишнє природне середовище видобутку граніту та його переробки на товарну продукцію. Також автори спробували дану проблему розглянути комплексно у поєднанні з іншими негативного впливу на довкілля. При цьому зачеплені питання удосконалення технічних та технологічних процесів, що дозволяють зменшити негативний вплив на довкілля.

Виклад основного матеріалу. Житомирська область є однією з найбільш багатих в Україні. Історія розробки граніту в промислових цілях сягає початку XIX століття. Зокрема граніти Житомирщини активно використовувалися при будівництві адміністративних будинків, навчальних закладів та мостів у Києві ще у першій половині XIX століття. Зокрема у фундамент головного корпусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка було використано граніт рапаківі, що добувався поблизу міста Малин (сучасна Житомирська область). Вже пізніше організовані щебеневі заводи поблизу цього міста фактично були інтегровані у будівельну сферу столиці України [8]. Сьогодні на території області працюють кілька десятків малих, середніх та великих підприємств з видобутку граніту кар'єрним способом. Всі вони у той чи інший спосіб негативно впливають на навколишнє природне середовище [2, с.20-29].

Як зазначалося у звітах контролюючих екологічних органів Житомирської області у 2015 році найбільшими гірничими підприємствами області рахуються: філія «Іршанський гірничо-збагачувальний комбінат» ДП «Об'єднана гірничо-хімічна компанія», яка спеціалізується на виробництві ільменітового концентрату для металургійної та хімічної промисловості; ВАТ «Ушицький комбінат будматеріалів» (щебінь різних фракцій, посипка руберойдова); ТДВ «Коростенський щебзавод» (щебінь); ВАТ «Коростенський кар'єр» (щебінь різних фракцій, пісок декоративний з відсіву, посипка руберойдова); ВАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» (плити гранітні поліровані, архітектурно-будівельні вироби); Овруцький щебеневий завод Гомельського міського шляхового будівельно-ремонтного тресту (щебінь фракційний, пісок будівельний, піщано-гравійна суміш); ЗАТ «Омелянівський гранітний кар'єр» (блоки гранітні, плити гранітні поліровані); ОП «Кварцсамоцвіти», що спеціалізується на видобуванні та переробці п'єзооптичної, каменесамощвітної природної та синтетичної сировини, природного декоративного каменя. Як зазначалося у «Регіональній доповіді про стан навколишнього природного середовища за Житомирської області у 2016 р.», пошкодження геологічного та всього природного середовища відбувається при пошуках корисних копалин – на стадії геологорозвідувальних робіт. Сучасні свердловини досягають глибини кількох кілометрів. При бурінні таких свердловин на поверхню землі піднімаються великі об'єми гірських порід, які забруднюють місце розташування свердловин. Наприклад, при глибині свердловини 5 км об'єм розбурених і піднятих на поверхню порід сягає 800 м³. Залишені у вигляді відвалів ці техногенні відклади розмиваються дощовими й талими водами і забруднюють навколишню територію шкідливими для живих організмів сполуками. При бурінні свердловин часто використовують бурові розчини, до складу яких входять водорозчинні солі, органічні речовини та різноманітні обважнювачі, які забруднюють не лише земну поверхню в місцях буріння свердловин, а й підземні водоносні та водопроникні горизонти.

Поверхневі розвідувальні виробки: шурфи, канали тощо активізують ерозійні процеси, стимулюють яроутворення, яке вилучає із сільськогосподарської сфери значні площі родючих земель. Крім того, в місцях проведення геологорозвідувальних робіт ґрунтова рослинний покрив, як правило, сильно пошкоджується транспортними засобами, забруднюється нафтопродуктами, засмічується виробничими та побутовими твердими відходами. При видобутку корисних копалин діють ті самі фактори руйнування середовища, як і при геологорозвідувальних роботах, але в значно більших масштабах. На нафтопромислах ґрунти забруднюються на глибину 25 см і більше. При видобутку корисних копалин відкритим способом геологічне середовище порушується виїмками гірських порід – кар'єрами, площа яких може досягати десятків квадратних кілометрів, а глибина – сотень метрів. Щоб запобігти затопленню кар'єру, з метою пониження рівня підґрунтових вод кар'єр оточують колом гідрогеологічних свердловин, з яких безперервно викачують воду. Якщо у навколишніх товщах гірських порід містяться легкорозчинні відклади (вапняки, гіпси, ангідриди, кам'яна сіль тощо), такі відкачки сприяють розчиненню їх і утворенню глибинних карстових порожнин, які стають причиною виникнення карстових провалів на прилеглих до кар'єру територіях. У зв'язку з широкомасштабним руйнуванням господарською діяльністю геологічного середовища все більш актуальною стає проблема його раціонального використання. Воно полягає, з одного боку, у максимально повному вилученні і використанні мінеральної сировини при видобутку, збагаченні та переробці корисних копалин, а з другого – у зведенні до мінімуму шкоди, яку завдають ці процеси навколишньому середовищу [4]. На аспекти негативних впливів господарської діяльності в результаті різних видів промислового виробництва, зокрема і гірничої галузі, на сільгоспугіддя звертає свою увагу українська вчена-економіст і еколог Н. В. Зіновчук [1, с.123-129].

У 2017 році в області було видобуто 6323 тис.м³ блоків природного каменю, що складало 120, 4% до 2016 року. Таким чином, зростання видобутку гірничих порід різним способом, що у свою чергу призводило і до проблеми використання земельних площ під складування відходів виробництва. Найбільш гостро ця проблема виявлялася у Коростишівському, Коростенському, Хорошівському, Черняхівському, Житомирському районах [5, с.112]. Наступного, 2018 року, на території області суб'єктам господарської діяльності було виділено 163 спеціальних дозволи на розробку родовищ корисних копалин, а також 20 на здійснення геологічних розвідок на перспективних ділянках [6, с.104]. У 2020 році в області користувачам було надано право на експлуатацію 92 родовищ природного (блочного) каменю з широкою гамою кольорових та декоративних властивостей, з загальними запасами понад 140 млн м³, до розробки вже залучено понад 70 родовищ, які зосереджені в Коростенському та Житомирському районах [7, с.105].

Особливо негативний вплив на довкілля від видобутку гірничих порід підсилюється наслідками Чорнобильської катастрофи. В результаті аварії на ЧАЕС понад 57 відсотків території Житомирської області зазнало радіонуклідного забруднення, що у абсолютних вимірах становить 16,1 тис. км². До цього регіону належать повністю, або частково території сучасних Ємільчинського, Коростенського, Лугинського, Овруцького, Олевського, Хорошівського (колишнього Володарсько-Волинського), Малинського, Народицького та Новоград-Волинського районів. У зоні забруднення в період першого постчорнобильського десятиліття знаходилося 713 населені пункти, де мешкало 407,2 тисяч осіб, або 27,3 % населення області [9, с. 202; 10, с. 11-12]. Найбільший радіаційний фон на сьогодні залишається саме, у так званих «чорнобильських районах» Житомирщини [3].

При цьому, зауважимо, що важливим аспектом діяльності гірничодобувних підприємств, зокрема підприємств компанії «Юнігран», полягає у запровадженні нових виробничих технологій. Це насамперед стосується використання вибухових речовин при проведенні робіт добування гранітної маси. Нові види

вибухівки забезпечують значне зменшення викидів пилу та радіоактивних дрібнодисперсних частинок у атмосферу. До цього додається ще й процес використання відходів у видобутку, які застосовуються для виробництва тротуарної плитки. Процес виготовлення тротуарної плитки здійснюється за допомогою потужного німецького обладнання та кваліфікованого персоналу. Багаторівневий контроль на виробництві забезпечує виготовлення тільки високоякісних бетонних виробів. Власна сировинна база, якісні складові компоненти та наявність сучасної лабораторії – запорука виготовлення якісної бетонної продукції.

З одного боку, зменшення забруднення довкілля дає можливість зменшити захворюваність населення регіону і підвищити продуктивність праці. З іншого боку, застосування передових технологій з відходами забезпечує прибутковість підприємств.

Висновки. Таким чином, видобуток граніту кар'єрним способом, безперечно, що негативно впливає на природний стан, зокрема на якість повітря, води та земельних ресурсів. Цей негативний вплив підсилюється ще й тим, що Житомирська область була піддана найбільшому негативному впливу в результаті аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Проте, застосування сучасних технологій у систему кар'єрного видобутку граніту дозволяє значно зменшити негативний вплив, зокрема щебеневого заводу, на довкілля Житомирської області.

Список використаних джерел

1. Зіновчук Н. В. *Екологічна політика в АПК: економічний аспект*. Львів: ЛНУ, ННВК «АТБ», 2007. 394 с.
2. *Еколого-економічні проблеми довкілля Житомирщини* / В.І. Карпов, С.П. Сиренький, В.К. Данилко та ін. Житомир, 2001. 320 с.
3. *Огляд стану довкілля в Житомирській області станом на II квартал 2021 року (за моніторинговими показниками)*. URL: <https://ecology.zt.gov.ua/StanDov1.html>
4. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища за Житомирської області у 2016 р.* URL: <https://ecology.zt.gov.ua/StanDov1.html>
5. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища за Житомирської області у 2017 р.* Житомир, 2018. 204 с.
6. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища за Житомирської області у 2018 р.* Житомир, 2019. 218 с.
7. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища за Житомирської області у 2020 р.* Житомир, 2021. 187 с.
8. Студінський В. А. *Гранітна Малинщина. Соборна площа*. 2021. 4 березня. С.9.
9. Студінський В. А. *Соціальні наслідки першого постчорнобильського десятиліття на Житомирщині (1986-1996 рр.): історико-економічний аналіз. Сучасний менеджмент економічних систем у координатах парадигми сучасного розвитку*. Дніпро: Середняк Т.К., 2020. С.202-205.
10. Студінський В. А., Студінська Г. Я. *Чорнобильський аспект економіко-екологічного розвитку Житомирщини*. Одеса – Житомир – Малин: Журфонд, 1997. 104 с.

References

1. Zinovchuk N. V. (2007). *Ekolohichna polityka v APK: ekonomichnyy aspekt [Environmental policy in agriculture: economic aspect]*. L'viv: LNU, NNVK «ATB», 394 s.
2. Karpov V. I., Siren'kyi S. P., Danylo V. K. *ta in.* (2001). *Ekoloho-ekonomichni problemy dovkillia Zhytomyrshchyny [Ecological and economic problems of the environment of Zhytomyr region]*. Zhytomyr, 320 s.
3. *Ohlyad stanu dovkillia v Zhytomyr's'kiy oblasti stanom na II kvartal 2021 roku (za monitorynhovymy pokaznykamy) [Review of the state of the environment in the Zhytomyr region as of the second quarter of 2021 (according to monitoring indicators)]*. URL: <https://ecology.zt.gov.ua/StanDov1.html>
4. *Rehional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovys'ha za Zhytomyr's'koyi oblasti u 2016 r. [Regional report on the state of the environment in the Zhytomyr region in 2016]*. URL: <https://ecology.zt.gov.ua/StanDov1.html>
5. *Rehional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovys'ha za Zhytomyr's'koyi oblasti u 2017 r. [Regional report on the state of the environment in the Zhytomyr region in 2017]*. Zhytomyr, 2018. 204 s.
6. *Rehional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovys'ha za Zhytomyr's'koyi oblasti u 2018 r. [Regional report on the state of the environment in the Zhytomyr region in 2018]*. Zhytomyr, 2019. 218 s.
7. *Rehional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovys'ha za Zhytomyr's'koyi oblasti u 2020 r. [Regional report on the state of the environment in the Zhytomyr region in 2020]*. Zhytomyr, 2021. 187 s.
8. Studins'kyi V. A. (2021). *Hranitna Malynshchyna [Granite Malynshchyna]*. Soborna ploshcha – Cathedral Square. 4 bereznya. s.9.
9. Studins'kyi V. A. (2020). *Sotsial'ni naslidky pershoho postchornobyl's'koho desyatylittya na Zhytomyrshchyni (1986-1996 rr.): istoryko-ekonomichnyy analiz [Social consequences of the first post-Chernobyl decade in the Zhytomyr region (1986-1996): historical and economic analysis]*. Suchasnyy menedzhment ekonomichnykh system u koordynatakh paradyhmy suchasnoho rozvytku – Modern management of economic systems in the coordinates of the paradigm of modern development. Dnipro: Serednyak T.K., S.202-205.
10. Studins'kyi V. A., Studins'ka H. Ya. (1997). *Chornobyl's'kyi aspekt ekonomiko-ekolohichnoho rozvytku Zhytomyrshchyny [Chernobyl aspect of economic and ecological development of Zhytomyr region]*. Odessa – Zhytomyr – Malyn: Zhurfond, 104 s.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Студінський Володимир Аркадійович, кандидат економічних наук, доктор історичних наук, виконавчий директор Науково-дослідного навчального центру «ПринцепС»

а/с 123, м. Київ, 03191, Україна

orcid.org/0000-0002-6513-8612

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Диняк Сергій Васильович, кандидат технічних наук, генеральний директор компанії «Юнігран»,

вул. Михайлівська 20 В, м. Київ, 01001, Україна

e-mail: dyniak@unigran.ua

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Студинский Владимир Аркадьевич, кандидат экономических наук, доктор исторических наук, исполнительный директор Научно-исследовательского учебного центра «ПринцепС»

а/я 123, г. Киев, 03191, Украина

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Дыняк Сергей Васильевич, кандидат технических наук, генеральный директор компании «Юнигран»,

ул. Михайловская 20 В, г. Киев, 01001, Украина

e-mail: dyniak@unigran.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Studzinski Volodymyr, Ph.D. in Economical Science, D. in Historical Science, Executive Director of the PrincipS Research and Training Center

Box 123, Kiev, 03191, Ukraine

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Dynyak Serhiy, Ph.D. in Technical Sciences, General Director of Unigran Company,

street Mykhailivska 20 V, Kyiv, 01001, Ukraine

e-mail: dyniak@unigran.ua

УДК: 338.242.42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-95-101>

АУДИТ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Тірбах Л. В.
Чабан Г. В.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що в багатьох країнах світу та в Україні під час економічної кризи та пандемії COVID-19 впало виробництво, впала продуктивність, зменшилась кількість працівників, збільшився рівень безробіття, як в Україні так і в світі. Тому це вплине на зміни структури виробництва та системи оплати праці. Слід також зазначити, що формування ефективної структури стимулювання, організація її обліку залежить від своєчасності та якості виконання робіт, ефективності виробництва, собівартості продукції та багатьох інших аспектів. Тому немає жодних сумнівів щодо актуальності питань аудиту з оплати праці та способів їх вирішення, а навпаки, ця тема вимагає особливої уваги.

Постановка проблеми. Аналізуючи методи аудиту обліку заробітної плати експертами, ми виявили, що методика аудиту заробітної плати на теоретичному та практичному рівнях не існує, що пояснюється різними методами визначення мети аудиту. У цьому випадку головне врахувати використання методів безперервної перевірки для організації аудиту заробітної плати, а також можливе використання вибірових та комбінованих методів. Хоча питання аудиту заробітної плати є предметом дослідження багатьох науковців, питання практичного застосування методу аудиту заробітної плати українського підприємства залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Роботи відомих вчених охоплюють дослідження з актуальних питань, пов'язаних з обліком та аудитом заробітної плати, а саме: Ф. Ф. Бутинець, М. Д. Ведерніков, Ю. А. Верига, Я. Д. Крупка, В. Н. Гончаров, З. В. Гуцайлюк, О. В. Додонов, З. В. Задорожний, А. М. Колот, Т. А. Костишина, Т. Г. Мельник, М. С. Пушкар, В. С. Рудницький, В. В. Сопко, П. Л. Сук, І. Д. Фаріон, П. Я. Хомин, Н. В. Шульга та ін. Слід підкреслити, що хоча науковці провели велику роботу, залишається багато питань, які варті обговорення. Наприклад, покращення оплати праці співробітникам, автоматизація нарахування заробітної плати, контроль оплати тощо.

Завдання дослідження. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: дослідження основних практичних питань аудиту оплати праці, узагальнення практичного досвіду, та визначити напрямок та спосіб вирішення цієї проблема в Україні.

Галузь застосування. Результати даного дослідження можуть застосовуватись на підприємствах України для аудиту розрахунків оплати праці, також у начальному процесі при викладанні дисципліни «Економіка праці і соціально-економічні відносини», «Аудит».

Висновки відповідно до статті. У цій статті наголошується на характері аудиту заробітної плати. Перераховані об'єкти аудиту. Визначено найважливіше завдання перевірки розрахунку заробітної плати працівників. За результатами перевірки сформульовано типові порушення обліку заробітної плати. Вказано вид відповідальності за недотримання закону. Перераховано можливі методи вирішення типових бухгалтерських порушень.

Ключові слова: аудит у сфері праці; аудит розрахунків з оплати праці; аудиторська вибірка; типові порушення обліку розрахунків; нарахування з оплати праці.

АУДИТ РАСЧЕТОВ ПО ОПЛАТЕ ТРУДА И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Тирбах Л. В.
Чабан Г. В.

Актуальность темы исследования заключается в том, что во многих странах мира и Украине во время экономического кризиса и пандемии COVID-19 упало производство, упала производительность, уменьшилось количество работников, увеличился уровень безработицы, как в Украине так и в мире. Поэтому это повлияет на изменение структуры производства и системы оплаты труда. Следует отметить, что формирование эффективной структуры стимулирования, организация ее учета зависит от своевременности и качества выполнения работ, эффективности производства, себестоимости продукции и многих других аспектов. Поэтому нет никаких сомнений в актуальности вопросов аудита по оплате труда и способов их решения, а наоборот, эта тема требует особого внимания.

Постановка проблемы. Анализируя методы аудита учета заработной платы экспертами, мы обнаружили, что методика аудита заработной платы на теоретическом и практическом уровнях не существует, что объясняется разными методами определения цели аудита. В этом случае главное учесть использование методов непрерывной проверки для организации аудита заработной платы, а также возможное использование выборочных и комбинированных методов. Хотя вопрос аудита заработной платы является предметом исследования многих ученых, вопрос практического применения метода аудита заработной платы украинского предприятия остается актуальным.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы. Работы известных ученых охватывают исследования по актуальным вопросам, связанным с учетом и аудитом заработной платы, а именно: Ф. Ф. Бутинец, М. Д. Ведерников, Ю. А. Верига, Я. Д. Крупко, В. Н. Гончаров, З. В. Гуцайлук, О. В. Додонов, З. В. Задорожный, А. М. Колот, Т. А. Костышина, Т. Г. Мельник, М. С. Пушкар, В. В. Сопко, П. Л. Сук, И. Д. Фарион, П. Я. Хомин, Н. В. Шульга и др. Следует подчеркнуть, что хотя ученые провели большую работу, остается много вопросов, которые стоят обсуждения. Например, улучшение оплаты труда сотрудникам, автоматизация начисления заработной платы, контроль оплаты и т.д.

Задание исследования. Для достижения этой цели поставлены следующие задачи: исследование основных практических вопросов аудита оплаты труда, обобщение практического опыта и определить направление и способ решения этой проблемы в Украине.

Область применения. Результаты данного исследования могут применяться на предприятиях Украины для аудита расчетов оплаты труда, а также в начальном процессе при преподавании дисциплины «Экономика труда и социально-экономические отношения», «Аудит».

Выводы в соответствии со статьей. В этой статье отмечается характер аудита заработной платы. Объекты аудита. Определена важнейшая задача проверки расчета заработной платы работников. По результатам проверки сформулированы типовые нарушения учета заработной платы. Указан вид ответственности за несоблюдение закона. Перечислены возможные методы разрешения типовых бухгалтерских нарушений.

Ключевые слова: аудит в сфере труда; аудит расчетов по оплате труда; аудиторская подборка; типичные нарушения учета расчетов; начисления по оплате труда.

AUDIT OF PAYROLL AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

Tirbakh Lesya
Chaban Galina

Relevance of the article. Many countries of the world and Ukraine, during the economic crisis and the COVID-19 pandemic, production fell, productivity fell, the number of workers decreased, and the unemployment rate increased, both in Ukraine and in the world. Therefore, this will affect the change in the structure of production and the system of remuneration. It should be noted that the formation of an effective incentive structure, the organization of its accounting depends on the timeliness and quality of work, production efficiency, production costs and many other aspects. Therefore, there is no doubt about the relevance of audit issues on remuneration and ways of solving them, but on the contrary, this topic requires special attention.

Formulation of the problem. Analyzing the methods of auditing payroll accounting by experts, we found that the methodology for auditing payroll at the theoretical and practical levels does not exist, which is explained by

different methods of determining the purpose of the audit. In this case, the main thing to consider is the use of continuous verification methods for organizing a payroll audit, as well as the possible use of selective and combined methods. Although the issue of audit of wages is the subject of research by many scientists, the question of the practical application of the method of audit of wages of a Ukrainian enterprise remains relevant.

Analysis of recent studies and publications, which began to solve this problem. *The works of famous scientists cover research on topical issues related to the accounting and audit of wages, namely: F. F. Butinets, M. D. Vedernikov, Yu. A. Veriga, Ya. D. Krupko, V. N. Goncharov, Z. V. Gutsaylyuk, O. V. Dodonov, Z. V. Zadorozhny, A. M. Kolot, T. A. Kostyshina, T. G. Melnik, M. S. Pushkar, V. V. Sopko, P. L. Suk, I. D. For example, improving employee remuneration, automating payroll, controlling pay, etc.*

Research assignment. *To achieve this goal, the following tasks have been set: study the main practical issues of audit of wages, generalization of practical experience and determine the direction and method of solving this problem in Ukraine.*

Application area. *The results of this study can be used at Ukrainian enterprises for the audit of payroll calculations, as well as in the initial process when teaching the discipline «Labor Economics and Socio-Economic Relations», «Audit».*

Conclusions. *This article notes the nature of a payroll audit. Audit objects. The most important task of checking the calculation of workers' wages has been determined. Based on the results of the audit, typical violations of wage accounting were formulated. The type of liability for non-compliance with the law is indicated. Possible methods for resolving typical accounting violations are listed.*

Key words: *audit in the labor sphere: audit of payroll calculations; audit selection; typical violations of accounting for settlements; accruals for wages.*

JEL Classification: *E24, J33, M41*

Результати дослідження. Заробітна плата – це важлива стаття витрат, яка відіграє важливу роль у формуванні собівартості продукції і, отже, впливає на визначення фінансових результатів підприємства.

Визначити достовірність інформації щодо дотримання законодавства та порядку виплати заробітної плати, відображеної у фінансовій звітності, бухгалтерському обліку та основних документах, а також загальну оцінку існуючої інформаційної системи заробітної плати та її відповідність законодавству та нормативно-правовим актам, підприємство може отримати шляхом незалежних аудитів. Метою аудиту бухгалтерського обліку заробітної плати є надання аудитором можливості висловити незалежну думку щодо правильності обліку заробітної плати на основі достатніх аудиторських доказів, достовірності вихідних даних, повноти та своєчасності бухгалтерських записів та фінансової інформації. Правильність складання звіту та нарахування заробітної плати відповідає чинному законодавству.

Слід зазначити, що у сфері аудиту праці організація трудового процесу та розрахунки з працівниками виконують функцію збору, аналізу та оцінки інформації про діяльність підприємства. До об'єктів аудиту, як правило, належать усі працівники (включаючи працівників і всіх працівників), їх діяльність та розрахунки з ними. Оскільки аудит виступає в якості різноманітних показників, ми можемо приблизно охарактеризувати ефективність, продуктивність і ефективність робочої сили, ефективність розподілу праці та робочого часу, повноту системи оплати праці.

Однак у процесі перевірки обліку та аудиту заробітної плати прийнято виділяти такі об'єкти: трудова дисципліна та дотримання законодавства про працю, політика оплати праці та її стимулювання, системи внутрішнього контролю операцій із заробітної плати, основні документи обліку праці та їх виплат, фонд оплати праці, рахунок заробітної плати (рахунок № 66), розрахунок податку на доходи фізичних осіб (рахунок № 64) та страхування (рахунок № 65), витрати на оплату праці (№ 23, 91, 92, 93, 94), відрахування на соціальну активність (№ 64 рахунок) 23, 91, 92, 93, 94). Тому аудитор повинні не тільки звертати увагу на дотримання підприємством чинного законодавства та відсутність будь-яких порушень, але й звертати увагу на правильність відрахувань та записів у бухгалтерській та фінансовій звітності компанії.

Погодимось з тим, що до найважливіших завдань аудиту розрахунків з працівниками з оплати праці належать:

- перевірка обліку особового складу працівників підприємства;
- перевірка правильності документального оформлення розрахунків з оплати праці;
- перевірка правильності нарахування основної, додаткової заробітної плати та інших заохочувальних і компенсаційних виплат;
- перевірка правильності розрахунку середньої заробітної плати;
- перевірка обґрунтованості віднесення витрат на оплату праці на собівартість продукції або на витрати операційної діяльності, які не включаються до собівартості реалізованої продукції;
- вивчення правильності розподілу витрат на оплату праці між видами готової продукції (виконаних робіт, наданих послуг) та по звітних періодах;
- перевірка своєчасності розрахунків з працівниками з оплати праці;
- перевірка правильності нарахувань на фонд оплати праці та утримань із заробітної плати, своєчасність їх сплати відповідним органам;
- перевірка стану обліку розрахунків з працівниками з оплати праці;
- перевірка своєчасності виплати заробітної плати тощо [8].

Ми узагальнили та визначили основні організаційні методи аудиту заробітної плати:

- аудит господарських операцій для обчислення заробітної плати та стягнення податків;
- аудит елементів витрат, а саме: витрати на оплату праці та внески на соціальне страхування;
- аудит достовірності інформації про заробітну плату у фінансовій звітності;
- аудит обліку аналізу заробітної плати.

Незалежно від того, який метод аудиту заробітної плати вибрано, методи та методика аудиту залишаються незмінними. Виходячи з вищенаведених методів, потрібно розглянути аудит бухгалтерського обліку заробітної плати в комплексі можливих завдань аудиту бухгалтерського обліку заробітної плати, уточнити напрями і методи та прийняти методики перевірки, а саме: безперервна перевірка, вибіркова та комбінована перевірка, а також процедури аналізу.

Однак, незалежно від організації та методу аудиту заробітної плати, аудиторам необхідно отримувати інформацію про зв'язок системи, формувати інформацію про нарахування заробітної плати на підприємстві.

Методику організації аудиту заробітної плати можна розглядати на основі господарських операцій, пов'язаних із нарахуванням заробітної плати, відрахуваннями та виплатами заробітної плати.

Перерахуємо операції які підлягають перевірці при аудиті заробітної плати:

1. Нарахування заробітної плати: нарахування основної заробітної плати, нарахування додаткової заробітної плати, нарахування винагороди, відпускні, лікарняні, розрахунок середньої заробітної плати.
2. Утримання із заробітної плати: податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), військовий збір (ВЗ), інші неподаткові утримання (аліменти, добровільні відрахування до недержавних пенсійних фондів тощо).
3. Виплати заробітної плати: визначення суми заробітної плати до виплати, виплати через касу, банк, узагальнення інформації на рахунок синтетичного, аналітичного обліку, відображення у фінансовій звітності (баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів).

Розрахунок середньої заробітної плати як позначалось вище, аудит обліку заробітної плати є трудомістким і масштабним, а іноді провести комплексну перевірку неможливо. При плануванні аудиту заробітної плати аудиторі необхідні інші об'єкти аудиту, мета та завдання аудиту, а також метод аудиту. Таким чином, потрібно вирішити, який метод буде використовуватися для аудиту на етапі планування аудиту.

Міжнародний стандарт аудиту 530 «Аудиторська вибірка» [3] регламентує дії аудитора за умови, що аудитор прийняв рішення використати аудиторську вибірку в отриманні аудиторських доказів. Відповідно до МСА 530 аудиторська вибірка – це застосування аудиторських процедур до менш ніж 100% облікових записів (елементів вибірки) в межах залишку на рахунок або класу операцій так, що всі елементи мають шанс бути відібраними.

У той же час отримані результати повинні дозволити отримати не лише аудиторські докази, достатні для характеристики окремих перевірених фактів, а й дозволити поширити висновки на весь загальний набір даних, тобто забезпечити їх достовірність.

Слід пам'ятати, що аудиторська вибірка є ризикованим методом для замовників та аудиторів, оскільки поза вибіркою можуть бути невиявлені порушення та помилки розрахунків, тобто завжди існує ризик недійсності вибіркового аудиту.

Тому, оскільки аудитор не перевіряє всю сукупність під час використання аудиторської вибірки, якщо аудитор використовує метод безперервної перевірки, то він може прийти до висновку, який може відрізнятись від внутрішнього аудиту. Аудитор має використовувати професійне судження як орієнтир, коли вирішує, скільки інформації достатньо для аудиту та які альтернативні методи використовувати для отримання інформації.

Тому аудиторську вибірку не потрібно використовувати при аудиті обліку платіжної роботи за наступні події:

- коли аудиторі виявляють порушення або помилки при раніше отриманій інформації, вони повинні виявити ці порушення та помилки;
- набір даних надто малий, щоб зробити при аналізі правильні висновки.
- коли всі перевірені операції є суттєвими;
- якщо перевіряється аудит заробітної плати працівника певного типу, наприклад, як керівництво суб'єкта господарювання.

Під час проведення перевірки аудиту розрахунків з оплати праці аудитор зазвичай користується вибірковою методикою. Таким чином, він визначає наявні та можливі ризики підприємства і прогнозує шляхи їх запобігання та уникнення. Зокрема, існує типова послідовність та етапи проведення методики аудиту розрахунків з оплати праці, які характерні для будь-якої перевірки.

Делібороніді А. Ю. виділив такі:

- перевірка дотримання законодавства про працю, стан внутрішнього обліку та контролю за трудовим законодавством;
- перевірка організації табельного обліку;
- перевірка правильності оформлення первинної документації і нарахування заробітної плати;
- перевірка розрахунково-платіжних відомостей і особових розрахунків;
- перевірка правильності виплати грошових коштів;
- перевірка стану аналітичного обліку розрахунків з оплати праці [3].

Перевіривши стан бухгалтерського обліку підприємства та ефективність внутрішнього контролю, кількість працівників та кількість, відображених у звітах, різні, чи відповідні показники бухгалтерського обліку

людей, аналіз заробітної плати, відомості про плату заробітної плати, розрахункову інформацію та графік. виявити керівництва, керівників чи бухгалтерів, допущені деякі порушення та помилки.

Детально розглянемо типові порушення та їх характеристики (табл. 1).

Таблиця 1. Найпоширеніші порушення нарахування заробітної плати за результатами аудиту

Порушення	Особливість
Не ведуться табелі обліку робочого часу	Визначається завдяки документальній перевірці. Відсутність табелів обліку робочого часу ускладнює процес розрахунку робочого часу працівників.
Включення до відомостей підставних осіб	Виявляється завдяки зустрічній перевірці. Сприяє ухиленню від сплати податків.
Неповне нарахування та утримання авансів	Виявляється завдяки документальній та зустрічній перевірці
Неправильне зазначення обсягів виконаних робіт	Виявляється в результаті зіставлення виконаних обсягів робіт, які зафіксовані в первинній документації з аналогічними показниками технологічних карт.
Невірний розрахунок податку на доходи фізичних осіб (ПДФО)	Визначається завдяки документальній та арифметичній перевіркам
Примусова відпустка більш як 15 календарних днів на рік	Виявляється завдяки перевірці табелів обліку робочого часу, наказів що стосується підприємства
Звільнення працівників з порушенням чинного законодавства	Виявляється завдяки перевірці первинних документів

Джерело: розроблено авторами за даними [1, 7, 9]

Слід зазначити, що за недотримання закону правопорушники можуть бути притягнуті до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та навіть кримінальної відповідальності, встановлені строки-штрафів, повідомлення про помилки-господарські санкції або адміністративну відповідальність.

Законодавство про заробітну плату України постійно змінюється, щоб у вас не було порушень, бухгалтери повинен постійно контролювати порядок розподілу заробітної плати, та стежити за правами трудових громадян. Вони можуть використовувати конкретні джерела та офіційні інформаційні системи в процесі перевірки.

Багато недоліків у проведенні аудиту розрахунків з оплати праці виникають через неефективність роботи облікового апарату на підприємстві, бо функції контролю залишаються поза увагою. Таким чином, можна впровадити окрему посадову особу або ввести до обов'язків управлінського персоналу виконувати нижче перераховані операції:

- 1) контроль за використанням робочого часу та забезпечення зростання продуктивності праці;
- 2) контроль за своєчасним і правильним визначенням сум нарахованої заробітної плати й відрахувань органам соціального страхування та віднесення їх на собівартість продукції (робіт, послуг);
- 3) контроль за здійсненням у встановлені терміни всіх розрахунків з працівниками та службовцями із заробітної плати та інших виплат;
- 4) контроль за використанням фонду заробітної плати та іншими грошовими коштами, які виділяють для оплати праці працівників підприємства;
- 5) перевірка правильності розрахунку виплат за надурочні роботи, роботи у святкові дні, у нічний час тощо;
- 6) контроль за правильністю, своєчасністю та повнотою здійснених операцій бухгалтерською службою [4].

Таким чином, аудитор повинен всебічно розглядати плюси та недоліки використання аудиторських перевірок під час аудиту заробітної плати та поєднувати їх із методами безперервності, якщо це необхідно для покращення якості аудиту. Існують інші методи організації аудиту заробітної плати, через які мають свої переваги та недоліки кожного. Але в кінцевому підсумку залежить від вибору методу відповідно до конкретного об'єкта, мети та аудиту.

Аналіз аудиторської практики показує, що існують два методи вибіркового дослідження, а саме: статистичні та нестатистичні методи. Вибраний метод на етапі планування аудиторської вибірки є предметом професійного судження дипломованого бухгалтера. Використання статистичних методів вимагає використання теорії ймовірності та випадкового вибору на етапах: при визначенні такого обсягу вибірки, при кількісній оцінці результатів дослідження та при визначенні ризику вибіркового дослідження. Використання нестатистичних методів не вимагає дотримання вимог статистичної вибірки.

В загальному вигляді вибіркового методу дослідження має такі етапи: планування; формування вибірки; оцінка вибірки. Підходи фахівців до назви альтернативних методів до формування вибірки різняться, а саме існують такі:

- статистичний та нестатистичний;
- формальний та неформальний;
- формальний та професійного судження;
- статистичний та професійного судження.

Ми вважаємо, що поділ методу статистики та професійного судження є найбільш правильним і повністю правильним. Практичний досвід використання статистичних методів показує, що для цього необхідно спеціальні знання з економіки та статистики, тому аудитори на практиці більше керуються професійними судженнями. Проте, метод вибору був обраний, його використання має залежність від ризиків дослідження вибору, які виявляють ризики за невибраними ризиками та якістю.

Слід зазначити, що аудит фонду оплати праці має давати повну та достовірну інформацію, тому це вплине на прийняття рішень щодо діяльності всього підприємства. Тому також необхідно знайти та зафіксувати показники, пов'язані з погодинної та відрядної оплатою праці, регіональною чи загальнодержавною конкурентоспроможністю заробітної плати.

Значною мірою залежить від аудиторів та їх кваліфікації та професійних можливостей, вони мають бути компетентними в дослідженні питань аудиту оплати праці. Потрібно вміти це робити, постійно підвищувати рівень своїх знань, стежити за змінами законодавства та бухгалтерської діяльності.

Висновки. Ми пропонуємо здійснювати аудиторську перевірку розрахунків з оплати праці за операціями, які було проаналізовано та узагальнено, при цьому поєднувати суцільний та вибірковий методи аудиту. Адже, будь-які помилки, неправильні записи або певні документи автоматично призводять до проблем з нарахуванням заробітної плати, що призведе до низки порушень з найсерйознішими наслідками.

Список використаних джерел

1. Ангеловська, О. В., Синяєва, Л. В. Аудит розрахунків з оплати праці та типові помилки і порушення, що можуть бути виявлені при його проведенні. Збірник наукових праць ТДАУ, 2014, № 1(25). С. 14-18. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/6802>
2. Делібороніді, А. Ю., Панченко, О. М. Проблеми організації внутрішнього аудиту розрахунків з оплати праці. Гуманітарний вісник ЗДІА, 2010, № 4. С. 222-228.
3. Кінебас, І. Ю., Чепець, О. Г. Шляхи вдосконалення обліку та аудиту розрахунків з оплати праці. Бізнесінформ, 2019. №7. С. 225-230. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_7_0_225_230
4. Коротаєва, І. Р. & Рябчук, О. Г. Особливості та проблеми аудиту з розрахунків з оплати праці. Науковий погляд: економіка та управління, 2018. №4 (62), С.123-128. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/6802>
5. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Пер. з англ. мови О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова. К. ТОВ «ІАМЦАУ «СТАТУС», 2010. 1028 с. URL: <https://jfub.donnu.edu.ua/article/view/997>
6. Радіонова, Н. Й., Штронда, І. О. Проблеми обліку та аудиту розрахунків з оплати праці. Міжнародний науковий журнал, 2016. №11(21). С 104-106. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8543/1/20171213_205.pdf

References

1. Anhelovs'ka, O. V., Synyayeva, L. V. (2014). *Audyt rozrakhunkiv z oplaty pratsi ta typovi pomylyky i porushennya, shcho mozhut' buty vyyavleni pry yoho provedenni* [Audit of payroll calculations and typical errors and violations that may be detected during it.]. *Zbirnyk naukovykh prats' TDAU – Collection of scientific works of TDAU*, 1(25). 14-18. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/6802> [in Ukr].
2. Deliboronidi, A. Yu., Panchenko, O. M. (2010). *Problemy orhanizatsiyi vnutrishn'oho audytu rozrakhunkiv z oplaty pratsi* [Problems of organization of internal audit of payroll]. *Humanitarnyy visnyk ZDIA - Humanitarian Bulletin ZDIA*, 4. 222-228. [in Ukr].
3. Kinebas, I. Yu., Chepets', O. H. (2019). *Shlyakhy vdoskonalennya obliku ta audytu rozrakhunkiv z oplaty pratsi* [Ways to improve the accounting and audit of payroll]. *Biznesinform – Businessinform*, 7. 225-230. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_7_0_225_230 [in Ukr].
4. Korotayeva, I. R. & Ryabchuk, O. H. (2018). *Osoblyvosti ta problemy audytu z rozrakhunkiv z oplaty pratsi* [Features and problems of audit of payroll]. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya – Scientific view: economics and management*, 4(62). 123-128. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/6802> [in Ukr].
5. Seleznov O. V., Olkhovikova O. L. (2010). *Mizhnarodni standarty audytu, nadannia vpevnenosti ta etyky: Vydannia 2010 roku* [International Standards on Auditing, Assurance and Ethics: 2010 Edition / Translated from English]. Kyiv: TOV «IAMTsAU «STATUS» [in Ukr].
6. Radionova, N. Y., Shtronda, I. O. (2016). *Problemy obliku ta audytu rozrakhunkiv z oplaty pratsi* [Problems of accounting and audit of payroll]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal – International Scientific Journal*, №11(21). 104-106. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8543/1/20171213_205.pdf [in Ukr].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Тірбах Леся Віталіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Чайковського, 5, м. Переяслав, Київська обл., 084001, Україна.
e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4720-0846>
Researcher ID: Y-5529-2018

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Чайковського, 7, м. Переяслав, Київська обл., 084001, Україна.
e-mail: halynachaban2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-001-5359-316X>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Тирбах Леся Витальевна кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Чайковського, 5, г. Переяслав, Киевская обл., 084001, Украина.
e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Чайковського, 7, г. Переяслав, Киевская обл., 084001, Украина.
e-mail: halynachaban2@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tirbakh Lesya, PhD, Assistant Professor of Economics Department, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
5, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

Chaban Galina, PhD, Assistant Professor of Finances, Accounting and Taxation Department, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
7, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: halynachaban2@gmail.com

УДК 658: 657.446:338.48

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-101-111>

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

Перчук О. В.
Пеньковський В. С.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти організації функціонування, ведення обліку та здійснення оподаткування суб'єктів туристичного бізнесу.

Метою статті є розроблення наукових підходів і методичних рекомендацій щодо організації діяльності, ведення обліку та оподаткування суб'єктів малого бізнесу туристичної сфери.

Методологія проведення роботи. Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, основні підходи та положення щодо правового та облікового забезпечення функціонування суб'єктів малого бізнесу туристичної галузі, що висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Для виконання поставлених завдань використано методи: діалектичний метод пізнання – для аналізу законодавчо-нормативних документів та наукових праць вчених, що стосуються проблематики організації діяльності, облікового забезпечення та оподаткування; аналізу та синтезу - при дослідженні та узагальненні зарубіжного та вітчизняного досвіду теоретико-методичних основ обліку та оподаткування діяльності туристичних фірм; статистичний метод – для аналізу та зіставлення статистичних даних, що стосуються функціонування суб'єктів малого бізнесу у вітчизняній туристичній сфері; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використанні в сфері туризму при організації діяльності, облікового забезпечення та оподаткування суб'єктів малого бізнесу даної галузі.

Результати і висновки роботи. На основі проведеного дослідження визначено сутність туристичної діяльності, охарактеризовано основних її суб'єктів, зокрема увагу зосереджено саме на суб'єктах малого бізнесу, визначено їх роль в економіці країни. Досліджено діючу практику облікового забезпечення функціонування та управління суб'єктами туристичної галузі. Детально обґрунтовано відмінності в організації обліку діяльності туроператора і турагента. З'ясовано особливості оподаткування в туристичному бізнесі.

Ключові слова: витрати, доходи, малий бізнес, мале підприємство, туристичне підприємство, суб'єкти туристичного підприємництва, облік, оподаткування.

ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ

Перчук О. В.
Пеньковский В. С.

Предмет исследования: теоретические и практические аспекты организации функционирования, ведения учета и налогообложения субъектов туристического бизнеса.

Целью статьи является разработка научных подходов и методических рекомендаций по организации деятельности, ведению учета и налогообложению субъектов малого бизнеса туристической сферы.

Методология проведения работы. Методологической основой исследования стали общетеоретические методы научного познания, основные подходы и положения относительно правового и учетного обеспечения функционирования субъектов малого бизнеса туристической отрасли, которые освещены в трудах отечественных и зарубежных ученых. Для выполнения поставленных задач использованы методы: диалектический метод познания – для анализа законодательно нормативных документов и научных трудов ученых, касающихся проблематики организации деятельности, учетного обеспечения и налогообложения; анализа и синтеза – при исследовании и обобщении зарубежного и отечественного опыта теоретико-методических основ учета и налогообложения деятельности туристических фирм; статистический метод – для анализа и сравнения статистических данных, касающихся функционирования субъектов малого бизнеса в отечественной туристической сфере; абстрактно-логический – для теоретических обобщений и формулировки выводов.

Область применения результатов. Результаты исследования могут использоваться в сфере туризма при организации деятельности, учетного обеспечения и налогообложения субъектов малого бизнеса данной отрасли.

Результаты и выводы работы. На основе проведенного исследования определена сущность туристической деятельности, охарактеризованы основные ее субъекты, в частности внимание сосредоточено именно на субъектах малого бизнеса, определена их роль в экономике страны. Исследована действующая практика учетного обеспечения функционирования и управления субъектами туристической отрасли. Детально обоснованы отличия в организации учета деятельности туроператора и турагента. Выявлены особенности налогообложения в туристическом бизнесе.

Ключевые слова: расходы, доходы, малый бизнес, малое предприятие, туристическое предприятие, субъекты туристического предпринимательства, учет, налогообложение.

ORGANIZATION OF ACTIVITIES, ACCOUNTING AND TAXATION OF SMALL BUSINESSES IN THE TOURIST SPHERE

Perchuk Oksana,
Penkovsky Valentyn

The subject of research: theoretical and practical aspects of the organization of activities, accounting and taxation of tourism business entities.

The purpose of the article is to develop scientific approaches and guidelines for the organization of activities, accounting and taxation of small businesses in the tourist sphere.

Method or methodology for conducting research. The methodological basis of the study is general theoretical methods of scientific knowledge, basic approaches and statements of legal and accounting support of small businesses in the tourist sphere, which are highlighted in the works of domestic and foreign scientists. The following methods to perform the set tasks were used: dialectical method – for analysis of legislative and regulatory documents and scientific works of scientists related to the organization of activities, accounting and taxation; analysis and synthesis – in the study and generalization of foreign and domestic experience of theoretical and methodological foundations for travel agencies accounting and taxation; statistical method – for analysis and comparison of statistical data related to the functioning of small businesses in the domestic tourist sphere; abstract-logical – for theoretical generalizations and formulating the conclusions.

The field of application of results. The results of the study can be used in the field of tourism in the organization of activities, accounting support and taxation of small businesses in this sector.

The results of research and conclusions. Based on the study, the essence of tourism activities is determined, its main actors are characterized. In particular, the focus is made on small businesses, and their role in the national economy is determined. The current practice of accounting support for the functioning and management of tourism business entities is studied. Differences in the organization of accounting of a tour operator and a travel agency are substantiated in detail. The peculiarities of taxation in the tourism business are clarified.

Key words: expenses, income, small business, small enterprise, tourist enterprise, subjects of tourism business, accounting, taxation.

JEL Classification: L26, M21, M41, H25.

Постановка проблеми. Проблеми удосконалення управління розвитком підприємств туристичної індустрії, оптимізації взаємодії учасників туристичного ринку, обґрунтування нових підходів до організації діяльності малих підприємств туристичної сфери зумовлені розвитком процесів глобалізації, відкритістю національних кордонів для іноземних суб'єктів туристичного бізнесу, зростанням попиту на послуги вітчизняного туристичного ринку та наближенням його до світових стандартів господарювання.

Як демонструє світовий досвід, малий бізнес – це не просто частина або сектор національної економіки, який можна статистично виділити в показниках чисельності зайнятих, в обсязі товарообороту, кількості основного капіталу та ін. Це економічний сегмент, якому притаманні принципово нові якісні характеристики, а саме: об'єднання в одній особі власника та підприємця; спрямованість на інновації; спрощені комунікативна та інформаційна системи. Саме малий бізнес виступає важливим елементом ринкової економіки, що впливає на темпи економічного зростання, структуру і якість валового національного продукту. Туристичне підприємництво забезпечує валютні надходження в країну, створює нові робочі місця, поліпшує інфраструктуру тощо, забезпечуючи таким чином зростання економіки країни.

Ефективність діяльності будь-яких господарських суб'єктів, що визначається збільшенням доходів при оптимізації витрат, залежить від якості та достовірності інформації, що формується в процесі здійснення обліку та складання звітності. Облікова інформація об'єктивно необхідна для легальної та прибуткової організації туристичної діяльності, складання бізнес-планів, для аудиторської перевірки, пошуку інвесторів та ділових партнерів, отримання податкових пільг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем розвитку малого підприємництва присвячені дослідження таких учених, як О. Амоша, В. Геєць, В. Бондаренко, М. Бутко, З. Варналій, В. Василенко, Б. Данилишин, Т. Дудар, В. Захарченко, В. Збарський, С. Кваша, І. Комарницький, В. Кредісов, М. Малік, А. Мельник, В. Худолій, Л. Чернюк, М. Чумаченко, А. Чухно та інші. Вагомий внесок в теоретичну розробку проблем організації і ведення бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах внесли Алпатова Н., Бальченко З., Богданова Ж., Бочарова Н., Богданова Ж., Василенко В., Височан О., Гончаренко О., Гура Н., Данканіч Т., Дяченко А., Кирієнко О., Коваль А., Король С., Кузнєцов В., Кулиняк І., Рошко Н., Старчук Є., Хоменко Ю., Чернобай Л. та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем організації, обліку та оподаткування суб'єктів малого підприємництва у туристичній сфері.

Виклад основного матеріалу. Економічна сутність туристичної діяльності має нематеріальний характер. Суб'єкти туристичного підприємництва пропонують ринку свою продукцію у формі послуги чи їх купуєності, у виробництво яких залучається споживач.

Розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менш, ніж дві такі послуги, що реалізуються або пропонуються для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) називається туристичним продуктом. Вартість туристичного продукту, як правило, формують два види послуг: власне туристичні послуги та супутні туристичні послуги.

Відповідно до Закону України «Про туристичну діяльність» суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність, є:

- туристичні оператори;
- туристичні агенти;
- інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, а також екскурсійні, розважальні та інші види туристичних послуг;
- гіді-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу;
- фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо [1].

Як правило, туроператорами виступають великі фірми, що структурно мають головний туроператорський офіс та філії у вигляді агентських мереж по всьому світу. Турагент, в свою чергу, займається просуванням сформованих туроператором турів – купує їх у туроператора на підставі укладеного між ними договору і реалізує за певну винагороду споживачу. Окрім реалізації турів клієнтам, турагент забезпечує рекламу турів, надає інформаційні послуги, доставку клієнтів до місця початку подорожі і назад, здійснює контроль якості обслуговування, збирає зауваження та побажання клієнтів [2].

Результати досліджень туристичної сфери економіки свідчать: кількість малих підприємств в галузі становить 94%. Наприклад, у Європі, яка є лідером на світовому туристичному ринку, 6,5% загального товарообігу малих підприємств припадає на надходження від туристичних послуг, адже населення промислово розвинутих країн віддає перевагу витрачання грошей на відпочинок, а не на інші товари чи послуги [3]. У загальній структурі малих підприємств України частка туристичних становить 0,58%, або 10 502 із 1 822 671 зареєстрованих у 2018 р. Статистичні дані підтверджують, що питома вага суб'єктів малого підприємництва в туризмі становить 99,8%, із них 98,3% – це мікропідприємництво, яке характеризується кількістю працюючих до 10 осіб та річним доходом до 2 млн євро.

У світовій спеціальній літературі виділяють більше як 50 визначень поняття «мале підприємництво». Причина таких розбіжностей полягає у різних, подекуди протилежних (спростовуючи один одного) підходах

до класифікації ознак малого підприємництва (бізнесу): кредитної політики, податкових передумов, стимулювання експорту та за надання різних форм державної підтримки.

Сьогодні до суб'єктів малого підприємництва відносять мікро- та малі підприємства, фізичні особи-підприємці, які здійснюють систематичну (zareєстровану) підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Мікро- та мале підприємство відповідають таким критеріям, як показники чисельності зайнятих працівників (до 10 та 50 осіб відповідно), балансова вартість активів (3,5 та 4 млн. євро відповідно) та чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (до 700 тис. та 8 млн. євро відповідно) [4, ст. 2, 1]. Згідно з Господарським кодексом суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи-підприємці та юридичні особи, кількість працівників яких не більше 50 осіб, а річний дохід не перевищує 10 млн. євро за середньорічним курсом НБУ [5, розділ 2, глава 6, ст. 55].

Таким чином, до суб'єктів малих туристичних підприємств будуть відноситися, установи, організації та фізичні особи, які зареєстровані в установленому чинним законодавством України порядку і отримали ліцензії на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг. Туристичні господарюючі суб'єкти виконують такі функції: виробництво туристичного продукту; реалізація туристичного продукту. Ліцензуванню підлягають наступні види туристичної діяльності: організація прийому та обслуговування іноземних туристів в Україні (іноземний туризм); організація прийому та обслуговування вітчизняних туристів в Україні (внутрішній туризм); організація зарубіжних поїздок за межі України (зарубіжний туризм); екскурсійна діяльність.

В Україні можемо спостерігати зростання кількості суб'єктів туристичного бізнесу усіх видів (рис. 1), на 34,4% при чому знову ж таки, найбільшу частку займають у структурі саме туристичні агенти, серед яких першість займають саме фізичні особи-підприємці. Послугами українських туроператорів і турагентів у 2019 році скористалися 6,1 млн. осіб, загальний дохід туристичних компаній (юридичних осіб) і турагентів (фізосіб-підприємців) становив 32,6 млрд. грн. (без ПДВ). У пандемічному 2020 році ринок туроператорів і тур агентів в Україні скоротився на 60-70%, ситуацію пом'якшили відкриті кордони Туреччини та Єгипту [6].

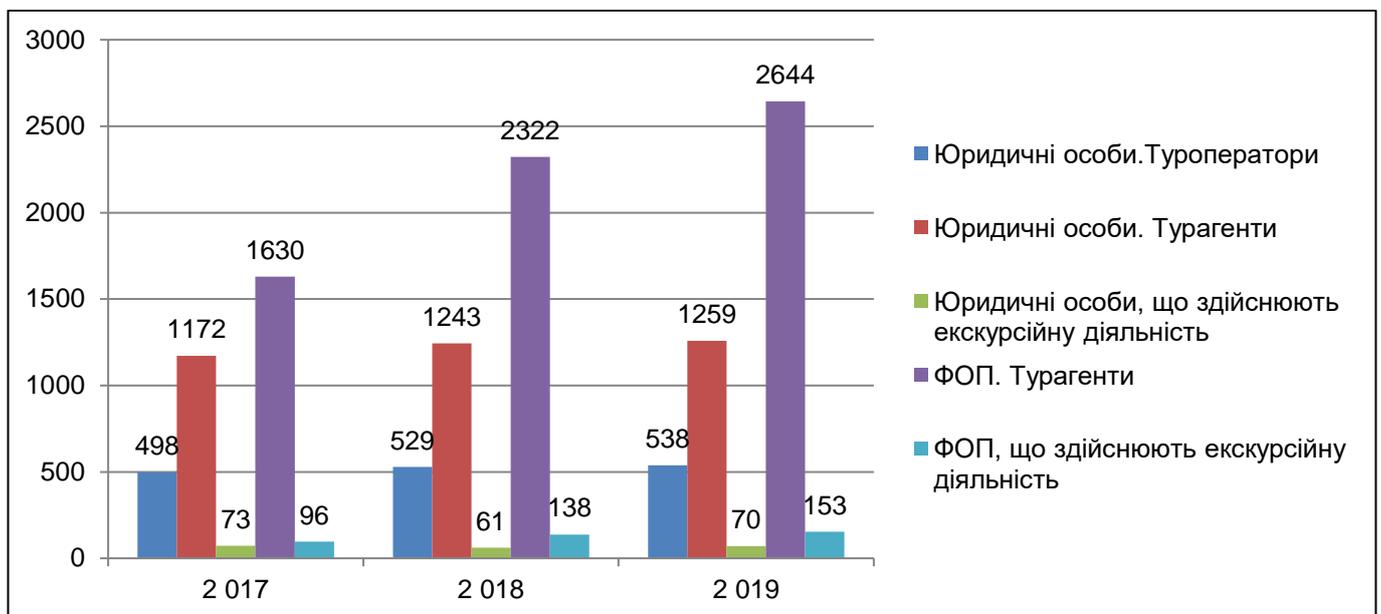

Рисунок 1. Динаміка суб'єктів туристичної діяльності в Україні в 2017-2019 рр.

Саме така форма організації бізнесу здатна найоперативніше реагувати на кон'юнктуру туристичного ринку, що набуває особливого значення в сучасних економічних умовах, коли відбувається швидка індивідуалізація і диференціація споживчого попиту, прискорення науково-технічного прогресу, розширення номенклатури туристичних послуг.

Суб'єкти малого бізнесу можуть залучатися до рекреаційно-туристського підприємництва та підсобної діяльності шляхом створення підприємств національної кухні, виробництва та збуту виробів народних художніх промислів, продажу туристичного спорядження. До перспективних видів туризму, що задіюють малі туристичні підприємства можна віднести: зелений (екологічний) туризм; археологічний туризм; музейний туризм; військовий туризм; автомобільний туризм.

Малі підприємства туристичного бізнесу, як сфера швидкого обігу капіталу, реалізують ряд важливих завдань, що сприяє подальшому сталому розвитку галузі: формування ринку туристичних послуг різного рівня комплексності; удосконалення інфраструктури туризму; швидка адаптація до нових туристичних технологій, що ґрунтуються на комп'ютерній техніці, та гнучке просування до інтеграційних та інших процесів у світовому просторі. Саме мале підприємництво у туризмі є сферою, в якій без великих затрат створюються робочі місця і забезпечується високий рівень ефективності й швидка окупність інвестицій.

Безперечно, в сучасних умовах господарювання малі підприємства в туристичній сфері мають ряд проблем. В першу чергу це нестабільність доходів і обмежені фінансові можливості: фінансова діяльність

будується з урахуванням постійного фактора недостатності ресурсів з огляду на незначний загальний обсяг господарського обороту та неможливість залучення коштів інвесторів, які не є власниками підприємства. Необхідність самофінансування за рахунок власного прибутку в умовах обмеженості зовнішнього фінансування обумовлює стратегію постійного підвищення рентабельності бізнесу. Ринкова економіка вимагає необхідності переорієнтації малих туристичних підприємств на діяльність у сучасних умовах. Це, насамперед, вивчення ринкової кон'юнктури, систематичне удосконалення організаційно-технічного рівня підприємств, забезпечення високого ступеня соціального розвитку, перебудова організаційних структур управління. Це дасть змогу мінімізувати вплив на діяльність підприємств цілого ряду несприятливих факторів, подолати обмеженість зростання, підвищити рівень надання послуг до міжнародних стандартів якості.

Всі суб'єкти туристичної діяльності, незважаючи на те, який вид туризму вони представляють, ведуть бухгалтерський облік, в якому існують чіткі відмінності від суб'єктів інших видів економічної діяльності. Існують також відмінності обліку у туроператорів і турагентів, що обумовлено їхньою діяльністю (табл. 1).

Таблиця 1. Відмінності між туроператором і турагентом

№	Критерій відмінності	Туроператор	Турагент
1.	Визначення згідно З/У «Про туризм»	юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних і супутніх послуг і які отримали в установленому порядку ліцензію на туроператорську діяльність	юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів і туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних і супутніх послуг та які в установленому порядку отримали ліцензію на туристичну діяльність
2.	Визначення згідно Податкового кодексу України	особа, що безпосередньо надає послугу з тимчасового розміщення туриста чи придбаває послуги інших платників податку, що включаються до складу туристичної послуги, з метою їх надання туристам як безпосередньо, так і через туристичного агента шляхом постачання туристичного ваучера (путівки)	особа, яка згідно з умовами цивільно-правового договору, укладеного з туристичним оператором, придбаває туристичний ваучер (путівку) або проводить посередницькі операції з його постачання від імені та/або за дорученням туристичного оператора туристам або іншим туристичним агентам
3.	Правовий статус	юридичні особи	юридичні особи, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності
4.	Напрямок діяльності	створює турпродукт та реалізує його через посередників; оформляє документи для виїзду за межі України; здійснює турагентську діяльність	займається реалізацією турпродукту інших суб'єктів туристичної діяльності, у т.ч. туроператорів
5.	Наявність ліцензії	потрібна	не потрібна
6.	Обмеження	- винятковий вид діяльності – туроператорська; - загальний розмір частки в статутних капіталах інших операторів України не може перевищувати 20% їх статутного капіталу	- може здійснювати і інші види діяльності (крім туроператорської)
7.	Формування доходів	різниця між вартістю сформованого туристичного продукту та вартістю його окремих елементів, які надаються сторонніми організаціями (транспортними, розважальними, екскурсійними організаціями, готелями, закладами харчування тощо)	комісійні, які турагенти отримують від туроператорів за посередництво
8.	Мінімальний розмір гарантії банку або будь-якої іншої кредитної установи	еквівалент – не менше 20 тис. євро, для туроператора, що надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму – не менше 10 тис. євро	еквівалент – не менше 2000 євро

Порівнюючи визначення туристичного оператора та тур агента відповідно до різних нормативних документів, можна констатувати, що згідно ПКУ немає вимоги до операторів щодо наявності ліцензії на туropераторську діяльність, яку за законом останні мають обов'язково отримувати. Не краща ситуація і з податковими агентами. Згідно з Законом України «Про туризм» турагенти мають право здійснювати лише посередницьку діяльність; законодавець в ПКУ чомусь надав право їм здійснювати діяльність й від власного імені, придбаваючи ваучери у туropераторів. Фактично під податкове тлумачення поняття «турагент» підпадають також ті туropератори, які перепродають послуги інших туropераторів на підставі прямих договорів [7].

Туropератор найчастіше виступає як оптовий продавець, реалізуючи свої путівки за допомогою турагента на підставі договорів (агентських угод). Одночасно туropератор може продавати свої путівки самостійно. Такі особливості та відмінності в діяльності туристичних операторів та агентів безпосередньо впливають на методику бухгалтерського відображення їх господарської діяльності. Але, існують й інші фактори, які безпосередньо здійснюють вплив на процес облікового відображення, зокрема організаційні форми та види туризму: внутрішній та міжнародний (в'їзний та виїзний), груповий та індивідуальний.

На порядок відображення операцій туристичних підприємств на рахунках бухгалтерського обліку безпосередньо впливає здійснення виїзного туризму, який передбачає необхідність оформлення первинних документів пов'язаних із перетином кордону, визначення курсових різниць, застосування різних схем оподаткування тощо. Фірми, що спеціалізуються на організації виїзного туризму, формують свою маркетингову політику враховуючи можливості надання різних видів знижок на групові тури, що зумовлює потребу відображення даних операцій в обліку.

Суб'єкти туристичної діяльності, які займаються організацією і обслуговуванням іноземних туристів в Україні, повинні щороку оформляти референс, тобто підтвердження Міністерства закордонних справ, що зарубіжні партнери (за угодами) матимуть візову підтримку консульських установ України за кордоном у разі їх звернення для оформлення туристичних віз іноземцям для подорожі в Україну. Суб'єкти туристичної діяльності, які приймають іноземних туристів, повинні вести облік усіх документів із в'їзду, виїзду та переміщення туристів в Україні, а саме: договорів (контрактів) з іноземними партнерами про співробітництво з обслуговування іноземних туристів в Україні; аналогічних договорів з вітчизняними партнерами; листів-замовлень іноземного партнера на обслуговування іноземних туристів; підтверджень суб'єктів туристичної діяльності іноземному партнеру щодо готовності до приймання іноземних туристів; звернень суб'єктів туристичної діяльності в державні заклади і узгоджень з реєстрації і перебування туристів в Україні; документів, які підтверджують здійснення трансфера, бронювання місць у готелі для туристів та їх проживання; маршрутів і програм туристичних подорожей іноземних туристів, проведення екскурсій тощо [8].

Туристичну документацію оформляють як туropератор, так і турагент. Різниця між ними полягає в тому, що у тур агента облік та документообіг ведеться за спрощеною формою, що переважно складається з документів, які фіксують господарські операції з перепродажу готового тур продукту.

Реалізація туристичного продукту туropератором починається з оформлення договірних взаємовідносин між замовником (у випадку прямого продажу) та туристичним агентом (у випадку продажу через посередника). Порядок документального оформлення реалізації туристичного продукту туropератором буде залежати від форми реалізації: безпосередньо клієнту чи через посередників (турагентів) (табл. 2 і 3).

При укладенні договору комісії (доручення) туropератор доручає, а турагент реалізує туристичну послугу від свого імені і за винагороду туropератора. При укладенні агентської угоди з туropератором на придбання турпродукту турагент купує його за винагороду і кошти покупця.

Таблиця 2. Документальне оформлення реалізації туристичного продукту у залежності від договірних відносин туropератора безпосередньо з клієнтом

Види договорів	Договір надання послуг	Посередницький договір на продаж туристичних послуг Договір комісії (доручення)	Посередницький договір на придбання туристичних послуг (агентська угода)
Документ для проведення попередньої оплати	Рахунок-фактура	Рахунок фактура з визначеним у ньому розміром винагороди туropератора	Рахунок фактура з визначеним у ньому розміром винагороди туropератора
Підтвердження оплати	Банківська виписка (безготівковий розрахунок), фіскальний чек, прибутковий касовий ордер (готівковий розрахунок)		
Надання документів для споживання туристичних послуг	Ваучер, страховий поліс, транспортні квитки тощо		
Отримання послуг (товарів)	Акт наданих послуг (за відсутності – бухгалтерська довідка)	Акт-звіт турагента про реалізацію послуг через туropератора	Акт-звіт туropератора про придбання послуг на користь довірителя

Таблиця 3. Документальне оформлення реалізації туристичного продукту у залежності від договірних відносин туроператора безпосередньо з партнерами

Види договорів	Договір надання послуг	Посередницький договір на продаж туристичних послуг	Договір підряду	Договір купівлі-продажу (для товарів)
Документ для проведення попередньої оплати	Рахунок-фактура	Рахунок-фактура з визначеним у ньому розміром винагороди туроператора	Договір	Рахунок-фактура
Підтвердження оплати	Безготівковий розрахунок – платіжне доручення, банківська виписка (при безготівковому розрахунку)			
	Готівковий розрахунок – звіт про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт з підтверджуючим документом на оплату (фіскальний чек, квитанція з банку, корінець до прибуткового касового ордеру). За договором підряду оплата проводиться видатковим касовим ордером			
Отримання документів на споживання туристичних послуг	Санаторно-курортна путівка, транспортний квиток тощо		Не надають	
Отримання послуг (товарів)	Акт наданих послуг	Акт-звіт туроператора про реалізацію послуг	Акт наданих послуг	Накладна

Взаємовідносини суб'єкта туристичної діяльності як продавця (виконавця) і туриста як покупця (замовника) туристичної послуги оформляються туристичним ваучером (путівкою). Останній є документом, що для туриста підтверджує його статус та гарантує отримання оплачених ним послуг, для продавця – гарантує оплату послуг, для виконавця послуг – гарантує отримання від продавця туристичних послуг коштів, сплачених йому туристом. У договорі на туристичне обслуговування, укладеному шляхом видачі ваучера, повинні міститися такі дані: найменування та місцезнаходження суб'єкта туристичної діяльності, номер ліцензії (дозволу) на відповідний вид діяльності, юридична адреса; прізвище, ім'я (по батькові) туриста (при груповій поїздки – прізвища, імена (по батькові) членів групи); строки надання і види туристичних послуг, їх загальна вартість; назва, адреса та номер телефону об'єкта розміщення, його тип та категорія, режим харчування; розмір фінансового забезпечення відповідальності туроператора (турагента) або межі відповідальності суб'єкта туристичної діяльності за договором агентування; інші дані, обумовлені характером угоди, складом групи тощо; дата видачі ваучера [8]. Так як, туроператори формують вартість туристичного продукту, зазначимо з чого буде складатися його собівартість, відповідно до діючої методики її формування:

- виробнича собівартість (прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, змінні загальнопромислові витрати та постійні розподілені загальнопромислові витрати);
- нерозподілені постійні загальнопромислові витрати;
- наднормові витрати.

Умови визнання та обсяг витрат туроператора, що формують туристичний продукт, прямо залежать від виду договору: купівлі-продажу, комісії, доручення, обміну або агентської угоди. Собівартість наданих послуг визначається в порядку, встановленому П(С)БО 16 «Витрати» [9]. Причому витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені (п. 7 ПБО 16). Тобто в момент визнання доходу від реалізації послуг визнається також собівартість цих послуг у складі витрат.

Для обліку виробничої туристичного продукту використовують активні рахунки 23 «Виробництво» та 91 «Загальнопромислові витрати». Разом з тим загальнопромислові витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використання бази розподілу (заробітної плати, обсягу діяльності тощо). Перелік і склад змінних і постійних загальнопромислових витрат установлюються туристичним підприємством.

Турагенти можуть вести облік витрат тільки на рахунок 23, субрахунок «Виробництво турагентських послуг» або, як суб'єкт малого бізнесу, тільки на рахунках класу 8, тобто за елементами витрат.

Для обліку інших витрат періоду призначені бухгалтерські рахунки класу 9:

92 «Адміністративні витрати»

93 «Витрати на збут»

94 «Інші операційні витрати».

Найбільшу питому вагу у собівартості туристичного продукту займають саме прямі витрати, тому можна розглянути їх класифікацію більш детально (рис. 2).

Також для обліку витрат, особливо для суб'єктів малого бізнесу, може використовуватися рахунок класу 8 «Витрати за елементами» з щомісячним списанням сальдо цих рахунків у кореспонденції з рахунком 23 «Виробництво» і рахунками класу 9 «Витрати діяльності».

Оскільки туристичний продукт складається із комплексу туристичних послуг, це обумовлює застосування при бухгалтерському обліку туроператорами норм та положень, що регулюють порядок визнання доходів та витрат від надання послуг. Дохід, пов'язаний із наданням туристичних послуг, визнається виходячи зі ступеня завершеності операції з надання послуг на дату балансу, якщо може бути достовірно

оцінено результат цієї операції, що визначено в п.10-14 П(С)БО 15 «Дохід» [10]. Спосіб визначення ступеня завершеності послуг встановлюється обліковою політикою підприємства (п. 25.1 П(С)БО 15).

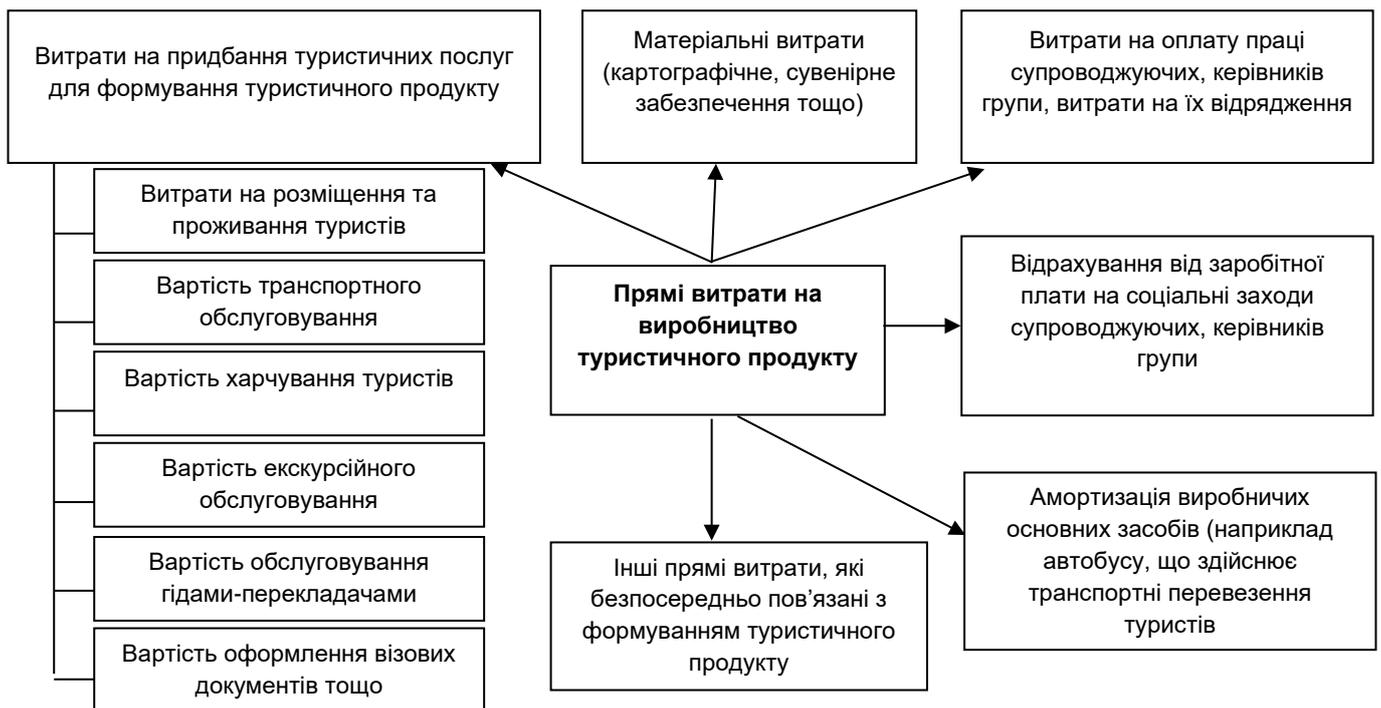

Рисунок 2. Елементи прямих витрат, що формують собівартість туристичного продукту.

Оцінка ступеня завершеності операції з надання послуг провадиться:

- вивченням виконаної роботи;
- визначенням питомої ваги обсягу послуг, наданих на певну дату, у загальному обсязі послуг, які мають бути надані;
- визначенням питомої ваги витрат, яких зазнає підприємство у зв'язку із наданням послуг, у загальній очікуваній сумі таких витрат. Сума витрат, здійснених на певну дату, включає лише ті витрати, які відображають обсяг наданих послуг на цю саму дату.

При відображенні в бухгалтерському обліку турагента операцій з продажу турпродукту не має значення, коли саме відбувається споживання покупцем туристичної послуги, оскільки турагент є тільки посередником і надає послуги з реалізації «чужого» турпродукту, за що й отримує агентську винагороду.

При виконанні агентського договору у турагента виникає оборот з реалізації на суму його агентської винагороди, яка є доходом від надання послуг. У бухгалтерському обліку доходи посередника визнаються за фактом виконання агентом договірних зобов'язань перед поручником. Виконання зобов'язань підтверджується звітом агента. Відображається дохід агента по кредиту субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг».

Вартість реалізованого туристичного продукту відображається у складі виручки від надання послуг (по кредиту субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»). Потім сума коштів, що належить туроператору, відображається у складі коштів, які підлягають вирахуванню з доходу (по дебету субрахунку 704 «Вирахування з доходу»).

При в'їзному туризмі туроператор реалізує тури іноземним туристам за інвалюту. Операції в інвалюті при первісному визнанні відображають за курсом НБУ на дату здійснення операції (п. 5 ПБО 21 «Вплив змін валютних курсів» [11], п. 6 Положення Правління НБУ № 496 [12]). Важливо відмітити, що при отриманні передоплати в іноземній валюті на дату зарахування вона буде обліковуватись на субрахунку 316 «Спеціальні рахунки в іноземній валюті».

Понесені витрати туристичної фірми та отримані доходи списуються на фінансові результати – рахунок 79 «Фінансові результати».

Порядок оподаткування туроператорської та турагентської діяльності регулює ст. 207 ПКУ, зазначені в ній туристичні послуги не суперечать Закону України «Про туризм», але в ПКУ послуга вважається туристичною, якщо до складу турпродукту включено послуги з тимчасового розміщення або вартості туристичного ваучера (путівки) [7].

Важливим питанням обліку туристичних послуг є оподаткування кожного виду туризму. Відмінність існує в частині оподаткування ПДВ діяльності туроператорів, які надають повний комплект послуг і тих туроператорів та турагентів, які тільки організують тури (у тому числі міжнародні): в першому випадку об'єктом оподаткування є вся вартість турпродукту, а в другому – тільки винагорода туроператора чи турагента.

Оскільки винагорода посередника є платою за надання посередницької послуги, податкові зобов'язання такого суб'єкта туристичної діяльності (якщо він зареєстрований як платник ПДВ) збільшуються за першою з подій: зарахування коштів в оплату послуги від замовника на банківський рахунок або до каси суб'єкта туристичної діяльності чи оформлення документа, що засвідчує факт надання послуг. У цей момент слід скласти й податкову накладну [13]. Порядок оподаткування ПДВ турсервісера діяльності регламентується ст. 207 ПКУ [14]. Базою оподаткування ПДВ у турсервісера, незалежно від виду туризму (внутрішній, в'їзний, виїзний), є сума винагороди (п. 207.2, 207.3 ПКУ), яка розраховується наступним чином:

Винагорода турсервісера = Вартість поставленої туристичної послуги – Витрати на придбання (створення) туристичної послуги.

Особливістю в формуванні сум ПДВ у турсервісера є те, що їх діяльність обкладається ПДВ за так званим маржинальним принципом - об'єктом оподаткування є лише винагорода. Відповідно, і в декларації з ПДВ турсервісер показує тільки суму своєї винагороди, а ось вартість турпродуктів у декларації по ПДВ не відображають.

На турсервісера правило «першої події» не поширюється. Датою виникнення податкових зобов'язань з ПДВ є дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання туристичної послуги (п. 207.6 ПКУ). Тому на дату отримання грошей (підписки) від туристів податкові зобов'язання з ПДВ у турсервісера не виникають. На відміну від турсервісера, турагенти при нарахуванні ПДВ орієнтуються на загальне правило «першої події» з п. 187.1 ПКУ. Як правило, вони утримують свою винагороду із суми коштів, яка надійшла від туристів за турпродукт. У такому разі ПДВ з винагороди потрібно нарахувати на дату надходження грошей від туристів [15].

В частині формування податку на прибуток, то слід відмітити, що турсервісер - юридична особа, що перебуває на загальній системі оподаткування, у якого доходи за минулий звітний (податковий) рік не перевищують 20 млн. грн., визначає об'єкт оподаткування податком на прибуток за правилами бухгалтерського обліку:

Винагорода турсервісера = Вартість поставленої туристичної послуги – Витрати на придбання (створення) туристичної послуги обліку

У випадку, якщо турсервісер має обсяг доходу більше 20 млн. грн., він коригує фінансовий результат до оподаткування на різниці за загальними правилами, що визначені у розділі III Податкового кодексу України.

Висновки. Проведений аналіз статистичних даних з врахуванням умов поточної кон'юнктури туристичного ринку свідчить, що 99% підприємств в структурі є малими, на них припадає 25% галузевих обсягів реалізації туристичних продуктів. Дослідження дозволило виявити ще одну особливість малого туристичного бізнесу – серед зареєстрованих суб'єктів господарювання 68,4% є фізичними особами-підприємцями, на які припадає майже 50% зайнятості у туризмі.

В сучасних умовах більшість суб'єктів туристичної діяльності зацікавленні в своїй конкурентоспроможності, тому вони змушені приділяти увагу питанням удосконалення ведення обліку та оподаткування їх діяльності. Ведення бухгалтерського обліку діяльності турсервісера і турагента має певні відмінності, що зумовлені видом діяльності, яку вони здійснюють, формою обліку, зокрема можливістю застосування спрощеної форми обліку, особливостями документального оформлення господарських операцій, формою здійснення розрахунків та ін. Врахування особливостей здійснення обліку кожним з суб'єктів туристичної діяльності дасть змогу правильно організувати бухгалтерський облік, підвищити ефективність туристичної діяльності та досягти максимальної ефективності діяльності.

Розглянуті особливості обліку та оподаткування туристичної діяльності в Україні доводять, що на сьогодні існують важливі нюанси, особливо в оподаткуванні, на які необхідно звертати увагу і які потребують додаткового вивчення. Доведено, що при здійсненні бухгалтерського обліку та формуванні фінансового результату необхідно враховувати специфіку договірних відносин та особливості системи оподаткування, що застосовує той чи інший суб'єкт господарювання, що функціонує в сфері туризму.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР із змінами і доповненнями. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 13, ст. 180. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>.
2. Пилипенко С. М., Новак У. П. Особливості бухгалтерського обліку придбання (створення) та продажу путівок туристичними фірмами. Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін та сталого економічного розвитку : матер. II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., (ЛНТУ, Луцьк, 25 листопада 2015 р.). Тернопіль : Вид-во «Крок». 2015. С. 70-72.
3. Мілінчук О. В. Стан малого туристичного бізнесу України: роль готельно-ресторанної складової в його розвитку. Інфраструктура ринку. 2020. Випуск 41. С. 53-59.
4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 18.09.2018 р. №2545-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2579>.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Данканич Т. П. Оподаткування туристичної діяльності в умовах дії Податкового кодексу України. URL: <http://www.nbu.gov.ua>

8. Григор'єва Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення організації туристичної діяльності. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. №5. С. 133-136.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 29 лис. 1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 груд. 1999 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» від 10 серп. 2000 р. № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00#Text>
12. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів» від 12 лис. 2003 р. № 496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1094-03#Text>
13. Бондар В., Швець В.Г. Організація бухгалтерського обліку діяльності підприємств туристичного бізнесу. Молодий вчений. 2017. № 11 (51). С. 1104-1107.
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-УІ. URL: www.sta.gov.ua.
15. Здійснюєте туроператорську чи турагентську діяльність: що з ПДВ? URL: <https://news.dtki.ua/taxation/pdv/56722>
16. Богданова Ж. А. Бухгалтерський облік і контроль туристичної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Житомир : Вид-во ЖДТУ, 2011. 20 с.
17. Гура Н. О. Облік видів економічної діяльності : підручник. Київ : Вид-во «Центр навч. літ-ри», 2010. 392 с.
18. Момонт Т. В. Особливості організації бухгалтерського обліку підприємствами туристичної сфери. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. Житомир : Вид-во ЖДТУ. 2014. № 1(67). С. 34–40.
19. Височан О. С. Визнання та облік доходів від реалізації послуг в діяльності туристичних агентств. Науковий вісник Ужгородського університету. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
20. Рошко Н. Б. Особливості обліку туристичних послуг, обумовлені специфікою туристичної діяльності. Київський національний університет імені Тараса Шевченка URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/20_OsOT.pdf
21. Колісник Г. М., Гелей Л. О., Данканич Т. П. Бухгалтерський облік в туризмі: навчальний посібник. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. 140 с.
22. Бухгалтерський та податковий облік у турагента. Інтерактивна бухгалтерія. 2019. № 98. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/130074>
23. Лісіця Т. Туристична діяльність: облік і оподаткування. Вісник «Офіційно про податки». 2017. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005703-turistichna-diyalnist-oblik-ta-opodatkuvannya>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro turyzm» [Law of Ukraine «On Tourism»] vid 15.09.1995 № 324/95-VR iz zminamy i dopovnennyamy. Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2004, № 13, st. 180. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>.
2. Pylypenko S. M., Novak U. P. (2015). Osoblyvosti bukhhalters'koho obliku prydbannya (stvorennya) ta prodazhu putivok turystychnymy firmamy. [Features of accounting for the purchase (creation) and sale of vouchers by travel agencies.]. Bukhhalters'kyi oblik, kontrol' ta analiz v umovakh instytutsional'nykh zmin ta staloho ekonomichnoho rozvytku : mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf., (LNTU, Luts'k, 25 lystopada 2015 r.). Ternopil' : Vyd-vo «Krok». 2015. S. 70-72.
3. Milinchuk O. V. (2020). Stan maloho turystychnoho biznesu Ukrainy: rol' hotel'no-restorannoyi skladovoyi v yoho rozvytku [The state of small tourism business in Ukraine: the role of hotel and restaurant component in its development]. Infrastruktura rynku. 2020. Vypusk 41. S. 53-59.
4. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalters'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini» [Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine»] vid 18.09.2018 r. №2545-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
5. Hospodars'kyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine] vid 16 sichnya 2003 roku №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2579>.
6. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Dankanych T. P. Opodatkuvannya turystychnoyi diyal'nosti v umovakh diyi Podatkovoho kodeksu Ukrainy [Taxation of tourist activity in the conditions of action of the Tax code of Ukraine]. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
8. Hryhor'yeva L. V. (2017). Oblikovo-analitychne zabezpechennya orhanizatsiyi turystychnoyi diyal'nosti [Accounting and analytical support for the organization of tourist activities]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. №5. S. 133-136.
9. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 16 «Vytraty» [Regulation (standard) of accounting 16 «Expenses»] : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29 lys. 1999 r. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.
10. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 15 «Dokhid» [Regulation (standard) of accounting 15 «Income»] : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31 hrud. 1999 r. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>.

11. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 21 «Vplyv zmin valyutnykh kursiv» [Regulation (standard) of accounting 21 «The impact of changes in exchange rates] vid 10 serp. 2000 r. № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00#Text>.
12. Postanova Pravlinnya NBU «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro vstanovlennya ofitsiynoho kursu hryvni do inozemnykh valyut ta kursu bankivs'kykh metaliv» [Resolution of the Board of the NBU «On approval of the Regulations on the establishment of the official exchange rate of hryvnia to foreign currencies and the exchange rate of bank metals»] vid 12 lys. 2003 r. № 496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1094-03#Text>.
13. Bondar V., Shvets' V. H. (2017). Orhanizatsiya bukhhalters'koho obliku diyal'nosti pidpryyemstv turystychnoho biznesu [Organization of accounting for tourism businesses]. *Molodyy vchenyy*. 2017. № 11 (51). S. 1104-1107.
14. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] vid 02.12.2010 r. № 2755-UI. URL: www.sta.gov.ua.
15. Zdiysnyuyete turoperators'ku chy turahents'ku diyal'nist': shcho z PDV? [Do you carry out tour operator or travel agency activities: what about VAT?] URL: <https://news.dtki.ua/taxation/pdv/56722>.
16. Bohdanova Zh. A. (2011). Bukhhalters'kyy oblik i kontrol' turystychnoyi diyal'nosti [Accounting and control of tourist activity]: avtoref. dys. na здобuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.00.09 – Bukhhalters'kyy oblik, analiz ta audyt. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDTU, 20 s.
17. Hura N. O. (2010). Oblik vydiv ekonomichnoyi diyal'nosti [Accounting for economic activities] : pidruchnyk. Kyiv : Vyd-vo «Tsentri navch. lit-ry», 2010. 392 s.
18. Momont T. V. (2014) Osoblyvosti orhanizatsiyi bukhhalters'koho obliku pidpryyemstvamy turystychnoyi sfery [Features of the organization of accounting by the enterprises of tourist sphere]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. Ser.: Ekonomichni nauky. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDTU. № 1(67). S. 34–40.
19. Vysochan O. S. Vyznannya ta oblik dokhodiv vid realizatsiyi posluh v diyal'nosti turystychnykh ahentstv [Recognition and accounting of income from the sale of services in the activities of travel agencies]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
20. Roshko N. B. Osoblyvosti obliku turystychnykh posluh, obumovleni spetsyfikoyu turystychnoyi diyal'nosti [Features of accounting for tourist services due to the specifics of tourist activities]. *Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka* URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/20_OsOT.pdf.
21. Kolisnyk H. M., Heley L. O., Dankanych T. P. (2016). Bukhhalters'kyy oblik v turyzmi [Accounting in tourism]: navchal'nyy posibnyk. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla». 140 s.
22. Bukhhalters'kyy ta podatkovyy oblik u turahenta [Accounting and tax accounting with a travel agent]. *Interaktyvna bukhhalteriya*. 2019. № 98. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/130074>.
23. Lisitsya T. (2017). Turystychna diyal'nist': oblik i opodatkovannya [Tourist activity: accounting and taxation]. *Visnyk «Ofitsiyno pro podatky»*. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005703-turistichna-diyalnist-oblik-ta-opodatkovannya>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Перчук Оксана Володимирівна, к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
 e-mail: oksi011279@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-64844-7011>
 Researcher ID: 55052018

Пеньковський Валентин Сергійович, к.е.н., викладач кафедри професійної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Перчук Оксана Владимировна, к.э.н., доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Университета Григория Сковороды в Переяславе.
 e-mail: oksi011279@gmail.com

Пеньковский Валентин Сергеевич, к.э.н., преподаватель кафедры профессионального образования, Университета Григория Сковороды в Переяславе.

DATA ABOUT THE AUTHORS

Perchuk Oksana, PhD in Economics, Associate Professor, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.
 e-mail: oksi011279@gmail.com

Penkovsky Valentyn, PhD, Lecturer of the Department of Vocational Education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-112-121>

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ЭТАПЫ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И БЮДЖЕТИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Макарчук И. Н.
Худолий В. В.
Расюк М. М.

Постановка проблемы. Несмотря на усиленную конкуренцию в хозяйствовании, для успешной работы предприятиям приходится опережать своих конкурентов не только по уровню технологий и показателям основной операционной деятельности, но и по качеству систем управления, обеспечивающих быструю реакцию субъектов хозяйствования на изменения, которые происходят.

Сейчас предприятия заинтересованы в том, чтобы реально представлять свое финансовое положение не только сегодня, но и на ближайшую перспективу. Это необходимо для того, чтобы эффективно развивать свою хозяйственную деятельность и своевременно выполнять свои обязательства перед государством, партнерами по бизнесу и другими предприятиями и организациями. В условиях рыночной экономики, которой присущи самостоятельность субъектов хозяйствования и собственная ответственность предприятий за результаты финансово-хозяйственной деятельности, возникает объективная потребность в постоянном контроле, анализе, корректировке и прогнозировании изменений финансового состояния и оценки финансовых возможностей предприятия на будущее.

Актуальность. Использование бюджетирования способствует не только оздоровлению тех фирм, на которых оно используется, но и имеет большое влияние на глобальные процессы укрепления и обогащения национальной экономической системы. Поэтому главным назначением бюджетирования становится предсказание поступления доходов предприятия, определения расходов, результативности каждой хозяйственной и финансовой ситуации, обоснование вероятного направления использования финансовых ресурсов предприятия. Именно это обуславливает актуальность нашего исследования.

Анализ последних исследований и публикаций. Значительный вклад в разработку и анализ методологических, теоретических и практических основ бюджетирования на предприятии внесли следующие отечественные и зарубежные ученые: С. Белобловский, М. Д. Бильк, С. Ковтун, С. Ф. Голов, З. М. Левченко и П. В. Иванюта, А. А. Терещенко, Джайло Г. Сигел и Джай К. Шим и др.

Цель и задачи исследования. Исходя из актуальности и степени научной разработки проблемы, целью работы является исследование финансового планирования на предприятии, его особенностей и принципов построения, а также направлений повышения эффективности его применения.

Предметом исследования является финансовое бюджетирование деятельности субъектов предпринимательской деятельности.

Методы исследования. Для решения всех поставленных задач использовались такие методы как анализ и синтез, обобщение для сочетания мыслей разных ученых, сравнение при рассмотрении различных классификаций бюджетов предприятий, описание финансовых бюджетов. Информативной

базой исследования в ходе исследования послужили учебники и учебные пособия, научные труды ведущих отечественных специалистов в области теории и практики финансового планирования и бюджетирования, в которых описание финансовых бюджетов дано в наиболее полной и доступной форме, материалы конференций.

Разработанные в работе теоретические положения, выводы и предложения по оценке перспектив развития предприятия углубляют системные подходы к их изучению, а также создают основу для прогнозирования его будущего финансово-хозяйственного состояния и обоснование возможных путей развития бюджетирования в системе финансового планирования на предприятии.

Ключевые слова: бюджетирование, финансовое планирование, бюджет, управление, технология бюджетирования, планирование.

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЕТАПИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ І БЮДЖЕТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Макарчук І. М.
Худолій В. В.
Расюк М. М.

Постановка проблеми. Незважаючи на посилену конкуренцію у господарюванні, для успішної роботи підприємствам доводиться випереджати своїх конкурентів не лише за рівнем технологій та показниками основної операційної діяльності, а й за якістю систем управління, які забезпечують швидку реакцію суб'єктів господарювання на зміни, що відбуваються.

Наразі підприємства зацікавлені у тому, щоб реально представляти своє фінансове становище не лише сьогодні, а й на найближчу перспективу. Це необхідно для того, щоб ефективно розвивати свою господарську діяльність та своєчасно виконувати свої зобов'язання перед державою, партнерами з бізнесу та іншими підприємствами та організаціями. В умовах ринкової економіки, якій притаманні самостійність суб'єктів господарювання та власна відповідальність підприємств за результати фінансово-господарської діяльності, виникає об'єктивна потреба у постійному контролі, аналізі, коригуванні та прогнозуванні змін фінансового стану та оцінці фінансових можливостей підприємства на майбутнє.

Актуальність. Використання бюджетування сприяє не тільки оздоровленню тих фірм, у яких воно використовується, а й має великий вплив на глобальні процеси зміцнення та збагачення національної економічної системи. Тому головним призначенням бюджетування стає передбачення надходження доходів підприємства, визначення видатків, результативності кожної господарської та фінансової ситуації, обґрунтування ймовірного спрямування використання фінансових ресурсів підприємства. Саме це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розроблення та аналіз методологічних, теоретичних і практичних засад бюджетування на підприємстві зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: С. Білобловський, М.Д. Білик, С. Ковтун, С.Ф. Голов, З.М. Левченко та П.В. Іванюта, О.О. Терещенко, Джайло Г. Сігел та Джай К. Шим і ін.

Мета та завдання дослідження. Виходячи з актуальності та ступеня наукової розробки проблеми, метою роботи є дослідження фінансового планування на підприємстві, його особливостей та принципів побудови, а також напрямів підвищення ефективності його застосування.

Предметом дослідження є фінансове бюджетування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

Методи дослідження. Для вирішення всіх поставлених завдань використовувалися такі методи як аналіз та синтез, узагальнення для поєднання думок різних науковців, порівняння під час розгляду різних класифікацій бюджетів підприємств, опис фінансових бюджетів. Інформативною базою дослідження в ході дослідження послужили підручники та навчальні посібники, наукові праці провідних вітчизняних фахівців у галузі теорії та практики фінансового планування та бюджетування, в яких опис фінансових бюджетів дано у найбільш повній та доступній формі, матеріали конференцій.

Розроблені в роботі теоретичні положення, висновки та пропозиції щодо оцінки перспектив розвитку підприємства поглиблюють системні підходи до їх вивчення, а також створюють основу для прогнозування його майбутнього фінансово-господарського стану та обґрунтування можливих шляхів розвитку бюджетування у системі фінансового планування на підприємстві.

Ключові слова: бюджетування, фінансове планування, бюджет, управління, технологія бюджетування, планування.

THE CONCEPT, ESSENCE AND STAGES OF FINANCIAL PLANNING AND BUDGETING AT THE ENTERPRISE

Makarchuk Inna
Khudolii Volodymyr
Rasyuk Maxim

Despite the intense competition in business, for successful work, enterprises have to outstrip their competitors not only in terms of technology and indicators of core operating activities, but also in the quality of management systems that ensure a quick response of business entities to changes that occur.

Now enterprises are interested in realistically presenting their financial situation not only today, but also in the near future. This is necessary in order to effectively develop its economic activity and timely fulfill its obligations to the state, business partners and other enterprises and organizations. In a market economy, which is characterized by the independence of business entities and the own responsibility of enterprises for the results of financial and economic activities, there is an objective need for constant monitoring, analysis, adjustment and forecasting of changes in the financial condition and assessment of the financial capabilities of the enterprise for the future.

The use of budgeting contributes not only to the recovery of those firms where it is used, but also has a great impact on the global processes of strengthening and enriching the national economic system. Therefore, the main purpose of budgeting is to predict the receipts of the enterprise, determine costs, the effectiveness of each economic and financial situation, justify the likely direction of using the financial resources of the enterprise. This is what determines the relevance of our research.

A significant contribution to the development and analysis of the methodological, theoretical and practical foundations of budgeting at the enterprise was made by the following domestic and foreign scientists: S. Beloblovsky, M.D. Bilyk, S. Kovtun, S.F. Golov, Z.M. Levchenko and P.V. Ivanyuta, A.A. Tereshchenko, Jairo G. Siegel and Jai K. Shim et al.

Based on the relevance and degree of scientific development of the problem, the purpose of the work is to study financial planning at an enterprise, its features and principles of construction, as well as directions for increasing the efficiency of its application.

The subject of the research is the financial budgeting of the activities of business entities.

To solve all the tasks, such methods were used as analysis and synthesis, generalization to combine the thoughts of different scientists, comparison when considering various classifications of enterprise budgets, description of financial budgets. The informative basis of the research in the course of the study was textbooks and teaching aids, scientific works of leading domestic specialists in the field of theory and practice of financial planning and budgeting, in which a description of financial budgets is given in the most complete and accessible form, conference proceedings.

The theoretical provisions, conclusions and proposals developed in the work for assessing the prospects for the development of an enterprise deepen the systemic approaches to their study, and also create the basis for predicting its future financial and economic state and substantiation of possible ways of developing budgeting in the financial planning system at the enterprise.

Keywords: *budgeting, financial planning, budget, management, budgeting technology, planning.*

JEL Classification: *G30, G32, M11, L52*

Изложение основного материала. Система управления предприятием должна совершенствоваться с учетом накопленного мирового опыта, новейших теоретических и практических достижений в области менеджмента. В качестве одного из эффективных направлений совершенствования системы управления на микроуровне для отечественных предприятий является бюджетирование, которое положительно зарекомендовало себя в странах с развитой рыночной экономикой.

Вопрос внедрения бюджетирования как одной из составляющих финансового планирования на предприятиях Украины является очень актуальным. В данный момент кроме неустойчивого финансового состояния возникла опасность отставания украинского менеджмента от менеджмента лидирующих стран мира. Это отпугивает потенциальных инвесторов, лишая предприятия возможности роста и расширения, что приводит к торможению роста экономики в целом.

Термин «бюджет» очень близок к термину «план», поэтому в узкой трактовке «бюджет предприятия» отождествляется с «финансовым планом». Бюджет и финансовый план объединяет то, что в обоих случаях определяют объемы инвестирования, целевую структуру капитала, направления финансирования, формируют план движения денежных средств, плановый баланс, для которых разрабатываются планы производства, запасов, труда, накладных расходов и др. Однако бюджетирование как система планирования является более глубокой и гибкой системой управления финансами потому, что она имеет более широкий диапазон планов, а не только планы финансовой направленности и с этой точки зрения приближается к бизнес-планированию. Такая широта охвата планированием всех сторон работы предприятия позволяет обосновать и сделать бюджет действительно эффективным инструментом управления, способным быстро отреагировать на изменения в бизнес-среде.

Бюджетирование – это адаптированная к динамическим рыночным условиям система планирования, учета и контроля ресурсов и результатов деятельности коммерческого предприятия по центрам ответственности (сегментам бизнеса), которая позволяет анализировать прогнозируемые и полученные экономические показатели в целях управления бизнес-процессами. Планирование по центрам ответственности означает, что сводный (генеральный, главный) бюджет предприятия формируется из частных (функциональных) бюджетов [9].

Для организации эффективного финансового менеджмента на предприятии рекомендуется создание современной системы бюджетирования, которая бы была основана на разработке и контроле выполнения целого ряда взаимосвязанных бюджетов.

В соответствии с современными трактовками бюджет – количественное выражение плана, инструмент контроля и координации его выполнения. Бюджет становится частью системы управленческого контроля,

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

поскольку фактические результаты сравнивают с плановыми для принятия необходимых мер.

Процесс составления бюджетов и контроля за их выполнением получил название бюджетирования. К основным характеристикам бюджетирования можно отнести [2]:

- краткосрочность (до одного года);
- внутреннюю направленность;
- высокий уровень конкретизации;
- тесная взаимосвязь с контролем и анализом отклонений.

При разработке финансовых бюджетов необходимо обеспечить соблюдение определенных правил и принципов планирования. Впервые общие принципы планирования были сформулированы А. Файоль. В качестве основных требований к разработке программы действий или планов предприятия им были названы пять принципов: необходимость, единство, непрерывность, гибкость и точность.

Принцип необходимости планирования означает повсеместное и обязательное применение планов при выполнении любого вида трудовой деятельности. Всякий труд, как известно, – это целесообразная деятельность, направленная на преобразование природных ресурсов в готовую продукцию или услуги и удовлетворение потребностей людей. Вопрос о необходимости плана на каждом предприятии, видимо, даже не должен ставиться: программа предстоящих действий является безусловно необходимым [7].

Принцип единства планов предусматривает разработку общего или сводного плана социально-экономического развития предприятия. На отечественных предприятиях наряду с так называемым техпромфинпланами существуют отдельные планы производства и продажи продукции, планы издержек и доходов, а также планы технического, организационного и финансового развития всего предприятия или частичные планы производственных подразделений и функциональных служб. Единство планов предполагает общность экономических целей и взаимодействие различных подразделений предприятия на горизонтальном и на вертикальном уровнях планирования и управления.

Принцип непрерывности планов заключается в том, что на каждом предприятии процессы планирования, организации и управления производством, как и трудовая деятельность, являются взаимосвязанными между собой и должны осуществляться постоянно и без остановки. В процессе непрерывного планирования происходит заметное сближение фактических и плановых показателей производственно-экономической деятельности на каждом предприятии [9].

Принцип гибкости планов тесно связан с непрерывностью планирования и предполагает возможность корректировки установленных показателей и координации планово-экономической деятельности предприятия. Постоянные изменения в технике, технологии и организации производства приводят обычно к снижению расхода запланированных ресурсов и к необходимости уточнения первоначальных планов

Принцип точности планов определяется многими как внутрифирменными факторами, так и внешним ее окружением. Высокая степень точности планов, видимо, представляется вообще не очень необходимой нашим предприятиям в условиях свободных рыночных отношений. Поэтому каждый план должен составляться с такой точностью, которую желает достичь само предприятие, с учетом его финансового состояния и положения на рынке и многих других факторов. Иначе говоря, степень точности планов возможна любая, но при обеспечении допустимой эффективности производства [3].

В современной отечественной науке и практике планирования, помимо рассмотренных классических требований, широкую известность имеют общеэкономические принципы: системность, целенаправленность, комплексность, оптимальность, эффективность, конкретность, объективность, динамичность и др. [5].

Основными задачами финансового планирования на предприятии являются:

- обеспечение производственной и инвестиционной деятельности необходимыми финансовыми ресурсами;
- установление рациональных финансовых отношений с субъектами хозяйствования, банками, страховыми компаниями;
- определение путей эффективного вложения капитала, оценка рационального его использования;
- выявление и мобилизация резервов увеличения прибыли за счет рационального использования материальных, трудовых и денежных ресурсов;
- осуществление контроля за образованием и использованием платежных средств [8].

Для многовариантного анализа с целью поиска наиболее оптимального пути достижения намеченных целей и реализации определенных мероприятий определение плановых показателей формирование бюджетов должно происходить с помощью различных методов. Методы бюджетного планирования представляют собой способы и приемы разработки плановых бюджетов предприятия. Из практики бюджетирования на отечественных и зарубежных предприятиях, а также обобщения литературных источников можно сделать вывод, что бюджеты – это роспись поступлений и расходов на определенный период, который связан с функционированием конкретного объекта или сферы производственно-хозяйственной деятельности.

Проведенные исследования комплексной классификации методов бюджетного планирования позволяют: определить порядок разработки бюджетов; уровень приспособления бюджетного планирования к изменениям среды функционирования предприятий; уровень централизации бюджетного планирования; его исходную базу; способ расчета плановых бюджетных показателей; выбор объектов бюджетного планирования.

В основе разработки всех бюджетов лежит балансовый метод, который помогает согласовать потребности и ресурсы в зависимости от вида баланса. Смысл такого метода заключается в том, что балансируются не только итоговые показатели поступлений и расходов, а для каждой статьи затрат определяются источники покрытия.

Итак, классификация балансовых методов бюджетного планирования может происходить по следующим признакам [1]:

- порядком разработки бюджетов – метод синхронного и последовательного бюджетного планирования;
- выбором объектов бюджетного планирования – метод пооперационного, по центрам ответственности, видам бизнеса, проектно- и программно-целевой, смешанный;
- уровнем приспособления бюджетного планирования к изменениям среды функционирования предприятий – метод: стабильного, гибкого, непрерывного бюджетного планирования;
- уровнем централизации – метод: централизованный «сверху вниз», децентрализованный «снизу вверх», или метод бюджетных заказов и комбинированный;
- исходной базой – метод бюджетного планирования: «от нуля», от достигнутого (наращивание, приоритетности, факторный, индексный);
- способом расчета плановых бюджетных показателей – метод: нормативный, оптимизационно-вариантный, бюджетной эластичности и экономико-математическое моделирование.

Представленная выше классификация методов бюджетного планирования, по мнению автора, помогает правильно выбрать методы бюджетного планирования с учетом сферы применения и способов формирования бюджетов предприятия. При этом выбор конкретных методов бюджетного планирования зависит от совокупности факторов:

- размера предприятия;
- этапа жизненного цикла предприятия;
- стабильности среды функционирования;
- уровня развития бюджетной системы на предприятии;
- особенности внутренне-организационного построения;
- уровня централизации управления на предприятии;
- наличия разработанной внутренне-организационной системы норм и нормативов;
- уровня диверсификации деятельности;
- уровня квалификации работников, привлеченных к бюджетному процессу;
- уровня применения современных информационных технологий и программной поддержки [4].

Бюджетирование является последовательной реализацией логично построенной совокупности этапов.

В современной экономической литературе нет единого подхода относительно состава указанной совокупности этапов и последовательности их реализации, поэтому считаем целесообразным предложить такой подход к построению структурно-логической схемы бюджетирования предприятий [8]:

- анализ существующих бизнес-процессов планово-бюджетного и финансового управления;
- разработка схемы бюджетирования, отражающей основные бизнес-процессы;
- выделение центров финансового учета;
- разработка правил, процедур, реализующих и регламентирующих бюджетное управление;
- создание бюджетных форм, необходимых для управления организацией через бюджет;
- разработка и оптимизация бизнес-процессов планово-бюджетного управления (в т.ч. на основе функционально-стоимостного анализа);
- разработка взаимодействия центров финансовой ответственности (структурных подразделений) при постановке бюджетирования;
- разработка форм бюджетного контроля, регламентов взаимодействия;
- постановка финансовой политики;
- интеграция с существующей системой планирования;
- внедрение системы бюджетного управления [6].

Управление бюджетным процессом осуществляет бюджетный комитет - орган, который постоянно действует и занимается детальной проверкой стратегических производственных и финансовых планов, дает рекомендации, разрешает противоречия и оперативно вносит коррективы в деятельность компании. У него, как обычно, входят руководители верхнего звена, которые образуют консультативную группу, к деятельности которой также могут быть привлечены и внешние консультанты., которые могут быть привлечены к такой деятельности.

Бюджетный комитет как главный орган выполняет следующие функции:

- выбор бюджетной политики;
- изучение бюджетных показателей, подготовленных руководителями подразделений;
- пересмотр бюджетных показателей (если необходимо) и их утверждение;
- анализ предложенных бюджетов и подготовка рекомендаций.

В конце отчетного периода непременно составляют отчеты об исполнении бюджетов (в структурных подразделениях и на предприятии в целом), которые являются основой для осуществления бюджетного контроля. В отчетах сравнивают фактические показатели с запланированными, рассчитывают отклонения от бюджета и дают пояснения к ним.

Составленный бюджет отражает показатели, которые должно достичь предприятие. Но в процессе хозяйственной деятельности могут быть отклонения, т. е. разница между бюджетными и фактическими показателями. Для своевременного выявления отклонений и соответствующего реагирования на них, осуществляет бюджетный контроль [5].

Бюджетный контроль состоит в сопоставлении фактических результатов с бюджетом, анализе причин отклонений и внесении соответствующих корректив.

Отчет об исполнении бюджета содержит сравнение запланированных и фактических показателей и расчетных отклонений с указанием их причин.

Бюджеты могут быть составлены как для предприятия в целом или отдельно для структурных подразделений, которые затем сводят в основной (сводный) бюджет.

Основной бюджет – это финансовое и количественное отображение производственных планов всех подразделений предприятия, необходимых для достижения поставленных целей. Основной бюджет состоит из:

- операционных бюджетов;
- финансовых бюджетов [7].

Бюджеты разрабатывают менеджеры всех подразделений предприятия, но главную роль в консолидации и анализе этих разработок играет финансовая служба. Она определяет направления совершенствования расчетов, для обеспечения необходимого финансового результата [2].

Следовательно, бюджеты являются инструментом эффективного оперативного управления предприятием, а также средством прогнозирования на основании разработки различных сценариев развития предприятия с учетом изменений и влияния как внутренних, так и внешних факторов.

Основой эффективного внедрения и функционирования бюджетирования на предприятии является разработка научно обоснованных принципов, определяющих характер и содержание деятельности предприятия.

Неоднозначность трактовки самого понятия «бюджетирование» влияет соответственно на определение принципов его применения на предприятии. Поэтому важной является систематизация принципов бюджетирования, предлагаемых в литературе.

Принцип координации: означает, что бюджеты отдельных центров прибыльности, затрат, структурных подразделений и т. п. должны составляться с учетом возможности их сведения в единый консолидированный бюджет; кроме этого, следует согласовывать стратегические цели с показателями долгосрочного и оперативного планирования [7].

Принцип централизации: предусматривает, что бюджетирование является важным инструментом финансового управления предприятием, которое должно осуществляться из единого центра, а, следовательно, все денежные поступления должны служить для покрытия всех исходящих денежных потоков [2].

Принцип специализации бюджетов: требует, чтобы денежные поступления и выплаты отражались в соответствии с их видами и источниками возникновения, благодаря чему можно проконтролировать движение денежных средств в разрезе отдельных центров прибыльности и ответственности.

Принцип периодичности бюджетирования: означает, что бюджеты должны составляться на определенные периоды, срок которых зависит от специфики организации финансовой деятельности предприятия.

Принцип прозрачности предусматривает, что бюджеты должны составляться так, чтобы все задействованные в их выполнении лица четко представляли задачи, которые перед ними ставятся, и имели стимулы к их выполнению [1].

Принцип точности: все сделки и денежные поступления и выплаты в результате их проведения должны базироваться на реальных прогнозах [7].

Принцип экономичности заключается в том, что затраты на бюджетирование должны рационально соотноситься с полученными результатами. Учитывая то, что бюджетирование – это достаточно сложный процесс, который требует дополнительных затрат времени, финансов и тому подобное, выполнение этого принципа является очень важным. Оно может обеспечиваться разработкой рациональных форм бюджетов, исключение дублирующей и нерелевантной информации, а главное - эффективной организацией всего процесса [3].

Принцип согласованности целей стратегического и оперативного управления. Система ключевых бюджетных показателей должна базироваться на результатах стратегического финансового планирования, что обеспечит возможность анализа и корректировки стратегических и текущих целей предприятия.

Принцип установления приоритета в отношении задачи координации бюджетирования, что обеспечивает использование дефицитных ресурсов в наиболее выгодном направлении [5].

Принцип соподчиненности, что предполагает, что каждое подразделение предприятия планирует и отвечает только за те экономические показатели, на которые оно влияет.

Принцип ответственности предусматривает передачу каждому подразделению функции контроля за исполнением своей части бюджета вместе с полномочиями осуществлять при необходимости координирующие мероприятия [4].

Принцип согласования целей, что требует начала процесса бюджетирования «снизу вверх», поскольку руководители низового звена лучше владеют ситуацией на рынке и со своей стороны более точно обеспечивают реализацию бюджетов. Затем бюджетные планы согласовываются с руководителями среднего и высшего звена управления для обеспечения соответствия целям предприятия. При этом процесс бюджетирования меняет направление и реализуется по схеме «сверху вниз» [8].

Принцип целостности и полноты. Данный принцип означает, что бюджетирование носит системный характер. Необходимо, чтобы плановая деятельность отдельных функциональных подразделений была скоординирована, то есть связана с плановой деятельностью всех других единиц данного уровня управления, а любые изменения в бюджетах одного из подразделений учитывались при формировании бюджетов других подразделений. Кроме того, важно, чтобы плановая деятельность предприятия была интегрирована и согласована, то есть каждый отдельный бюджет был частью бюджета более высокого подразделения и всего предприятия в целом [3].

Принцип структуризации по содержанию, масштабам и временным параметрам. С точки зрения содержания все бюджеты на предприятии должны владеть проблемно-ориентированной информативностью. Это достигается при использовании количественных показателей. С точки зрения масштаба представления и временных параметров все бюджеты, которые формируются в рамках отдельно взятого предприятия, можно классифицировать по различным признакам [9].

Принцип целенаправленной интеграции. Бюджетирование должно быть интегрировано с ориентацией на цели, то есть содержательно взаимосвязаны друг с другом. Исполнение бюджета одного подразделения не должно нарушать ход работы других подразделений и предприятия в целом, поэтому выполнение бюджета всего предприятия зависит от выполнения бюджетов отдельных его подразделений. Целеустремленность достигается, в частности, посредством изменения направленности бюджетного процесса. Так, к началу разработки бюджетов их составители должны быть проинформированы о стратегические и тактические цели, установленных высшим руководством, в результате задаются определенные рамки бюджетных показателей [5].

Принцип непрерывности - Процедуры бюджетного планирования и контроля осуществляются на предприятии постоянно, а не дискретно, что обеспечивает взаимосвязь показателей финансовых планов текущего и будущего периодов [8].

Принцип единства (системности) предусматривает необходимость разработки сводного бюджета центров ответственности предприятия, что обеспечит взаимодействие различных подразделений на горизонтальном и вертикальном уровнях, то есть выполнение функции координации [2].

Принцип целевой ориентации деятельности предприятия, который допускает, что на отечественных предприятиях отсутствует четко сформулированная миссия, в связи с этим нет целевой ориентации в бюджете, который ограничен снижением затрат или роста выручки. Необходимы четкие финансовые ориентиры, например: размер чистой прибыли, выручки от реализации, роста капитализации предприятия, общих затрат, маржинального дохода, дебиторской или кредиторской задолженности и других показателей на будущий период [3].

Принцип необходимости введения краткосрочных бюджетов (например, ежемесячных), поскольку эффективность прогнозирования в средне - и долгосрочной перспективе маловероятна. Вместе с тем краткосрочное бюджетирование не позволяет даже приблизительно оценить перспективность отдельного бизнеса предприятия в целом. Наиболее разумной альтернативой является разработка сразу долго - и краткосрочных бюджетов [7].

Принцип научности означает научно-техническую и экономическую обоснованность финансовых показателей бюджетов, что обеспечит их сбалансированность и точность.

Принцип мобильности – это обеспечение своевременной корректировки системы бюджетирования при изменении факторов внешней и внутренней среды деятельности предприятия с целью повышения эффективности управления финансовой деятельностью предприятия.

Принцип стабильности процедур бюджетирования предусматривает своевременное и четкое выполнение правил и процедур бюджетного планирования и контроля, нарушение которых приводит к сбоям в бюджетном механизме.

Принцип реальности – финансовые показатели плановых бюджетов должны быть напряженными и достижимыми для ответственных исполнителей, то есть устанавливаться на достаточно высоком уровне, чтобы обеспечить высокую эффективность работы всех центров ответственности, но и не разрушить стимулы работников по выполнению установленных задач [7].

Принцип значимости финансовых показателей – в первую очередь в финансовых планах предприятия необходимо выделять и детализировать наиболее весомые статьи доходов, расходов и балансовые статьи.

Принцип гибкости, который допускает при разработке и выполнении бюджетов возможность их корректирования при изменении внутренних или внешних условий деятельности предприятия [4].

Принцип ответственного участия каждого работника в бюджетном процессе - каждый работник участвует в бюджетном процессе на предприятии. Ответственность за планирование показателей бюджетов, выполнение плановых задач и контроль за выполнением распределяется между руководителями и работниками соответствующих служб и подразделений предприятия (центров ответственности) [3].

Содержание принципа специализации бюджетирования заключается в том, что денежные поступления и выплаты отражаются в соответствии с видами и источниками возникновения, благодаря чему можно контролировать движение денежных средств в разрезе отдельных центров ответственности [1]. Это положение по смыслу соответствует принципу контролируемости статей финансовых планов.

По нашему мнению бюджетирование должно базироваться на принципах непрерывности планирования, стабильности процедур финансового планирования, точности, периодичности, реальности, гибкости, экономичности, полноты и можно дополнить следующими принципами:

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

- принцип взаимосвязи элементов системы бюджетирования, который предполагает логически построенный процесс. Он включает стадии и этапы бюджетирования, обеспечивающих принятие эффективных управленческих решений. А также разработку бюджетов разных уровней, которые содержат необходимую информацию для составления сводного бюджета. Это обеспечит согласованность деятельности предприятия и позволит сделать организацию бюджетирования наиболее эффективной;

- принцип учета отраслевых особенностей финансово-хозяйственной деятельности. Кругооборот основного и оборотного капитала по сферам экономики имеет свои особенности и отличается количеством и продолжительностью стадий образования конечных финансовых результатов деятельности предприятия. Чем большее количество этих стадий, тем продолжительнее они по времени, тем более сложной должна быть технология бюджетного процесса.

Вид бюджетов по функциям предполагает существование на предприятии бюджетов, которые составляются индивидуально за отдельными бизнес-процессами как сбыт, поставки сырья и материалов. В свою очередь, вид бюджетов за факторами производства предусматривает формирование бюджетов согласно ресурсному принципу, а именно по отдельным видам продукции, что производится на предприятии. Поэтому, на наш взгляд логично отнести указанные виды бюджетов классификации «за объектом бюджетирования». Уточненная классификация видов бюджетов предприятий приведена в табл. 1.

Таблица 1. Виды бюджетов предприятий

Классификационный признак	Вид бюджета
1. По продолжительности бюджетного периода	1.1. Краткосрочный
	1.1.1 Годовой
	1.1.2 Квартальный
	1.1.3 Месячный
	1.1.4 Декадный
	1.1.5 Недельный
	1.1.6 Дневной
2. По уровню детализации	1.2 Долгосрочный
	2.1 Укрупненный
3. По способу разделения бюджетов	2.2 Детализированный
	3.1 Индикативный
4. За соответствием ресурсной доли части потребностей	3.2 Директивный
	4.1 Сбалансированный
	4.2 Дефицитный
5. По классификации затрат	4.3 Профицитный
	5.1 Бюджет прямых расходов
	5.2 Бюджет накладных расходов
	5.3 Бюджет постоянных расходов
	5.4 Бюджет переменных расходов
	5.5 Поэлементный
	5.6 Постатейный
6. По способу ограничения денежных средств	5.7 Комбинированный
	6.1 Постатейный
7. По сферам деятельности	6.2 С временным периодом
	7.1 Финансовые (сводные)
	7.1.1 Бюджет денежных средств
	7.1.2 Бюджет расходов и доходов
	7.1.3 Прогнозируемый баланс
	7.2 Операционные
	7.2.1 Бюджет продаж
	7.2.2 Бюджет запасов готовой продукции
	7.2.3 Бюджет производства
	7.2.4 Бюджет прямых материальных затрат
	7.2.5 Бюджет прямых затрат на оплату труда
	7.2.6 Бюджет накладных расходов
	7.2.7 Бюджет административных расходов
7.2.8 Бюджет коммерческих расходов	
7.2.9 Бюджет прибыли	
7.3 Инвестиционные	

Процесс бюджетирования на предприятии включает составление оперативного, финансового и сводного (консолидированного) бюджетов, управление и контроль за выполнение бюджетных показателей.

Задачи оперативного уровня такие же, как и задачи предприятия в целом, поэтому индивидуальные бюджеты свободно интегрируются в консолидированный бюджет предприятия.

Состав бюджетных форм и их взаимосвязи индивидуальные для каждой конкретной компании, бюджет инвестиционно-строительной компании включает следующие бюджеты:

- бюджеты затрат по каждому из строительных проектов;
- сводный (консолидированный бюджет).

Как правило, самым трудным в бюджетировании является этап его внедрения на предприятии. Он состоит из анализа внутренней и внешней среды, а именно изучение структуры предприятия, анализа системы управленческого учета, ассортимента, рынка, трудовых ресурсов, изучении бизнес-процессов, определении требований к системе.

1) Разработка системы бюджетирования включает определение центров ответственности → разработка системы бюджетов → построение бизнес → процесса «бюджетирование» → разработку формата предоставляемых данных → разработка корректировок в учетной системе → разработка пошагового регламента → написание положения о системе бюджетирования → разработка методики анализа рисков.

2) Разработка системы контроля исполнения бюджета предполагает определение периодичности контроля → определение параметров для контроля → разработка системы мотивации на основе исполнения бюджета; определение механизма корректировки запланированных данных.

4) Разработка компьютерной модели включает выбор программы (Excel или специализированное ПО) → разработка и сопоставления системы бюджетов → настройка системы анализа рисков → настройка блока учета исполнения бюджета → разработка блока анализа исполнения бюджета → порядок корректировки бюджета.

Бюджетное планирование реализуется через определенные этапы :

1 этап. Информационное обеспечение бюджетирования.

2 этап. Выбор методов бюджетирования.

3 этап. Определение видов, количества, форм и структуры бюджетов организации.

4 этап. Консолидация бюджетных показателей, предусматривает модели консолидации (согласования) промежуточных показателей бюджетов, установление взаимосвязей между ними, выполнение соответствующих расчетов с целью формирования сводного бюджета организации.

5 этап. Формирование бюджета организации [5].

Следовательно, бюджетирование является процессом формирования бюджетов в организации с целью совершенствования управления ресурсными потоками для поиска оптимального варианта деятельности. Процесс бюджетирования осуществляется на основе определенных принципов, а именно непрерывности планирования, стабильности процедур финансового планирования, точности, периодичности, реальности, гибкости, экономичности, полноты, взаимосвязи элементов системы бюджетирования, учета отраслевых особенностей финансово-хозяйственной деятельности, рассмотрены и проанализированы и реализуется через определенные 5 этапов, основные из которых приведены выше.

Список использованных источников

1. Білик М. Д. Бюджетування у системі фінансового планування. *Фінанси України*. 2010. № 3. С. 97-109.
2. Вініченко М. М. Визначення цільової функції бюджетування. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 119-124.
3. Долішня Т. І. Бюджетування як один із інструментів ефективного формування та управління витратами. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 7. С. 179–183.
4. Квасницька Р. С. Бюджетування як важливий елемент діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету, Економічні науки*. 2008. №5, Т.1. С. 54-56
5. Коркуна Д. Бюджетування в системі фінансового планування підприємства. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2009. Вип.19. С. 330-334.
6. Любенко Н. М. *Фінанси підприємств: навчальний посібник*. К. ЦУЛ, 2009. 264 с.
7. Равенков А. *Фінансове планування на підприємстві. Проблеми теорії та практики управління*. 2006. № 4. С. 72-78.
8. Кислов Д. *Заповіді та мудрощі фінансового планування. Менеджмент та менеджер*. 2007. № 1. С. 42-47.
9. Пазинич В. І. *Фінансовий менеджмент*. К. Центр учбової літератури. 2012. 408 с.

References

1. Bilyk, M. D. (2010). *Biudzhetuвання u systemi finansovoho planuvannia [Budgeting in the financial planning system]*. *Finansy Ukrainy*, 3, 97-109.
2. Vinichenko, M. M. (2009). *Vyznachennia tsilovoi funktsii biudzhetuвання [Definition of target budgeting function]*. *Finansy Ukrainy*, 6, 119-124.
3. Dolishnia, T. I. (2011). *Biudzhetuвання yak odyin iz instrumentiv efektyvnoho formuvannia ta upravlinnia vytratamy [Budgeting as one of the tools for effective formation and cost management]*. *Stalyj rozvytok ekonomiky*, 7, 179-183.
4. Kvasnyts'ka, R. S. and Dzherelejko, S. O. (2008). *Biudzhetuвання yak vazhlyvyi element diialnosti pidpriemstva [Budgeting as an important element of enterprise activity]*. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, Ekonomichni nauky*, 5/1, 54-56.

5. Korkuna, D. (2009). *Biudzhetuvannia v systemi finansovoho planuvannia pidpriemstva [Budgeting in the system of financial planning of the enterprise]. Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini*, 19, 330-334.
6. Liubenko N. M. (2009). *Finansy pidpriemstv [Enterprise finance]. K. TsUL*, 264 p.
7. Ravenkov, A. (2006). *Finansove planuvannia na pidpriemstvi [Financial planning at the enterprise]. Problemy teorii ta praktyky upravlinnia*, 4, 72-78.
8. Kyslov, D. (2007). *Zapovidy ta mudroshchi finansovoho planuvannia [Commandments and wisdom of financial planning]. Menedzhment ta menedzhe*, 1, 42-47.
9. Pazynych V. I. (2012). *Finansovy menedzhment [Financial management]. K. Tsentri uchbovoi literatury*, 408 p.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Макарчук Інна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

Researcher ID: 0089054

Расюк Максим Матвійович, аспірант 2 року навчання, спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування», Університет Григорія Сковороди в Переяславі

e-mail: rasjukl@ukr.net

Худолій Володимир Васильович, аспірант 2 року навчання, спеціальність «Економіка»,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

e-mail: metalobaza1000@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Макарчук Инна Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе

e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Расюк Максим Матвеевич, аспирант 2 года обучения, специальность «Экономика»

Университет Григория Сковороды в Переяславе

e-mail: rasjukl@ukr.net

Худолый Владимир Васильевич, аспирант 2 года обучения, специальность «Финансы, банковское дело и страхование»

e-mail: metalobaza1000@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makarchuk Inna, PhD in Economics, Assistant Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

E-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Khudolii Volodymyr, post-graduate student of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

e-mail: metalobaza1000@ukr.net

Rasyuk Maxim, post-graduate student of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

e-mail: rasjukl@ukr.net

Предметом дослідження є податкова політика.

Метою дослідження є аналіз податкової політики України в сучасних умовах.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, метод системно-структурного аналізу й синтезу, статистичний, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано сутність податкової політики. Зазначено основні методи зміщення податкового тягаря та основне призначення податків. Вказано, які питання залишаються ще не вирішеними і потребують подальших досліджень.

Галузь застосування результатів: Державна податкова служба України, Міністерство фінансів України, Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади.

Висновки. В умовах глобалізації, особливе місце займає податкова політика, оскільки оподаткування, як соціальний інститут, виступає одним з основних інструментів соціальної політики держави.

Важливою умовою успішності та ефективності подальшого розвитку українського суспільства є підпорядкованість податкової політики курсу соціально-економічних перетворень, зважаючи при цьому на їхню двосторонню взаємозалежність.

Розвиток податкової системи повинен відбуватися відповідно до довготривалих макроекономічних цілей розвитку України.

З одного боку, це побудова соціально орієнтованої економіки, а з другого – стимулювання розвитку національного виробництва та забезпечення його конкурентоспроможності.

З огляду на зазначені цілі розвитку головні характеристики, які має набути податкова система в процесі реформ – це соціальна орієнтація та висока ефективність її регуляторного потенціалу.

Ключові слова: податкова політика, бюджетно-податкового регулювання, податковий тиск, фінансово-економічна криза, податкова система.

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Мальшко В. В.

Предметом исследования является налоговая политика.

Целью исследования является анализ налоговой политики в современных условиях.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: обобщения, метод сравнительного анализа, метод системно-структурного анализа и синтеза, статистический, общенаучные, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризована сущность налоговой политики. Указаны основные методы смещения налогового бремени и основное предназначение налогов. Указано, какие вопросы остаются еще не решенными и требуют дальнейших исследований.

Область применения результатов: Государственная налоговая служба Украины, Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины, органы местного самоуправления, объединенные территориальные общины.

Выводы. В условиях глобализации, особое место занимает налоговая политика, поскольку налогообложение, как социальный институт, выступает одним из основных инструментов социальной политики государства.

Важным условием успешности и эффективности дальнейшего развития украинского общества является подчиненность налоговой политики курса социально-экономических преобразований, учитывая при этом их двустороннюю взаимозависимость.

Развитие налоговой системы должно происходить в соответствии с долгосрочными макроэкономическими целями развития Украины.

С одной стороны, это построение социально ориентированной экономики, а с другой – стимулирование развития национального производства и обеспечение его конкурентоспособности.

Учитывая эти цели развития главные характеристики, которые должна приобрести налоговая система в процессе реформ – это социальная ориентация и высокая эффективность ее регуляторного потенциала.

Ключевые слова: налоговая политика, бюджетно-налоговое регулирование, налоговое давление, финансово-экономический кризис, налоговая система.

TAX POLICY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Malyshko Vitalina

Subject of research is tax policy.

The aim of the study is analysis of tax policy of Ukraine in modern conditions.

The methods used during the study: generalization, method of comparative analysis, method of system-structural analysis and synthesis, statistical, general scientific, special methods of scientific knowledge and other research methods.

The results of the work. The essence of tax policy is described. The main methods of shifting the tax burden and the main purpose of taxes are indicated. It is indicated which issues remain unresolved and need further research.

The scope of the results: State Tax Service of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, local self-government bodies, united territorial communities.

Conclusions. In the context of globalization, a special place is occupied by tax policy, because taxation, as a social institution, is one of the main instruments of social policy of the state.

An important condition for the success and effectiveness of the further development of Ukrainian society is the subordination of tax policy to the course of socio-economic transformation, taking into account their bilateral interdependence.

The development of the tax system should take place in accordance with the long-term macroeconomic development goals of Ukraine.

On the one hand, it is the construction of a socially oriented economy, and on the other – to stimulate the development of national production and ensure its competitiveness.

Given these development goals, the main characteristics that the tax system should acquire in the reform process are social orientation and high efficiency of its regulatory potential.

Key words: *tax policy, budget and tax regulation, tax pressure, financial and economic crisis, tax system.*

JEL Classification: *E62, H20, H31.*

Постановка проблеми. Ефективна податкова політика є однією з вагомих умов економічного розвитку країни. Податкова політика як складова макроекономічної політики залежить від сукупності показників розвитку національної економіки, які впливають на цільову спрямованість податкової і фінансової політики. В умовах спаду виробництва або фінансової кризи завданням макроекономічної політики стає досягнення економічної стабільності, що потребує вирішення низки завдань, які вимагають ефективного використання механізмів податкової політики.

Податкові надходження відіграють значну роль у системі бюджетно-податкового регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Від рівня податкових надходжень, керованості процесу їх формування залежить насамперед, фінансово-бюджетна збалансованість, ефективність бюджетної політики та її вагомість у системі інструментів державного регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних науковців, що присвятили свої дослідження цій проблематиці, виділяють Алексєєнко М., Бланкарта Ш., Вернса А., Вікселя К., Джозефа К., Кейнса Дж., Лаффера А., Ліндаля Є., Пігу А., Рікардо Д., Сміта А.

Серед вітчизняних науковців слід назвати: Андрущенко В., Боголіб Т., Василюк О., Вишневського В., Гейця В., Даниленка А., Іванова Ю., Лютого І., Мельника В., Огня Ц., Поддєрьогіна А., Тарангул Л., Юрія С. та інших.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації ускладнюють сучасний світ, підсилюють ризики й фактори невизначеності, генерують небезпечні явища, яким міжнародному співтовариству доводиться протистояти. Сьогодні проблеми, які існували й вирішувалися в кожній державі окремо, виходять за рамки національних економік. Це зумовлює потребу активізації міжнародного співробітництва, побудови нової системи регулювання міжнародних економічних відносин, невід'ємною складовою якої є податкове регулювання.

Причини й масштаб наднаціональних проблем не дають можливості розв'язувати їх лише з допомогою традиційних механізмів національного податкового регулювання, що спричиняє необхідність пошуку нових підходів до регулювання податкових відносин на міждержавному рівні. Знання сучасних тенденцій розвитку системи глобального податкового регулювання є передумовою формування національної податкової політики й ефективного співробітництва у сфері оподаткування з іншими державами.

Формування системи глобального податкового регулювання відбувається під впливом двох протилежних факторів: з одного боку, прагнення до гармонізації заходів податкового регулювання й вироблення спільних заходів для подолання спільних проблем, породжених глобальними процесами, з другого, прагнення до збереження податкового суверенітету.

Аналіз та виявлення можливостей запозичення сучасного досвіду податкового регулювання країн ЄС є важливими для України як з точки зору пошуку ефективних податкових механізмів досягнення позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку нашої держави, так і з позицій прискорення її вступу до європейського інтеграційного утворення.

З обранням євроінтеграційного вектора економічного розвитку України інтерес вітчизняного наукового співтовариства до європейського оподаткування посилюється. При цьому увагу вчених привернуло дослідження податкової гармонізації та пов'язаної з нею податкової конвергенції у ЄС. Актуальним стало також виявлення можливостей запозичення досвіду оподаткування постсоціалістичних країн, які досягли успіхів на шляху ринкової трансформації соціально-економічних і фіскальних систем і, завдяки цьому, швидко включилися в інтеграційні процеси.

В умовах подолання наслідків останньої світової фінансово-економічної кризи також становить інтерес європейський досвід посткризової трансформації податкових політик, особливо тих країн, які мають розбалансовані державні фінанси [2, с. 511].

Як стверджують у своєму дослідженні Славкова А.А. та Ватаманюк О.С.: «Податкова політика є невід'ємним атрибутом, а право вибору й формування її змісту – ознакою зрілості та самодостатності держави. Тільки та країна, яка формує власну економічну політику, в т. ч. податкову, може вважатися незалежною.

Як зазначає А.М. Соколовська, формування податкової політики в умовах макроекономічної та фінансової нестабільності – це спроможність використання податків для балансування між виконанням завдань фіскальної консолідації та створенням умов для економічного зростання. Балансування між зазначеними завданнями зумовлює використання таких інструментів фіскальної консолідації, які не створюють істотних перешкод для економічного зростання.

При цьому за різними напрямками і у різних сферах на податкову систему країни впливає глобалізація. Навіть на рівні теорії, податкової доктрини вона має свої вияви та наслідки, оскільки основна ознака глобалізації – прискорення обміну інформацією, інноваціями та науковими ідеями.

Саме тому на початку поточної декади у наукових працях з'являються перші спроби визначення сутності податкової політики з урахуванням тенденцій глобалізації економічних систем і посилення інтеграційних процесів у світі. Зокрема, Д.В. Веремчук дає таке трактування дефініції податкова політика держави: це сукупність правових, економічних і організаційних заходів держави у сфері оподаткування щодо регулювання податкових відносин, які направлені на забезпечення надходжень податків до централізованих фондів грошових ресурсів держави й стимулювання економічного зростання за допомогою податкової системи. Вона визначається ступенем впливу держави на соціально-економічні процеси і змінюється під впливом

інтеграційних процесів, що відбуваються у світогосподарських зв'язках. Науковець звертає увагу на те, що досвід європейських країн у формуванні й реалізації податкової політики має велике значення для України, особливо з огляду на те, що вона прагне до набуття повного членства в європейських організаціях» [1].

Проблема гармонізації податкової системи України з аналогічними системами розвинутих країн, що нас оточують, актуалізується ще й у зв'язку із взаємообумовленістю розвитку сучасної держави і податків. Вона полягає у дуже простому, на перший погляд, зв'язку: з одного боку, податки – метод акумуляції фінансових ресурсів, необхідних для розвитку держави та розширення спектра її функцій; з другого – функції податків та способи їх адміністрування залежать від рівня розвитку самої держави. Однак в умовах XXI ст., коли людство об'єктивно обрало глобалізацію домінуючою моделлю економічного розвитку сучасної цивілізації, постають нові проблеми, пов'язані із забезпеченням збереження культури окремих народів, національної ідентичності їх представників, колективної безпеки країн тощо. Таким чином, поряд з традиційними функціями держави досить швидко виявлять себе нові: національно-культурного самозбереження та колективно-наднаціональні. На перший погляд, вони суперечать одна одній. Разом з тим логіка сучасного суспільно-економічного розвитку вимагатиме їх збалансованого поєднання. Це означатиме зростання потреб сучасної держави у фінансових ресурсах у зв'язку з розширенням спектра її функцій. Водночас, приєднуючись до колективно-наднаціональних структур, сучасна держава у майбутньому може отримати й нові організаційно-управлінські можливості розширення фіску (зокрема, за рахунок використання баз даних міжнародного рівня, налагодження взаємодії контролюючих органів, колективного вироблення нових засад оподаткування суб'єктів світогосподарських зв'язків та ін.). Україна у цьому контексті не виняток, що й потребує дослідження означеної проблеми.

Оцінюючи результати функціонування податкової системи України та порівнюючи з більшістю європейських держав, зазначимо, що її фіскальна та регулююча ефективність є значно нижчою. Причин цього, на наш погляд, декілька.

Перш за все відмінністю України від її західних сусідів є незавершеність підсистеми майнового оподаткування. А податки на майно – додатковий потужний інструмент перерозподілу доходів, які з будь-яких причин не підпали під прибуткове оподаткування. Вони слугують забезпеченню справедливості в оподаткуванні і протидії розшаруванню населення. Вже не перший рік точаться жваві дискусії стосовно запровадження податку на нерухомість в нашій країні. При цьому ставиться двояка мета: посилити дохідну базу місцевих бюджетів та залучити до участі в податковому перерозподілі насамперед надвисокі доходи, недостатньою мірою охоплені податком з доходів фізичних осіб та спрямовані власниками на створення майнових об'єктів.

Поряд з відзначеним прибуткове оподаткування громадян в Україні також неповною мірою орієнтоване на протидію розшаруванню населення та справедливий перерозподіл доходів (на відміну від наших західних сусідів). Неодноразові реформаторські спроби не дали очікуваних наслідків.

Після реформи 2003 р. залишилися не до кінця вирішеними основні проблеми: недосконалість конструкції відповідного податку; відсутність стимулів зростання доходів переважної більшості громадян та забезпечення мінімального життєвого рівня; неготовність платників до сплати через низький рівень довіри до держави.

Вдосконалення конструкції фіскального механізму даного податку лише тоді може дати очікувані результати, коли воно провадитиметься з огляду на одночасне вирішення проблеми зростання доходів основної маси громадян. Запровадження ж відповідних податкових стимулів означатиме втрати для фіску, що не зовсім прийнятно у сучасних умовах. Уникнути їх можна лише у випадку, коли подальше реформування передбачатиме перенесення податкового тиску на більш маєтних громадян. Останнє слугуватиме також формуванню необхідного психологічного клімату підвищення рівня довіри переважної більшості населення до держави.

Однак, слід зауважити: на сьогодні саме маєтні громадяни найбільше тінізують свої доходи та уникають оподаткування. Тому існує думка, що перенесення тягаря податків на високодохідні верстви не матиме успіху, а відповідні рішення спровокують лише втрати бюджету.

Основними ж методами зміщення податкового тягаря є зміна складу податкового кредиту, запровадження нових податкових скидок, перегляд пільг та зміна шкали ставок.

В результаті має забезпечуватися виконання принципів рівності, соціальної орієнтованості та економічної доцільності.

Для досягнення зазначених цілей реформування необхідними є такі заходи:

- реальне звільнення від оподаткування доходів, необхідних для підтримання життєдіяльності громадян і їхніх сімей на рівні мінімальних соціальних стандартів, а також для забезпечення діяльності найманого працівника;
- врахування необхідності фінансування загальних сімейних потреб (при визначенні пільг, знижок та складу податкового кредиту);
- більш повне врахування складу сімей та різниці в можливостях отримання доходів обома членами подружжя;
- застосування додаткових фіскально-адміністративних важелів для включення у процес перерозподілу надвисоких доходів.

Порядок впровадження зазначеного в Україні нами докладно характеризувався. Тут же доцільно звернути додаткову увагу на те, що легалізація тінізованих доходів, виходячи з досвіду європейських держав, не відбувається автоматично, а потребує застосування адекватних адміністративних важелів. Адже, крім іншого, за умови впровадження наведених пропозицій щодо лібералізації податкового законодавства

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

проявляться чинники психологічного та організаційно-управлінського характеру, які дестимулюють легалізацію доходів населення. Це реакція платників, що виявляє себе в двох напрямках:

- побоювання покарання за приховування доходів у попередні періоди;
- прояв психології власника, що не бажає віддавати державі збільшену частку своїх доходів у майбутньому [3, с. 70].

Доктор економічних наук, професор Швабій К.І. стверджує: «У середньому податки забезпечують 80% доходів державного та зведеного бюджетів України.

Вони є невід'ємним і ключовим елементом системи публічних фінансів, необхідною умовою життєдіяльності країни.

Основне призначення податків забезпечувати бюджет доходами, які держава витрачає на фінансування суспільних послуг, але в той самий час всі без виключення податки, в той чи інший спосіб, впливають на рішення економічних агентів.

Як правило, ці рішення платників податків інші ніж ті, які б вони приймали в ідеальному світі, де податків не існує. Сукупність податків формує податкову систему країни, її податкову структуру, яка також, і ще більше, спотворює рішення економічних агентів, що призводить до втрати економічної ефективності.

Сучасна наукова думка не дає однозначної відповіді на питання, якою має бути оптимальна податкова структура. Теоретичні і емпіричні дослідження тривають.

Незважаючи на це, ми маємо можливість поглянути на майже 30 річну історію функціонування вітчизняної системи оподаткування, порівняти її з податковими системами і структурами різних країн світу, щоб наблизитись до відповіді на наступне питання.

Яка структура податкової системи України є оптимальною з огляду на вирішення двоєдиного завдання – з однієї сторони, досягнення стійких, збалансованих темпів економічного зростання, а з іншої, досягнення такого рівня розподілу національного продукту, який забезпечить соціально- економічний поступ країни. Пошук оптимального поєднання цих взаємовиключних вимог до податків визначає зміст податкової політики держави. З огляду на це, сучасною економічною наукою сьогодні запропонована доктрина інклюзивного економічного зростання, а основне завдання податкової політики держави полягає у застосування податків в такий спосіб, щоб досягати сформульованих нею цілей і задач» [4].

Серед умов розвитку і реалізації соціального потенціалу людини, у формуванні яких податки відіграють надзвичайно важливу роль, однією з головних є зростання суспільного добробуту, що стає можливим лише тоді, коли він спирається на потужну фінансову основу. Характеристикою ефективного фінансового забезпечення суспільного добробуту є рівень життя – це економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людей, забезпеченості споживчими благами та характеризується переважно кількісними показниками, такими як: розмір оплати праці, інші доходи, обсяг споживчих благ і послуг, рівень споживання продовольчих і непродовольчих товарів, тривалість робочого і вільного часу, житлові умови, рівень освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Вплив податків на рівень життя населення через реалізацію їхньої фіскальної функції має опосередкований характер і виражений у фінансовому забезпеченні виконання державою її функцій, у тому числі й соціальної. Від того, які обсяги коштів має держава у своєму розпорядженні, залежать:

- можливості держави щодо регулювання економічних процесів як головної і загальної умови зростання добробуту людей;
- рівень доходу працюючих у бюджетній сфері та тих, хто потребує соціального захисту;
- рівень фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти, культури та інших сфер життєдіяльності людей, ступінь розвитку яких визначає рівень суспільного добробуту в країні.

Якщо проаналізувати роль податкових надходжень у формуванні бюджетів та централізованих фондів як основного ресурсу для самовідтворення соціальної системи, можна дійти висновку, що держава не має інших рівноцінних джерел фінансового забезпечення виконання покладених на неї функцій, ніж податки. В Україні, як і в інших країнах світу, податки відіграють ключову роль у фінансовому забезпеченні виконання державою своїх функцій.

Прагнення держави максимізувати податкові надходження з метою найбільш повного фінансового забезпечення державного регулювання соціально-економічних процесів може призвести до надмірного податкового навантаження, що пригнічує економічний розвиток та звужує податкову базу, безпосередньо впливаючи на рівень доходів платників податків. Тому оптимізація податкового тягаря є надзвичайно важливим інструментом державного впливу на суспільний добробут [3, с. 76].

На думку Сторожука О.В.: «ухвалення та запровадження Податкового кодексу не означає, що система оподаткування, її нормативно-правова база відтепер не потребують змін.

Зокрема, не вирішеними залишаються питання: напрямки реформування спрощеної системи оподаткування; цільове використання податкових пільг; мінімізація рівня тіньового сектору економіки; активний розвиток інституту податкового консультування в Україні; максимальна стимуляція розвитку інновацій, збільшення інвестицій та модернізація основних фондів; розроблення концепцій екологічної безпеки та удосконалення екологічного оподаткування; введення податку на багатство; формування ідеології партнерських взаємовідносин у податковій сфері з урахуванням євростандартів і євроінтеграційного курсу України та подальше запровадження її в податкову практику; мінімізація проявів корупції в діяльності

контролюючих органів; визначення та обґрунтування напрямів інформаційної політики ДПС України як відкритого для громадськості органу державної влади; застосування податку на надприбуток.

Суть податку полягає в обкладанні одноразовим податком підприємств через певний проміжок часу після приватизації. База оподаткування – теперішня вартість мінус вартість на момент продажу (реалізаційна вартість), сплата податку – частинами протягом року.

Це дозволить отримати значні фінансові ресурси, знизить рівень національної недовіри до приватизації та збільшить інвестиційну привабливість державних підприємств за рахунок відсутності стимулів до незаконної приватизації.

Ефективність податкових відносин держави та її суб'єктів доцільно досліджувати через коефіцієнт співвідношення фінансових державних сум суспільних благ і трансфертних платежів та суми податкових платежів. Якщо цей коефіцієнт не опускається нижче 80%, можна говорити про те, що високий рівень оподаткування виправдовує себе й висока гранична корисність вилучених державою обов'язкових зборів з фізичних і юридичних осіб не порушується. Наприклад, у Швеції рівень оподаткування сягає 51% ВВП, але коефіцієнт співвідношення близький до 86%. В Україні такий коефіцієнт – не перевищує 26%, отже, ефективність використання податкових надходжень у нас у 3,3 рази нижча, ніж у Швеції. Тому увагу слід зосередити не на самому рівні оподаткування в державі, а на ефективності використання податкових надходжень на умовах граничної корисності таких платежів для конкретних платників податків.

Прийняття обдуманих рішень Уряду в цей важкий час сприятиме стабілізації податкового законодавства, а практична і наукова база країни дають підстави стверджувати, що є усі передумови для вдосконалення податкової політики» [5].

У процесі реформування податкової системи держава намагається створити умови, за яких платник податків сам усвідомлював би необхідність їх сплати. Лише тоді можна застосовувати конкретні механізми співпраці, які будуть частиною загальної системи адміністрування податків і сприятимуть їх добровільній сплаті [75, с. 31].

Ухвалення Податкового кодексу України, який із точки зору адміністрування є виваженим і всеохоплюючим документом, що регулює діяльність усіх сторін податкового процесу, уже сьогодні дає певні позитивні результати.

По-перше, Кодекс забезпечив кодифікацію податкового законодавства, що робить значно простішою і зрозумілішою роботу з нормативною базою у сфері оподаткування як для адміністратора, так і для платника податків.

По-друге, сторони податкових правовідносин отримали чітко визначені функції, обов'язки і процедури, що містяться в одному документі. Це, з одного боку, зменшує витрати часу на роботу з нормативними документами у сфері оподаткування, з другого, чітко визначає межі повноважень і компетенцію всіх сторін податкових правовідносин.

По-третє, Податковий кодекс надає платникам податків усі можливості для захисту своїх законних прав на забезпечення належних умов для сплати податків, і необхідно знати ці можливості та вміти правильно їх використовувати.

Нормами кодексу передбачено, зокрема:

- розширення переліку дій податкових органів, які потребують судового дозволу. Цей механізм гарантує платнику податку, що рішення про застосування заходів, які можуть істотно обмежити його права, прийматиметься неупередженою особою;
- уточнення й чітку формалізацію різних видів перевірок, установа переліку документів, що мають бути пред'явлені для проведення документальної виїзної та фактичної перевірок;
- затвердження умов повернення помилково та/або надмірно сплачених грошових зобов'язань платників податків;
- звільнення платника від відповідальності за неналежну діяльність контролюючих органів;
- спрощення системи оскарження рішень податкової служби шляхом запровадження дворівневої системи оскарження рішень замість тривірневої;
- стягнення коштів з рахунків платників податків у рахунок погашення податкового боргу в судовому порядку;
- спрощення й формалізацію електронного документообігу та конкретизацію порядку підтвердження справжності документів;
- обмеження можливості необґрунтованої відмови у прийнятті декларації платника податків.

Якість і повнота застосування податковими органами перелічених механізмів співпраці мають пряму вплив на податкову поведінку платників податків [2, с. 648-650].

Висновки. Вирішальним фактором неефективності податкової системи є відсутність мети її реформування. Шляхи розв'язання цих проблем концентруються на ґрунті виваженого, науково обґрунтованого підходу, найтісніше пов'язаного з урахуванням особливостей сучасного етапу соціально-економічного розвитку країни.

Першорядним завданням слід вважати максимізацію функції соціального добробуту шляхом створення таких умов фінансово-господарської діяльності, які б стали каталізатором довгострокового зростання національного виробництва з одночасним збереженням помірних темпів інфляції та поступового поліпшення стану платіжного балансу.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Це означає, що в основі концепції подальшого розвитку податкової системи України має бути стратегія органічного поєднання невіддільних одне від одного завдань: зростання добробуту громадян та стійкого росту економіки.

Список використаних джерел

1. Славкова А. А., Ватаманюк О. С. Податкова політика України в умовах євроінтеграції : проблеми і перспективи. *Фінанси, облік і аудит*. 2018. №1. URL: <https://cutt.ly/aTSHUya>.
2. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014 : стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. / ДННУ «Акад. фін. управління» ; за ред. Ф. О. Ярошенка. Київ, 2011. Т. 1 : Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. 2011. 920 с.
3. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : в 3-х т. Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / за ред. А. І. Даниленка. Київ : Фенікс. 2008. 468 с.
4. Швабій К. І. Пріоритети податкової політики держави у 2021 році. Дослідження з питань економічної політики №1, 2021. URL: file:///C:/Users/user/Desktop/A-4_1611560649-2.pdf.
5. Сторожук О. В. Удосконалення податкової політики : теорія та практика, 2020. URL: <https://www.ndifp.com/1417/>.

References

1. Slavkova, A. A., Vatamaniuk, O. S. (2018). *Podatkova polityka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii : problemy i perspektvyu* [Tax policy of Ukraine in the context of European integration : problems and prospects]. *Finansy, oblik i audyt*, 1. URL: <https://cutt.ly/aTSHUya>.
2. *Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnoho rozvytku* [Financial and monetary important economic development] : v 3-kh t. Т. 1: *Finansova polityka ta podatkovo-byudzhetni vazheli yii realizatsii* [Financial policy and tax and budget important implementation] za red. A. I. Danylenka. Kyiv : Feniks. 2008. 468 s.
3. *Derzhavnyj byudzhet i byudzhetna strategiya 2012–2014 : stabilizaciya ta stalij rozvytok v umovah reformuvannya ekonomiky Ukrayiny* [State budget and budget strategy 2012-2014: stabilization and sustainable development in terms of reforming the economy of Ukraine] : u 4 t. / DNNU «Akad. fin. upravlinnya» ; za red. F. O. Yaroshenka. Kyiv, 2011. Т. 1 : *Stabilizaciya derzhavnyh finansiv u konteksti strategiyi reform*. 920 s.
4. Shvabii, K. I. (2021). *Priorytety podatkovoї polityky derzhavy u 2021 rotsi* [Priorities of tax policy of the state in 2021]. *Doslidzhennia z pytan ekonomichnoi polityky*, 1, URL: file:///C:/Users/user/Desktop/A-4_1611560649-2.pdf.
5. Storozhuk, O. V. (2020). *Udoskonalennia podatkovoї polityky : teoriia ta praktyka* [Improving tax policy: theory and practice]. URL: <https://www.ndifp.com/1417/>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8906-9060
Researcher ID: Y-4360-2018
Scopus Author ID: 57147957000

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Мальшко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor of Finances, Accounting and Taxation
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Рибакова Т. О.

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах глобалізації та посилення міжнародних інтеграційних процесів здійснення підприємствами зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) набуває стратегічної важливості для їхнього подальшого розвитку.

Постановка проблеми. На сьогодні однією з проблем, що постають перед суб'єктами господарювання при здійсненні ЗЕД, є брак дієвого механізму її фінансового регулювання, який, враховуючи провідну роль фінансово-економічних чинників в управлінні ЗЕД, дозволив би підприємствам ефективно реалізовувати зовнішньоекономічну стратегію і посилити власні конкурентні позиції на зовнішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансових механізмів і фінансового регулювання є предметом дослідження у фаховій науковій літературі з теорії фінансів. Окремі питання, що стосуються фінансового регулювання ЗЕД підприємств, досліджуються в наукових працях з зовнішньоекономічної діяльності, фінансового управління, менеджменту ЗЕД, стратегічного управління ЗЕД.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Більш ретельного дослідження потребують особливості фінансового регулювання ЗЕД на рівні суб'єктів господарювання, а також створення і функціонування механізму фінансового саморегулювання при здійсненні підприємствами ЗЕД.

Постановка завдання, мети дослідження. Розробка механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання та дослідження його складових з урахуванням особливостей фінансового регулювання ЗЕД на мікрорівні.

Метод або методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, метод логічного аналізу, метод графічного аналізу, метод порівняння, метод структурування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі обґрунтовано доцільність створення на підприємства-суб'єктах ЗЕД окремого механізму, спрямованого на фінансове регулювання їхньої зовнішньоекономічної діяльності. Виходячи з аналізу вітчизняної законодавчої бази та наукових досліджень з питань ЗЕД і фінансів підприємства, визначено особливості фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання, що мають бути враховані при побудові відповідного механізму. Розроблено механізм фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання та досліджено його складові.

Галузь застосування результатів. Наукові дослідження проблем фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, навчальний процес (при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Фінанси», «Зовнішньоекономічна діяльність»).

Висновки відповідно до статті. При формуванні механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання мають бути враховані особливості такого регулювання на мікрорівні. Структуру механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання обумовлює його приналежність до загального механізму управління підприємством, механізму управління ЗЕД, фінансового механізму підприємств і валютно-фінансового механізму ЗЕД. До структури механізму входять фінансове управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання, що є сукупністю цільової, функціональної, підсистеми забезпечення та керуючої підсистем, а також підсистема фінансових важелів, через яку здійснюються вплив на ЗЕД, і підсистема безпосередньо регулювання. Поряд із ключовою роллю державного фінансового регулювання, менеджмент підприємств має приймати і впроваджувати самостійні рішення, розробляти власні системи фінансового регулювання ЗЕД на корпоративному рівні.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, фінансовий механізм, фінансове регулювання, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, суб'єкти господарювання, важелі регулювання.

МЕХАНИЗМ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ

Рибакова Т. А.

Актуальность темы исследования. В современных условиях глобализации и усиления международных интеграционных процессов осуществление предприятиями внешнеэкономической деятельности (ВЭД) приобретает стратегическую важность для их дальнейшего развития.

Постановка проблемы. На сегодняшний день одной из проблем, стоящих перед хозяйствующими субъектами при осуществлении ВЭД, является нехватка действенного механизма ее финансового регулирования, который, учитывая ведущую роль финансово-экономических факторов в управлении ВЭД, позволил бы предприятиям эффективно реализовывать внешнеэкономическую стратегию и усилить свои конкурентные позиции на внешнем рынке.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы финансовых механизмов и финансового регулирования являются предметом исследования в профессиональной научной литературе по

теории финансов. Отдельные вопросы, касающиеся финансового регулирования ВЭД предприятий, исследуются в научных работах по внешнеэкономической деятельности, финансовому управлению, менеджменту ВЭД, стратегическому управлению ВЭД.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Более тщательного исследования требуют особенности финансового регулирования ВЭД на уровне хозяйствующих субъектов, а также создание и функционирование механизма финансового саморегулирования при осуществлении ВЭД.

Постановка задачи, цели исследования. Разработка механизма финансового регулирования ВЭД хозяйствующих субъектов и исследование его составляющих с учетом особенностей финансового регулирования ВЭД на микроуровне.

Метод или методология проведения исследования. При проведении исследования использован системно-структурный подход, метод логического анализа, метод графического анализа, метод сравнения, метод структурирования.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе обоснована целесообразность создания на предприятиях-субъектах ВЭД отдельного механизма, направленного на финансовое регулирование их внешнеэкономической деятельности. Исходя из анализа отечественной законодательной базы и научных исследований по ВЭД и финансам предприятия, определены особенности финансового регулирования ВЭД хозяйствующих субъектов, которые необходимо учесть при построении соответствующего механизма. Разработан механизм финансового регулирования ВЭД хозяйствующих субъектов и исследованы его составляющие.

Область применения результатов. Научные исследования проблем финансового регулирования внешнеэкономической деятельности, учебный процесс (при подготовке соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсам «Финансы», «Внеэкономическая деятельность»).

Выводы в соответствии со статьей. При формировании механизма финансового регулирования ВЭД хозяйствующих субъектов должны быть учтены особенности такого регулирования на микроуровне. Структуру механизма финансового регулирования ВЭД хозяйствующих субъектов обуславливает его принадлежность к общему механизму управления предприятием, механизму управления ВЭД, финансовому механизму предприятий и валютно-финансовому механизму ВЭД. В структуру механизма входят финансовое управление внешнеэкономической деятельностью хозяйствующего субъекта, являющееся совокупностью целевой, функциональной, обеспечивающей и управляющей подсистем, а также подсистема финансовых рычагов, через которую оказываются воздействия на ВЭД, и подсистема непосредственно регулирования. Наряду с ключевой ролью государственного регулирования, менеджмент предприятий должен принимать и внедрять самостоятельные решения, разрабатывать собственные системы финансового регулирования ВЭД на корпоративном уровне.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, финансовый механизм, финансовое регулирование, государственное регулирование внешнеэкономической деятельности, хозяйствующие субъекты, рычаги регулирования.

MECHANISM OF FINANCIAL REGULATION OF BUSINESS ENTITIES FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Rybakova Tetiana

Relevance of research topic. In modern conditions of globalization and strengthening the international integration processes, the enterprises foreign economic activity (FEA) acquires strategic importance for their further development.

Formulation of the problem. Today, one of the problems facing business entities in their foreign economic activity is the lack of an effective mechanism for its financial regulation. Taking into account the leading role of financial and economic factors in the management of the foreign economic activity, such a mechanism would allow enterprises to implement effectively their foreign economic strategy and improve their competitive positions in the foreign markets.

Analysis of recent research and publications. The problems of financial mechanisms and financial regulation are the subject of research in the professional scientific literature on the theory of finance. Certain issues related to the financial regulation of enterprises' foreign economic activity are studied in scientific papers on foreign economic activity, financial management, foreign economic activity management, strategic management of the foreign economic activity.

Selection of unexplored parts of the general problem. A thorough study must be conducted on the specifics of financial regulation of foreign economic activity at the level of business entities, as well as on the creation and functioning of a financial self-regulation mechanism in foreign economic activity.

Setting the task, the purpose of the study. Developing a mechanism of financial regulation of business entities foreign economic activity, and studying its components, taking into account the peculiarities of financial regulation of foreign economic activity at the micro-level.

Method or methodology for conducting research. System and structural approach, method of logical analysis, method of graphic analysis, method of comparison, method of structuring.

Presentation of the main material (results of work). The paper substantiates the feasibility of creating a separate mechanism on the enterprises carrying out foreign economic activity, aimed at its financial regulation. Based on the analysis of the domestic legal framework and scientific research on foreign economic activity and enterprise finances, the features of financial regulation of business entities foreign economic activity are determined, which should be taken into account when building an appropriate mechanism. The mechanism of financial regulation of business entities foreign economic activity is developed and its components are investigated.

The field of application of results. Scientific research of the problems of financial regulation of business entities foreign economic activity, the educational process (in the preparation of the relevant sections of textbooks and tutorials for courses «Finance», «Foreign economic activity»).

Conclusions according to the article. When forming the mechanism of financial regulation of business entities foreign economic activity, the peculiarities of such a regulation at the business entities level should be taken into account. The structure of the mechanism of financial regulation of business entities foreign economic activity is built based on its belonging to the general mechanism of enterprise management, the mechanism of foreign economic activity management, the financial mechanism of enterprises, and the monetary-financial mechanism of foreign economic activity. The structure includes financial management of business entity foreign economic activity as a set of target, functional, providing, and management subsystems, as well as a subsystem of financial levers through which the influences on foreign economic activity are made, and a direct regulation subsystem. Along with the key role of state regulation, the enterprises' managers must make and implement independent decisions, develop their own systems of financial regulation of foreign economic activity at the corporate level.

Key words: foreign economic activity, financial mechanism, financial regulation, state regulation of foreign economic activity, business entities, regulation levers.

JEL Classification: P45, G38.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки та інтенсифікації міжнародної економічної співпраці між країнами, задіяними в міжнародному розподілі праці, все більше підприємств виходять в своїй господарській діяльності за межі національних кордонів. Активізація міжнародних інтеграційних процесів встановлює нові стандарти для господарської діяльності та її ефективності, відповідність до яких є для підприємств ключовим чинником перемоги в конкурентній боротьбі як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, а здійснення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) набуває стратегічної важливості для подальшого розвитку.

В умовах самостійності суб'єктів ЗЕД щодо здійснення операцій, яка визначена вітчизняним законодавством [1, 2], вони мають право вільно обирати напрямки реалізації власної зовнішньоекономічної діяльності з метою досягнення стратегічних цілей бізнесу, та несуть відповідальність за управління ЗЕД. Тому дуже важливим є вивчення питань регулювання ЗЕД на рівні суб'єктів господарювання.

На сьогодні однією з проблем, що постають перед суб'єктами господарювання при здійсненні ЗЕД, є брак дієвого механізму її фінансового регулювання, який, враховуючи провідну роль фінансово-економічних чинників в управлінні ЗЕД, дозволив би підприємствам ефективно реалізувати зовнішньоекономічну стратегію і посилити власні конкурентні позиції на зовнішньому ринку. Так, в дослідженні [3] показано, що на підприємствах реального сектору економіки має місце фрагментарна значущість впливів застосованих важелів фінансового регулювання ЗЕД і недостатність такого регулювання в цілому. В зв'язку з цим дослідження фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В зарубіжній економічній літературі фінансове регулювання досліджується суто в сфері функціонування фінансових інститутів і, відповідно, такий напрям, як фінансове регулювання ЗЕД підприємств, не розглядається взагалі.

У вітчизняному науковому середовищі проблеми фінансових механізмів і фінансового регулювання є предметом дослідження у фаховій науковій літературі з теорії фінансів, і висвітлені в працях таких відомих науковців, як В.Д. Базилевич, З.С. Варналій, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, О.М. Ковалюк, С.Л. Лондар, С.В. Львовичкін, І.О. Лютий, В.М. Опарін, В.І. Оспіщев, А.М. Поддєрьогін, В.Б. Тропіна, В.М. Федосов, І.Я. Чугунов, С.І. Юрій та інші.

На рівні суб'єктів господарювання питаннями фінансового механізму, фінансового забезпечення і фінансового регулювання ЗЕД переймалися С.С. Арутюнян, Т.П. Басюк, В.О. Васюренко, В.В. Мацьків, В.Л. Пластун, К.Ю. Шеремета та інші. Окремі питання, що стосуються фінансового регулювання ЗЕД підприємств, досліджуються в наукових працях з зовнішньоекономічної діяльності, фінансового управління, менеджменту ЗЕД, стратегічного управління ЗЕД. В той же час питання саморегулювання ЗЕД суб'єктів господарювання, у т.ч. фінансового, є недостатньо вивченими. З огляду на те, що підприємства є основною ланкою зовнішньоекономічного комплексу країни і саме вони, зазнаючи регулюючого фінансового впливу держави, в кінцевому рахунку формують зовнішньоекономічний потенціал країни, більш ретельного дослідження потребують особливості фінансового регулювання ЗЕД на рівні суб'єктів господарювання, а також створення і функціонування механізму фінансового саморегулювання при здійсненні підприємствами ЗЕД.

Метою статті є розробка механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання та дослідження його складових з урахуванням особливостей фінансового регулювання ЗЕД на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з сучасним вітчизняним законодавством, зовнішньоекономічна діяльність в Україні підлягає регулюванню, що визначено розділом II Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [1]. При цьому серед суб'єктів регулювання зазначено як держава в особі її

органів, так і недержавні органи управління економікою, а також самі суб'єкти ЗЕД на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними [1, ст. 7]. Законом також встановлено склад органів державного регулювання ЗЕД [1, ст. 9] та органів місцевого управління ЗЕД [1, ст. 10], що здійснюють її регулювання.

Функціонуючи в регуляторному полі держави та під впливом чинників зовнішнього середовища, підприємства-суб'єкти ЗЕД здійснюють її на принципах свободи добровільно вступати у зовнішньоекономічні відносини, здійснювати їх у будь-яких формах, не заборонених законом, що регламентовано ст. 377 Господарського Кодексу України [2, ст. 377]. В Кодексі також зазначено, що підприємство самостійно здійснює ЗЕД, яка є частиною ЗЕД України і регулюється законами України, іншими прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами [2, ст. 68]. Самостійне здійснення підприємцем ЗЕД і використання належної йому частки валютної виручки на свій розсуд є одним з принципів підприємницької діяльності [2, ст. 44].

Законодавчо визначена самостійність у здійсненні ЗЕД вимагає створення на підприємствах системи управління зовнішньоекономічною діяльністю, однією з невід'ємних функцій якого є регулювання. На дію механізму управління ЗЕД значним чином впливають фінансово-економічні чинники, що обумовлено специфікою ЗЕД як виду економічної діяльності.

В рамках підприємства формується також внутрішній механізм регулювання окремих аспектів фінансової діяльності, відповідно регламентуючи ті чи інші оперативні управлінські рішення з питань її здійснення. Одним з таких аспектів фінансової діяльності є зовнішньоекономічна. Фінансова діяльність підприємств, які функціонують в умовах вільного ринку та займаються зовнішньою торгівлею, має свою специфіку. Підприємства у сфері ЗЕД мають організувати свою фінансову роботу відповідно до сучасних вимог, що базуються на загальноприйнятих правилах світової торгівлі. Такі вимоги та правила передбачають чітке розуміння та ефективне застосування механізму проведення розрахунків та фінансування операцій експорту чи імпорту товарів та послуг [3, с. 1].

Все вищезазначене дозволяє говорити про доцільність створення на підприємства-суб'єктах ЗЕД окремого спеціального механізму, спрямованого на фінансове регулювання їхньої зовнішньоекономічної діяльності, і інтегрованого до управління як зовнішньоекономічною, так і фінансовою діяльністю. Такий механізм має базуватися на основних економічних законах, враховувати вплив та стан зовнішнього та внутрішнього середовища, включати принципи, завдання, функції та важелі регулювання.

Побудова механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання вимагає врахування певних його особливостей, які можна виокремити виходячи з аналізу відповідної вітчизняної законодавчої бази та наукових досліджень з питань ЗЕД і фінансів підприємства. Серед таких особливостей наступні:

- ЗЕД суб'єктів господарювання являє собою мікрорівень в багаторівневій системі фінансового регулювання ЗЕД;

- ЗЕД суб'єктів господарювання є головним об'єктом фінансового регулювання, адже вона зазнає регулюючого впливу від суб'єктів макро- і мезорівня, якими є державні органи (на загальнодержавному та регіональному рівні) та суб'єкти недержавного регулювання (оператори організованих товарних, організованих фондових та регульованих грошових ринків, торговельні палати, асоціації, спілки та інші організації координаційного типу [1, ст. 7]);

- ЗЕД суб'єктів господарювання підлягає впливу держави, що є головним суб'єктом в системі фінансового регулювання ЗЕД на макрорівні та здійснює такий вплив шляхом застосування фінансових методів, інструментів і важелів;

- ЗЕД суб'єктів господарювання є залежною від чинників зовнішнього середовища прямого і непрямого впливу, включаючи фінансові аспекти цього впливу;

- фінансова складова має вагомий вплив на регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання;

- на рівні суб'єктів господарювання фінансовому регулюванню ЗЕД підлягають не лише фінансові відносини, що виникають при її здійсненні між економічними агентами, а ЗЕД в цілому як багатомірна система господарювання, включаючи всі її види;

- на рівні суб'єктів господарювання має місце їхня зворотна реакція на впливи регулювання, що становить основу фінансового саморегулювання ЗЕД [4, с. 6-7].

Зазначені особливості надають можливість запропонувати структуру механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання. До цієї структури входить фінансове управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання, залежне від чинників зовнішнього середовища, що здійснюється за певними принципами і являє собою єдність цільової підсистеми, функціональної підсистеми, підсистеми забезпечення та керуючої підсистеми підприємства, функціонування яких в сукупності справляють регулюючий вплив на його зовнішньоекономічну діяльність за допомогою фінансових важелів (рис. 1).

Аналізуючи структуру наведеного механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання можна виявити, що він одночасно є складовою частиною загального механізму управління підприємством, механізму управління ЗЕД, фінансового механізму підприємств і валютно-фінансового механізму ЗЕД.

Це обумовило склад *принципів* регулювання, серед яких як загальні (універсальні) принципи управління (керованість, плановість, адекватність, системність, безперервність розвитку, сумісність, адаптивність, відповідність, економічність), так і специфічні принципи фінансового управління на підприємстві (інтегрованість до загальної системи управління, комплексний характер формування управлінських рішень, динамізм, альтернативність розробки управлінських рішень, орієнтованість на стратегічні цілі підприємства).

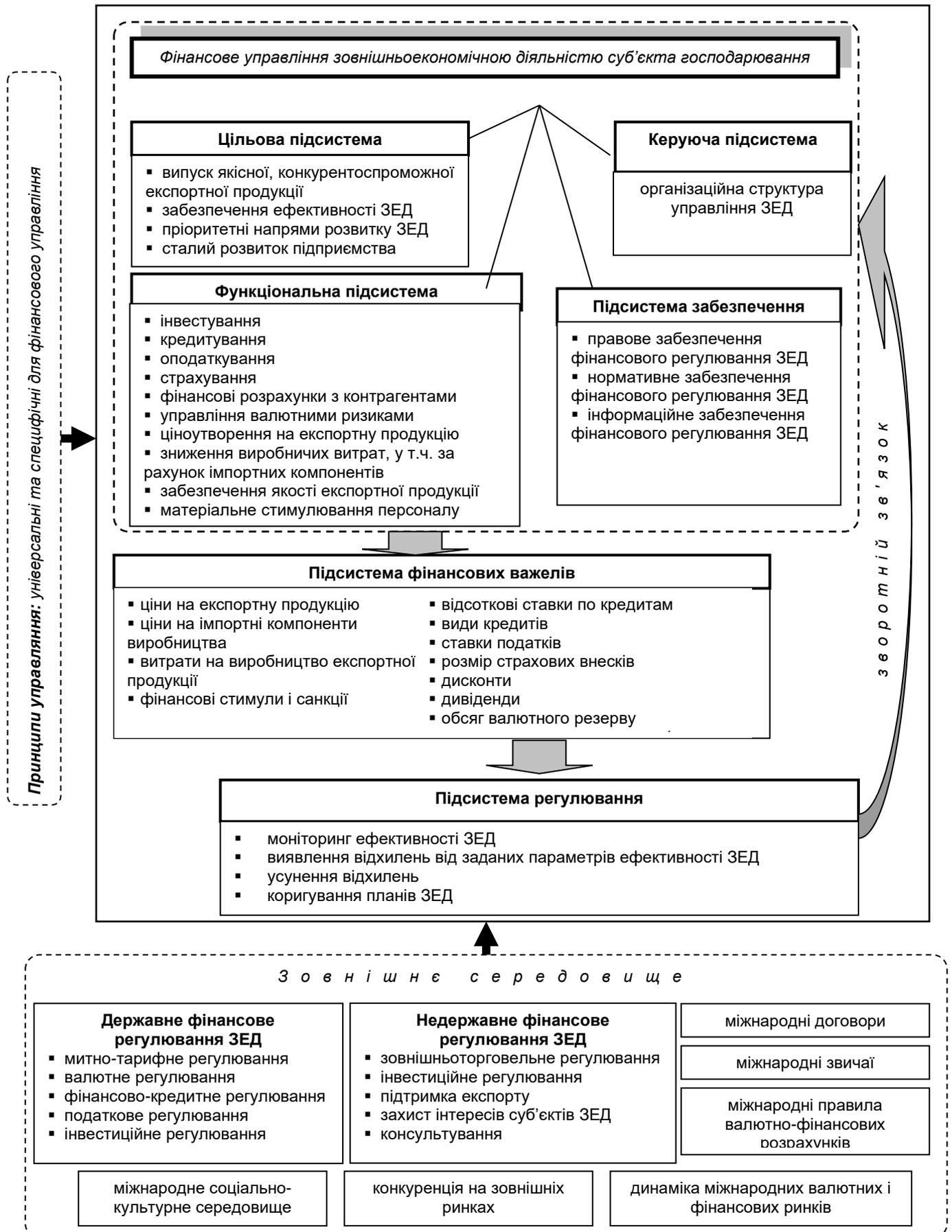

Рисунок 1. Механізм фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання

Джерело: авторська розробка

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Цільова підсистема є сукупністю стратегічних і тактичних цілей функціонування підприємства. Відповідно до особливостей фінансового регулювання ЗЕД підприємств можна припустити, що такі цілі не окреслені суто фінансовою площиною, а мають характеризувати розвиток ЗЕД в цілому. В свою чергу, стратегія ЗЕД підприємства є також однією зі складових його загальної стратегії і є планом розвитку підприємства стосовно діяльності, пов'язаної з виходом на зовнішній ринок, завоюванням бажаної частки ринку, розширення та підтримання своїх позицій [5, с. 166]. При цьому слід зважити на те, що будь-яка ціль, пов'язана з господарською діяльністю, в тій чи іншій мірі має фінансовий вимір, що обумовлює значний вплив фінансової складової в процесах регулювання.

У *функціональній підсистемі* фінансового регулювання ЗЕД реалізуються специфічні напрями регулювання, пов'язані з фінансовим управлінням ЗЕД, що формуються також виходячи з визначених особливостей регулювання. Ця підсистема відображає як функції фінансових відносин між суб'єктами, що виникають при здійсненні ЗЕД, так і загальні виробничо-господарські і організаційно-економічні функції ЗЕД підприємств, де регулюванню підлягає фінансова складова. Відповідно, до напрямів регулювання належать: в першому випадку – інвестування, кредитування, оподаткування, страхування, фінансові розрахунки з контрагентами, управління валютними ризиками; в другому – ціноутворення на експортну продукцію, зниження виробничих витрат, у т.ч. за рахунок імпорتنих компонентів, забезпечення якості експортної продукції, матеріальне стимулювання персоналу.

Кожний напрям в свою чергу характеризується власною системою функції та завдань регулювання, та їх розподілом між персоналом, задіяним в ЗЕД.

Склад *підсистеми забезпечення* формується виходячи з необхідності забезпечення ефективного функціонування всієї системи фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання. До її компонентів входять правове, нормативне, інформаційне забезпечення ЗЕД.

З огляду на визначені особливості фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання, значну роль в структурі підсистеми забезпечення в механізмі регулювання відіграє правове забезпечення. В Україні таке забезпечення реалізується через сукупність загальних норм, що визначають загальні положення і напрями розвитку законодавства, та рівень спеціально-юридичних норм, спрямованих безпосередньо на регулювання зовнішньоекономічної діяльності [6, с. 11]. До системи національного зовнішньоекономічного законодавства, яка ґрунтується на Законі «Про зовнішньоекономічну діяльність», також належать Закони України, що регламентують застосування державою фінансових методів, інструментів і важелів регулювання ЗЕД підприємств. Це, зокрема:

- митно-тарифне регулювання: Закон України «Про митний тариф України», Митний кодекс України;
- валютне регулювання: Закон України «Про валюту і валютні операції»;
- фінансово-кредитне регулювання: Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту»;
- інвестиційне регулювання: Закон України «Про інвестиційну діяльність», Закон України «Про режим іноземного інвестування»;
- податкове регулювання: Податковий кодекс України.

На відміну від діяльності на внутрішньому ринку, в процесі здійснення ЗЕД вагомий вплив на підприємство справляють чинники міжнародного зовнішнього середовища, тому частиною правового забезпечення фінансового регулювання ЗЕД є міжнародні нормативні акти [6, с. 14-20]. Серед них міжнародні договори в межах ООН, ГАТТ/СОР, ВМО, міжнародні багатосторонні договори в межах економічних блоків, а також торгівлі та інші економічні звичаї (Інкотермс, Уніфіковані звичаї та правила для документарних акредитивів, Міжнародні правила з інкасо).

Нормативну складову забезпечення фінансового механізму регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання становлять діючі на підприємстві інструкції, нормативи, норми, тарифні ставки, методичні вказівки та роз'яснення тощо.

Інформаційне забезпечення являє собою методи і засоби формування інформаційної бази для функціонування механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання. В процесі інформаційного забезпечення здійснюється збір, аналіз та моніторинг показників, що необхідні для прийняття управлінських рішень щодо фінансових аспектів ЗЕД підприємства, а також встановлюються критерії оцінки. До фінансової інформації належить інформація про фінансовий стан закордонних контрагентів та конкурентів, ціни на світовому ринку, валютні курси, стан міжнародних фінансових ринків тощо. При реалізації інформаційного забезпечення важливо максимально застосовувати нові інформаційні технології і системи підтримки прийняття управлінських рішень.

Керуюча підсистема фінансового регулювання ЗЕД справляє вплив на інші його підсистеми і являє собою організаційну структуру, через підрозділи якої досягаються поставлені цілі. Вибір способів організації служби ЗЕД на підприємстві визначається, насамперед, його галузевою приналежністю, а форми організації залежать від багатьох факторів [5, с. 164]. Створення спеціальної служби ЗЕД є обґрунтованим у разі постійного характеру зовнішньоекономічних операцій і орієнтації на розширення ЗЕД. При цьому фінансові функції можуть повністю або частково реалізовуватися у відділі ЗЕД. У випадку епізодичного, нерегулярного характеру ЗЕД функції фінансового управління нею, у т.ч. фінансового регулювання, доцільно доручити фінансовій службі підприємства.

В межах керуючої підсистеми щодо ЗЕД реалізуються такі функції як стратегічне управління, тактичне і оперативне планування, розробка та реалізація фінансових рішень, що супроводжується процесами комунікації.

Підсистема фінансових важелів регулювання ЗЕД на рівні суб'єктів господарювання формується з врахуванням його принципів і пов'язана як з напрямками регулювання в рамках функціональної підсистеми, так і системою інструментів і важелів державного фінансового регулювання ЗЕД.

На використанні важелів ґрунтується управління будь-якими механізмами, адже вплив на дію фінансового механізму досягається за допомогою зміни положення того чи іншого важеля [7, с. 62]. Виходячи з проведених науковцями досліджень сутності фінансових важелів, їх можна розглядати як систему фінансових показників, що входять до складу фінансового механізму і впливають на діяльність підприємства. Фінансові важелі є регуляторами, через які система фінансово-економічних методів діє на ЗЕД як на об'єкт фінансового управління.

До системи фінансових важелів регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання можна віднести наступні: ціни на експортну продукцію, ціни на імпорتنі компоненти виробництва, витрати на виробництво експортної продукції, відсоткові ставки по кредитах, види кредитів, ставки податків, розмір страхових внесків, дисконти, дивіденди, обсяг валютного резерву, структура валютного портфелю, фінансові стимули і санкції. Кожен фінансово-економічний важіль має власну характеристику і виконує певну функцію [8]. Ці важелі є взаємопов'язаними і становлять цілісну систему понять і показників, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних відносин на підприємстві при здійсненні ЗЕД.

Безпосередньо *регулювання* в наведеному механізмі фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання реалізовано через сукупність елементів відповідної підсистеми (моніторинг ефективності ЗЕД, виявлення відхилень від заданих параметрів ефективності, усунення відхилень, коригування планів ЗЕД), яка відповідає власне сутності регулювання як функції управління. В структурі механізму регулювання така підсистема означає його вплив на фінансові ресурси підприємства, через який досягається стійкий стан фінансової системи при виникненні відхилень від заданих параметрів. На всіх етапах управління ЗЕД здійснюється моніторинг її ефективності, що являє собою систему збирання даних з метою оперативної діагностики стану об'єкта управління, його дослідження та оцінки у динаміці. Моніторинг передбачає аналіз та оцінку виконання управлінських заходів з точки зору відповідності плану управління та ступеня досягнення поставлених завдань [9, с. 121].

Наявність зворотного зв'язку, що являє собою різноманітну інформацію, яка надходить в результаті дії важелів фінансового регулювання ЗЕД до джерела прийняття рішень, дозволяє розробляти та запроваджувати заходи щодо усунення виявлених відхилень від параметрів, встановлених засобами нормативного забезпечення фінансового регулювання ЗЕД, а також стратегічного, оперативного і тактичного планування.

Для ефективного функціонування механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання необхідно також враховувати вплив зовнішнього середовища. Ключову роль в цьому впливі, згідно з визначеними особливостями регулювання, справляє державне фінансове регулювання ЗЕД. Специфіка фінансового регулювання ЗЕД підприємства порівняно з діяльністю на внутрішньому ринку обумовлює вплив також і чинників міжнародного зовнішнього середовища, адже фінансові відносини виходять за межі національних економік. Так, елементи політико-правового середовища міжнародного бізнесу, зокрема міжнародні договори, звичаї, правила валютно-фінансових розрахунків є частиною правового забезпечення фінансового регулювання ЗЕД. Важливо також враховувати вплив міжнародного соціально-культурного середовища, стан конкуренції на зовнішніх ринках, динаміку міжнародних валютних і фінансових ринків тощо.

Висновки. Механізм фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання являє собою складну економічну систему. При його формуванні мають бути враховані особливості фінансового регулювання ЗЕД на рівні суб'єктів господарювання. Серед них визначаючими є те, що ЗЕД суб'єктів господарювання є об'єктом фінансового регулювання, який зазнає регулюючого впливу передусім від держави як головного суб'єкту в системі фінансового регулювання ЗЕД на макрорівні, та залежність від чинників зовнішнього середовища.

Структуру механізму фінансового регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання обумовлює його приналежність до загального механізму управління підприємством, механізму управління ЗЕД, фінансового механізму підприємств і валютно-фінансового механізму ЗЕД. До структури входять система фінансового управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання, що є сукупністю цільової, функціональної, підсистеми забезпечення та керуючої підсистем, а також підсистема фінансових важелів, через яку здійснюються вплив на ЗЕД, і підсистема безпосередньо регулювання. Такий механізм має базуватися на основних економічних законах, враховувати вплив та стан зовнішнього та внутрішнього середовища, включати принципи, завдання, функції та важелі регулювання.

Функціонування механізму фінансового регулювання ЗЕД на рівні суб'єктів господарювання має велике значення в умовах ринкових відносин та відкритості національної економіки. Поряд із ключовою роллю державного фінансового регулювання, менеджмент підприємств має приймати і впроваджувати самостійні рішення, розробляти власні системи фінансового регулювання ЗЕД на корпоративному рівні. При цьому при реалізації фінансового саморегулювання ЗЕД на підприємстві важливо досягти повної узгодженості з її державним фінансовим регулюванням.

Список використаних джерел

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 №959-ХІІ (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 29, ст. 377). Редакція від 01.08.2021, підстава 1591-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення 29.11.2021).

2. *Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144). Редакція від 19.12.2021, підстава 1887-IX.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 29.11.2021).
3. *Басюк Т.П. Організація розрахунків і фінансування зовнішньоекономічних операцій.* URL: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1368/1/Basyuk_Satti_FinRozr.pdf (дата звернення 03.12.2021).
4. *Васюренко В.О. Фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.08; Укр. акад. банк. справи Нац. банку України. Суми, 2010. 20 с.*
5. *Ганін В. І., Борох С. В. Стратегічні аспекти управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Економічний аналіз. 2018. №3, т. 28. С. 162-169.* URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1562/6565656665> (дата звернення 03.12.2021).
6. *Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2021. 164 с.* URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/4610/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%97%D0%95%D0%94%20.pdf> (дата звернення 03.12.2021).
7. *Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 240 с.*
8. *Финансовый механизм. Центр управления финансами Center-YF.* URL: <https://center-yf.ru/data/economy/Finansovyi-mehanizm.php> (дата звернення 29.11.2021).
9. *Шеремета К. Ю. Механизм финансового обеспечения внешнеэкономической деятельности промышленных предприятий. Проблемы современной экономики. 2013. №2 (46). С. 119-121.* URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-finansovogo-obespecheniya-vneshneekonomicheskoy-deyatelnosti-promyshlennyh-predpriyatij> (дата звернення 03.12.2021).

References

1. *On Foreign Economic Activities. Law of Ukraine No. 959-XII on 16.04.1991.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
2. *The Commercial Code of Ukraine. Law of Ukraine No. 436-IV on 16.01.2003.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. *Basiuk T. P. Orhanizatsiia rozrakhunkiv i finansuvannia zovnishnoekonomichnykh operatsii [Organization of settlements and financing foreign economic operations].* URL: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1368/1/Basyuk_Satti_FinRozr.pdf
4. *Vasiurenko V. O. (2010). Finansove rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti sub'iektiv hospodariuvannia [Financial regulation of foreign economic activity of economic entities]. Candidate thesis abstract: 08.00.08. Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine. Sumy, 20 p.*
5. *Hanin V. I., Borokh S. V. (2018). Stratehichni aspekty upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu pidpriemstva [Strategic aspects of the management of foreign and economic activity of the enterprise]. Ekonomichnyy analiz – Economic Analysis, 3/28. 162-169.* URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1562/6565656665>
6. *Pravove rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Legal regulation of foreign economic activity]: textbook. Dnipro : Universtyet mytnoi spravy ta finansiv, 2021. 164 p.* URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/4610/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%97%D0%95%D0%94%20.pdf>
7. *Oparin V. M. (2005). Finansy (Zahalna teoriia) [Finance (General Theory)]. Kyiv: Kyiv National Economic University, 240 p.*
8. *Financial mechanism. Center for Financial Management Center-YF.* URL: <https://center-yf.ru/data/economy/Finansovyi-mehanizm.php>
9. *Sheremeta K. Yu. (2013). Mekhanizm finansovogo obespecheniya vneshneekonomicheskoy deyatelnosti promyshlennyh predpriyatij [The mechanism of financial support of foreign economic activity of industrial enterprises]. Problemy sovremennoj ekonomiki – Problems of the Modern Economy, 2 (46). 119-121.* URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-finansovogo-obespecheniya-vneshneekonomicheskoy-deyatelnosti-promyshlennyh-predpriyatij>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Рибаківна Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: taryb@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2057-9550
Researcher ID: R-7457-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры
экономики Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: taryb@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Rybakova, Ph.D. in Economics, Associate Professor in the Department of Economics
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav, Ukraine, 08401
e-mail: taryb@ukr.net

УДК 336.226.322(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51-136-140>**ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ**

Слюсар С. Т.

Предметом дослідження є податок на додану вартість.

Метою статті є механізм функціонування ПДВ в Україні та розробка пропозицій щодо його адміністрування з урахуванням інтеграційних процесів в Україні.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: системний підхід, структурування, аналіз і синтез.

Результати роботи. На сьогодні в Україні однією з основних економічних проблем є вдосконалення податкової системи загалом і системи оподаткування зокрема. Удосконалення оподаткування податком на додану вартість як складової системи оподаткування є важливим практичним завданням та однією з актуальних загальноекономічних проблем, що потребує вирішення. Питання удосконалення відшкодування ПДВ, підвищення рівня його ефективності, погашення заборгованості з відшкодування і запобігання її виникнення у майбутньому – пріоритетні в розробленнях науковців та в практичній діяльності органів ДПС. Податок на додану вартість є одним із найбільш суперечливих податків, тому через наявність істотних проблем при його справлянні, може перетворитися з бюджетотвірного в бюджетовитратний [1]. Актуальність питання щодо сплати ПДВ потребує подальшого глибокого аналізу, враховуючи економічну ситуацію країни, сучасний стан і специфіку функціонування податкової системи.

Галузь застосування результатів: Міністерство фінансів України, Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування, територіальні громади.

Висновки. Податок на додану вартість є одним з найбільших джерел доходів державного бюджету країни. Основною проблемою адміністрування ПДВ стало подальше проведення експерименту із змінами в податковому законодавстві. Україна на сучасному етапі розвитку потребує вжиття додаткових законодавчих та адміністративних заходів, спрямованих на удосконалення справляння, податку.

Ключові слова: податок на додану вартість, механізм, фіскальна ефективність, оподаткування, гармонізація податкової політики.

НАЛОГ НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ И ЕГО МЕСТО В СИСТЕМЕ КОСВЕННЫХ НАЛОГОВ

Слюсар С. Т.

Предметом исследования является налог на добавленную стоимость.

Целью статьи является механизм функционирования НДС в Украине и разработка предложений по его администрированию с учетом интеграционных процессов в Украине.

Методологической основой исследования являются общенаучные и специальные методы научного познания, а именно: системный подход, структурирование, анализ и синтез.

Результаты работы. На сегодняшний день в Украине одной из основных экономических проблем является совершенствование налоговой системы в целом и системы налогообложения в частности. Совершенствование налогообложения налогом на добавленную стоимость как составляющей системы налогообложения является важной практической задачей и одной из актуальных общеэкономических проблем, требующих решения. Вопросы усовершенствования возмещения НДС, повышения уровня его эффективности, погашения задолженности по возмещению и предотвращения ее возникновения в будущем – приоритетны в разработках ученых и практической деятельности органов ГНС. Налог на добавленную стоимость является одним из наиболее противоречивых налогов, поэтому из-за наличия существенных проблем при его взимании может превратиться из бюджетообразующего в бюджетозатратный [1]. Актуальность вопроса об уплате НДС требует дальнейшего глубокого анализа, учитывая экономическую ситуацию страны, современное состояние и специфику функционирования налоговой системы.

Область применения результатов: Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины, органы местного самоуправления, территориальные общины.

Выводы. Налог на добавленную стоимость является одним из самых больших источников доходов государственного бюджета страны. Основной проблемой администрирования НДС явилось дальнейшее проведение эксперимента с изменениями в налоговом законодательстве. Украина на

современном этапе развития требует принятия дополнительных законодательных и административных мер, направленных на усовершенствование взимания, налога.

Ключевые слова: налог на добавленную цена, механизм, фискальная эффективность, налогообложение, гармонизация налоговой политики.

VALUE-ADDED TAX AND ITS PLACE IN THE INDIRECT TAX SYSTEM

Sliusar Svitlana

The subject of research is value added tax.

The purpose of the article. The purpose of the study is the mechanism of VAT functioning in Ukraine and development of proposals for its administration taking into account integration processes in Ukraine.

The methodological basis of the study is general scientific and special methods of scientific knowledge: systematic approach, structuring, analysis and synthesis.

Results of work. Today, one of the main economic problems in Ukraine is the improvement of the tax system in general and the tax system in particular. Improving taxation with value-added tax as a component of the taxation system is an important practical task and one of the pressing general economic problems that needs to be addressed. Issues of improving VAT reimbursement, increasing its level of efficiency, repayment of compensation arrears and prevention of its occurrence in the future are priority issues in the development of scientists and in the practical activities of the State Tax Service of Ukraine. Value-added tax is one of the most controversial taxes, so because of significant problems in its collection, it can turn from budget-forming to budget-consuming. The relevance of the issue of VAT payment requires further in-depth analysis, taking into account the economic situation of the country, the current state and specifics of the tax system.

Field of application of results: Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, local self-government bodies, territorial communities.

Conclusions. The value added tax is one of the largest sources of revenue of the state budget of the country. The main problem of VAT administration was the further implementation of the experiment with changes in tax legislation. Ukraine at the present stage of development requires the adoption of additional legislative and administrative measures aimed at improving the collection of the tax.

Keywords: value added tax, mechanism, fiscal efficiency, taxation, harmonization of tax policy.

JEL Classification: R51, H72, O23

The value added tax is the largest source of revenue to the state budget of Ukraine. And in reforming the tax system, when the state tries to approach European standards, VAT administration is one of the main issues. Thus, the article considers the place of indirect taxes in the tax system, namely value added tax (VAT). The stages and features of indirect taxes are defined, the fiscal efficiency of VAT is analysed taking into account the experience of EU member countries.

Value added tax (VAT) is an indirect tax, is part of the newly created value that is generated at each stage of production or circulation, its amount is included in the sales price for goods (works, services) and is paid by the end-user.

Literally, VAT is a value-added tax created at this particular stage of the goods movement, resulting in the elimination of the cumulative (cascading) tax effect.

Problematic issues of value added tax collection were considered by many domestic and foreign economists. The theoretical foundations of value added and value added tax were considered by economists such as: N.I. Redina, A. Marshall, P.G. Gega, G.V. Beh, I.A. Zolotko, K.K. Ullubieva, N.A. Baby, Campbell R. McConnell, Gregory N. Mankiv, K.A. Pribenko, S. Aleksashenko, N. Rivak, M. The historical aspect of the emergence and development of the value added tax was investigated by authors such as: K. James, M.A. Brovenko, V. Enbaev, L.P. Sidelnikova, O.I. Oksenyuk, V.G. Lavrov, E.S. Bratushko and E.V. Konenets. Manifestations of deviant behavior of value-added tax payers, as well as their impact on income volumes, were investigated by such economists as: V.P. Vishnevsky, M. Mamaeva, E.B. Atkinson and Yu. Dzhigir. The issues of increasing the fiscal effectiveness of the value added tax and the possibilities for its improvement in the context of European integration were considered by such scientists as: I.V. Baranovskaya, O.Yu. Dubovik, E.A. Moldovan, P.L. Kulik, Ya. V. Samusevich, L.M. Demidenko, Yu.L. Subbotovich and V. A. Shevchuk.

In fact, the value added approaches the newly created value (part of the national income) produced in this economic structure (link). The determination of value added allows you to calculate all the taxes that this business unit has paid when purchasing goods (works, services). Assuming that the value added is the generated profit or the value of the net product, the value added is determined by adding its constituent elements - wages, interest, rents and profits.

In the statistical calculation, the value added indicator can be defined as the difference between the value of the goods sold and the costs of their production and sale, between the total amount of sales and the total amount of purchases from all economic entities.

Figure 1 and table 1 illustrate value addition and VAT.

During each act of purchase and sale, tax is charged at the standard rate, but is actually paid in the amount reduced by the amount of VAT paid at the previous stage (these values are shown in table 1, column 8). The end consumer pays the goods at the price increased by the entire amount of VAT payments advanced at the previous stages of production and movement of the goods.

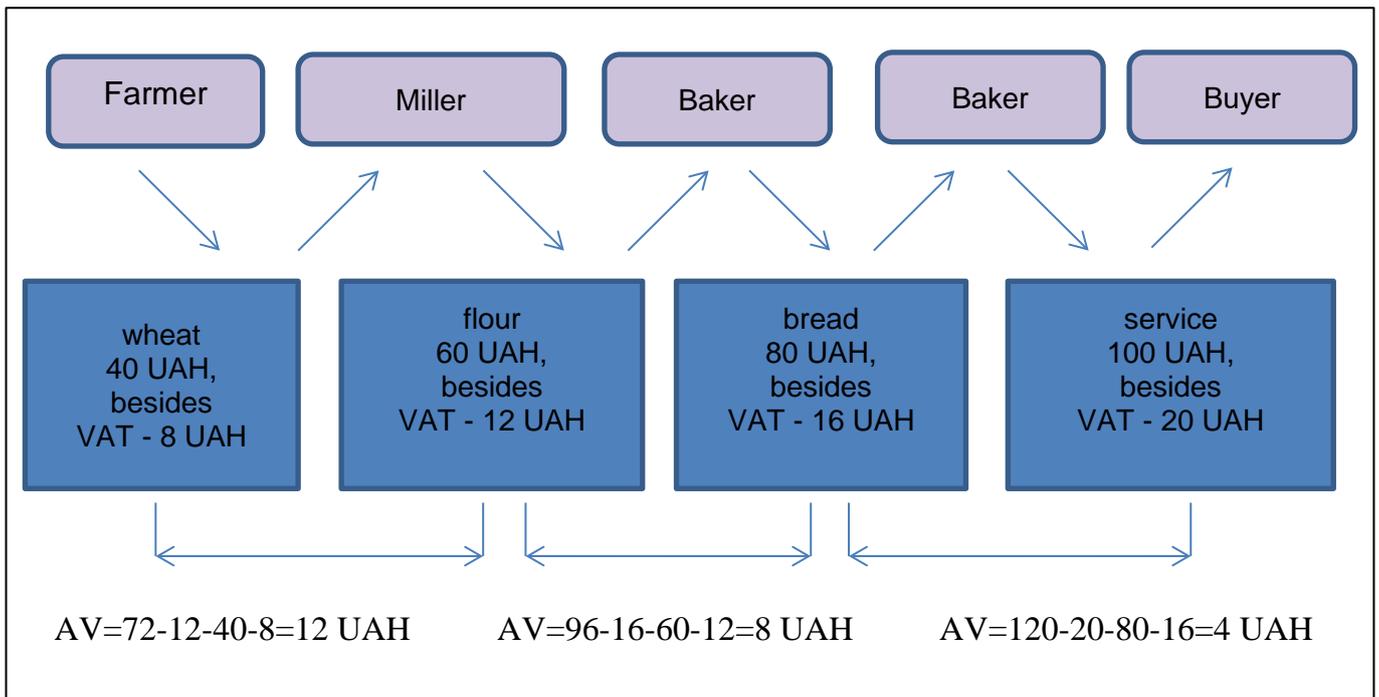

Fig. 1. Creating value added as a taxable object

Source: Developed by the author

Table 1. Creating value added as a taxable object

Enterprise	Item value (including VAT)	Includes cost price	Added value	Cost of goods sold	VAT of 20 %	Account to the buyer	Earlier paid tax	Paid in the budget (col.6 - col.8)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Farmer	-	-	40*	40	8	48	-	8
Miller	48	40	12	60	12	72	8	4
Baker	72	60	8	80	16	96	12	4
Baker	96	80	4	100	20	120	16	4
Buyer	120	-	-	-	-	-	-	20**

* Excluding farmer costs.

** The tax amount is paid by the buyer in the price of the goods.

Source: Developed by the author

As we can see, the taxpayer (legal entity) has value added measured by the difference between the total sale amount and the total purchase amount from all business entities that are VAT payers.

The object of taxation value added is created by all independent participants of the production and commercial process. If you imagine the company as a whole with a complete production and trade cycle (from own raw materials and manufacturing of production equipment to sale of finished products), the total value of the sold products would be the result of the company's own activity, and the value added tax base was considered net sales amount.

Simplicity, economic and organizational-technical characteristics provided value-added tax advantages over other types of turnover taxation or universal excise taxes.

Thus, with the help of VAT, it is possible to regulate the wage fund and price. It provides an opportunity to eliminate unnecessary links of economic management. In addition, the tax makes it possible to determine the real value of each product relatively accurately and, on the basis of this, to form the basis of economic proportions.

VAT has an internal «built-in» mechanism for mutual reconciliation of tax liabilities by payers. He does not know the discrimination of payers depending on their role and place in the economic process, VAT is neutral in relation to the movement of goods and services, placement of resources.

VAT through increased influence on the price level can be used in anti-inflationary processes, as VAT makes it possible to automatically obtain market profits generated by inflation and thus contain unjustified price increases.

Among the most valuable economic advantages of the value added tax is its ability not to distort the behavior of payers as participants in the business process, not to change economic decisions under the influence of VAT.

However, it must also be borne in mind that the use of value-added tax is not only positive. A number of controversial, or negative, points make the discussions about the need to levy this tax very relevant.

Being, in principle, a tax on final consumption, which falls on the population and the budget sphere, VAT at a sufficiently high rate and high inflation rates becomes one of the factors that constrain the development of production.

This is due to the increase in prices and the containment on the basis of this possibility of payment by the buyer of goods (works, services). Of course, these funds will return to the buyer (either from the budget or at the moment when he sells the products himself), but provided that the chain of acts of sale continues or comes with a certain step of «delay», when partially these funds will be devalued by inflation.

In addition, the application of VAT rates at the level of 20-28 % stimulates both inflation processes in general and negatively affects high-tech and knowledge-intensive production. Therefore, although the applied rate makes value-added tax one of the main sources of budget filling, the appearance of its deficit is very misleading. It is in this regard that economists most often associate the optimal VAT rate with the level of 15-18 %.

Having taken a dominant position in the world tax system, VAT retains some features related to the possibility of avoiding its payment. Therefore, in the VAT system, perfect and comprehensive accounting, registration of all transactions are of exceptional importance.

World experience also shows that the important problem of introducing a value-added tax is the preparation of public opinion, explanatory work with payers and the training of tax officials.

The economic qualities of VAT have been properly assessed by the business world. It is no accident that there have been proposals to replace corporate income tax with value-added tax. Compared to corporate income tax, VAT has the fiscal and ethical advantages that make individual intra-firm, so-called transfer prices unfavourable, and it does not respond to business tricks such as fictitious property write-off, accelerated depreciation, the practice of raising costs, manipulating interest on debt.

That is why the value-added tax has gained a reputation as a unique fiscal instrument for optimal resource allocation. The socially necessary redistributive micro and macroeconomic effects of this tax proved to be most socially acceptable. This is why VAT attracts the attention of countries that are trying to boost economic growth.

As a result of the study of foreign experience in the taxation of value added within the framework of Ukraine's integration into the European Union and the possibility of adapting it to domestic practice, the following measures were proposed to reform the tax system of Ukraine: the introduction of differentiation of value added tax rates, which will allow for a relatively fair distribution of the tax burden among its actual payers; introduce an automated information exchange system such as the European Union VIES; eliminate most of the unjustified benefits that are not of social importance; outreach and partnerships with payers; liberalization of reporting, acceptance and audit processes; use of progressive methods to select payers for verification.

At the same time, VAT itself is not always able to bring success. Through its administrative gravity, the value-added tax is not effective in those countries that have not yet reached the level of an orderly market economy, high fiscal discipline, civilized social behavior.

Список використаних джерел

1. Бюджетно-податкова політика. URL: <http://posibniki.com.ua/catalog-budzhethno-podatкова-politika>
2. Дахнова О. Є., Білик М. Ю. Оцінка індикаторів фіскальної ефективності ПДВ в Україні. Молодий вчений, № 7, 2017. 593 с.
3. Доходи бюджету України. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>
4. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний веб-сайт міністерства фінансів. URL: <https://minfin.com.ua/>
6. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
7. Калінеску Т. В., Пономарьова І. В., Альошкін С. В. Соціальні аспекти податкової політики: підручник. Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 384 с.
8. Оксенюк О. І. Фіскальна ефективність податку на додану вартість в економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. екон. наук : спец. 08.00.08 ; Львівський нац. університет ім. Івана Франка. Львів, 2016. 20 с.
9. James K. Exploring the origins and global rise of VAT. *Tax Analyst*. 2011. № 2. С. 15–16
10. William F. Fox (March 13, 2002). «History and Economic Impact: Sales Tax History». University of Tennessee Knoxville, Center for Business and Economic Research. URL: <http://cber.bus.utk.edu/staff/mnmecon338/foxipt.pdf>.

References

1. Fiscal policy. URL: <http://posibniki.com.ua/catalog-budzhethno-podatкова-politika>
2. Dakhnova O. E., Bilyk M. Yu. (2017). Assessment of indicators of fiscal efficiency of VAT in Ukraine. *Young Scientist*, 7, 593 p.
3. Budget revenues of Ukraine. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>
4. Official website of the State Statistics Service. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
5. Official website of the Ministry of Finance. URL: <https://minfin.com.ua/>
6. Tax Code of Ukraine. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
7. Kalinescu T. V., Ponomareva I. V., Aleshkin S. V. (2015). Social aspects of tax policy: textbook. Severodonetsk: publishing house VNU named after V. Dalia, 384 p.
8. Oksenyuk O. I. (2016). Fiscal efficiency of value added tax in the Ukrainian economy: autoref. diss. for the application scientific. feet cand. econ. sciences: special. 08.00.08 ; Lviv nats. Ivan Franco University. Lviv, 20 p.
9. James K. (2011). Exploring the origins and global rise of VAT. *Tax Analyst*, 2. 15–16.
10. William F. Fox (March 13, 2002). *History and Economic Impact: Sales Tax History*. University of Tennessee Knoxville, Center for Business and Economic Research. URL: <http://cber.bus.utk.edu/staff/mnmecon338/foxipt.pdf>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Слюсар Світлана Тимофіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: devko89@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3068-6387
Researcher ID: T-1176-2019

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Слюсар Светлана Тимофеевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: devko89@ukr.net

DATA ABOUT AUTHOR

Sliusar Svitlana, PhD (Economics), associate professor of finance, account and taxation
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: devko89@ukr.net

ЗМІСТ

Аграрна економіка

ІГНАТЕНКО М. М., РОМАНЮК І. А., ЯЦЕНКО Я. І. Підтримка проєктів і стратегій розвитку підприємств сільського зеленого туризму місцевими громадами та державою	7
ВАСИЛЬЄВА О. О., ГОРОШКОВА Л. А. Оцінка важелів впливу на цільові показники сталого розвитку аграрної сфери	14
МАРМУЛЬ Л. О., НОВАК Н. П., ХАЛІЛОВ Е. Д. Роль адміністрування податку на доходи фізичних осіб в управлінні конкурентоспроможністю аграрних підприємств	25
ПИЛИПЕНКО К. А., КОВАЛЬ С. В., КУЧЕРЕНКО М. А. Облік та аналіз витрат операційної діяльності аграрних підприємств	32

Економіка знань, інноваційна економіка

КУЧЕРЕНКО С. Ю., ЛЕВАЄВА Л. Ю. Впровадження «Інтелектуальних мереж» – напрям забезпечення енергоефективності національної економіки України	40
МИХАЙЛОВ С. В. Управління проєктами енерго- та ресурсозберігаючих інновацій суб'єктів підприємництва	45
ЦЕРБАК Л. В. Розвиток у студентів спеціальності «Професійна освіта. Туризм» умінь творчого проєктування як умова підготовки фахівців нового покоління	51

Економіка та управління

БОЙКО О. М., БОРЗЕНКО О. О. Європейський досвід транскордонної взаємодії в інноваційному розвитку підприємств	57
КОВАЛЬ С. П. Управління ризиками у сфері оплати праці	66
КУЗНЄЦОВА Т. В., ПАЛАМАРЧУК О. М. Конкурентні переваги роботизованих підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності	73
СЕМЕНЕНКО О. Г., ЧЕРНЯЄВ О. С. Моделювання впливу ефективності діяльності підприємства на оцінку вартості бізнесу	79
СТУДІНСЬКИЙ В. А., ДИНЯК С. В. Економіко-екологічні аспекти видобування граніту на Житомирщині: проблеми і перспективи	90
ТІРБАХ Л. В., ЧАБАН Г. В. Аудит розрахунків з оплати праці та шляхи його вдосконалення	95
ПЕРЧУК О. В., ПЕНЬКОВСЬКИЙ В. С. Організація діяльності, облік та оподаткування суб'єктів малого бізнесу туристичної сфери	111

Фінанси, грошовий обіг та кредит

МАКАРЧУК І. М., ХУДОЛІЙ В. В., РАСЮК М. М. Поняття, сутність та етапи фінансового планування і бюджетування на підприємстві	112
МАЛИШКО В. В. Податкова політика України в сучасних умовах	121
РИБАКОВА Т. О. Механізм фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання	128
СЛЮСАР С. Т. Податок на додану вартість та його місце в системі непрямих податків	136

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

ИГНАТЕНКО Н. Г., РОМАНЮК И. А., ЯЦЕНКО Я. И. Поддержка проектов и стратегий развития предприятий сельского зеленого туризма местными общинами и государством	7
ВАСИЛЬЕВА Е. А., ГОРШКОВА Л. А. Оценка рычагов влияния на целевые показатели устойчивого развития аграрной сферы	14
МАРМУЛЬ Л. О., НОВАК Н. П., ХАЛИЛОВ Э. Д. Роль администрирования налога на доходы физических лиц в управлении конкурентоспособностью аграрных предприятий	25
ПИЛИПЕНКО К. А., КОВАЛЬ С. В., КУЧЕРЕНКО Н. А. Учет и анализ расходов операционной деятельности аграрных предприятий	32

Экономика знаний, инновационная экономика

КУЧЕРЕНКО С. Ю., ЛЕВАЕВА Л. Ю. Внедрение «Интеллектуальных сетей» – направление обеспечения энергоэффективности национальной экономики Украины	40
МИХАЙЛОВ С. В. Управление проектами энерго- и ресурсосохраняющих инноваций субъектов предпринимательства	45
ЦЕРБАК Л. В. Развитие у студентов специальности «Профессиональное образование. Туризм» умений творческого проектирования как условие подготовки специалистов нового поколения	51

Экономика и управление

БОЙКО Е. Н., БОРЗЕНКО Е. А. Европейский опыт трансграничного взаимодействия в инновационном развитии предприятий	57
КОВАЛЬ С. П. Управление рисками в сфере оплаты труда	66
КУЗНЕЦОВА Т. В., ПАЛАМАРЧУК О. Н. Конкурентные преимущества роботизированных предприятий при осуществлении внешнеэкономической деятельности	73
СЕМЕНЕНКО Е. Г., ЧЕРНЯЕВ А. С. Моделирование влияния эффективности деятельности предприятия на оценку стоимости бизнеса	79
СТУДИНСКИЙ В. А., ДЫНЯК С. В. Экономико-экологические аспекты добычи гранита на Житомирщине: проблемы и перспективы	90
ТИРБАХ Л. В., ЧАБАН Г. В. Аудит расчетов по оплате труда и пути его совершенствования	95
ПЕРЧУК О. В., ПЕНЬКОВСКИЙ В. С. Организация деятельности, учет и налогообложение субъектов малого бизнеса туристической сферы	111

Финансы, денежное обращение и кредит

МАКАРЧУК И. Н., ХУДОЛИЙ В. В., РАСЮК М. М. Понятие, сущность и этапы финансового планирования и бюджетирования на предприятии	112
МАЛЫШКО В. В. Налоговая политика Украины в современных условиях	121
РЫБАКОВА Т. О. Механизм финансового регулирования внешнеэкономической деятельности хозяйствующих субъектов	128
СЛЮСАР С. Т. Налог на добавленную стоимость и его место в системе косвенных налогов	136

CONTENTS

Agrarian Economy

IHNATENKO MYKOLA, ROMANIUK IRYNA, YATSENKO YAROSLAV. Support of projects and strategies for the development of rural green tourism enterprises by local communities and the state	7
VASYL'YEVA OLENA, HOROSHKOVA LIDIYA. Assessment of the levers of influence over sustainable development target values of the agricultural sector	14
MARMUL LARISA, NOVAK NATALIA, KHALILOV Edem. The role of individual income tax administration in managing the competitiveness of agricultural enterprises	25
PILIPENKO KATERYNA, KOVAL SVETLANA, KUCHERENKO MYKOLA. Accounting and analysis of operating expenditure of agricultural enterprises	32

Knowledge Economy, Innovative Economy

KUCHERENKO SVITLANA, LEVAIEVA LIUDMYLA. Implementation of "Intellectual networks" – direction of ensuring the energy efficiency of the national economy of Ukraine	40
MYKHAILOV SERGIY. Management of energy and resource-saving innovation projects of business entities.....	45
SCHERBAK LYUDMILA. Developing the creative design skills of students of the specialty "Professional education. Tourism" as a condition for the training of a new generation specialists.....	51

Economy and Management

BOIKO OLENA, BORZENKO OLENA. European experience of cross-border interaction in innovative development of enterprises	57
KOVAL SVITLANA. Risk management in the sphere of wages.....	66
KUZNIETSOVA TETIANA, PALAMARCHUK OKSANA. Competitive advantages of robotic enterprises in performing foreign economic activity	73
SEMENENKO OLENA, CHERNIAIEV OLEXANDR. Modeling the influence of enterprise efficiency on business value assessment	79
STUDINSKI VOLODYMYR, DYNIAK SERHIY. Economic and ecological aspects of granite mining in Zhytomyr region: problems and prospects	90
TIRBAKH LESYA, CHABAN GALINA. Audit of payroll and ways of its improvement	95
PERCHUK OKSANA, PENKOVSKY VALENTIN. Organization of activities, accounting and taxation of small businesses in the tourist sphere	111

Finance, Monetary Circulation and Credit

MAKARCHUK INNA, KHUDOLII VOLODYMYR, RASYUK MAXIM. The concept, essence and stages of financial planning and budgeting at the enterprise	112
MALYSHKO VITALINA. Tax policy of Ukraine in modern conditions.....	121
RYBAKOVA TETIANA. Mechanism of financial regulation of business entities foreign economic activity.....	128
SLIUSAR SVITLANA. Value-added tax and its place in the indirect tax system	136

До авторів збірника Шановні автори!

Університет Григорія Сковороди в Переяславі приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;
- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;
- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.
- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (результати роботи);
- галузь застосування результатів;
- висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc
- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);
- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника Уважаемые авторы!

Университет Григория Сковороды в Переяславе принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - А4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
 - название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (результаты работы);
 - область применения результатов;
 - выводы согласно статье.
 - ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
 - пустая строка (Arial, 11 пт.);
 - название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
 - ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - название статьи - большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
 - ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
 - JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
- Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;

- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;

- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;

- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;

- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovyuk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Tel.: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 51

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51>

Головний редактор Л.О. Мармуль

Переяслав
2021

Підписано до друку 21 грудня 2021 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 14,74.
Ум.др. арк. 17,67. Наклад 50 примірників.

Министерство образования и науки Украины
Университет Григория Сковороды в Переяславе

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 51

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51>

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав
2021

Подписан к печати 21 декабря 2021. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л.
14,74. Ус.п.л. 17,67. Тираж 50 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 51

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-51>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2021

Signed for print on December 21, 2021. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet
14,74. Issued sheets 17,67. 50 copies.